

Balzac

ISTORIA CELOR TREISPREZECE

Comedia umană

Honoré de BALZAC

Istoria celor treisprezece

Traducere de H. Grănescu

Editura „Cartea”
Chișinău, 1993

ISBN 5-86892-002-3

Histoire des Treize,
1835

Wm. B. Hall

Cuprins

ISTORIA CELOR TREISPREZECE

PREFAȚĂ

I. FERRAGUS, ȘEFUL DEVORANȚILOR

Postfață

II. DUCESA DE LANGEAIS

Postfață la prima ediție a povestirii *Nu atingeți
secură (Ducesa de Langeais)*

III. FATA CU OCHII DE AUR

Postfață la prima ediție

Addenda

Lui Jacques Strunz

Dragul meu Strunz, ar fi un semn de nerecunoștință din partea mea dacă nu ți-aș adăuga numele la una dintre cele două opere, pe care nu le-aș fi putut scrie fără răbdătoarea dumitale îngăduință și bunăvoință. Consideră aceasta ca o dovadă a îndatoratei mele prietenii pentru curajul de a fi încercat, poate fără succes, să mă inițiezi în tainele științei muzicale. Mi-ai arătat neconținut câte piedici și câtă trudă ascunde geniul în poemele acestea care pentru noi sunt izvorul unor plăceri divine. Și tot dumneata mi-ai oferit, nu numai o dată, mărunta satisfacție de a râde pe seama așa-zișilor cunoscători. Unii mă acuză de ignoranță, nebănuind nici sfaturile primite de la unul dintre cei mai buni critici muzicali, nici inimosul dumitale sprijin. Să fi fost eu cel mai necredincios secretar? Dacă ar fi așa, aș fi cu siguranță un netrebnic care te-a trădat fără să-și dea seama, iar eu vreau să mă pot numi mereu printre prietenii dumitale.

DE BALZAC.

ISTORIA CELOR TREISPREZECE

PREFAȚĂ

S-au aflat, în timpul Imperiului și la Paris, treisprezece bărbați stăpâniți deopotrivă de același sentiment, toți înzestrați cu o energie îndeajuns de mare pentru a fi credincioși aceleiași idei, îndeajuns de cinstiți între ei pentru a nu se trăda, chiar atunci când interesele lor erau opuse, îndeajuns de abili, ba chiar extrem de abili pentru a ascunde legăturile sacre care-i uneau, îndeajuns de puternici pentru a se ridica deasupra tuturor legilor, îndeajuns de îndrăzneți pentru a întreprinde orice, îndeajuns de norocoși pentru a fi reușit aproape întotdeauna în ceea ce-și propuneau; înfruntând cele mai mari primejdii, dar ascunzându-și înfrângerile; necunoscând frica și netremurând nici în fața suveranului, nici în fața călăului, nici în fața nevinovăției; acceptându-se unii pe alții așa cum erau, fără să țină seama de prejudecățile sociale; nelegiuți, fără îndoială, dar, hotărât, remarcabili prin unele dintre acele calități care îi deosebesc pe bărbații de seamă, și recrutându-se numai dintre oamenii de elită. În sfârșit, ca să nu lipsească nimic poeziei sumbre și misterioase a acestei istorii, acești treisprezece bărbați au rămas necunoscuți, deși toți au înfăptuit cele mai bizare idei pe care le sugerează imaginației fantastica putere atribuită în mod fals unor Manfred, Faust, Melmoth⁽¹⁾; iar astăzi, toți sunt înfrânți, sau cel puțin împrăștiați în lumea largă. Au reintrat cuminte sub jugul legilor civile, așa cum Morgan⁽²⁾, acel Ahile al piraților, a devenit din tâlhar un colonist pașnic, bucurându-se fără remușcări,

la licărirea căminului familial, de milioanele adunate în sânge, la lumina roșiatică a pârjolurilor.

După moartea lui Napoleon, o întâmplare pe care autorul trebuie s-o păstreze încă sub tăcere a rupt legăturile acestei vieți secrete, tot atât de stranii ca și cel mai negru dintre romanele doamnei Radcliffe⁽³⁾. Îngăduința destul de ciudată de a povesti cum crede de cuviință unele din aventurile prin care au trecut acești bărbați, cu condiția de a respecta totuși anumite conveniențe, nu i-a fost acordată decât de curând de către unul dintre acești eroi anonimi cărora li s-a supus în mod ocult întreaga societate, și la care crede că a surprins o vagă dorință de celebritate.

Acest bărbat încă tânăr în aparență, cu părul blond, cu ochi albaștri, a cărui voce blândă și clară părea să vestească un suflet feminin, avea fața palidă și purtări misterioase, vorbea cu amabilitate, pretindea că nu are decât patruzeci de ani și ar fi putut să facă parte din cele mai înalte sfere sociale. Numele sub care se înfățișa părea să fie un nume de împrumut; în lume, persoana lui era necunoscută. Cine să fi fost? Nu se știe.

Poate că, încredințându-i autorului lucrurile extraordinare pe care i le-a dezvăluit, necunoscutul voia să le vadă reproduse într-un chip oarecare și să se bucure de emoțiile pe care ele le-ar fi stârnit în inima mulțimii, sentiment analog aceluia care-l însuflețea pe Macpherson când numele lui *Ossian*⁽⁴⁾, creația lui, pătrundea în toate limbile. Și, desigur, pentru avocatul scoțian aceasta era una dintre senzațiile cele mai vii, sau cel puțin cele mai rare, pe care le poate avea un om. Oare nu acesta e incognito-ul geniului? A scrie *Itinerarul de Paris la Ierusalim* înseamnă a adăuga partea ta la gloria omenească a unui secol; dar a-ți înzestra țara cu un Homer nu înseamnă oare a-l concura pe Dumnezeu?

Autorul cunoaște prea bine legile narațiunii ca să nu știe ce angajamente contractează prin această scurtă prefată; el cunoaște însă destul de bine și *Istoria celor*

Treisprezece pentru a fi sigur că nu se va afla niciodată mai prejos de interesul pe care trebuie să-l trezească acest program. I-au fost încredințate drame scăldate în sânge, comedii înfricoșătoare, romane în care se rostogolesc capete retezate în taină. Dacă ar mai exista vreun cititor care să nu fie sătul de ororile servite cu nepăsare publicului de câțeva vreme încoace, autorul ar putea să-i dezvăluie, numai să dorească să le afle, atrocități comise cu sânge rece, tragedii de familie uluitoare. Dar el a preferat să aleagă aventurile cele mai puțin violente, cele în care scene calme urmează după dezlănțuirea pasiunilor, cele în care femeia radiază de virtute și de frumusețe. Spre onoarea celor *Treisprezece*, asemenea scene se întâlnesc în istoria lor, care într-o bună zi va avea poate cinstea de a fi comparată cu cea a flibustierilor^[5], acea tagmă aparte, ciudat de energică și atât de atrăgătoare, în ciuda fărâdelegilor ei.

Un autor trebuie să se ferească să-și transforme povestirea, când această povestire este adevărată, într-un fel de jucărie cu surprize, și să-l plimbe pe cititor, cum fac unii romancieri, pe parcursul a patru volume, din subterană în subterană, ca să-i arate un cadavru complet mumificat și să-i spună, în chip de concluzie, că l-a înfricoșat tot timpul cu o ușă ascunsă în spatele vreunei tapiserii sau cu un mort lăsat din neatenție sub vreo podea. În ciuda aversiunii lui pentru prefețe, autorul a fost nevoit să aștearnă în grabă aceste fraze la începutul acestui fragment. *Ferragus* e primul episod care ține prin legături invizibile de *Istoria celor Treisprezece*, a căror putere dobândită în chip natural poate explica, doar ea, anumite resorturi în aparență supranaturale. Cu toate că le e îngăduit povestitorilor să aibă un fel de cochetărie literară, devenind istorici, ei trebuie să renunțe la beneficiile pe care le procură aparenta ciudățenie a titlurilor pe care se întemeiază astăzi succesele ușoare. De aceea autorul va explica aici succint motivele care l-au silit să accepte titluri în

aparență prea puțin firești.

FERRAGUS este, după un vechi obicei, numele luat de un șef al Devoranților. În ziua alegerii lor, acești șefi continuă acea dinastie devorantescă al cărei nume le place cel mai mult, așa cum fac papii la înscăunarea lor cu dinastiile pontificale. Astfel, Devoranții au pe *Trempe-la-soupe* al IX-lea, *Ferragus* al XXII-lea, *Tutanus* al XIII-lea, *Masche-Fer* al IV-lea, după cum Biserica îi are pe Clement al XIV-lea, Grigore al IX-lea, Iuliu al II-lea, Alexandru al VI-lea etc. Dar ce sunt Devoranții? Devoranți e numele unuia din clanurile de *Companioni* care ținneau odinioară de marea asociație mistică formată între muncitorii creștinătății pentru a reclădi templul de la Ierusalim. *Companionajul* mai ființează încă în Franța în rândurile poporului. Tradițiile lui, puternice în unele minți nu prea luminate și la oameni nu atât de învățați încât să nu le pese de jurăminte, ar putea servi unor acțiuni îngrozitoare, dacă vreun geniu ticălos ar vrea să pună stăpânire pe aceste societăți. Într-adevăr, acolo toți sunt niște instrumente aproape oarbe; acolo, în fiecare oraș, există pentru Companioni, din vremuri imemorabile, o *Obade*, un fel de popas ținut de o *Mătușă*, o femeie bătrână, pe jumătate țigancă, care nu are nimic de pierdut, știe tot ce se petrece în ținut, și e devotată, de frică sau dintr-o îndelungată obișnuință, clanului pe care îl găzduiește și îl hrănește cu de toate. În sfârșit, această seminție schimbătoare, dar supusă unor obiceiuri imuabile, poate avea ochi peste tot și îndeplini oriunde o poruncă fără s-o judece, căci cel mai bătrân dintre Companioni este încă la vârsta când mai crezi în ceva. De altfel, întreaga corporație profesează doctrine îndeajuns de adevărate, îndeajuns de misterioase pentru a înflăcăra patriotismul tuturor adeptilor, dacă aceste doctrine le-ar fi înfățișate ceva mai pe larg. Apoi, atașamentul Companionilor față de legile lor e atât de pătimaș, încât diversele clanuri duc între ele lupte sângeroase ca să apere unde chestiuni de principiu. Din

fericire pentru ordinea publică actuală, când un Devorant e ambițios, el construiește case, face avere și părăsește Companionajul. Ar fi multe lucruri ciudate de spus despre *Companionii Datoriei*, rivalii Devoranților, și despre diferitele secte de muncitori, despre obiceiurile și fraternitatea lor, despre raporturile care există între ei și francmasoni, dar aici, aceste detalii ar fi deplasate. Autorul va adăuga numai că în timpul vechii monarhii nu era exclus să găsești un Trempe-la-Soupe în serviciul regelui, avându-și locul pentru o sută și unu de ani pe galerele acestuia, dar continuând să-și domine de acolo clanul și fiind consultat cu sfințenie de acesta; iar dacă părăsea ocna, putea fi sigur că va găsi pretutindeni ajutor, sprijin și respect. Pentru clanul fidel, să-și vadă șeful la galere nu este decât una dintre acele nenorociri de care e răspunzătoare Providența, dar care nu-i scutește pe Devoranți să se supună puterii create de ei, mai presus de ei. Este exilul momentan al regelui lor legitim, care rămâne rege pentru ei. Iată deci spulberat cu totul prestigiul romanțios legat de numele lui Ferragus și de cel al Devoranților.

Cât despre cei Treisprezece, autorul se simte destul de puternic sprijinit de detaliile acestei istorii aproape romanțioase, pentru a renunța la încă unul dintre cele mai frumoase privilegii ale romancierului din câte există și care, în piața Châtelet a literaturii, ar putea fi adjudecat la un preț mare, impunând publicul cu tot atâtea volume câte i-a dat *CONTEMPORANA*^[6]. Cei Treisprezece erau toți oameni căliți cum a fost Trelawney, prietenul lordului Byron și, zice-se, modelul original al *Corsarului*; toți fataliști, sentimentali și poetici, dar plictisiți de viața monotonă pe care o duceau, atrași spre plăceri asiatice de forțe cu atât mai nemăsurate cu cât, adormite timp îndelungat, se trezeau mai năvalnice. Într-o zi, unul dintre ei, după ce recitise *Veneția salvată*^[7], după ce admirase legătura sublimă dintre Pierre și Jaffier, ajunse să se gândească la

virtuțile deosebite ale oamenilor aruncați în afara ordinii sociale, la probitatea ocnelor, la fidelitatea hoților între ei, la privilegiile puterii nelimitate pe care acești oameni știau s-o cucerească prin contopirea tuturor minților într-o singură voință. El găsi că omul e mai mare decât oamenii. Socoti că societatea trebuia să aparțină în întregime oamenilor deosebiți, în stare să îmbine inteligența lor naturală, cunoștințele dobândite, averea lor, cu un fanatism destul de fierbinte ca să topească într-un singur jet aceste forțe diverse. Și atunci, puterea lor ocultă, imens de activă și de intensă, împotriva căreia ordinea socială ar fi fără apărare, ar răsturna obstacolele, ar zdrobi voințele și ar da fiecăruia dintre ei puterea diabolică a tuturor. Această lume deosebită în mijlocul lumii, ostilă lumii, neadmițând niciuna dintre ideile lumii, nerecunoscând niciuna dintre legile ei, nesupunându-se decât conștiinței necesității ei, neascultând decât de o singură îndatorire, acționând unită pentru unul singur din asociați când acesta ar cere ajutorul tuturor; această viață de flibustier cu mânuși galbene și cu trăsură; această uniune intimă a unor bărbați superiori, impasibili și batjocoritori, surâzând și blestemând în mijlocul unei societăți prefăcute și meschine; certitudinea de a putea face ca orice să se plece în fața unui capriciu, de a urzi o răzbunare cu abilitate, de a trăi în treisprezece inimi; apoi fericirea neconținută de a urî în taină oamenii, de a fi totdeauna înarmat împotriva lor, de a se putea retrage în sine cu o idee pe care nu o au nici oamenii cei mai de seamă; această religie a plăcerii și egoismului fanatiză treisprezece bărbați care refăcură Societatea lui Isus⁽⁸⁾ în folosul diavolului. A fost ceva deopotrivă de oribil și de sublim. Apoi pactul a avut loc și a dăinuit tocmai pentru că părea imposibil. Au existat deci la Paris treisprezece frați care-și aparțineau dar nu se recunoșteau în lume; însă care se adunau seara, ca niște conspiratori, neascunzându-și niciun gând, folosindu-se cu rândul de

o avere la fel de mare ca aceea a Bătrânului de pe Munte; având picioarele în toate saloanele, mâinile în toate casele de bani, coatele pe stradă, capetele pe toate pernele, ei făcând, fără scrupule, ca totul să servească fanteziei lor. Niciun șef nu i-a comandat, nimeni n-a putut să-și aroge puterea; doar pasiunea cea mai vie, împrejurarea cea mai dificilă treceau înaintea de orice, Au fost treisprezece regi necunoscuți, dar cu adevărat regi, mai mult decât regi, judecători și călăi care, după ce-și făuriseră aripi ca să străbată societatea de sus până jos, au refuzat plini de dispreț să fie ceva, pentru că puteau să fie totul. Dacă autorul va afla cauzele abdicării lor, le va spune.

Acum îi este îngăduit să înceapă povestirea celor trei episoade care în această istorie, l-au atras în mod deosebit prin parfumul parizian al detaliilor și prin ciudățenia contrastelor.

Paris, 1831

I.

FERRAGUS, ȘEFUL DEVORANȚILOR^{9}

LUI HECTOR BERLIOZ

Există în Paris unele străzi tot atât de dezonorate ca un om vinovat de o mârșăvie; și există străzi nobile, și străzi cinstite, și străzi tinere despre a căror moralitate oamenii nu și-au făcut încă o părere; și străzi ucigașe, și străzi bătrâne, mai bătrâne decât bătrânele văduve; există străzi venerabile, străzi veșnic curate, străzi veșnic murdare, străzi muncitoare, truditoare, negustorești. În sfârșit, străzile Parisului au însușiri omenești, iar prin fizionomia lor ne impun anume idei împotriva cărora nu ne putem apăra. Există străzi rău famate unde n-ai vrea să locuiești și străzi unde ți-ai stabili bucuros domiciliul. Câteva străzi, așa cum e strada Montmartre, au un cap frumos și termină în coadă de pește. Rue de la Paix e o stradă largă, o stradă mare; ea însă nu trezește niciuna dintre înălțătoarele cugetări ce învăluie un suflet sensibil în strada Royale și

nu are nimic din maiestatea care domnește în piața Vendome. Dacă te plimbi pe străzile de pe insula Saint-Louis, să nu cauți pricina tristeții care-ți cuprinde sufletul decât în singurătatea și-n aerul mohorât al caselor și al marilor palate pustii. Această insulă, cadavru al fermierilor-generalii, este ca o Veneție a Parisului. Piața Bursei e guralivă, activă, josnică; ea nu e frumoasă decât sub un clar de lună, la ora două din noapte; ziua, e ca un rezumat al Parisului; în timpul nopții, e ca o reverie greacă. Strada Traversiere-Saint-Honore nu e oare o stradă infamă? Există aici niște căsuțe deochete, cu ferestre duble, unde, la fiecare cat, sunt vicii, crime, mizerii. Străzile înguste, îndreptate spre nord, unde soarele nu ajunge decât de trei sau de patru ori pe an, sunt străzi ucigașe, care omoară nepedepsit; Justiția de astăzi nu se amestecă acolo; altădată poate că Parlamentul l-ar fi chemat pe locotenentul de poliție să-i ceară socoteală *pentru afacerile astea* și ar fi dat măcar vreo sentință împotriva străzii, așa cum a dat cândva împotriva perucilor consiliului catedralei din Beauvais. Domnul Benoiston de Châteauneuf⁽¹⁰⁾ a dovedit că mortalitatea pe astfel de străzi e de două ori mai mare decât în alte locuri. Spre a ilustra aceste idei printr-un exemplu, oare strada Fromenteau nu-i și-o ucigașă și-o ticăloasă totodată? Asemenea observații, de neînțeles în afara Parisului, vor fi, de bună seamă, sesizate de către acei oameni deprinși să studieze și să cugete, îndrăgostiți de poezie și de frumos, care, hoinărind prin Paris, știu să culeagă belșugul de satisfacții ce gâlgâie, la orice oră, între zidurile lui; de cei pentru care Parisul este cel mai încântător monstru: colo – femeie frumoasă; dincolo – bătrân și sărac; dincolo – nou-nouț ca moneda unui nou regim; în colțul acela – elegant ca o femeie la modă. Monstru deplin altminteri! Mansardele lui – capete pline de știință și de geniu; primele lui etaje – pânțec fericite; prăvăliile lui – adevărate picioare: de acolo pornesc toți

mișiții, toți afaceriști. Ah, ce viață pururi activă trăiește monstrul! Abia se stinge în inima lui cel din urmă uruit al celor din urmă trăsuri de la bal, că brațele i se și mișcă la bariere, dezmoțindu-se treptat. Toate porțile se deschid, răsucindu-se în țățâni, ca membranele unui homar enorm, mânuite pe nevăzute de treizeci de mii de bărbați și femei, fiecare trăind pe o suprafață de șase picioare pătrate, cu o bucătărie, un atelier, un pat, copii, o grădină, nevăzând nimic limpede și trebuind să vadă totul. Pe nesimțite, încheieturile trosnesc, mișcarea se propagă, strada vorbește. La prânz totul trăiește, hornurile fumegă, monstrul mănâncă; apoi mugește, și mia lui de labe se agită. Frumos spectacol! Dar o, Paris! cine nu ți-a admirat sumbrele priveliști, rarele licăriri de lumină, fundăturile adânci și tăcute, cine nu ți-a ascultat murmurele de la miezul nopții până la ceasurile două spre ziuă, acela nu cunoaște nimic nici din adevărata ta poezie, nici din ciudatele și din marile tale contraste. Există un mic număr de inși pătimași, oameni care nu umblă niciodată cu capu-n nori, oameni care își degustă Parisul, care-i știu atât de bine fizionomia, încât i-o recunosc într-un neg, într-o zgrăbunță, într-un pistrui. Pentru alții, Parisul este totdeauna o minune monstruoasă, o uimitoare îmbinare de mișcări, de angrenaje și de gânduri, orașul de sute de mii de romane, creierul lumii. Dar pentru cei dintâi, Parisul e trist sau vesel, urât sau frumos, viu sau mort; pentru ei, Parisul e o ființă; fiecare om, fiecare colț de casă e un lob din țesutul celular al acestei mari curtezane căreia ei îi cunosc la perfecție și capul și inima și fantastele-i moravuri. De aceea și sunt îndrăgostiți de Paris: ei ridică nasul la cutare colț de stradă, siguri că acolo vor zări cadranul unui orologiu; îi spun vreunui prieten, a cărui tabacheră e goală: Ia-o prin cutare pasaj, ai să dai de un debit de tutun pe stânga, lângă un plăcintar care are o soție drăguță. O plimbare prin Paris este, pentru acești poeți, un lux

costisitor. Cum să nu cheltuiești câteva minute în fața dramelor, a dezastrelor, a chipurilor, a întâmplărilor pitorești care te asaltează în inima acestei mișcătoare regine a orașelor, înveșmântată în afișe și care totuși nu are un colțișor curat, până într-atâta e ea de îngăduitoare cu viciile nației franceze! Cui nu i s-a întâmplat să plece, dimineața, de acasă, cu intenția de a ajunge la marginile Parisului, și să nu poată ieși din centru nici la ora cinei? Acela va ști să ierte începutul acesta hoinar care, însă, se rezumă la o observație cu deosebire nouă și folositoare, în măsura în care o observație poate să fie nouă la Paris, unde nu există nimic nou, nici măcar statuia dezvelită ieri și pe care un puști și-a și însemnat numele. Da, așadar, există străzi, sau colțuri de străzi, există anume case, necunoscute de cea mai mare parte din lumea bună, unde o femeie aparținând acestei lumi n-ar putea să se ducă fără a lăsa să se creadă despre ea cele mai crude ticăloșii. O asemenea femeie, fie ea bogată, fie cu trăsura ori pe jos, fie deghizată, în aceste defileuri ale Parisului își va compromite reputația de femeie cinstită. Iar dacă întâmplător a venit aici pe la orele nouă seara, bănuielile pe care poate să și le îngăduie cel ce-a zărit-o devin înspăimântătoare prin consecințele lor. În fine, dacă este tânără și drăguță, dacă intră în vreo casă de pe aceste străzi; dacă acea casă are o intrare lungă și întunecoasă, jilavă și murdară; dacă în fundul ei pâlpâie lumina ștearsă a unei lămpi și sub această lumină se ivește un chip hâd de bătrână cu degetele descărnate, într-adevăr, se cuvine s-o spunem, din grijă față de tinerele și drăguțele femei, acea femeie este pierdută. Ea e la cheremul celui dintâi bărbat cunoscut pe care-l întâlnește în aceste mlaștini pariziene. Există însă o stradă în Paris unde o astfel de întâlnire poate deveni drama cea mai cumplită, o dramă plină de sânge și de iubire, o dramă de școală modernă. Din nenorocire, o asemenea convingere, o asemenea tragedie va fi

înțeleasă, ca și drama modernă, de puțini înși; și e păcat să istorisești o întâmplare unui public care nu-i savurează întreaga culoare locală. Cine însă se poate mândri că e pe deplin înțeles? Toți murim necunoscuți. Iată o vorbă a femeilor și a autorilor.

La orele opt și jumătate seara, pe strada Pagevin, într-o vreme când pe strada Pagevin nu era un zid care să nu repete vreun cuvânt murdar, și în direcția străzii Soly, cea mai îngustă și cea mai puțin umblată dintre toate străzile Parisului, chiar dacă am compara-o cu cel mai pustiu colț al străzii celei mai singurate, pe la începutul lunii februarie, se împlinesc de la această întâmplare vreo treisprezece ani, un tânăr printr-una dintre acele coincidențe ce nu se întâmplă de două ori în viață, da colțul străzii Pagevin ca să intre în strada Vieux-Augustins, pe partea dreaptă, exact acolo unde se află strada Soly. Aici, tânărul, care de altfel locuia pe strada Bourbon, recunosc în femeia în urma căreia mergea la câțiva pași, fără nicio grijă, vagi asemănări cu cea mai frumoasă femeie din Paris, o ființă castă și fermecătoare de care, tainic, era îndrăgostit pătimaș și fără speranță; era măritată. Inima lui tresări, o căldură de neîndurat i se revărsă în trup și-i zvâcni în artere, simți un fior în spate și capul începu să-i vâjâie. Iubea, era tânăr, cunoștea Parisul; n-avea cum să nu știe ce infamant poate fi pentru o femeie elegantă, bogată, tânără și frumoasă, să se plimbe pe acolo cu pas furișat de criminal. *Ea*, în acesta mocirlă, la această oră! Dragostea pe care tânărul o nutrea pentru această femeie ar putea să pară foarte romanțioasă, mai ales că era ofițer în Garda regală. Dacă ar fi făcut parte din infanterie, lucrul ar fi fost întrucâtva mai plauzibil; el însă era ofițer superior de cavalerie, aparținea deci armeei franceze care pretinde cea mai mare rapiditate în cuceririle ei, care se împăunează cu aventurile amoroase ca și cu uniforma sa. Totuși, dragostea ofițerului era sinceră, și multor inimi tinere ea li se va părea plină de

noblețe O iubea pe această femeie pentru că era virtuoasă, iubea în ea virtutea, gingășia cuminte, pioșenia mândră, ca pe cele mai scumpe comori ale pasiunii lui necunoscute. Această femeie era într-adevăr demnă să inspire una dintre acele iubiri platonice care sunt ca niște flori pe ruinele sângerânde din istoria Evului mediu; demnă de a fi în taină izvorul tuturor faptelor unui tânăr; iubire curată, pură ca un cer albastru; iubire fără speranța și căreia te devotezi, pentru că nu înșală niciodată; iubire darnică în bucurii nemărginite, mai ales la vârsta când inima e fierbinte, imaginația aprinsă și când ochii unui bărbat știu să vadă limpede. La Paris se pot petrece niște efecte de noapte uluitoare, ciudate, de neînțeles. Numai cei ce s-au delectat observându-le știu ce fantastică devine aici femeia pe inserat. Ființa pe care o urmărești, întâmplător sau anume, îți pare zveltă; ciorapii, mai ales când sunt albi, îi fac picioarele mai delicate și mai elegante; iar talia, chiar înfășurată într-un șal ori într-o blană, pare tânără și voluptuoasă în umbră; în sfârșit, luminile palide ale vreunei vitrine sau ale vreunui felinar îi dau necunoscutei o strălucire fugară, aproape întotdeauna înșelătoare, care stârnește, care aprinde imaginația și o avântă dincolo de realitate. Simțurile se involburează atunci, totul se colorează și se însuflețește: femeia capătă o înfățișare cu totul nouă; trupul său devine frumos; într-o clipită ea nu mai e femeie, ci un demon, o nălucă ce te târăște, printr-un magnetism irezistibil, până la o casă cuviincioasă unde biata burgheză, înfricoșată de pasul amenințător sau de cizmele răsunătoare care s-au ținut după ea, îți trânteste poarta-n nas, fără să te privească. Lumina tremurătoare revărsată prin geamurile unei prăvălii de cizmar se răsfrânse brusc pe talia, pe curba armonioasă a șoldurilor femeii din fața tânărului. Ah, nu încape îndoială, numai ea avea o astfel de linie! Numai ea știa taina acestui mers cast ce scoate cu nevinovăție în relief

frumusețile celor mai ispititoare forme. Era și șalul ei, și pălăria ei de catifea pe care le purta dimineața. Pe ciorapul de mătase gri nu se vedea o pată, pe pantof niciun strop de noroi. Șalul era strâns înfășurat pe trup, desenând vag gingașele contururi, și tânăru-i văzuse adesea umerii albi la bal; știa întreaga comoară pe care o învăluia acest șal. După felul în care o pariziancă se înfășoară în șalul ei, după felul în care calcă pe strada, un om inteligent ghicește secretul tainicului ei drum. E nu știu ce freamăt, nu știu ce plutire în trup și în mișcări: femeia pare mai ușoară, se duce, se duce, ori, mai exact, lunecă lin ca o stea, și zboară mănătă de un gând dat în vileag de pliurile și de jocurile rochiei. Junele grăbi pasul, trecu înaintea femeii, se întoarse s-o privească... Pst! ea și pierise într-o curte a cărei poartă cu zăbrele și cu clopoțel pocni și sună. Tânărul se repezi într-acolo, o zări trecând prin curte, salutată slugarnic de o portăreasă bătrână, și urcând apoi o scară întortocheată, cu primele trepte foarte luminate; doamna suia sprintenă, grăbită, ca orice femeie nerăbdătoare.

«Nerăbdătoare de ce?» își zise tânărul, trăgându-se înapoi și lipindu-se cu spatele de zidul de pe cealaltă parte a străzii. Nefericitul privi toate etajele casei, atent ca un agent de poliție care caută complotistul.

Era o casă cum sunt cu miile la Paris, o casă meschină, ordinară, grosolană, îngustă, gălbejită, cu patru etaje și cu trei rânduri de ferestre. Prăvălia și mezaninul erau ale cizmarului. Jaluzelele de la primul cat erau coborâte. Unde intrase doamna? Tânărului i se păru că aude sunetul unui clopoțel în apartamentul de la etajul doi. Într-adevăr, o lumânare se mișcă într-o odaie cu două ferestre puternic luminate, și ilumina brusc o a treia, a cărei întunecime presupunea o primă cameră, de bună seamă salonul ori sufrageria apartamentului. Numai decît, silueta unei pălării de femeie se desenă vag, ușa se închise, prima încăpere

redeveni întunecată, apoi ultimele două ferestre își reluară culoarea roșie. Atunci, tânărul auzi: *Păzea!* și fu izbit în umăr.

— Hei, mai uită-te și-mprejur! spuse un glas răgușit. Era glasul unui muncitor care ducea pe umăr o scândură lungă. Muncitorul trecu. Părea a fi omul Providenței care-i spunea indiscretului: «De ce te bagi? Vezi-ți de treburile tale și lasă-i pe parizieni cu grijile lor mărunte».

Tânărul își încrucișă brațele; apoi, nezărit de nimeni, lăsă să-i curgă pe obraji lacrimi de mânie, fără să le șteargă. În sfârșit, îndurerat de vederea umbrelor ce se profilau în lumina celor două ferestre, privi întâmplător în susul străzii Vieux-Augustins și văzu o birjă oprită lângă un zid într-un loc unde nu era nici vreo ușă de casă, nici vreo lumină de prăvălie.

Ea e? Nu e ea? Pentru un îndrăgostit, era o chestiune de viață sau de moarte. și îndrăgostitul aștepta. Rămase acolo un veac ce ținu douăzeci de minute. Apoi femeia coborî și atunci o recunoscă pe cea pe care-o iubea în taină. Totuși ar fi vrut să se mai îndoiască încă. Necunoscuta se îndreptă spre birjă și urcă în ea.

«Casa va fi aici totdeauna, voi putea s-o cercetez oricând», își zise tânărul urmărind în goană trăsură, ca să-și alunge ultimele îndoieli, și în curând nu mai avu niciuna.

Birja opri pe strada Richelieu, în fața vitrinei unui magazin de flori, colț cu strada Ménars. Doamna coborî, intră în prăvălie, trimise banii datorăți birjarului și ieși după ce alege câteva pene de marabu. Marabu pentru părul ei negru! Fiind oacheșă, ea își apropie penele de cap ca să vadă efectul. Ofițerului i se păru că aude discuția dintre cumpărătoare și negustorul de flori:

— Doamnă, nimic nu se potrivește mai bine unei brunete: brunetele au o oarecare asprime în trăsăturile feței, iar marabuurile adaugă chipului lor ceva *vaporos* care le lipsește. Doamna ducasă de Langeais spune că

ele îi dau unei femei ceva vag, ossianic și de foarte bun-gust.

— Bine. Trimite-mi-le fără întârziere.

Apoi doamna străbătu grăbită strada Ménars și se întoarse acasă. După ce poarta casei sale se închise, tânărul îndrăgostit, pierzând orice nădejde și, dublă nenorocire, cele mai scumpe credințe, rătăci prin Paris ca un om beat și se trezi în curând acasă la el, fără să știe cum ajunsese acolo. Se trânti pe un fotoliu, puse picioarele pe grila șemineului și își sprijini capul în mâini, uscându-și cizmele ude, arzându-le chiar. Fu o clipă groaznică, una dintre acele clipe din viață când caracterul unui om se modifică și când conduita celui mai bun ins depinde de cât de fericită ori de nefericită este prima hotărâre pe care o ia. Providență sau Fatalitate, n-aveți decât să alegeți!

Tânărul făcea parte dintr-o familie de seamă a cărei noblețe, de altminteri, nu era prea veche; astăzi însă sunt așa de puține familii vechi, încât, fără discuție, toți tinerii au vechime. Bunicul lui cumpărase o slujbă de consilier la Parlamentul Parisului, unde a și ajuns președinte. Fiii lui, căpătuiți toți cu averi frumoase, au intrat în slujbe și, prin căsătorie, au izbutit să ajungă la Curte. Revoluția a măturat această familie; a rămas însă o dârză văduvă bătrână care n-a vrut să emigreze și care, băgată la închisoare, primejduită de moarte și salvată la 9 thermidor⁽¹¹⁾, și-a recăpătat bunurile. Ea îl aduse acasă, prin 1804, pe nepotul ei Auguste de Maulincour, unic vlăstar al lui Charbonnon de Maulincour, care fu crescut de apriga bătrână cu o întreită grijă: de mamă, de femeie nobilă și de văduvă dârză. Iar când avu loc Restaurarea⁽¹²⁾, tânărul, pe atunci în vârstă de optsprezece ani, intră la Maison-Rouge, urmându-și apoi suveranii la Gand⁽¹³⁾; fu făcut ofițer în Corpul de gardă și ieși de acolo ca să servească în armata regulată, pe urmă fu chemat în Garda regală, unde, acum, la douăzeci și trei de ani, era șef de

escadron al unui regiment de cavalerie, poziție superbă, datorată bunicii lui care, în ciuda vârstei, își cunoștea foarte bine lumea. O asemenea dublă biografie este rezumatul istoriei generale și particulare, cu mici variante, a tuturor familiilor care au emigrat^[14], care aveau datorii și bunuri, văduve bătrâne și priceperea de a se descurca în orice împrejurare. Doamna baroană de Maulincour era prietenă cu bătrânul vidam^[15] de Pamiers, fost comandor al Ordinului de Malta. Era una dintre acele prietenii veșnice, întemeiată pe legături sexagenare și pe care nimic nu mai poate s-o vatăme, pentru că la temelia unor asemenea legături stau niște taine ale inimii omenești, admirabil de analizat când ai timp, insipide însă când vrei să le explici în douăzeci de rânduri, și care ar putea să alcătuiască textul unei lucrări în patru volume, tot atât de amuzante ca și *Decanul din Killerine*^[16], una dintre operele despre care vorbesc tinerii și pe care le judecă fără să le fi citit. Auguste de Maulincour, prin bunica lui și prin vidam, aparținea deci foburgului Saint-Germain^[17] și îi era suficient că numele lui data de două veacuri pentru a-și însuși aerele și părerile celor ce pretind că se trag din Clovis^[18]. Acest tânăr palid, înalt și subțire, delicat la înfățișare, altminteri om de onoare și de curaj veritabil, care pentru un «da» ori pentru un «nu» se bătea în duel fără să șovăie, nu călcase încă pe niciun câmp de bătălie și purta la butonieră crucea Legiunii de Onoare^[19]. Era, prin urmare, una dintre greșelile vii ale Restaurației, poate cea mai de iertat.

Tinerimea acelui timp n-a fost tinerimea unei epoci anume; ea s-a ivit între amintirile Imperiului și amintirile emigrației, între vechile tradiții ale curții și studiile exacte ale burgheziei, între religie și balurile mascate, între două Credințe politice, între Ludovic al XVIII-lea, care nu vedea decât prezentul, și Carol al X-lea, care vedea prea departe; mai mult încă, datoare să respecte și voința regelui, cu toate că regalitatea bătea

un drum greșit. Această tinerime, nesigură de nimic, oarbă și clarvăzătoare, n-a fost luată în seamă de bătrânii zeloși să păstreze hăturile statului în mâinile lor biceșnice, în vreme ce monarhia ar mai fi putut să fie salvată prin retragerea lor și prin accesul acestei tinere Franțe de care și astăzi bătrânii doctrinari, acești emigranți ai Restaurației, își bat încă joc. Auguste de Maulincour era o victimă a ideilor care apăsau atunci această tinerime, și iată în ce fel. Vidamul mai era, la cei șaiszeci și șapte de ani ai lui, un om foarte spiritual, văzuse multe, trăise multe, povestea frumos, om de onoare, galant, având însă despre femei părerile cele mai detestabile: le iubea și le disprețuia. Cinstea lor, sentimentele lor? Mofturi, fleacuri și maimuțările! în prezența lor le da crezare, de față cu *monstrul*^[20] nu le contrazicea niciodată, și le lăuda meritele. Dar, între prieteni, când venea vorba, vidamul avea drept principiu că a înșela femeile și a întreține mai multe legături deodată trebuie să fie singura ocupație a tinerilor, care greșesc când vor să se amestece în treburile statului. E o năpastă să ai de schițat un portret atât de învechit. N-a figurat el peste tot? Și, sub raport literar, nu e el aproape tot atât de tocit ca și al unui grenadier imperial? Dar vidamul a avut asupra destinului domnului de Maulincour o influență pe care suntem datori s-o luăm în considerație; el îl dădăcise în felul lui și se străduise să-l convertească la doctrinele marelui secol al galanteriei. Văduva, femeie tandră și evlavioasă, stând, între vidamul ei și Dumnezeu, ca un model de grație și de duioșie, înzestrată însă cu o dârzenie și un bun-gust ce până la urmă biruie totul, vruse să-i păstreze nepotului frumoasele iluzii ale vieții și-l crescuse în cele mai bune principii; îi dăruise toată dragostea și făcuse din el un om sfios, un prost în aparență.

Sensibilitatea băiatului, rămasă pură, netocită întru nimic, era așa de pudică, așa de emotivă, încât el se

simțea adânc jignit de faptele și de maximele cărora de obicei oamenii nu le atribuie nicio importanță. Rușinat de susceptibilitatea lui, tânărul și-o ascundea sub o falsă siguranță și se zbuciuma în tăcere, dar, când era împreună cu ceilalți, își bătea joc de lucrurile pe care în sinea lui le admira. Așa că avu de suferit când, după cum îi place de obicei capriciosului destin să se joace, prima lui dragoste, a acestui om de gingașă melancolie și idealist în iubire, s-a nimerit să fie o femeie căreia sentimentalismul nemțesc îi făcea greață. Tânărul, pierzându-și încrederea în sine, deveni visător și se înfășură în mâhnirile lui, plângându-se că nu e înțeles. Apoi, întrucât dorim cu atât mai tare tocmai lucrurile pe care ne e mai greu să le căpătăm, continuă să adore femeile ce dovedeau acea tandrețe ingenioasă și acele alinturi feline, a căror taină n-o au decât ele și al căror monopol poate că și vor să-l păstreze. Într-adevăr, deși femeile se plâng că bărbații nu le iubesc îndeajuns, nu se prea dau în vânt după cei cu sufletul pe jumătate feminin. Toată superioritatea lor constă în a-i face pe bărbați să creadă că sunt mai prejos decât ele în iubire; de aceea îl și părăsesc repede pe îndrăgostitul destul de lipsit de experiență ca să le răpească spaimile cu care vor să se împodobească, acele delicioase chinuri ale geloziei prefăcute, acele zbuciumări ale nădejzii înșelate, acele așteptări zadarnice, în sfârșit, întreg cortegiul scumpelor lor slăbiciuni de femeie; lor nu le plac Grandisonii. Ce e oare mai potrivit firii lor decât o iubire domoală și desăvârșită? Ele vor emoții, iar fericirea fără vijelii nu mai e fericire pentru dânsle. Sufletele feminine care să fie destul de puternice încât să pună nesfârșitul în iubire constituie excepții îngerești și, printre femei, sunt ceea ce sunt geniile printre bărbați. Marile pasiuni sunt rare ca și capodoperele. În afară de o astfel de iubire, nu există decât aranjamente, capricii trecătoare, demne de disprețuit, ca tot ceea ce e mic.

În vârtejul tainicelor prăbușiri ale inimii lui, pe când căuta o femeie care să-l înțeleagă, căutare ce, în treacăt fie spus, e marea nebulă amoroasă a epocii noastre, Auguste întâlnește în lumea cea mai îndepărtată de a lui, în a doua sferă a lumii banului, unde marea finanță deține primul rang, o ființă desăvârșită, una dintre acele femei care au ceva sfânt și sacru, care inspiră atâta respect, încât iubirii îi trebuie întregul sprijin al unei îndelungi familiarități ca să se dezvăluie. Așadar, Auguste se dăruie cu totul desfătărilor celei mai emoționante și mai adânci pasiuni, unei iubiri pur admirative. Fu o împletire de nenumărate dorințe sugrumate, jocuri ale unor afecțiuni atât de vagi și de profunde, atât de fugare și de chinuitoare, încât nici nu știi cu ce să le compari; seamănă cu miresmele, cu norii, cu o rază de soare, cu umbra, cu tot ceea ce, în fire, poate, într-o clipă, să strălucească și să piară, să se aprindă și să moară, lăsând în inimă înfiorări prelungi. Când sufletul mai este încă destul de tânăr ca să mai guste melancolia și speranțele îndepărtate și când mai are încă posibilitatea să vadă în femeie mai mult decât o femeie, oare cea mai mare fericire ce i se poate întâmpla unui bărbat nu-i aceea de a iubi atât de pătimăș încât, atingând o mânăș albă sau o șuviță de păr, ascultând o frază, schimbând o privire, să simtă mai multă bucurie decât i-ar da cea mai involburată posesiune a celei mai fericite iubiri? De aceea, oamenii respinși, slutele, nefericiții, cei ce iubesc în taină, femeile ori bărbații sfioși, numai ei cunosc comorile pe care le ascunde glasul ființei îndrăgite. Avându-și izvorul și principiul în suflet vibrațiile aerului plin de înflăcărare pun inimile într-o legătură atât de strânsă, fac gândirea atât de lucidă și sunt atât de puțin înșelătoare, încât adesea o singură inflexiune a glasului înseamnă un întreg deznodământ. Cât farmec revărsă în inima unui poet timbrul armonios al unei voci gingașe! Câte idei stărnește! Ce proștepime aduce! Iubirea există în glas, mai înainte de a fi

mărturisită în priviri. Auguste, poet ca toți îndrăgostiții (există poeți care simt și poeți care exprimă, primii sunt cei mai fericiți), Auguste savurase toate aceste prime bucurii atât de vaste, atât de fecunde! *Ea* avea cel mai amăgitor glas pe care cea mai vicleană femeie și l-a râvnit vreodată pentru a putea să-nșele cum îi place; avea acea voce de argint care, dulce la auz, nu răsună decât pentru inima pe care o tulbură și o înfloară, pe care o alintă, amețind-o. Și această femeie trecea, seara, pe strada Soly, colț cu strada Pagevin, iar furișata ei apariție într-o casă infamă sfărâma cea mai magnifică dintre pasiuni! Logica vidamului triumfa.

— Dacă-și înșală soțul, ne vom răzbună, spuse Auguste.

Mai era încă iubire în acest dacă... îndoiala filosofică a lui Descartes e totuși o politețe cu care trebuie să fie onorată virtutea. Bătu ora zece. Atunci, baronul de Maulincour își aminti că acea doamnă urma să se ducă la bal într-o casă în care și el avea acces. Cât ai clipi, se îmbracă, plecă, ajunse, o căută cu aer iscoditor prin saloane. Doamna de Nucingen, văzându-l așa de agitat, îi zise:

— Te uiți după doamna Jules! N-a venit încă.

— Bună seara, draga mea, zise o voce.

Auguste și doamna de Nucingen se întoarseră. Doamna Jules tocmai sosise, îmbrăcată în alb, simplă și distinsă, împodobită cu marabuurile pe care tânărul baron o văzuse alegându-le la magazinul de flori. Această voce a iubirii săgetă inima lui Auguste. Dacă ar fi știut să-și cucerească cel mai mic drept care să-i îngăduie a fi gelos pe această femeie, ar fi împietrit-o spunându-i: – Strada Soly! Dar dacă el, un străin, ar fi repetat, fie și de o mie de ori, aceste cuvinte la urechea doamnei Jules, ea l-ar fi întrebat nedumerită ce vrea să zică; o privi cu un aer stupid.

Pentru oamenii răutăcioși, care-și râd de orice, poate că e foarte amuzant să cunoști taina unei femei, să știi

că neprihănirea ei minte, că figura ei senină ascunde un gând adânc, că există o dramă tulburătoare sub fruntea ei pură. Dar sunt anumite suflete pe care un asemenea spectacol le întristează cu adevărat, și mulți dintre cei ce râd, întorși acasă, singuri cu conștiința lor, blestemă lumea și disprețuiesc astfel de femeie. Așa era Auguste de Maulincour față de doamna Jules. Ciudată situație! Nu existau între ei alte legături decât cele ce se stabilesc în societate între oameni ce schimbă câteva cuvinte de șapte sau opt ori pe iarnă, iar el îi cerea socoteală pentru o fericire de care ea habar n-avea și o judeca fără să-i spună ce învinuire îi aduce.

Mulți tineri au trecut printr-o asemenea stare, întorcându-se acasă, deznădăjduiți de a fi rupt pentru totdeauna cu o femeie adorată în taină; condamnată, disprețuită în taină. Acestor monologuri necunoscute, șoptite pereților vreunui ungher singuratic, acestor furtuni stârnite și potolite fără a fi ieșit din adâncul inimilor, acestor admirabile scene ale universurilor sufletești le-ar trebui un pictor. Doamna Jules se duse să se așeze pe un scaun, părăsindu-și soțul care făcuse turul salonului. După ce se așeză, se simți stânjenită și, în timp ce vorbea cu vecina sa, arunca pe furiș câte o privire spre domnul Jules Desmarets, soțul ei, agentul de schimb al baronului de Nucingen. Iată povestea căsniciei lor.

Domnul Desmarets lucra, cu cinci ani înainte de a se căsători, la un agent de schimb, și pe atunci toată bogăția lui nu consta decât într-un salariu meschin de funcționar comercial. El însă era unul dintre acei inși pe care nenorocirea îi învață de timpuriu rosturile vieții și care-și urmează calea dreaptă cu tenacitatea unei insecte ce se duce spre ascunzătoarea ei; unul dintre acei tineri încăpățânați care fac pe morții în fața piedicilor și istovesc toate răbdările printr-o îndărătnicie de gânganie. Astfel, tânăr, el avea toate virtuțile republicane ale celor săraci; era cumpătat, zgârcit cu

timpul lui, dușman al plăcerilor. Aștepta. De altminteri, natura îl dăruise cu imensele avantaje ale unui exterior plăcut. Fruntea liniștită și senină, trăsăturile feței blajine dar expresive, manierele simple, totul în el dezvăluia o existență laborioasă și resemnată, o înaltă demnitate personală ce impune și o tainică noblețe a inimii ce rezistă în orice situație. Modestia lui inspira un fel de respect tuturor celor ce-l cunoșteau. Singuratic de altfel în mijlocul Parisului, nu vedea lumea decât fugăr, în cele câteva clipe pe care le petrecea în salonul patronului său, la câte-o petrecere. Acest tânăr, asemenea celor mai mulți dintre cei ce trăiesc ca el, nutrea unele pasiuni de o profunzime uluitoare; pasiuni prea vaste pentru a se împotmoli vreodată în fleacuri. Lipsa de avere îi silea să ducă o viață austeră, și își înfrâna dorurile muncind amarnic. După ce se istovea aplecat peste cifre, se odihnea străduindu-se cu îndârjire să-și însușească ansamblul de cunoștințe necesare astăzi oricărui om ce năzuiește să se remarcă în societate, în Negustorie, la Barou, în Politică ori în Literatură. Singura primejdie care le pândeste pe asemenea suflete alese este însăși probitatea lor. Văd o biată fată, se amorezează de ea, o iau în căsătorie și își macină existența zbatându-se între mizerie și iubire. Cea mai frumoasă ambiție se stinge în carnetul de cheltuieli al menajului, Jules Desmarets nimeri drept într-o astfel de cursă. Într-o seară, văzu la patronul lui o tânără persoană de cea mai rară frumusețe. Numai nefericiții lipsiți de afecțiune și care-și mistuie cele mai frumoase clipe ale tinereții trudind din greu cunosc taina fulgerătoarelor ravagii pe care le dezlanțuie o pasiune în inimile lor pustiite și neapreciate. Ei sunt așa de siguri că nu greșesc în iubirea lor, toate puterile li se concentrează atât de fulgerător asupra femeii de care se îndrăgostesc, încât, lângă ea, trăiesc cele mai încântătoare senzații, neexteriorizându-și adeseori niciuna. Este cel mai măgulitor dintre toate egoismele,

pentru femeia care știe să remarce o astfel de împietrire aparentă a pasiunii și asemenea tulburări atât de adânci încât le trebuie timp până să se dea la iveală. Acești bieți oameni, anahoreți în inima Parisului, trăiesc toate bucuriile anahoreților, și uneori se pot prăbuși sub ispite; mai adesea însă înșelați, trădați, neînțeleși, arareori le e îngăduit să culeagă dulcile fructe ale iubirii care, pentru ei, pare totdeauna o floare căzută din cer. Un surăs, o singură inflexiune a glasului fură de ajuns pentru ca în sufletul lui Jules Desmarets să se nască o dragoste nemărginită. Din fericire, focul năvalnic al pasiunii lui tainice se dezvălui ușor aceleia ce-l inspira. Cele două ființe se iubiră atunci cu evlavie. Pentru a exprima succint totul, ei se luară fără sfială de mână, în mijlocul lumii, ca doi copii, frate și soră, ce vor să străbată o mulțime care le face loc și îi admiră. Tânăra se găsea într-una dintre acele situații cumplite în care egoismul i-a aruncat pe unii copii. Nu avea stare civilă, așa încât numele de *Clémence* și vârsta i-au fost certificate printr-un act de notariat public. Cât despre averea ei, era mai nimic.

Jules Desmarets fu omul cel mai fericit când află aceste nenorociri. Dacă ea, *Clémence*, ar fi făcut parte din vreo familie bogată, el n-ar fi putut nădăjdui la mâna ei; dar era un biet copil al iubirii, fruct al vreunei năprasnice pasiuni adulterine: așadar se căsătoriră. Începură atunci pentru Jules Desmarets o serie de evenimente fericite. Toți îi invidiau norocul, iar pizmașii îl învinuiră pe urmă că doar un noroc fusese la mijloc, fără să-i recunoască nici virtuțile, nici curajul. La câteva zile după căsătoria fiicei sale, mama *Clémencei*, care, în lume, trecea drept nașa ei, îi spuse lui Jules Desmarets să cumpere o slujbă de agent de schimb, făgăduindu-i că va face ea rost de întreg capitalul necesar. Pe atunci, asemenea slujbe erau încă la un preț moderat. Seara, chiar în salonul agentului său de schimb, un bogat capitalist îi propuse lui Jules Desmarets, la

recomandația acestei doamne, cel mai avantajos târg ce s-ar fi putut încheia: îi oferi toate fondurile ce-i trebuiau ca să-și exploateze privilegiul, și a doua zi fericitul comis cumpără slujba de la patronul său. În patru ani, Jules Desmarests deveni unul dintre cei mai bogați particulari din companie; clienți de seamă veniră să sporească numărul celor pe care-i moștenise de la predecesorul lui. El inspira o încredere fără margini și nu era cu puțință să nu recunoască, după felul în care îi mergeau afacerile, o înrâurire ocultă datorată soacrei sale, ori vreunei protecții tainice pe care o puneă pe seama Providenței. După trei ani, Clémence o pierdu pe nașa ei. Pe vremea aceea, domnul Jules, numit așa ca să se deosebească de fratele său mai mare, pe care-l instalase ca notar la Paris, posedă vreo două sute de mii de livre rentă. Nu exista în Paris un al doilea exemplu de căsnicie care să se bucure de atâta fericire. De cinci ani, dragostea lor excepțională nu fusese tulburată decât de o calomnie pentru care domnul Jules înfăptui cea mai cumplită răzbunare. Unul dintre foștii lui camarazi puneă pe seama doamnei Jules averea soțului ei, pe care o explica printr-o înaltă protecție scump cumpărată. Calomniatorul fu ucis în duel.

Dragostea profundă a celor doi soți unul față de altul, și care rezista mariajului, dobândi în societate cel mai mare succes, deși contraria multe femei. Simpaticele familii erau respectate, toți o fericceau. Domnul și doamna Jules erau iubiți sincer, poate pentru că au e nimic mai plăcut de văzut decât niște oameni fericiți; însă nu întârziău niciodată prin saloane, ci fugeau de acolo ca doi porumbei rătăciți, nerăbdători să se întoarcă grabnic în cuibul lor. De altminteri, cuibul acesta era e mare și splendidă reședință pe strada Ménars, unde simțul frumosului tempera luxul pe care, conform tradiției, lumea finanțelor continuă să-l etaleze, și unde cei doi soți primeau magnific cu toate că îndatoririle mondene nu prea le erau pe plac. Totuși, Jules li se supunea,

știind că, mai devreme sau mai târziu, o familie are nevoie de lume; totdeauna însă soția lui și el se simțeau acolo ca niște plante de seră în vârtejul unei furtuni. Dintr-o gingășie firească față de soție, Jules îi ascunsese cu grijă și calomnia, și moartea calomniatorului care fusese la un pas de a le tulbura fericirea. Doamna Jules era înclinată, prin firea ei delicată și îndrăgostită de frumos, să iubească luxul. În ciuda cumplitei lecții a duelului, câteva femei nechibzuite își spuneau la ureche că doamna Jules trebuie să se simtă adesea strâmtorată bănește. Cele douăzeci de mii de franci pe care i le da soțul pentru rochii și pentru diverse plăceri personale nu puteau, după socotelile lor, să acopere cheltuielile, într-adevăr, adesea era găsită, acasă, mult mai elegantă decât atunci când mergea în societate. Îi plăcea să se facă frumoasă numai pentru soțul ei, voind să-i dovedească astfel că, pentru ea, el era mai mult decât întreaga lume. Trăiau o iubire adevărată, o iubire pură, fericită mai ales, atât cât poate să fie o iubire discretă, știută însă de toată lumea. De aceea, domnul Jules, tot mai îndrăgostit, tot mai iubitor cu fiecă zi, fericit de absolut orice în preajma soției sale, chiar și de capriciile ei, era îngrijorat când nu i le vedea, de parcă acesta ar fi fost simptomul vreunei boli. Auguste de Maulincour avusese ghinionul să se izbească de o asemenea dragoste și să se îndrăgostească nebunește de o astfel de femeie. Totuși, deși purta în inimă o iubire atât de sublimă, nu devenise ridicol. Proceda după toate exigențele obiceiurilor militare; păstra însă statornic, chiar și când bea un pahar de șampanie, acel aer visător, acel tăcut dispreț de viață, acea figură înnegurată pe care o au, din felurite pricini, toți oamenii blazați, nemulțumiți de o viață pustie și cei ce se cred bolnavi de piept ori își atribuie vreo boală de inimă. Iubirea fără speranță, dezgustul de viață constituie astăzi poziții sociale. Or, încercarea de a viola inima unei regine ar avea poate mai multe șanse decât o iubire

nebunească pentru o femeie fericită. Așa că Maulincour avea destule motive să rămână grav și morocănos. O regină are și trufia puterii, are împotriva ei rangul său; dar o burgheză evlavioasă e ca un arici, ca o stridie în strașnicele lor învelitori.

În acea clipă, tânărul ofițer se afla lângă iubita lui anonimă, care nu știa, desigur, că e de două ori infidelă. Doamna Jules era acolo, stând firesc, ca femeia cea mai nevinovată din lume, gingașă, plină de o seninătate maiestuoasă. Ce genune e firea omenească! Mai înainte de a înfiripa o conversație, baronul privi rând pe rând când la ea, când la soțul ei. Câte gânduri nu-l năpădiră! Recompuse într-o clipă toate *Noapțile* lui Young. Dar muzica răsuna în odăi, lumina se revărsa din mii de candelabre, era un bal de bancher, una dintre petrecerile smintite prin care această lume de aur masiv se străduia să desfidă saloanele de aur tocit în care râdea societatea aleasă a foburgului Saint-Germain, fără a prevedea că într-o bună zi Banca va năvăli în palatul Luxembourg^[21], și se va instala pe tron. Conspirațiile dansau pe atunci tot atât de nepăsătoare față de viitorii faliți ai puterii ca și față de viitorii faliți ai Băncii. Saloanele aurite ale domnului baron de Nucingen^[22] străluceau de animația specifică pe care societatea pariziană, veselă – cel puțin în aparență, o dă unei serbări la Paris. Acolo oamenii de talent transmit spiritul lor proștilor, iar proștii le transmit aerul fericit care-i caracterizează. Grație acestui schimb, totul se însuflețește. Totdeauna însă o serbare la Paris pare întrucâtva un foc de artificii: spirit, cochetărie, plăcere, aici toate strălucesc și se sting ca niște rachete. A doua zi, toți și-au uitat spiritul, cochetăriile și plăcerea.

«Ei și! își zise Auguste în concluzie, femeile, prin urmare, sunt așa cum le vede vidamul! Hotărât, toate câte dansează aici nu sunt mai fără cusur decât pare doamna Jules, iar doamna Jules frecventează strada Soly.» Strada Soly era maladia lui, numele acesta făcea

să i se strângă inima.

— Doamnă, dumneavoastră nu dansați niciodată? o întrebă el.

— E pentru a treia oară, în această iarnă, când îmi puneți aceeași întrebare, spune ea surâzând.

— Iar dumneavoastră poate că nu mi-ați răspuns niciodată.

— E adevărat.

— Știam că sunteți o prefăcută, la fel ca toate femeile...

Și doamna Jules continuă să râdă.

— Domnule, dacă v-aș spune adevăratul motiv, vi s-ar părea caraghios. Nu cred că e o prefăcătorie să nu-ți destăinui secretele de care lumea de obicei își bate joc.

— Orice secret pretinde ca să fie destăinuit, o prietenie de care eu, doamnă, nu sunt, pesemne, demn. Dumneavoastră, însă, nu puteți avea decât secrete înălțătoare – și mă credeți în stare să râd de niște lucruri respectabile?

— Da, spuse ea, dumneavoastră, ca toți ceilalți, râdeți de sentimentele noastre cele mai curate; le bârfiți. De altminteri, nu am secrete. Am dreptul să-mi iubesc soțul în fața tuturor, mărturisesc, sunt mândră de asta; și dacă dumneavoastră veți râde de mine, aflând că nu dansez decât cu el, voi avea cea mai proastă părere despre inima dumneavoastră.

— N-ați dansat niciodată, de când v-ați căsătorit, decât cu soțul dumneavoastră?

— Da, domnule. Brațul lui este singurul pe care m-am sprijinit și nu s-a apropiat niciodată de mine niciun alt bărbat.

— Nici măcar medicul când v-a luat pulsul?...

— A, vă și bateți joc.

— Nu, doamnă, vă admir, pentru că vă înțeleg. Dumneavoastră însă lăsați să vă auzim glasul, vă lăsați văzută... în sfârșit, permiteți ochilor noștri să admire...

— Ah, iată necazul meu, zise ea întrerupându-l. Da,

aș fi vrut ca o femeie măritată să poată trăi cu soțul ei cum trăiește o îndrăgostită cu iubitul ei; pentru ca atunci...

— Atunci, ce căutați acum două ore, pe jos, deghizată, în strada Soly?

— Care stradă Soly? îl întrebă ea.

Și glasul ei așa de pur nu lăsă să se simtă nicio emoție, nicio trăsătură nu tresări pe fața ei, nu roși, rămânând calmă.

— Cum, nu ați urcat dumneavoastră la etajul al doilea al unei case situate pe strada Vieux-Augustins, colț cu strada Soly? Nu vă aștepta o birjă, la zece pași de acolo, și nu v-ați întors în strada Richelieu, la magazinul de flori, unde ați ales marabuurile care vă împodobesc părul acum?

— Nici n-am ieșit din casă astă-seară.

Mintind astfel, ea rămase senină și zâmbitoare, făcându-și vânt cu evantaiul; dar dacă i s-ar fi îngăduit cuiva să-și treacă mâna pe spatele ei, ar fi constatat cât de asudat era. Auguste își aminti atunci lecțiile vidamului.

— Pesemne că era o persoană care vă seamănă extraordinar, adăugă el cu un aer credul.

— Domnule, zise ea, dacă sunteți în stare să urmăriți o femeie și să-i surprindeți secretele, îmi veți îngădui să vă spun că e urât, foarte urât, și să vă fac cinstea de a nu vă crede.

Baronul se îndepărtă, se opri în fața șemineului și păru copleșit de gânduri. Își plecă fruntea; privirea lui însă era ațintită iscoditor asupra doamnei Jules, care fără să-și dea seama de jocul oglinzilor, îi aruncă două sau trei ocheade pline de spaimă. Doamna Jules îi făcu semn soțului ei, îl luă de braț și se ridică să se plimbe prin saloane. Când trecu pe lângă domnul de Maulincour, acesta, vorbind cu un prieten, spuse cu voce tare, parcă răspunzând unei întrebări;

— Iată o femeie care, fără îndoială, nu va dormi

liniștită în noaptea asta...

Doamna Jules se opri, îi aruncă o privire mândră, plină de dispreț, și-și continuă drumul, fără să bănuiască măcar că o singură privire dacă ar fi fost surprinsă de soțul ei ar fi putut să primejduiască și fericirea lor și viața a doi oameni. Auguste, pradă furiei care-i clocotea în adâncurile sufletului, ieși îndată, jurându-se să dezlege nodul acestei intrigi. Înainte de a pleca, o căută pe doamna Jules ca s-o mai vadă o dată; ea însă dispăruse. Ce dramă se dezlănțuise sub această frunte tânără, eminamente romanțioasă, ca a tuturor celor care n-au cunoscut iubirea în toată măreția pe care i-o atribuie! O adora pe doamna Jules într-un chip nou, o iubea cu toată furia geloziei, cu zbuciumul delirant ai speranței. Infidelă față de soț, ea devenea vulgară, o femeie obișnuită. Auguste putea să viseze la toate bucuriile unei iubiri împărtășite, și imaginara îi deschise atunci uriașa comoară a plăcerilor posesiunii. În sfârșit, dacă pierduse un înger, regăsea pe cel mai fermecător dintre demoni. Se culcă, înălțând mii de castele în Spania, încercând să-și explice purtarea doamnei Jules prin vreo binefacere ca-n romane, în care el nu credea. Apoi hotărî să se dăruie în întregime, începând de a doua zi, cercetării cauzelor, a intereselor, a nodului pe care îl ascundea acest mister. Era un roman de citit; sau, mai bine zis, o dramă de jucat, în care avea și el un rol.

Meseria de spion e treabă destul de frumoasă, când o faci pe seama ta și mânat de o pasiune. Nu-nseamnă ea oare să guști plăcerile hoțului rămânând om cinstit? Dar trebuie să te deprinzi să clocotești de mânie, să răcnești de nerăbdare, să-ți înghețe picioarele în noroi, să dărdâi și să arzi, să mistui nădejdi înșelătoare. Trebuie să mergi, dând crezare unei informații, spre un țel necunoscut, să dai greș, să înjuri, să-ți improvizezi ție însuși elegii și ditirambe, să ții proteste în fața unui trecător pașnic care te admiră; să dai peste cap niște

femei de treabă și coșurile lor cu mere, să alergi, să te oprești iar, să stai în fața unei ferestre, să faci o mie de presupuneri... E o adevărată vânătoare, o vânătoare prin Paris, o vânătoare cu toate întâmplările ei, mai puțin câinii, pușca și țipetele de: «Șo pe el!» Numai emoțiile pe care le trăiesc jucătorii de cărți se pot compara cu emoțiile unei asemenea vânători. Mai e nevoie și de o inimă încărcată de iubire ori de răzbunare pentru a te strecura prin Paris ca un tigru gata să sară pe pradă și pentru a te folosi de toate particularitățile orașului și ale cartierului, acordându-le un interes încă și mai mare decât cel pe care îl au și așa din plin. Și atunci, nu înseamnă oare că trebuie să ai un suflet multiplu? Nu înseamnă să trăiești mii de pasiuni, mii de simțăminte deodată?

Auguste de Maulincour se lăsă cuprins pătimaș de o astfel de existență arzătoare, plină de toate durerile și de toate bucuriile. Umbla deghizat prin Paris, pândea pe la toate colțurile străzii Pagevin sau ale străzii Vieux-Augustins. Alerga ca un vânător din strada Ménars în strada Soly și din strada Soly în strada Ménars, fără să aibă habar de răzbunarea, nici de prețul cu care vor fi ori pedepsite, ori răsplătite atâtea griji, alergături și vicleșuguri! Și, totuși, nu ajunsese încă la acea nerăbdare ce roade măruntaiele și face să te treacă toate apele; hoinărea cu nădejdea-n suflet, gândind că doamna Jules nu se va hazarda să se întoarcă din primele zile acolo unde fusese surprinsă. Așa că își consacrase aceste prime zile inițierii în toate tainele străzii. Novice în meserie, nu cuteza să întrebe nici pe portarul, nici pe cizmarul de la casa în care venea doamna Jules; nădărdia însă că va izbuti să-și înjghebe un post de observație în casa situată peste drum de misteriosul apartament. Cerceta terenul, voind să împace prudența cu nerăbdarea, dragostea lui cu secretul.

În primele zile din martie, pe când cugeta la niște

planuri cu ajutorul cărora să obțină un mare succes, și, părăsindu-și câmpul de bătaie după una dintre îndelungatele și sânguincioasele veghi care nu-i dezvăluiseră încă nimic, se întorcea pe la orele patru acasă, unde avea de rezolvat o chestiune în legătură cu serviciul său, fu surprins, pe strada Coquillière, de una dintre acele ploii strașnice care sporesc dintr-odată pârlăiașele și ale căror picături fac bulbuci căzând în băltoacele de pe căile publice. Pietonul parizian e nevoit atunci să se oprească scurt din drum și să se refugieze în vreo prăvălie ori în vreo cafenea, dacă e destul de bogat pentru a-și plăti găzduirea forțată; sau, dacă nu se poate altfel, sub vreo streășină de poartă, azil al oamenilor săraci și al amărăților. Cum de n-a încercat încă niciunul dintre pictorii noștri să reproducă fizionomia unui roi de parizieni strânși, pe vreme de furtună sub porticul ud al unei case? Unde întâlnești un tablou mai bogat? Nu apare oare aici, mai întâi, pietonul visător ori filosof care observă cu bucurie umbrele pe care le face ploaia pe fondul încenușat al atmosferei, un fel de beteală asemănătoare cu sclipirile jucăușe ale unor firicele de sticlă, și volburile de apă albă pe care vântul le răsuțește ca pe o pulbere luminoasă peste acoperișuri, și repezile revărsări ale burlanelor bolborosind și spumegând; în sfârșit, o mie de alte nimicuri încântătoare, cercetate cu desfătare de către hoinari, în ciuda loviturilor de mătură cu care îi cînstește portarul casei? Apoi e pietonul palavragiu care se jeluie și sporovăiește cu portăreasa, sprijinită în mătură ca un grenadier în pușcă; pietonul nevoiaș, lipit de zid ca o nălucă, fără să-i pese de zdrențele lui deprinse cu frecușul străzilor; pietonul savant care studiază, silabisește ori citește afișele fără a le isprăvi; pietonul zeflemist care-și bate joc de cei cărora li se întâmplă vreun necaz pe stradă, care râde de femeile innoroite și le dă cu tifla domnilor și doamnelor de pe la ferestre; pietonul tăcut care se uită la toate geamurile de

la toate etajele; pietonul harnic, înarmat cu sacoșă sau ducând un pachet, tălmăcind ploaia prin profituri și pierderi; pietonul amabil care sosește ca un obuz, spunând: Ah, ce vreme domnilor! și care salută pe toată lumea; în sfârșit, adevăratul burghez parizian, ins cu umbrelă, expert în averse, care a prevăzut-o și pe cea de acum, care a plecat de acasă împotriva sfaturilor soției sale, și care se așază pe scaunul portarului. După cum îi e felul, fiecare membru al acestei societăți fortuite contemplă cerul, pleacă în vârful picioarelor ca să nu se stropească de noroi, fie pentru că e grăbit, fie pentru că vede alți cetățeni trecând, în ciuda vântului și a ploii, fie pentru că se teme să nu capete vreun guturai mortal întârziind în pragul curții umede căci, cum spune proverbul, «mai bine să te plouă mergând decât să te ude stând». Fiecare are motivele lui. Nu rămâne decât pietonul prudent, omul care, pentru a porni din nou la drum, pândește câteva deschizături albastre printre crăpăturile norilor.

Domnul de Maulincour se refugie, așadar, cu o întreagă ceată de pietoni sub porticul unei case vechi, a cărei curte semăna cu un horn uriaș. De-a lungul zidurilor coșcovite, igrasioase și coclite, erau atâtea țevării de plumb și atâtea conducte, iar în cele patru corpuri ale clădirii se înghesuiau atâtea etaje, încât ai fi zis că sunt micile cascade de la Saint-Cloud. Apa șiroia din toate părțile; clocotea, țâșnea, murmură; era neagră, albă, albastră, verde; țipa, gălgâia sub mătura portăresei, o bătrână știrbă, deprinsă cu vijeliile, ce părea că le blagoslovește, împingând în stradă mii de resturi al căror ciudat inventar dezvăluia viața și obiceiurile fiecărui locatar al casei. Zdrențe de imprimeuri dantelate, frunze de ceai, petale de flori artificiale decolorate, rupte; coji de legume, hârtii, bucăți de metal. De fiecare dată mătura bătrânei dezgolea sufletul rigolei, acel șanț negru, decupat în pătrățele ca tabla de șah, șanț cu care se războiesc neîncetat

portarii. Bietul îndrăgostit examina acest tablou, unul dintre miile pe care veşnic mişcătorul Paris le oferă zilnic; îl examina însă maşinal, ca un om absorbit de gândurile lui, când, ridicând ochii, se trezi nas în nas cu un ins care tocmai intra.

Era, cel puțin ca aparență, un cerșetor, dar nu cerșetorul obișnuit din Paris, făptură fără nume în limbile omenești; nu, acest ins alcătuia un tip nou, dincolo de orice idee legată de cuvântul cerșetor. Necunoscutul nu avea niciuna dintre trăsăturile tipic pariziene ce ne izbesc atât de puternic la nenorociții pe care uneori i-a zugrăvit Charlet^[23], cu un deosebit har al observației; figuri grosolane, parcă tăvălite în noroi, cu glasul răgușit, cu nasul roșu și bulbos, cu guri văduvite de dinți, deși primejdioase; umili și îngrozitori, inteligența adâncă ce le arde în ochi părănd a fi un nonsens. Unii dintre acești vagabonzi nerușinați au pielea vânăată, scorțoasă, străbătută de dungi ca marmura; fruntea plină de zbârcituri; părul rar și murdar, ca o perucă aruncată la margine de drum. Toți veseli în josnicia lor și josnici în voioșiile lor, toți însemnați cu pecetea stricăciunii, își aruncă tăcerea ca pe o muștrare; atitudinea lor vădește gânduri înspăimântătoare. Trăind între crimă și pomană, nu mai au remușcări și dau târcoale împrejurul eșafodului, ocolindu-l grijulii, nevinovați în viciu și vicioși în nevinovăția lor. Uneori stârnesc zâmbetul, totdeauna însă stârnesc gânduri. Câte unul dintre ei înfățișează civilizația pipernicită, cuprinzând totul: onoarea temniței, patria, virtutea; și cruzimea crimei ordinare și rafinementele unei nelegiuiri elegante. Altul e resemnat, mim profund, însă stupid. Toți năzuiesc spre ordine și muncă, dar sunt împinși îndărăt, în mocirla lor, de către o societate căreia nu vrea să-i pese de poeții, de oamenii mari, de ființele curajoase și de alcătuirile mărețe ce pot să existe printre cerșetori, acești nomazi ai Parisului; seminție desăvârșit de bună și desăvârșit de rea, ca

toate mulțimile care au suferit; deprinsă să îndure suferințe nemaipomenite și pe care o putere fatală o menține mereu la nivelul noroiului. Toți au un vis, o nădejde, o fericire: jocul, loteria ori vinul. Nu exista nimic din aceste particularități stranii în personajul ce sta nepăsător, lipit de zid, în fața domnului de Maulincour, ca o fantezie desenată de un artist îndemânatic pe spatele vreunei pânze din atelier. Era un om înalt și uscat, al cărui chip pământiu trăda o gândire adâncă și glacială, și care spulbera orice milă din inima curioșilor printr-o atitudine plină de ironie și printr-o privire neagră exprimând pretenția lui de a trata de la egal cu ei: Fața îi era de un alb cenușiu, iar craniul ridat, despodobit de păr, avea o vagă asemănare cu o bucată de granit. Câteva șuvițe netede și sure, așezate de o parte și de alta a capului, cădeau peste gulerul hainei jehoase, închisă cu nasturi la gât. Semăna deopotrivă și cu Voltaire și cu don Quijote; era batjocoritor și melancolic, plin de dispreț și de înțelepciune, dar aproape cu totul străin de lume. Părea a nu avea cămașă. Barba îi era lungă. Cravata proastă, neagră, complet roasă, zdrențuită, lăsa să se vadă un gât proeminent, brăzdat adânc de vinele groase ca niște funii. Un cearcăn mare, întunecat, vânăt, i se desena sub fiecare ochi. Părea să aibă pe puțin șaiszeci de ani. Măinile îi erau albe și curate. Purta niște cizme scâlciate și găurite. Pantalonii albaștri, cârpiți în mai multe locuri, erau acoperiți cu un fel de puf alb ce le da un aspect jalnic. Fie că veșmintele lui ude exalau un miros greu, fie că el, în mod normal, răspândea acea miasmă specifică mizeriei cocioabelor pariziene, așa cum birourile, sacristiile și ospiciile își au miasma lor, miasmă grea și râncedă, pe care nimic n-ar izbuti s-o sugereze, vecinii lui își părăsiră locurile și-l lăsară singur; el își îndreptă asupra lor, apoi asupra ofițerului, privirea sa calmă și inexpresivă, acea vestită privire a domnului de Talleyrand^[24], aruncătură de ochi ștearsă și

rece, ca un fel de vâl de nepătruns, sub care un suflet tare ascunde simțăminte adânci și cele mai exacte păreri despre oameni, lucruri și evenimente. Nicio cută nu-i tresări pe chip. Gura și fruntea îi rămaseră neclintite; ochii însă se coborâră cu o încetineală nobilă și aproape tragică. Fu, pe scurt, o întreagă dramă în mișcarea pleoapelor sale veștejite.

Figura lui stoică stârni în mintea domnului de Maulincour una dintre acele reverii hoinare care încep printr-o întrebare banală și sfârșesc prin a cuprinde o întreagă lume de gânduri. Furtuna trecuse. Domnul de Maulincour nu mai zări din acel ins decât pulpana redingotei atingând stâlpul porții; apoi, când să plece și el, găsi o scrisoare căzută pe jos și bănuî că e a necunoscutului, văzându-l că-și pune la loc în buzunar o batistă de care tocmai se servise. Ofițerul, ridicând scrisoarea ca să i-o dea, citi fără să vrea adresa:

Domnului,

Dom Ferragusse,

Strada Grans-Augustains, colț cu strada Soly.

Paris.

Scrisoarea nu avea niciun timbru, iar adresa îl făcu pe domnul de Maulincour să n-o restituie: căci sunt puține pasiuni care să nu devină cu timpul necinstite. Baronul presimți că se brodisese bine găsirea acestei scrisori, și socoti că, păstrând-o, va avea un motiv întemeiat pentru a intra în casa misterioasă, ducându-se să i-o înmâneze respectivului, fiind convins că el locuiește în casa suspectă. Niște presupuneri, vagi ca primele licăriri ale zorilor, îl și îndemneau să stabilească unele raporturi între acest ins și doamna Jules. Îndrăgostiții geloși își închipuie orice; și numai închipuindu-și orice, luându-se după supozițiile cele mai nefirești, izbutesc judecătorii, spionii, îndrăgostiții și cercetătorii să ghicească adevărul care-i interesează.

«A lui o fi scrisoarea, ori a doamnei Jules?»

Imaginația răscolită îi puna mii de întrebări de-a valma; însă după primele cuvinte zâmbi. Iată textual, în toată splendoarea frazei ei naive, cu ortografia ei jalnică, această scrisoare la care nu era cu puțință să mai adaugi ceva, din care nu trebuia să arunci nimic, dacă nu cumva scrisoarea însăși, dar în care, transcriind-o, a fost necesar să îndreptăm întrucâtva punctuația. În original nu există nici virgule, nici semne de pauză, nici măcar semne de exclamație, fapt ce ar putea să ducă la distrugerea regulilor de punctuație cu ajutorul cărora autorii moderni au încercat să zugrăvească marile catastrofe ale tuturor pasiunilor.

«HENRY!

În numărul sacrificiilor pe care mi leam otărât era și acela de a nuți mai da știre demine, da o voce irezistibilă poruncește să-ți fac cunoscut crimele tale față demine. Știu dintâi că sufletuț în âsprit în vici no săș facă griji să mă plângă. Inima țe surdă la simțire. Nu ie ia la țipetele naturii, dar puțin importă: trebuie săț spun până la ce punt teai făcut vinovat și în ce poziție cumplită mai adus. Henry, tu știai tot ce am suferit la prima mea greșeală și ai fost în stare să mă arunci în aceeaș *nenorocire* și să mă abandonesi deznădeșdii și durerei mele. Da, jur, credința ceam avut să fiu iubită și stimată mia dădut tăria sămi îndur soața. Șacum cemi rămâne? nu mai făcut tu să perd tot ceam avut mai drag, tot ce mă lega de viață: părinți, preteni, cinste, nume, țiam jertfit tot și numi rămâne decât ocară, rușinea și, spun fără să roșesc, mizeria. Nu mai lipsa nenorocirii mele decât să aflu disprețul și ura ta; acumă o să am curaju pe care otărârea mea îl cere. M-am otărât și cinstea familiei mele îmi poruncește: să pun cap suferințelor mele. Să nuț pară rău deloc

de otărârea mea, Henry, E groaznică, știu, dar starea mea mă silește. Fără ajutor, fără sprijin, fără un *preten* să mă mângâie, aş putea să trăesc? nu. Soarta a otărât. Deci în doo zile, Henry, în doo zile Ida no să mai merite stima ta; da ascultă jurământu pe care ți fac că conștiința mea e liniștită, căci eu totdeauna am meritat pretenia ta. O, Henry, pretenu meu, căci nam să mă schimb niciodată, făgăduieștemi că o săm erți drumu pe care apuc. Inima mea plină de chipu tău o să fie pentru mine o apărare la seducție. Să nu uiți niciodată că soarta mea a fost făcută de tine, și judecăte. Poate că ceru no să te pedepsească pentru crimele pe care leai făcut, îi cer iertare în genunchi pentru tine, căci simt, nu miar mai lipsi în nenorocirile mele decât durerea să te știu nenorocit. Cu toată sărăcian care sunt, nu primesc niciun fel de ajutor dela tine. Dacă mai fi iubit, aş fi putut să-l primesc ca dela pretenie, da o binefacere făcută de *milă sufletu meu o aruncă*, șasa fi mai lașă dacaș primio, decât ăla care miar dao. Am o rugămintă săți fac. Nu știu cât trebuie să mai stau la doamna Meynardie, să fi atâta de bun să te ferești sapari în fața mea. Ultimele doo vizite miau făcut un rău pe care lam simțit mult timp: nu vreau să mă gâdesc deloc la purtarea ta de atunci. Mă urești, cuvântul ăsta e săpat în inima mea și anaghețato deger. Vai! În ceasu când am nevoie de tot curaju meu și toate puterile mă lasă, Henry, pretenu meu, până, ceam să pun o barieră între noi, dăm a din urmă dovadă de stima ta: scriem, răspundem spunem că mă mai stimezi, chiar și dacă nu mă mai iubești *Cutoate că ochii mei o să fie totdeauna demni să-i întâlnească peai tăi*, nu cer să ne vedem: mie frică detot de slăbiciunea și de iubirea mea. Dar fi bun scriem un cuvânt până la urmă, ca sămi dea curaju carem trebe ca să-mi

îndur necazurile. Adio, otor al necazurilor mele, da singuru preten pe care inima mila ales și pe care no sal uite niciodată,

IDA»

Întreaga viață a unei fete tinere, cu dragostea ei înșelată, cu bucuriile jalnice, cu durerile, mizeria și cumplita resemnare, era rezumată în cele câteva rânduri; acest poem necunoscut, însă tipic parizian, cuprins în această scrisoare murdară, îl înduioșă o clipă pe domnul de Maulincour, care ajunsese să se întrebe dacă această Ida nu o fi cumva vreo rudă de-a doamnei Jules, și dacă întâlnirea de pe înserat, la care el fără să vrea fusese martor, nu se va fi datorat vreunui gest filantropic. Să fi sedus-o bătrânul cerșetor pe Ida?... O asemenea seducție ar fi fost de mirare. Rătăcind prin labirintul cugetărilor lui ce se încrucișau și se sfărâmau una de alta, baronul ajunsese aproape de strada Pagevin și văzu o birjă oprită la capătul străzii Vieux-Augustins, nu departe de strada Montmartre. Lui orice birjă staționând undeva îi spunea ceva. «Să fie ea?» gândi. Și inima îi bătea într-o tremurare caldă și înfiorată, împinse portița cu clopoțel, plecându-și însă capul și parcă îndurând o ocară, pentru că auzea o voce tainică ce-i spunea: «De ce pășești într-o astfel de taină?»

Sui câteva trepte și dădu nas în nas cu bătrână portăreasă.

— Cu domnul Ferragus!

— Nu cunosc...

— Cum, domnul Ferragus nu locuiește aici?

— N-avem așa ceva în casă.

— Dar, mătușică...

— Nu sunt nicio mătușică, domnule, sunt portăreasă.

— Dar, doamnă, stărui baronul, am de înmănat o scrisoare domnului Ferragus.

— A, dacă domnul are o scrisoare, zise ea schimbând tonul, e cu totul altceva. Vreți să arătați scrisoarea aia a

dumneavoastră?

Auguste arătă scrisoarea. Bătrână clătină din cap a îndoială, șovăi, păru că vrea să-și părăsească ghimirlia ca să se ducă să-l înștiințeze pe misteriosul Ferragus despre această întâmplare neprevăzută; apoi zise:

— Ei bine, urcați, domnule! Pesemne că știți unde...

Fără să răspundă la această frază, prin care șireata bătrână putea să-i întindă o cursă, ofițerul urcă sprinten scările și sună lung la ușa de la al doilea etaj. Instinctul lui de îndrăgostit îi spunea: — *Ea e aici*.

Însuși necunoscutul de sub portic, Ferragus sau *otorul* nenorocirilor Idei, deschise. Apăru îmbrăcat într-un halat de casă înflorat, cu pantaloni de molton alb, cu niște papuci brodați în picioare și spălat pe cap. Doamna Jules, al cărei chip se ivise de după pervazul ușii de la cea de-a doua cameră, păli și căzu pe un scaun.

— Ce vi s-a întâmplat, doamnă, exclamă ofițerul repezindu-se către ea.

Dar Ferragus întinse brațul și-l zvârli pe tânărul galanton îndărăt printr-o mișcare atât de dură, încât lui Auguste i se păru că-l izbise în piept o bară de fier.

— Înapoi, domnule! spuse Ferragus. Ce vrei de la noi? Dai târcoale prin cartier de vreo cinci-șase zile. Nu cumva ești spion?

— Sunteți domnul Ferragus? zise baronul.

— Nu, domnule.

— Totuși, stăruie Auguste, trebuie să vă înmânez această hârtie, pe care ați pierdut-o la poarta casei unde am stat amândoi în timpul ploii.

Pe când vorbea și-i întindea scrisoarea, baronul aruncă o privire rapidă asupra odăii în care îl primise Ferragus; o găsi foarte bine mobilată, deși simplu. În sobă ardea focul; alături era pusă masa, cu mult mai somptuos decât ar fi cerut aparența situației acestui om și lipsa de strălucire a locuinței lui. În fine, pe o canapea din cealaltă odaie, pe care putu s-o vadă, zări o grămadă

de aur și auzi un zgomot care nu putea să fie decât plânsetul unei femei.

— Scrisoarea aceasta e a mea, da, vă mulțumesc, spuse necunoscutul întorcându-se în așa fel încât să-i dea de înțeles baronului că ar vrea să-l vadă plecând numaidecât.

Prea curios ca să mai ia aminte la examenul profund al cărui obiect era, Auguste nu văzu privirile magnetice cu care necunoscutul părea că ar fi vrut să-l sfâșie; însă, dacă s-ar fi uitat în ochii aceia de vasilisc, și-ar fi dat seama de primejdia în care se afla. Prea îndrăgostit însă ca să se mai gândească la sine însuși, Auguste salută, coborî și se întoarce acasă, străduindu-se să găsească un sens în legătura dintre cele trei persoane: Ida, Ferragus și doamna Jules; treabă care, la drept vorbind, era tot una cu a căuta să alcătuiesti figurile acelui bizar joc chinezesc desenate fragmentar pe pătrățele de lemn, fără să ai cheia jocului. Dar pe doamna Jules o văzuse, doamna Jules venea acolo, doamna Jules îl mințise. Maulincour hotărî să-i facă o vizită chiar a doua zi, nu va putea refuza să-l primească, îi devenise complice, era amestecat cu totul în această intrigă încâlcită. Se și vedea în chip de sultan și plănuia să-i ceară poruncitor doamnei Jules să-i dezvăluie toate tainele.

Pe vremea aceea, Parisul era în febra construcțiilor. Dacă Parisul e un monstru, de bună seamă că el e cel mai maniac dintre monștri. Se înflăcărează după o mie de capricii: într-o bună zi se apucă de zidărit ca un mare senior îndrăgostit de mistrie; pe urmă lasă mistria și se face militar; se îmbracă din cap până-n picioare în uniforma gărzii naționale, face instrucție și fumează; dintr-odată, fuge de la exercițiile militare și zvârle țigara; apoi se întristează, dă faliment, își vinde mobilele în piața Châtelet, își depune bilanțul; dar, după câteva zile, își aranjează treburile, se apucă de petreceri și de dans. Într-o zi mănâncă acadele cu amândouă mâinile, cu

toată gura; ieri, monstrul cumpăra hârtie Weynen; astăzi îl dor dinții și își aplică un antidot pe toate zidurile; mâine își va strânge provizii de alifie pectorală. Are manii de o lună, de un sezon, de un an, după cum are și manii de o zi. Pe atunci, așadar, toată lumea zidea și demola câte ceva, nu se mai știe ce. Erau foarte puține străzi pe care să nu se fi ivit schelăria de bârne lungi, împodobită cu scânduri puse pe traverse și fixate în niște găuri din zid la fiecare etaj: construcție subredă, pe care se clătinau meșterii zidari, priponită cu niște frânghii albite de var, rareori ferită de loviturile vreunei trăsuri de pe drum, prin acel gard de scânduri, împrejmuire obligatorie pentru clădirile începute și neterminate. E ceva marinăresc în aceste catarge, în aceste scări, în aceste frânghii, în strigătele zidarilor. Or, la doisprezece pași de palatul Maulincour, în fața unei case ce se construia din piatră cioplită, se ridica o astfel de schelărie efemeră. A doua zi, când baronul de Maulincour tocmai trecea cu cabrioleta pe lângă schelă ducându-se la doamna Jules, o piatră de două picioare pătrate, ridicată în vârful stâlpilor, scăpă din frânghia în care era legată, se răsuci, căzu și-l strivi pe servitorul din spatele cabrioletei. Un țipăt de groază cutremură schelăria și pe zidari; unul dintre ei, în primejdie de moarte, se ținea înspăimântat de un stâlp înalt și părea a fi fost lovit de piatră.

O mulțime de oameni se adună numai decât acolo. Toți zidarii coborâră, strigând, injuriind și spunând că trăsura domnului de Maulincour pricinuisese clătinarea scripetelui lor. Numai două degete lipsiseră ca piatra să nu cadă în capul ofițerului. Valetul era mort, trăsura sfărâmată. Evenimentul zgudui întregul cartier, jurnalele scriseră despre el. Domnul de Maulincour, convins că trăsura lui nu lovise nimic, înaintă o plângere. Justiția interveni. Făcându-se o anchetă, se dovedi că un băiețel înarmat cu o ulucă sta de pază și striga la trecători să se ferească. Lucrurile rămaseră

așa. Domnul de Maulincour se alese cu moartea servitorului, cu spaima și zăcu la pat câteva zile; cabrioleta, sfărâmându-se, îi făcuse câteva vânătăi; din pricina șocului nervos provocat de emoție, avea temperatură. Nu se mai duse la doamna Jules. La zece zile după întâmplare și la prima lui ieșire din casă, se îndrepta către Bois de Boulogne în cabrioleta reparată, când, coborând pe strada Bourgogne, pe locul unde se află canalul de scurgere, în dreptul Camerei Deputaților, osia se rupse; baronul mergea așa de repede, încât din cauza acestei rupturi cele două roți ar fi trebuit să se izbească atât de cumplit între ele încât să-i sfărâme capul; scăpă însă, datorită rezistenței pe care o opuse coșul cabrioletei. Totuși, fu rănit grav la coaste. Pentru a doua oară în zece zile, fu dus pe jumătate mort la bătrâna lui bunică îngrozită. Acest al doilea accident îi stârni oarecare bănuieli, gândurile îndreptându-i-se, destui de vag însă, spre Ferragus și spre doamna Jules. Ca să-și limpezească presupunerile, păstră în camera lui osia frântă și porunci să vină căruțașul la el. Caretașul veni, cercetă osia ruptă și-i dovedi domnului de Maulincour două lucruri: mai întâi că osia nu provenea din atelierele sale; el își grava adânc inițialele numelui pe toate osiile pe care le lucra, și nu putea să explice prin ce mijloace acea osie fusese substituită celeilalte; apoi, că ruptura acestei osii suspecte fusese aranjată anume, printr-o cameră, un fel de gaură interioară, prin niște sufluri și prin niște fisuri foarte dibaci executate.

— Eh, domnule baron, trebuie să fi fost mare meșter cel care a aranjat o osie în chipu-ăsta, spuse el. Ai jura că e adevărată...

Domnul de Maulincour îl rugă pe caretaș să nu spună nimănui nimic despre întâmplare și se socoti pe deplin lămurit. Cele două tentative de asasinat fuseseră urzite cu o pricepere care vădea dușmănia unor oameni superiori.

— E un război pe viață și pe moarte, își zise el,

frământându-se în pat, un război sălbatic, un război de surpriză, de pândă, de trădare, declarat în numele doamnei Jules. Dar cărui bărbat îi aparține ea? De ce puteri dispune acest Ferragus?

În sfârșit, domnul de Maulincour, oricât era de curajos și de militar, nu putu să-și stăpânească un fior. Printre gândurile care îl năpădiră, era unul împotriva căruia se găsea lipsit de apărare și de curaj: oare tainicii săi dușmani nu vor folosi în curând și otrava? Stăpânit de temerile pe care i le da slăbiciunea, pe care i le mai sporeau și dieta și febra, porunci să vină numaidecât la el o bătrână, de mult timp devotată bunicii lui, o femeie care îl iubea cu o dragoste de mamă, sentiment care îi face sublimi pe oamenii de rând. Fără să-i dezvăluie toate gândurile, o însărcină să cumpere tainic, și în fiecare zi, mereu din alte locuri, alimentele ce-i erau necesare, recomandându-i să le păstreze sub cheie și să i le aducă ea însăși, fără a îngădui nimănui, oricine ar fi fost, să se apropie când ea i le va servi. În sfârșit, luă cele mai amănunțite precauții spre a se feri de o astfel de moarte. Zăcea la pat, singur, bolnav; așadar, putea să cugete în tihnă la propria lui apărare, singura nevoie destul de limpede a egoismului omenesc pentru a nu-i îngădui să negligeze nimic. Dar nefericitul bolnav își otrăvise viața cu spaimile; și, fără voia lui, bănuielile îi întunecară toate clipele cu negrele lor umbre. Însă cele două încercări de asasinat îl învățară una dintre virtuțile cele mai necesare oamenilor politici, el pricepu subtila prefăcătorie de care trebuie să te folosești în jocul marilor interese ale vieții. A-ți ascunde o taină nu înseamnă nimic; dar a te ascunde premeditat, a ști să uiți un fapt timp de treizeci de ani, dacă trebuie, ca Ali-Pașa^[25], pentru a asigura o răzbunare calculată timp de treizeci de ani, este un lucru extraordinar într-o țară unde puțini inși știu să se prefacă timp de treizeci de zile. Domnul de Maulincour nu mai trăia decât prin doamna Jules. Era mereu preocupat cu cercetarea

temeinică a mijloacelor de care ar fi putut să se servească în această bătălie nevăzută spre a birui niște adversari nevăzuți. Toate aceste piedici făceau să-i sporească pasiunea tăinuită pentru doamna Jules. Doamna Jules rămânea mai departe stăpâna gândurilor și a inimii lui, mult mai ispititoare prin presupusele ei vicii, decât prin văditele virtuți în temeiul cărora el își făcuse un idol din ea.

Bolnavul, vrând să facă o recunoaștere a pozițiilor dușmanului, socoti că poate să-l inițieze pe bătrânul vidam, fără primejdie, în dedesubturile situației. Comandorul îl iubea pe Auguste cum iubește un părinte pe copiii soției sale; era om subțire, iscusit, avea o minte de diplomat. Veni așadar să-l asculte pe baron, clătină din cap și se sfătuiră. Blajinul vidam nu împărtăși încrederea tânărului său prieten, când Auguste îi spuse că, în vremurile în care trăiau, poliția și autoritățile sunt în stare să cunoască orice mister, și că, dacă va trebui neapărat să recurgă la ele, va găsi acolo puteri care să-i sprijine.

Bătrânul îi răspunse cu gravitate:

— Poliția, dragă băiete, e tot ce poate fi mai neîndemânatic pe lume, iar autoritățile tot ce poate fi mai șubred în chestiunile particulare. Nici poliția, nici autoritățile nu știu să citească în adâncul inimilor. Ceea ce li s-ar putea cere în mod rezonabil ar fi să cerceteze pricinile vreunui fapt. Or, autoritățile și poliția sunt cu totul nepotrivite pentru treaba asta; le lipsește mai ales acel interes personal care dezvăluie totul celui ce are nevoie să știe totul. Nicio putere omenească nu poate să-l împiedice pe un asasin sau pe un otrăvitor să ajungă la inima unui prinț ori la stomacul unui om de treabă. Pasiunile fac cât o întreagă poliție.

Comandorul îl sfătui stăruitor pe baron să plece în Italia, din Italia în Grecia, din Grecia în Siria, din Siria în Asia și să nu se întoarcă decât după ce îi va fi convins pe tainicii lui dușmani că s-a pocăit și că astfel, în mod

tacit, încheie pace cu ei; dacă nu, să rămână în palatul său, ba chiar în odaia sa, unde va putea să se pună la adăpost de loviturile lui Ferragus și de unde să nu iasă decât pentru a-l zdrobi fără nicio primejdie.

— Nu trebuie să te atingi de dușman decât ca să-i retezi capul, îi spuse el grav.

Totuși, bătrânul făgădui favoritului său că va întrebuința toată istețimea cu care l-a hărăzit cerul, ca, fără să compromită pe cineva, să încerce câteva recunoașteri în tabăra dușmanului, să-și dea bine seama de situație și să pregătească victoria. Comandorul avea în slujba lui un bătrân Figaro în retragere, cea mai șireată maimuță care a luat vreodată chip de om, inteligent pe vremuri ca un diavol, făcând singur totul ca un ocnaș, sprinten ca un hoț, subtil ca o femeie, ajuns însă la decăderea geniului, din lipsa împrejurărilor prielnice, de când cu noua alcătuire a societății pariziene, care i-a trecut la reformă pe valeții de comedie. Acest emerit Scapin⁽²⁶⁾ era credincios stăpânului său ca unei ființe superioare; dar vicleanul vidam adăuga în fiecare an la leafa vechiului său staroste de crailăcuri o sumă destul de mare, atenție care întărea prietenia firească prin legăturile interesului, și-i asigura bătrânului niște îngrijiri pe care nici iubita cea mai îndrăgostită nu le-a născocit vreodată pentru prietenul ei bolnav. Acestei perle a vechilor valeți de teatru, relicvă a veacului trecut, ministru incoruptibil, căci nu mai avea patimi de satisfăcut, i se încredințară comandorul și domnul de Maulincour.

— Domnul baron ar strica totul, spuse acest bărbat de seamă în livrea, chemat la sfat. Domnul să mănânce, să bea și să doarmă în tihnă. Iau totul asupra mea.

Într-adevăr, la o săptămână după consfătuire, în timp ce domnul de Maulincour, complet vindecat, dejuna cu bunica lui și cu vidamul, Justin intra să-i dea raportul. Pe urmă, cu acea falsă modestie cu care se fandosesc oamenii de talent, spuse, după ce bătrână se retrase în

apartamentele ei:

— Numele dușmanului care-l urmărește pe domnul baron nu este Ferragus. Acest om, acest diavol se numește Gratien, Henri, Victor, Jean-Joseph Bourignard. Jupân Gratien Bourignard este un fost antreprenor de construcții, foarte bogat cândva, și mai ales unul dintre cei mai frumoși băieți ai Parisului, un Lovelace^[27] în stare să seducă pe Grandisson^[28]. Aici se opresc informațiile mele. El a fost un simplu muncitor, iar companionii din ordinul Devoranților l-au ales, într-o bună zi, șef sub numele de Ferragus al XXIII-lea. Poliția ar trebui s-o știe, dacă poliția ar fi instituită pentru a ști ceva. Omul ăsta s-a mutat, nu mai locuiește în strada Vieux-Augustins, ci s-a aciuat acum pe strada Joquelet, doamna Jules Desmarests îl vizitează adesea; nu rareori, soțul ei, în drum spre Bursă, o conduce până în strada Vivienne, sau ea își conduce soțul la Bursă. Domnul vidam cunoaște prea bine aceste lucruri pentru a nu-mi pretinde să-i spun dacă soțul o conduce pe soție, ori soția îl conduce pe soț; însă doamna Jules e așa de frumoasă, încât eu aș paria pe ea. Toate acestea sunt ultimele date sigure, Bourignard al meu joacă deseori cărți la numărul 129. Este, dacă-mi îngăduiți, domnule, un pezevenchi căruia-i plac femeile și care, după felul cum se poartă, pare un om de condiție aleasă. Altminteri, câștigă destul de des la cărți, se deghizează ca un actor, se grimează cum îi place, și trăiește viața cea mai originală de pe lume. Nu mă îndoiesc că are mai multe domiciliu, căci, în cea mai mare parte a timpului, scapă de ceea ce domnul comandor numește *investigațiile parlamentare*. Dacă domnul dorește, se poate totuși descotorosi de el în mod onorabil, ținând seama de metehnele lui. Totdeauna-i ușor să scapi de un om căruia-i plac femeile. Totuși, capitalistul ăsta vorbește de o nouă mutare. Acum, domnul vidam și domnul baron au să-mi mai poruncească ceva?

— Sunt mulțumit de tine, Justin, să nu mergi mai

departe până nu-ți spunem noi; veghează însă la toate, în așa fel încât domnul baron să nu aibă a se teme de nimic. Scumpul meu copil, reluă vidamul, reia-ți viața și uit-o pe doamna Jules.

— Nu, nu, zise Auguste, n-am să mă dau la o parte în fața lui Gratien Bourignard, pe care vreau să-l am legat de mâini și de picioare, ca și pe doamna Jules.

Seara, balonul Auguste de Maulincour, recent înălțat la un grad superior într-o companie a Corpului de gardă, se duse la bal, la Elysée-Bourbon^[29], la doamna ducesă de Berri^[30]. Acolo, desigur, n-avea a se teme de nicio primejdie. Cu toate astea, baronul de Maulincour se trezi amestecat într-o chestiune de onoare, o chestiune ce era imposibil să fie aplanată. Adversarul lui, marchizul de Ronquerolles, avea cele mai întemeiate motive să se plângă de Auguste, iar Auguste le iscase prin vechea sa legătură cu sora domnului de Ronquerolles, contesa de Sérizy^[31]. Această doamnă, căreia nu-i plăcea sentimentalismul nemțesc, era în schimb mai mult decât exigentă până în cele mai mărunte detalii ale costumului ei de mironosiță. printr-o fatalitate inexplicabilă, Auguste făcu o glumă nevinovată, pe care doamna de Sérizy o luă în serios și din pricina căreia fratele ei se simți ofensat. Explicația avu loc într-un colț, foarte discret. Ca oameni din lumea bună, cei doi adversari nu făcură nicio zarvă. Abia a doua zi, societatea din foburgul Saint-Honord, din foburgul Saint-Germain și din anturajul regelui afluă întâmplarea. Doamna de Sérizy fu apărută călduros, toată vina fiind aruncată asupra lui Maulincour. Augustele personaje interveniră. Martori de cea mai înaltă distincție fură impuși domnilor de Maulincour și de Ronquerolles, iar pe teren fură luate toate precauțiile pentru ca nimeni să nu fie ucis. Când Auguste se află în fața adversarului, om petrecăreț, căruia nimeni însă nu-i tăgăduia sentimentul onoarei, nu putu să vadă în el instrumentul lui Ferragus, șeful Devoranților; simți însă

o ispită lăuntrică de a da ascultare unor presentimente inexplicabile și de a-l chestiona pe marchiz.

— Domnilor, spuse el către martori, nu refuz, de bună seamă, să înfrunt tirul domnului de Ronquerolles; însă mai înainte, declar că sunt vinovat, îi cer, chiar și în mod public dacă dorește, scuzele pe care mi le va pretinde, deoarece, când e vorba de o femeie, nimic n-ar putea, cred eu, să dezonoreze, pe un om galant. Mă adresez deci înțelepciunii și generozității lui: oare nu e întrucâtva o prostie să te bați, când cel ce are dreptate poate să fie ucis?...

Domnul de Ronquerolles nu acceptă acest mod de a încheia chestiunea, iar baronul, devenit atunci și mai bănuitor, se apropie de adversarul său.

— Ei bine, domnule marchiz, îi spuse el, declarați-mi, de față cu acești domni, pe cuvântul dumneavoastră de gentilom, că nu v-a angajat în acest duel niciun alt motiv de răzbunare, în afară de cel despre care știe toată lumea.

— Domnule, nu are rost să-mi puneți o asemenea întrebare.

Și domnul de Ronquerolles se duse să se așeze la locul său. Se convenise, de mai înainte, că ambii adversari se vor mulțumi să schimbe câte un singur foc de pistol. Domnul de Ronquerolles, în ciuda distanței stabilite, ce părea să facă moartea domnului de Maulincour foarte problematică, petru a nu spune imposibilă, îl doborî pe baron. Glonțul îl izbi în piept, două degete sub inimă, dar, din fericire, fără leziuni grave.

— Ați țintit prea bine, domnule, spuse ofițerul, pentru a fi vrut să răzbunați numai niște sentimente moarte.

Domnul de Ronquerolles îl crezuse pe Auguste mort și nu putu să-și rețină un surâs sardonice auzind aceste cuvinte.

— Sora lui Iulius Caesar, domnule, nu trebuie să fie bănuită.

— Mereu doamna Jules, răspunse Auguste.

Leșină, fără a putea să termine o glumă mușcătoare care îi muri pe buze; dar, deși pierdu mult sânge, rana nu era primejdioasă. După vreo două săptămâni, timp în care bătrână văduvă și vidamul îl copleșiră cu acele îngrijiri bătrânești cărora nu le afli secretul decât după o lungă experiență de viață, într-o dimineață bunica sa îi dădu niște lovituri crude, dezvăluindu-i neliniștea de moarte care îi cuprinsese pe cei doi bătrâni în ultimele zile. Primise o scrisoare semnată cu un F., în care i se povestea punct cu punct istoria meschinelor urmăririi cu care se înjosise nepotul ei. În scrisoare i se reproșau domnului de Maulincour fapte nedemne de un om cinstit. El, se spunea, pusese pe o bătrână să stea în piața birjelor din strada Ménars și această bătrână iscoadă, în aparență îndeletnicindu-se să le vândă birjarilor apa din sacalele ei, avea în realitate misiunea să pândească drumurile doamnei Jules Desmarets. El îl spionase pe cel mai inofensiv om de pe lume ca să-i afle toate tainele, tind de aceste taine depindeau viața și moartea a trei persoane. Numai el voise nemiloasa luptă în care, rănit până atunci de trei ori, va pieri în mod inevitabil, întrucât moartea lui a fost hotărâtă prin jurământ și va fi urmărită prin toate mijloacele omenești. Domnul de Maulincour nu va mai putea să-și evite soarta nici măcar făgăduind că va respecta taina vieții celor trei persoane, întrucât nu e cu putință să crezi în cuvântul unui gentilom capabil să se comporte tot atât de josnic ca un agent de poliție; și de ce? ca să tulbure, fără motiv, viața unei femei nevinovate și a unui bătrân respectabil. Scrisoarea nu însemna nimic pentru Auguste, în comparație cu duioasele muștrări pe care le îndură din partea baroanei de Maulincour. Să nu ai niciun respect și nicio încredere față de o femeie, s-o spionezi fără să ai dreptul! Și trebuie oare s-o spionezi pe femeia de care ești îndrăgostit? Fu un torent din acele excelente argumente care nu dovedesc niciodată

nimic și care îl făcură pe tânărul baron, pentru prima oară în viața lui, să fie cuprins de una dintre acele cumplite mâinii omenеști în care încolțesc și din care se zămislesc acțiunile capitale ale vieții.

— Întrucât acest duel este un duel pe viață și pe moarte, își spuse el ca o concluzie, trebuie să-mi ucid dușmanul prin toate mijloacele de care pot să dispun.

Comandorul plecă îndată să caute, din partea domnului de Maulincour, pe șeful poliției speciale a Parisului, și fără să amestece în istorisirea întâmplării nici numele, nici persoana doamnei Jules, deși ea constituia nodul tainei, îi împărtăși temerile pe care le stârnea în familia Maulincour necunoscutul personaj destul de îndrăzneț pentru a jura pieirea unui ofițer din gardă, în pofida legilor și a poliției. Omul poliției, de uimire își ridică ochelarii verzi, își șterse nasul de mai multe ori, și-i oferī tabac vidamului care, din demnitate, pretindea că nu obișnuiește tabac, cu toate că avea nasul îngălbenit. Apoi șeful își însemnă câteva date și făgădui că, ajutat de Vidocq⁽³²⁾ și de copoiī lui, va raporta peste două-trei zile familiei Maulincour despre acest dușman, zicând că nu există taine pentru poliția Parisului. După câteva zile, șeful veni să-l vadă pe domnul vidam la palatul Maulincour, și-l găsi pe tânărul baron complet vindecat de ultima să rană. Atunci, el le mulțumi, în stil administrativ, pentru indicațiile pe care avuseseră bunăvoința să i le dea, ajutându-l să descopere că Bourignard era un condamnat la douăzeci de ani muncă silnică, însă care evadase ca prin minune în timpul mutării de la temnița din Bicetre la Toulon. De treisprezece ani poliția se străduia zadarnic să-l prindă, după ce aflate că venise fără nicio sfiālă să locuiască la Paris, unde scăpase de cele mai strașnice urmăriri, deși fusese mereu amestecat în multe afaceri tenebroase. Pe scurt, acest ins, a cărui viață era plină de cele mai ciudate năstrușnicii, urma să fie înhățat în mod sigur la unul dintre domiciliile lui și înaintat justiției.

Funcționarul își termină raportul oficios, spunându-i domnului Maulincour că, dacă acordă afacerii atâta importanță încât ar vrea să fie martor la capturarea lui Bourignard, poate să vină a doua zi, la ora opt dimineața, în strada Sainte-Foi, într-o casă al cărei număr i-l și indică. Domnul de Maulincour nu ținu să meargă să capete această certitudine, încrezându-se, cu sfântul respect pe care îl inspiră poliția la Paris, în sânguința autorităților. După trei zile, necitind nimic în ziar despre arestarea care, oricum, ar fi putut furniza material pentru câteva articole interesante, domnul de Maulincour fu cuprins de oarecare neliniște, repede împrăștiată de următoarea scrisoare:

«Domnule baron,

Am onoarea a vă anunța că nu trebuie să mai aveți nicio teamă în legătură cu afacerea despre care era vorba. Numitul Gratien Bourignard, zis Ferragus, a decedat ieri, la domiciliul său din strada Joquelet, numărul 7. Îndoielile pe care le mai aveam asupra identității lui au fost într-un totul spulberate de către fapte. Medicul Prefecturii poliției a fost trimis de noi pe lângă cel al Primăriei, iar șeful poliției siguranței a făcut toate verificările necesare spre a căpăta o certitudine deplină. De altminteri, cinstea martorilor care au semnat actul de deces și atestarea celor ce l-au îngrijit pe numitul Bourignard în ultimele sale clipe, printre altele cea a respectabilului vicar a bisericii Bonne-Nouvelle, căruia i s-a spovedit, la confesional; căci a murit creștinește, nu ne-au îngăduit să păstrăm nici cele mai mici îndoieli.

Primiți, domnule baron» etc.

Domnul de Maulincour, bunica lui și vidamul

răsuflară ușurați cu o plăcere de nespus. Bătrână își îmbrățișă nepotul, lăsând să-i scape o lacrimă, și se duse să înalțe o rugă de mulțumire către Dumnezeu. Buna văduvă, care pusese să se slujească o novenă pentru mântuirea lui Auguste, socoti că rugăciunile ei au fost împlinite.

— Ei bine, zise comandorul, acum poți să te duci la balul despre care-mi vorbeai, nu mai am nimic împotriva.

Domnul de Maulincour era cu atât mai ispitit să se ducă la acel bal, cu cât acolo trebuia să se afle și doamna Jules. Era un bal dat de prefectul de Sena, la care cele două societăți ale Parisului se întâlneau ca pe un teren neutru. Auguste străbătu saloanele, dar n-o zări nicăieri pe femeia care exercita asupra vieții lui o influență așa de mare. Intră într-un budoar încă gol, unde câteva mese de joc așteptau jucătorii, și se așeză pe un divan, pradă celor mai contradictorii gânduri în legătură cu doamna Jules. Un bărbat îl luă atunci pe tânărul ofițer de braț, și baronul rămase năucit văzându-l pe cerșetorul din strada Coquilliere, pe Ferragus al Idei, locatarul din strada Soly, Bourignard al lui Justin, ocnașul poliției, mortul din ajun.

— Domnule, niciun strigăt, nicio vorbă, îi zise Bourignard, căruia îi recunosc glasul, dar care ar fi părut de nerecunoscut oricărui altuia.

Era îmbrăcat elegant, purta însemnele Ordinului Lâna de Aur și o decorație la costum.

— Domnule, reluă el cu o voce șuierătoare ca de hienă, întrucât ai apelat la poliție, îndreptățești toate tentativele mele. Vei pieri, domnule. Trebuie. O iubești pe doamna Jules? Dar oare ea te iubea? Cu ce drept voiai să-i tulburi liniștea, să-i ponegrești cinstea?

Cineva se apropie. Ferragus se ridică să plece.

— Îi cunoașteți pe acest om? întrebă demnul de Maulincour înhățându-l pe Ferragus de guler.

Dar Ferragus se eliberă ușor, îl luă pe domnul de

Maulincour de păr și îi zgâlțâi batjocoritor de câteva ori capul.

— Așadar, e absolută nevoie de plumb pentru a-l face înțelept? zise el.

— Nu personal, domnule, răspunse de Marsay, martorul acestei scene; știu însă că domnul este domnul de Funcal, un portughez foarte bogat.

Domnul de Funcal dispăruse. Baronul alergă după el, dar nu mai putu să-l prindă din urmă. Când ajunsese sub peristil îl văzu, într-un echipaj strălucitor, pe Ferragus, care rânji privindu-l și porni în trap grăbit.

— Domnule, vă rog, zise Auguste, întorcându-se în salon și adresându-se lui de Marsay, pe care îi cunoștea. Unde locuiește domnul de Funcal?

— Eu nu știu, dar fără îndoială că veți afla de la cineva de pe aici.

Întrebându-l pe prefect, baronul află că domnul conte de Funcal locuia la ambasada Portugaliei. În acea clipă, când i se părea că mai simte încă degetele de gheață ale lui Ferragus în păr, o văzu pe doamna Jules în toată frumusețea ei, proaspătă, gingașă, suavă, strălucind de acea neprihănire feminină de care se îndrăgostise. Această ființă, infernală pentru el, nu mai stârnea în Auguste decât ura, iar ura aceasta se revărsa din privirile lui, sângerândă, groaznică; pândi clipa când să-i vorbească fără a fi auzit de nimeni, și-i zise:

— Doamnă, iată, pentru a treia oară acești *bravi* ai dumneavoastră dau greș cu mine.

— Ce vreți să spuneți, domnule? răspunse ea roșind. Știu că vi s-au întâmplat mai multe accidente neplăcute, care m-au impresionat; dar cum aș putea eu să am vreun amestec?

— Știți, așadar, că există niște *bravi* îndreptați împotriva mea de către omul din strada Soly?

— Domnule!

— Doamnă, acum nu numai eu vă voi cere socoteală, și nu pentru fericirea mea, ci pentru sângele meu...

În acea clipă, Jules Desmarets se apropie:

— Ce-i spuneți soției mele, domnule?

— Veniți să vă informați acasă la mine, dacă sunteți curios, domnule.

Și Maulincour ieși, lăsând-o pe doamna Jules palidă și aproape leșinată.

Sunt puține femei care, măcar o dată în viața lor, să nu fi fost puse – în legătură cu vreun fapt de netăgăduit – în fața unei întrebări precise, hotărâte, categorice, una dintre acele întrebări puse fără nicio cruțare de către soții lor, când simplul fapt că sunt bănuite le și dă o ușoară înfiorare, iar cel dintâi cuvânt le pătrunde în inimă ca lama unui pumnal. De unde și axioma: *Toate femeile mint*. Minciună oficioasă, minciună neînsemnată, minciună sublimă, minciună oribilă; dar obligația de a minți. Și, odată admisă o astfel de obligație, nu trebuie oare să știi cum să minți? Femeile mint admirabil în Franța. Moravurile noastre le învață să se prefacă desăvârșit! În fine, femeia este într-un mod atât de firesc impertinentă, atât de drăguță, atât de gingașă, atât de adevărată în minciună; ea cunoaște atât de bine utilitatea minciunii atunci când e nevoie să eviți, în viața socială, cruntele zguduiri cărora fericirea nu le-ar rezista, încât le este necesară ca vata în care-și păstrează bijuteriile. Minciuna devine astfel pentru ele temelia limbii, iar adevărul nu mai este decât o excepție; îl rostesc, așa cum sunt virtuozose, din capriciu ori din interes. Și, după cum le e firea, unele femei râd mințind, altele plâng, altele devin grave, altele se supără. După ce au început în viață prin a se prefaca că nu le pasă de laudele ce le produc o deosebită plăcere, sfârșesc adesea prin a se minți pe ele inele. Cine nu le-a admirat aparența de superioritate în clipele în care tremură pentru tainicele bucurii ale iubirii lor? Cine nu le-a studiat dezinvoltura, ușurința, libertatea de spirit în cele mai mari încurcături ale vieții? La ele nimic nu pare nefiresc: înșelătoria se revarsă așa cum cade zăpada din

cer și cu ce artă descoperă ele adevărul celorlalți! Cu ce finețe folosesc cea mai strictă logică, față de întrebarea pățimașă ce le dezvăluie taina inimii unui bărbat care-i atât de naiv încât să recurgă la întrebări! A pune întrebări unei femei nu înseamnă oare a te da pe mâna ei? Nu va pricepe ea tot ceea ce ai vrea să-i ascunzi și nu va izbuti să tacă vorbind? Iar unii bărbați au pretenția să lupte cu femeia pariziancă! Ca o femeie care știe să se ferească de loviturile de pumnal, zicând: — *Prea ești curios! ce te interesează? De ce vrei să știi? A, ești gelos! Și dacă nu vreau să-ți răspund?* În sfârșit, cu o femeie care cunoaște o sută treizeci și șapte de mii de feluri de a spune NU, și incomensurabile variații pentru a spune DA. Studiarea lui *nu* și a lui *da* nu e oare una dintre cele mai frumoase opere diplomatice, filosofice, logografice și morale care ne rămâne de făcut? Însă pentru a înfăptui o asemenea operă diabolică, nu s-ar cere oare un geniu androgin? De aceea, așa ceva nu se va încerca niciodată. Și, dintre toate lucrările inedite, oare nu aceasta este cea mai cunoscută, cea mai practică de femei? Ați studiat vreodată alura, poza, *dezinvoltura* unei minciuni? Ia priviți! Doamna Desmarests stă în colțul din dreapta al trăsorii, iar soțul ei în colțul din stânga. Știind să-și stăpânească emoția, după ce plecaseră de la bal, doamna Jules se prefăcea că e pe deplin liniștită. Soțul nu-i spusese nimic și nu-i spunea încă nimic. Jules privea pe geam zidurile negre ale caselor tăcute prin fața căroră treceau; dar dintr-odată, ca ros de un anume gând, la o cotitură de stradă își întoarse privirile spre soția sa, căreia părea să-i fie frig, în ciuda mantoului de blană în sare era înfășurată; i se păru pierdută în gânduri și poate că într-adevăr așa era. Dintre toate lucrurile care se transmit de la un om la altul, îngândurarea și gravitatea sunt cele mai contagioase,

— Oare ce-a putut să-ți spună domnul de Maulincour încât să te impresioneze atât de mult, întrebă Jules, și

oare ce vrea să mă duc să aflu acasă la el?

— Nu va putea să-ți spună nimic altceva decât ceea ce pot să-ți spun și eu acum, răspunse ea.

Și, cu acea ingeniozitate feminină care totdeauna umilește întrucâtva virtutea, doamna Jules așteptă o nouă întrebare. Soțul întoarse capul către zidurile caselor și continuă să studieze porțile. O nouă întrebare n-ar fi însemnat o bănuială, o neîncredere? În dragoste, a bănui o femeie este o crimă. Jules ucisese un om fără să se fi îndoit de soția sa. Clémence nu știa câtă dragoste adevărată, ce adâncime a gândurilor era în tăcerea soțului ei, după cum Jules nu cunoștea drama cumplită ce sugruma inima Clémencei lui. Și trăsura trecea prin Parisul tăcut, ducând doi soți, doi îndrăgostiți ce se idolatrizau și care, sprijiniți duios, alături, pe pernele de mătase, erau totuși despărțiți printr-o genune. În trăsurile acestea elegante, care între miezul nopții și orele două se întorc de la bal, câte scene cumplite nu se petrec, în acele cupeuri ale căror felinare luminează și stradă și trăsură, cele cu geamurile străvezii, cupeurile dragostei legitime în care perechile se pot certa fără a se teme că vor fi văzute de trecători, deoarece starea civilă îți dă dreptul să cerți, să bați, să îmbrățișezi o soție, în trăsură sau oriunde aiurea! Câte taine nu se dezvăluie astfel pedestrilor nocturni, tinerilor veniți la bal în trăsură, dar nevoiți, din vreo pricină oarecare, să plece pe jos! Eră pentru prima oară când Jules și Clémence ședeau așa, izolat fiecare într-un colț al trăsurii. De obicei, soțul sta strâns lipit de soția lui.

— S-a făcut cam frig, zise doamna Jules.

Dar soțul nu o auzi, studia firmele negre ale prăvăliilor.

— Clémence, zise el în sfârșit, iartă-mi întrebarea pe care am să ți-o pun.

Și se apropie, o cuprinse pe după mijloc și o strânse lângă el.

«Doamne, iată-ne ajunși și aici!» gândi biata femeie.

— Ei bine, răspunse ea prevenind întrebarea, vrei să afli ce mi-a spus domnul de Maulincour. Am să-ți spun, Jules, dar o fac cu groază. Dumnezeu, am putea noi să avem vreun secret unul față de celălalt? Te văd frământându-te între încrederea în iubirea noastră și niște temeri nelămurite; dar oare conștiința noastră nu e limpede, și bănuielile tale nu ți se par prea întunecate? De ce nu rămâi în limpezimea care ți-e dragă? După ce îți voi povesti totul, ai să vrei să mai afli însă; și totuși, nici eu nu știu ce ascund ciudatele cuvinte ale acestui om. Ei bine, s-ar putea ca de aici să se iște între noi doi o pricină de moarte. Aș dori foarte mult să uităm amândoi ceasul acesta rău. Dar, în orice caz, jură-mi că vei aștepta ca această întâmplare ciudată să se lămurească de la sine. Domnul de Maulincour mi-a declarat că cele trei accidente despre care ai auzit vorbindu-se: căderea pietrei peste servitorul lui, sfârșâmarea cabrioletului și duelul provocat din cauza doamnei de Sérizy ar fi urmarea unei conjurații pe care eu aș fi urzit-o împotriva lui. Pe urmă, m-a amenințat că-ți va arăta motivul care m-ar îndemna să-l asasinez. Pricepi tu ceva din toate astea? Tulburarea mea se datorește spaimei pe care mi-a pricinuit-o înfățișarea lui de nebun, ochii lui rătăciți și cuvintele întretăiate de o înfrigurare lăuntrică. Am crezut că și-a pierdut mințile. Asta-i tot. Apoi, n-aș fi femeie dacă nu aș fi băgat de seamă că, de un an încoace am devenit, cum se spune, pasiunea domnului de Maulincour. Nu m-a văzut niciodată decât la bal, iar vorbele lui erau fără nicio importanță, ca toate cele ce se spun la un bal. Poate că vrea să ne dezbine, ca să mă găsească într-o zi singură și fără apărare. Pricepi tu ceva? Ai și încruntat sprâncenele. Oh, urăsc din tot sufletul lumea. Noi suntem atât de fericiți fără ea! De ce oare trebuie s-o frecventăm? Jules, te implor, făgăduiește-mi că vei uita toate astea. Măine, sunt sigură, vom auzi, că domnul de Maulincour a înnebunit.

«Bizară povestel!» își zise Jules, coborând din trăsură sub peristilul de la scară.

Întinse brațele spre soție și urcară amândoi în apartamentele lor.

Pentru a înfățișa această povestire cu întreg adevărul amănuntelor ei, pentru a-i urmări cursul în toate meandrele sale, trebuie să dezvăluim acum câteva secrete ale dragostei, să ne strecurăm sub lambriurile unui dormitor, nu în mod indecent, ci așa cum făcea Trilby, ca să nu deranjăm nici pe Dougal, nici pe Jeannie, să nu deranjăm pe nimeni, să fim tot atât de puri pe cât vrea să fie nobila noastră limbă franceză, tot atât de îndrăzneți pe cât a fost pensula lui Gérard^[33] în tabloul *Daphnis și Chloe*. Dormitorul doamnei Jules era un loc sacru. Numai soțul și camerista puteau să intre acolo. Bogăția beneficiază de privilegii deosebite, dintre care cele mai de pizmuit sunt acelea ce permit să desfășori simțămintele în toată splendoarea lor, să le sporești prin satisfacerea miilor de capricii, să le înconșuri de acea strălucire ce le amplifică, de acele căutări ce le purifica, de acele gingășii ce le fac și mai ispititoare. Dacă disprețuiți dineurile pe iarbă și mesele prost servite, dacă vă place să vedeți o față de masă damaschinată, de un alb orbitor, tacâmuri de argint, porțelanuri de o puritate rară, masă cu margini de aur, frumos cizelată, luminată de candelabre delicate, și, sub globuri de argint cu blazonul pictat pe ele, minunățiile celei mai distinse bucătării atunci, pentru a fi consecvent, trebuie să lăsați mansarda sub acoperișul ei și grizetele^[34] în stradă; abandonați deci mansardele, grizetele, umbrelele, galenții scârțiiitori în seama celor ce-și plătesc masa din meditații cu ora; apoi, trebuie să considerați dragostea ca pe un principiu ce nu se poate manifesta în toată strălucirea lui decât pe niște covoare de Savennerie, sub sclipirile de opal ale unei lămpi marmorine, între pereți discreți, acoperiți cu mătase, înaintea unui cămin auriu, într-o cameră izolată de

zarva vecinilor, a străzii, a tuturor, cu storuri, cu obloane, cu perdele bogate. Aveți nevoie de oglinzi în care formele să joace și care să multiplice la infinit femeia pe care o vrei multiplă și pe care iubirea o multiplică adesea; și de divanuri foarte joase; și de un pat care, asemenea unei taine, se lasă ghicit fără a sări în ochi; apoi, în această odaie elegantă, sunt necesare blănuri pentru tălpile goale, lămpi strălucitoare așezate sub abajururi de muselină drapată, spre a se putea citi la orice oră din noapte; și flori ce nu dau ameteți, și cearșafuri a căror finețe ar fi mulțumit-o și pe Ana de Austria^[35]. Doamna Jules realizase aceste pretențioase condiții, însă numai atâta nu însemna nimic. Orice femeie de gust putea face la fel, cu toate că, firește, în medul cum erau aranjate aceste lucruri se simțea pecetea unei personalități ce dă unei podoabe sau unui amănunt o trăsătură inimitabilă. Astăzi, mai mult ca oricând, domnește fanatismul individualității. Cu cât legile noastre vor tinde spre o egalitate imposibilă, cu atât ne vom deosebi mai mult prin moravuri. De aceea, oamenii bogați încep, în Franța, să devină din ce în ce mai exclusiviști în gusturile lor și în lucrurile care le aparțin, cum n-au mai fost de treizeci de ani. Doamna Jules știa la ce o angaja un asemenea program și pusese toată casa în armonie cu un lux care se potrivește atât de bine cu iubirea. *O mie cinci sute de franci și Sofica mea*, sau dragostea în colibă, sunt vorbe de oameni lihniti, ce se mulțumesc, la început, cu o pâine neagră, dar care, devenind pricepuți în ale mâncării, dacă iubesc cu adevărat, sfârșesc prin a jindui bunătățile gastronomiei. Dragostea are oroare de muncă și de mizerie. Ea mai degrabă ar muri, decât să-și târască viață de azi pe mâine. Cele mai multe femei, când se întorc de la bal, grăbite să se culce, azvârl împrejur-le rochiile, florile ofilite, buchetele a căror mireasmă s-a stins. Își aruncă pantoflorii pe sub vreun fotoliu, lipăie din papuci prin casă, își scot pieptenii, își despletec

părul, fără să se preocupe cum arată. Puțin le pasă că soții lor văd agrafele, spelcile, cârligele ce susțineau elegantele edificii ale pieptănăturii sau ale podoabelor. Nu mai rămâne nimic ascuns, totul se dezvăluie în fața soțului, niciun pic de fard nu mai e păstrat pentru el. Corsetul, mai tot timpul tratat cu cele mai deosebite griji, rămâne aruncat pe unde-o fi, dacă slujnica adormită uită să-l ia. În sfârșit, balenele datorită cărora mânecile stau înfoiate, subbraurile din pânză cauciucată, zorzoanele amăgitoare, meșele cumpărate de la frizer întreaga alcătuire mincinoasă a femeii stă risipită acolo. *Disjecta membra poetae*^[36], poezia falsă atât de admirată de cei pentru care fusese concepută și elaborată, drăgălașa femeie năpădește toate colțurile. Dragostei unui soț care cască i se înfățișează atunci o femeie adevărată care cască și ea, care vine într-o dezordine fără eleganță, pe cap cu o bonetă de noapte ponosită, cea de ieri, cea de mâine. — Căci, la urma urmei, domnule, dacă vrei să mototolesc în fiecare seară câte-o drăguță bonetă de noapte, sporește-mi banii pentru întreținere. Și iată viața așa cum e. O femeie apare totdeauna bătrână și lipsită de orice farmec pentru soțul ei, însă gătită, elegantă și dichisită pentru celălalt, pentru rivalul tuturor soților, pentru lumea care clevește și care bârfește orice femeie. Inspirată de o iubire adevărată, căci și iubirea are, ca și celelalte ființe, instinctul ei de conservare, doamna Jules se purta cu totul altfel, și găsea în statornicele mulțumiri ale fericirii sale forță trebuincioasă spre a-și îndeplini multele îndatoriri ce nu trebuie neglijate niciodată, întrucât ele fac durabilă iubirea. De altminteri, aceste griji, aceste îndatoriri nu purced ele dintr-o minunată demnitate personală? Nu sunt ele oare niște măguliri? Nu înseamnă ele a respecta, respectându-te pe tine, ființa iubită? Așadar, doamna Jules îi interzisese soțului să intre în camera în care ea își schimba toaleta de bal și din care ieșea îmbrăcată pentru noapte, tainic

împodobită pentru tainicele bucurii ale inimii ei. Când se întorcea în această cameră, totdeauna elegantă și grațioasă, lui Jules i se înfățișa o femeie îmbrăcată cochet într-un capot elegant, cu părul împletit simplu, în coade, groase ca o cunună, căci, nesfiindu-se de dezordine, ea nu-i răpea iubirii nici imaginea, nici mângâierile; era o femeie care în viața de fiecare zi apărea mai simplă și mai frumoasă decât atunci când se afla în societate; o femeie împrăspătată printr-o baie și al cărei singur artificiu consta în a fi mai albă decât muselinele și, mai proaspătă decât cel mai proaspăt parfum, mai seducătoare decât cea mai abilă curtezană, în sfârșit, totdeauna duioasă și prin urmare totdeauna iubită. Această admirabilă intuire a meseriei de femeie a fost marele secret al Josephinei pentru a plăcea lui Napoleon, așa cum fusese odinioară al Cesoniei pentru Caius Caligula, al Diane de Poitiers pentru Henric al II-lea. Dar dacă un asemenea secret a fost atât de rodnic pentru niște femei ce-și numărau vârsta în șapte sau opt lustri^[37], ce armă devine el în mâinile unei femei tinere! Un soț îndură atunci cu bucurie fericirile fidelității sale.

Or, întorcându-se acasă după discuția care o înspăimântase cumplit și care o mai neliniștea încă, doamna Jules acordă o grijă deosebită toaletei sale de noapte. Vru să se facă și se făcu fermecătoare. Își legă strâns cordonul capotului, își lăsă pieptul puțin descoperit, părul îl desfăcu peste umerii rotunzi; baia parfumată îi dase un miros îmbătător; picioarele goale erau în papuci de catifea. Sigură pe farmecele ei, veni cu pași mărunți și își puse mâinile peste ochii lui Jules, pe care îl găsi copleșit de gânduri, în halat, cu cotul sprijinit de șemineu, cu un picior pe bară. Ea îi spuse atunci la ureche, încălzind-o cu răsufierea ei și mușcând-o cu vârful dinților:

— La ce vă gândiți, domnule?

Apoi, strângându-le cu pasiune, îl cuprinse în brațe

pentru a-l smulge din negrele-i gânduri. Femeia care iubește își cunoaște întreaga putere; și cu cât e mai virtuoasă, cu atât mai fermecătoare este cochetăria ei.

— La tine, răspunse el.

— Numai la mine?

— Da!

— O, iată un *da* foarte hazardat.

Se culcară. Adormind, doamna Jules își zise: «Fără îndoială, domnul de Maulincour va fi pricina vreunei nenorociri. Jules e îngrijorat, preocupat, nutrește gânduri pe care nu mi le spune». Pe la orele trei de dimineață, o presimțire care îi săgetase inima trezi din somn pe doamna Jules. Percepu, și fizic și sufletește totodată, absența soțului ei. Nu mai simțea brațul pe care Jules i-l ținea sub cap, acel braț pe care dormea fericită, liniștită, de cinci ani încoace, și pe care ea nu-l obosea niciodată. Apoi o voce îi spuse: – Jules suferă, Jules plânge... Săltă capul, se ridică, pipăi locul rece al soțului, apoi îl zări pe acesta așezat lângă foc, cu picioarele pe cenușar, cu capul sprijinit pe speteaza unui fotoliu, cu lacrimi pe obraji. Nefericita soție sări repede jos din pat și dintr-un salt fu pe genunchii soțului ei.

— Jules, ce ai? Suferi? Vorbește! Spune! Spune-mi! Vorbește-mi, dacă mă iubești.

Într-o clipă, îl copleși cu o sută de vorbe care exprimau duioșia cea mai adâncă.

Jules se așeză la picioarele soției, îi sărută genunchii, mâinile și îi răspunse, cu ochii în lacrimi:

— Draga mea Clémence, sunt tare nenorocit! Nu iubește cel ce nu are încredere în iubita lui, iar tu ești iubita mea. Te ador, bănuindu-te. Vorbele pe care le-a rostit individul acela mi-au pătruns în inimă, au rămas acolo, fără voia mea, și mă chinuiesc. Dedesubtul lor e o taină. În sfârșit, mi-e rușine, dar explicațiile tale nu m-au mulțumit. Rațiunea îmi aprinde niște lumini pe care dragostea mă race să le alung. E o luptă crâncenă! Aș

putea oare să stau așa, ținându-ți capu-n care bănuiesc gânduri care-mi sunt necunoscute? Oh! Te cred, te cred! strigă el năvalnic, când o văzu surâzând cu tristețe și deschizând gura să vorbească Nu-mi spune nimic, nu-mi reproșa nimic. Cea mai neînsemnată vorbă a ta m-ar ucide. De altminteri, ai putea tu să-mi spui un singur lucru pe care, de trei ore încoace, eu să nu mi-l fi spus? Da, de trei ore stau aici, privându-te cum dormi, atât de frumoasă, admirându-ți fruntea atât de pură și liniștită. Oh, da, tu întotdeauna mi-ai spus toate gândurile tale, nu-i așa? Numai eu sunt în sufletul tău. Contemplându-te scufundându-mi ochii în ochii tăi, văd totul, totul. Viața ta e tot atât de pură pe cât îți e de limpede privirea. Nu, nu e niciun ascunziș în ochii aceștia atât de străvezii.

Se ridică și îi sărută ochii.

— Lasă-mă să-ți mărturisesc, făptură scumpă, că de cinci am încoace ceea ce sporea zi de zi fericirea mea era că nu știam ca tu să fi avut vreuna dintre acele afecțiuni firești ce răpesc totuși o parte din iubire Tu nu ai avut nici soră, nici tată, nici mamă, nici prietenă, eu, în inima ta, nu eram deci nici deasupra, nici dedesubtul nimănui: eram numai eu. Clémence, repetă-mi toate vorbele de dragoste pe care mi le-ai spus de atâtea ori, nu mă dojeni, alină-mă, sunt nefericit. Firește, eu am să-mi reproșez o bănuială odioasă, pe când tu nu ai nimic în inima ta care să te mistuie. Iubita mea, spune, aș putea să stau așa lângă tine? Două capete, atât de strâns unite, cum ar putea să rămână pe aceeași pernă, când unul dintre ele suferă, iar celălalt e liniștit... La ce te gândești? spuse el deodată, văzând-o pe Clémence visătoare, amuțită și neînstare să-și stăpânească lacrimile.

— Mă gândesc la mama, răspunse ea pe un ton grav Jules, tu cu ai cum să știi durerea Clémencei tale; nevoită să-și amintească ultimele clipe ale mamei ei pe patul de moarte, în timp ce îți ascultă glasul, cea mai

plăcută dintre muzici; și nici că îmi vine în minte sfâșietoarea crispare a mâinilor înghețate ale unei muribunde, în timp ce simt dezmiardarea mâinilor taie, atunci când mă copleşești cu dovezile duioasei tale iubiri.

Îl ridică pe soțul său, îl îmbrățișă, îl strânse cu o forță pe care înflăcărarea o făcea mai mare decât a unui bărbat, îl sărută pe păr și îl acoperi cu lacrimi.

— Ah! aş vrea să fiu ciopârțită de vie pentru tine! Spune-mi că numai eu te fac fericit, că pentru tine sunt cea mai frumoasă dintre femei, că pentru tine valorez cât o mie de femei. Tu ești iubit cum niciun bărbat nu va mai fi vreodată. Nu știu ce vor să spună cuvintele *datorie* și *virtute*. Jules, eu te iubesc pentru tine, sunt fericită să te iubesc, și te voi iubi tot mai mult până la ultima mea suflare. Am o mândrie a iubirii mele, mă cred menită să nu cunosc în viața mea decât dragoste. Ceea ce spun acum e foarte urât, poate: sunt mulțumită că n-am copii, și nici nu doresc să am. Mă simt mai mult soție decât mamă. Ei bine, ce te frământă? Ascultă-mă, iubirea mea, făgăduiește-mi că vei uita, nu ceasul acesta plin de tandrețe și de îndoieli, ci vorbele nebunului acela. Jules, numai atâta vreau. Făgăduiește-mi că n-ai să-l vezi, că nu te vei duce la el. Sunt convinsă că dacă mai faci un singur pas în acest labirint, ne vom rostogoli într-o genune în care eu voi pieri, însă cu numele tău pe buze și cu inima ta în inima mea. Și când mă înalți atât de sus în sufletul tău, de ce în realitate mă coborî atât de jos? Cum, tu care acorzi credite atâtor oameni, mie nu-mi acorzi, din milă, favoarea de a nu mă bănuî? Și, la cel dintâi prilej din viața ta când poți să-mi dovedești o credință nemărginită, tu mă alungi din inima ta? Între un nebun și mine, tu îl crezi pe nebun, oh! Jules.

Se opri, își aruncă pe spate părul care-i căzuse peste frunte și peste gât, apoi, cu un accent sfâșietor, adăugă:

— Am spus prea mult, un singur cuvânt ar fi trebuit

să fie de ajuns. Dacă în sufletul ori pe fruntea ta va rămâne un nor, oricât de neînsemnat ar fi, să știi, eu voi muri!

Nu putu să-și stăpânească un fior și pâli.

«Oh! îl voi uide pe Maulincour», își zise Jules, îmbrățișându-și soția și ducând-o în pat.

— Să dormim liniștiți, îngerul meu, spuse el, am uitat totul, jur.

Clémence adormi cu această vorbă duioasă, tot mai duios repetată.

Și Jules, privind-o adormită, își zise: «Are dreptate! Când iubirea e atât de pură, bănuiala o pângărește. Pentru un suflet atât de curat, pentru o floare atât de gingașă, o asemenea pângărire, da, ar însemna moartea».

Dacă între două ființe ce se iubesc deopotrivă și a căror viață e plină neîncetat de dragostea lor a survenit un nor, chiar dacă acest nor se va risipi, el lasă în suflete urma trecerii lui. Sau iubirea devine mai intensă, mai vie, așa cum pământul e mai frumos după ploaie; sau zguduitura încă se mai simte, ca un tunet îndepărtat pe un cer senin; dar nu mai e cu putință o întoarcere la viața de mai înainte, și iubirea trebuie fie să sporească, fie să se diminueze. La dejun, domnul și doamna Jules manifestară unul față de celălalt acele atenții în care intră și puțină afectare; priviri pline de o voioșie aproape silită, ce par strădania unor oameni dornici să se înșele pe ei înșiși. Jules se îndoia fără să vrea, iar soția lui se temea fără să se îndoiască. Totuși, siguri unul de celălalt, dormiseră. Stânjeneala de acum se datora oare unei tulburări a încrederii lor, amintirii scenei din timpul nopții? Nu știau nici ei. Se iubiseră însă, se iubeau încă prea pur, pentru ca impresia crudă și totodată binefăcătoare a acestei nopți să nu lase urme în sufletele lor; amândoi râvnind să le facă să piară și fiecare voind a fi *cel dintâi* care cedează celuiilalt, nu puteau să nu se gândească la cea dintâi pricină a celei

dintâi neînțelegeri dintre ei. Pentru sufletele îndrăgostite, aceasta nu înseamnă chinuri, suferința este încă departe; dar e un fel de întristare greu de descris. Dacă există vreun raport între culori și frământările sufletului, dacă, după spusele orbului lui Locke^[38], culoarea stacojie trebuie să producă pentru vedere efectele pe care le produce în auz o fanfară, ni se poate îngădui a asemana cu niște culori cenușii melancolia aceasta izvorâtă dintr-o lovitură dureroasă. Însă iubirea coplesită de tristețe, iubirea care mai păstrează un sentiment adevărat din fericirea ei tulburată o clipă, dă voluptăți ce, legate de chin și de bucurie, sunt cu totul noi. Jules studia glasul soției sale, îi pândea priviri cu sentimentul proaspăt care-l însuflețea la începuturile pasiunii lui pentru ea. Amintirile celor cinci ani de fericire, frumusețea Clémencei, candoarea iubirii ei șterseră astfel repede ultimele rămășițe ale unei dureri de neîndurat. Era o duminică, zi în care și Bursa și afacerile sunt întrerupte; cei doi soți petrecură deci ziua împreună, fiecare pătrunzând în inima celuilalt mult mai adânc decât oricând, semănând cu doi copii care, într-o clipă de spaimă, se strâng, se alipesc și se țin unul lângă altul, unindu-se instinctiv. Există într-o viață trăită în doi asemenea zile cu totul fericite, datorate hazardului, și care, flori efemere, nu se leagă nici de ziua de ieri, nici de cea de mâine! Jules și Clémence se bucurară de acea duminică din plin, ca și cum ar fi presimțit că trăiau ultima zi de iubire din viața lor. Ce nume să dai unei asemenea puteri necunoscute ce grăbește pasul călătorilor mai înainte ca furtuna să fi dat primele semne, care îl face pe un muribund, cu câteva zile înainte de moarte, să strălucească de viață și de frumusețe și îi insuflă cele mai vesele planuri, care îl îndeamnă pe savant să mărească flacăra lămpii lui de noapte în clipa când ea îl luminează perfect, care face pe o mamă să se înspăimânte de privirea prea stăruitoare

aruncată de un om perspicace asupra copilului ei? Toți suferim o astfel de influență în marile catastrofe ale vieții noastre, și noi încă nici n-am numit-o, nici n-am studiat-o: este mai mult decât o presimțire și nu e încă o prevestire. Totul merse bine până a doua zi. Luni, Jules Desmarests, obligat să fie la Bursă la ora obișnuită, nu plecă înainte de a trece, după obiceiul lui, pe la soție, s-o întrebe dacă nu cumva vrea să se folosească de trăsură.

— Nu, spuse ea, e o vreme prea urâtă pentru plimbare.

Într-adevăr, ploua cu găleata. Pe la orele două și jumătate, domnul Desmarests se duse la Parchet și la Trezorerie. La orele patru, ieșind de la Bursă, dădu nas în nas cu domnul de Maulincour, care aștepta acolo cu îndărătnicia înfrigurată pe care o provoacă ura și răzbunarea.

— Domnule, am să vă comunic știri importante, zise ofițerul luându-l de braț pe agentul de schimb. Ascultați, sunt un om prea loial spre a recurge la scrisori anonime care v-ar tulbura liniștea; am preferat să vă vorbesc. În sfârșit, credeți-mă că dacă n-ar fi vorba de viața mea nu m-aș amesteca, de bună seamă, în niciun chip în treburile unei căsnicii, chiar dacă aș putea crede că am dreptul,

— Dacă ceea ce vreți să-mi spuneți este în legătură cu doamna Desmarests, răspunse Jules, v-aș ruga, domnule, să tăceți.

— Dacă aș tăcea, domnule, ați putea s-o vedeți în curând pe doamna Jules pe băncile curții cu juri, alături de un ocnaș. E cazul să tac?

Jules păli, însă frumoasa lui figură recapătă numaidecât o seninătate falsă; apoi, conducându-l pe ofițeri sub una dintre streșinile Bursei provizorii în dreptul căreia se aflau în clipa aceea, îi spuse cu o voce «re ascundea o adâncă emoție interioară:

— Domnule, vă voi asculta; dar între noi va avea loc

un duel pe viață și pe moarte, dacă...

— O, de acord, exclamă domnul de Maulincour, am pentru dumneavoastră cea mai mare stimă. Vorbiți de moarte, domnule? Ignorați, desigur, că, sâmbătă seara, poate chiar soția dumneavoastră a pus pe cineva să mă otrăvească. Da, domnule, de alaltăieri încoace: se petrece în mine ceva neobișnuit; din părul meu se revarsă înăuntru-mi, prin cap, o febră și o sfârșeală de moarte, și știu exact cine mi-a atins părul la bal.

Domnul de Maulincour povesti, fără să omită nimic, și iubirea lui platonice pentru doamna Jules și amănuntele întâmplării cu care începe această scenă. Orice om l-ar fi ascultat cu tot atâta atenție ca și agentul de schimb; soțul doamnei Jules avea însă dreptul să fie mai uimit decât oricare altul pe lume. Se dezvăluia acum caracterul său, fu mai mult surprins decât abătut. Devenit judecător, și judecător al unei femei adorate, găsi în suflet nepărtinirea judecătorului, ca și neîndurarea lui. Încă îndrăgostit, se gândi nu atât la viața lui sfârșită, cât mai mult la a soției sale; ascultă, nu propria-i durere, ci vocea îndepărtată care îi striga: — Clémence n-ar putea să mintă! De ce te-ar înșela?

— Domnule, zise în încheiere ofițerul din corpul de gardă, convins că, sâmbătă seara, am recunoscut în domnul de Funcal pe acel Ferragus pe care poliția îl crede mort, am pus numaidecât pe urmele lui un om inteligent, întorcându-mă acasă, mi-am amintit, printr-o fericită întâmplare, de numele doamnei Meynardie, citat în scrisoarea Idei, pesemne amanta prigonitorului meu. Cu ajutorul acestei singure indicații, emisarul meu îmi va aduce cât mai neîntârziat amănunte despre această înspăimântătoare întâmplare, întrucât el se pricepe să descopere adevărul mai bine chiar decât poliția.

— Domnule, răspunse agentul de schimb, nu știu cum să vă mulțumesc pentru destăinuirea dumneavoastră. Îmi vorbiți despre martori, despre dovezi: le voi aștepta. Mă voi strădui să caut adevărul în

această întâmplare ciudată, dar îmi veți îngădui să mă îndoiesc, până ce faptele îmi vor fi dovedite clar. În tot cazul, veți primi satisfacția pe care trebuie să fiți de acord că ne-o datorăm.

Domnul Jules se întoarce acasă.

— Ce ai, Jules? îl întrebă soția, ești înspăimântător de palid.

— E frig afară, zise el pășind agale prin camera în care totul vorbea de fericire și de dragoste, această cameră atât de liniștită în care se pregătea o furtună ucigătoare. N-ai ieșit astăzi în oraș? reluă el, oarecum mașinal.

Fără îndoială că pusese întrebarea îndemnat de ultimul dintre miile de gânduri ce se înlănțuiseră tainic într-o meditație lucidă, deși ațâțată brusc de gelozie.

— Nu, răspunse ea cu un fals accent de candoare.

În acea clipă, Jules zări în cabinetul de toaletă al soției sale câteva picături de apă pe pălăria de catifea pe care ea o purta dimineața. Domnul Jules era om violent, însă în același timp plin de delicatețe și-i făcea silă să-și pună soția în fața unei minciuni. Într-o asemenea situație, totul trebuie să se sfârșească pentru totdeauna între anumite ființe. Totuși, cele câteva picături de apă fură ca o fulgerare ce-i străpunse creierii. Ieși din camera ei, coborî la poartă și-i spuse portarului, după ce se încredință că acesta era singur:

— Fouquereau, capeți o sută de scuzi rentă dacă spui adevărul, vei fi izgonit dacă mă înșeli, și nu vei primi nimic dacă, spunându-mi adevărul, vei vorbi cu cineva despre întrebarea pe care ți-o voi pune și despre răspunsul pe care mi-l vei da.

Se opri ca să-l privească mai bine pe portar pe care-l duse sub lumina de la fereastră, și continuă:

— Doamna a plecat de acasă în dimineața asta?

— Doamna a ieșit la ora trei fără un sfert și cred că am văzut-o întorcându-se acum o jumătate de oră.

— Pe onoarea ta că acesta-i adevărul?

— Da, domnule.

— Vei avea cei o sută de scuzi pe care ți i-am făgăduit; dar, dacă vorbești, amintește-ți ceea ce ți-am spus! Vei pierde totul.

Jules se întoarce la soție.

— Clémence, îi spuse el, e nevoie să fac oarecare ordine în cheltuielile mele casnice, nu te supăra din pricina celor ce am să te întreb. Ți-am dat patruzeci de mii de franci de la începutul anului încoace?

— Mai mult, spuse ea. Patruzeci și șapte.

— I-ai cheltuit?

— O, da, spuse ea. Mai întâi, am avut de plătit câteva datorii de anul trecut...

«Așa nu voi afla nimic, își zise Jules, am pornit greșit.»

În acea clipă, feciorul de casă al lui Jules intră și-i aduse o scrisoare pe care el o deschise fără grabă; dar o citi cu lăcomie, după ce își aruncă ochii pe semnătură.

«Domnule,

Pentru liniștea dumneavoastră și a noastră, am luat hotărârea să vă scriu, deși nu am avut plăcerea să ne cunoaștem, dar situația mea, vârsta și teama de o nenorocire mă silesc să vă rog a fi îngăduitor în împrejurarea grea în care se află familia noastră adânc mâhnită. Domnul Auguste de Maulincour ne dă de câteva zile dovezi de alienare mintală și ne temem să nu vă tulbure fericirea cu himerele cu care ne-a coplesit, pe domnul comandor de Pamiers și pe mine, în timpul unui prim acces de febră. Vă prevenim deci că boala lui, fără îndoială vindecabilă încă, are efecte atât de grave și atât de importante pentru onoarea familiei noastre și pentru viitorul nepotului meu, încât mă bizui pe întreaga dumneavoastră discreție. Dacă domnul comandor sau eu, domnule, am fi putut să venim la dumneavoastră, n-am fi fost nevoiți să vă

scriem; nu mă îndoiesc însă că veți lua în seamă rugămintea pe care v-o face aici o mamă, de a arde această scrisoare.

Primiți asigurarea desăvârșitei mele considerații.

Baroana de MAULINCOUR, născută de RIEUX.”

— Câte lovituri! exclamă Jules.

— Dar ce se petrece cu, tine? îi spuse soția cuprinsă de o mare neliniște.

— Am ajuns, răspunse Jules, să mă întreb dacă nu cumva tu ești persoana care a făcut să parvină în mâinile mele acest bilet spre a-mi risipi bănuielile, zise el aruncându-i scrisoarea. Așa că judecă și tu durerea mea!

— Nenorocitul, zise doamna Jules lăsând să cadă hârtia, îl plâng, cu toate că mi-a făcut mult rău.

— Știi că mi-a vorbit?

— Ah, te-ai dus să-l vezi, în ciuda cuvântului dat, spuse ea cuprinsă de groază.

— Clémence, dragostea noastră e amenințată să piară și ne găsim în afara tuturor legilor obișnuite ale vieții; să lăsăm deci considerațiile mărunte în fața marilor primejdii. Ascultă, spune-mi de ce ai plecat de acasă în dimineața asta? Femeile se cred îndreptățite să ne spună uneori câte o minciună nevinovată. Adeseori le place să ne ascundă plăcerile pe care ni le pregătesc. Adineauri, nu-ncape îndoială, mi-ai spus un cuvânt în loc de altul, un *nu* în locul unui *da*.

Trecu în cabinetul de toaletă și aduse de acolo pălăria.

— Iată, vezi? Fără a vrea să fac pe Bartholo^[39], pălăria te-a trădat. Oare petele astea nu-s stropi de ploaie? Așadar, ai plecat cu o birjă și a trebuit să mergi câțiva pași prin ploaie, fie când te-ai dus să cauți trăsura, fie când ai intrat în casa în care ai fost, fie când ai ieșit de acolo. Dar o soție poate să iasă în oraș fără niciun gând

rău, chiar după ce i-a spus soțului ei că nu va ieși. Există atâtea motive pentru a-ți schimba o hotărâre! A avea capricii nu-i oare unul dintre drepturile voastre? Voi nu sunteți datoare să fiți consecvente cu voi însevă. Poate că ai uitat ceva – o îndatorire, o vizită, o faptă de milostenie oarecare, însă nimic n-o împiedică pe o soție să-i spună soțului ei ce-a făcut. Se rușinează cineva vreodată la pieptul unui prieten? Ei bine, nu soțul gelos îți vorbește, draga mea Clémence, ci îndrăgostitul, prietenul, fratele.

Se prăvăli pățimaș la picioarele ei.

— Vorbește, nu ca să te justifici, ci ca să liniștești niște suferințe cumplite. Știu că ai fost în oraș. Ei bine, ce-ai făcut? Unde-ai fost?

— Da, am fost în oraș, Jules, răspunse ea cu o voce schimbată, deși chipu-i era liniștit. Nu mă mai întreba însă nimic altceva. Așteaptă cu încredere, căci altfel vei avea să-ți faci nesfârșite reproșuri. Jules, dragul meu Jules, încrederea este virtutea iubirii. Recunosc, în această clipă sunt prea tulburată pentru a-ți răspunde; dar nu sunt o mincinoasă și te iubesc, tu știi.

— Împotriva a tot ceea ce poate să zdruncine credința unui bărbat, stârnindu-i gelozia, eu nefiind așadar cel dintâi în inima ta, nefiind așadar fot una cu tine... Ei bine, Clémence, mai degrabă vreau să te cred, să cred în glasul tău, să cred la ochii tăi Dacă mă înșeli, meriți...

— Oh! o mie de morți, spuse ea întrerupându-l.

— Eu, eu nu-ți ascund niciun gând, și tu, tu...

— Taci, spuse ea, fericirea noastră depinde de tăcerea noastră a amândurora.

— Ah, vreau să știu totul! strigă ei într-un cumplit acces de mânie.

În acea clipă se auziră niște țipete de femeie, și schelălăitul unui glăscior ascuțit din anticameră ajunse până la cei doi soți.

— Am să intru, vă spun! țipa. Da, am să intru, vreau s-o văd, am s-o văd.

Jules și Clémence se repeziră în salon și văzură ușile deschizându-se cu violență. O femeie tânără apărură, urmată de doi servitori ce spuseră stăpânului lor.

— Domnule, femeia aceasta vrea să intre aici, cu toată împotrivirea noastră. I-am spus că doamna nu e acasă. Ne-a răspuns că știe ea bine că doamna a fost plecată, dar că a văzut-o când s-a întors. Ne amenință că va sta la poarta casei până ce va vorbi cu doamna.

— Lăsați-o, zise domnul Desmarests slugilor. Ce dorești, domnișoară? adăugă el, întorcându-se către necunoscută.

Această *domnișoară* era tipul unei femei ce nu se întâlnește decât la Paris. Ea e un produs al Parisului, ca noroiul, ca pavajul parizian, ca apa Senei fabricată la Paris, în marile rezervoare unde industria o filtrează de zece ori înainte de a o livra în carafele cu nenumărate fațete în care scânteiază limpede și pură, din mocirloasă cum era. Așa că e o făptură cu adevărat originală. Zugrăvită de zeci de ori de creionul pictorului, de pensula caricaturistului, de plumbagina desenatorului, scapă tuturor analizelor, întrucât este imposibil de zugrăvit în toate înfățișările ei, ca și natura, ca și acest Paris fantastic. Într-adevăr ea nu aparține viciului decât printr-o rază și se îndepărtează de el prin celelalte mii de puncte ale circumferinței sociale. De altminteri, nu lasă să i se ghicească decât o trăsătură a caracterului ei, singura care o face blamabilă: pe când frumoasele-i virtuți sunt ascunse, din naiva ei destrăbălare își face o glorie. Incomplet tălmăcită în dramele și în cărțile care au pus-o în scenă cu toată poezia sa, nu va fi niciodată cu adevărat ea însăși decât în mansarda ei, pentru că oriunde în altă parte va fi totdeauna ori calomniată, ori adulată. Dacă e bogată, se viciază; dacă e săracă, rămâne neînțeleasă. Și nu poate fi altfel. Are prea multe vicii și prea multe calități; e prea aproape de o asfixie sublimă sau de un râs dezmățat; e prea frumoasă și prea hâdă; ea personifică foarte bine Parisul, căruia îi

furnizează portărese știrbe, spălătorese, măturătoare, cerșetore, câteodată contese obraznice, actrițe admirate, cântărețe aplaudate; ea a dat cândva monarhiei chiar și două cvasi-regine. Cine ar putea să zugrăvească un astfel de Proteu^[40]? Ea-i femeia tipică, mai puțin decât femeie și mai mult decât femeie. Din acest portret vast, un picior de moravuri nu poate reda decât câteva detalii, ansamblul fiind infinitul. Era o grizetă din Paris, însă o grizetă în toată splendoarea ei; grizeta în trăsură, fericită, tânără, frumoasă, fragedă, dar totuși grizetă, o grizetă cu gheare de pisică, îndrăzneată ca o spanioloaică, arțăgoasă ca o englezoaică mironosiță când își reclamă drepturile conjugale, cochetă ca o mare doamnă, mai sinceră și gata la orice; o adevărată leaică ieșită din micul apartament pe care de atâtea ori și i-a visat împodobit cu perdele roșii de stambă, cu mobila tapisată cu catifea de Utrecht, cu măsuța de ceai, cu serviciul de porțelan pictat, cu o canapea, cu un covoraș moale, cu pendulă de alabastru și cu candelabre strălucitoare, cu un dormitor galben, cu o plapumă moale de puf; pe scurt, cu toate bucuriile vieții de grizetă: o slujnică, ea însăși fostă cândva grizetă, însă grizetă cu mustață și cu galoane, spectacole urmate de petreceri, castane coapte la discreție, rochii de mătase și duzini de pălării; în sfârșit, toate fericirile visate la tejgheaua modistei, mai puțin trăsura la scară, ce nu apare în plăsmuirile de la tejghea decât ca bastonul de mareșal în visele unui soldat. Da, această grizetă poseda toate astea în schimbul unei afecțiuni adevărate sau în ciuda unei afecțiuni adevărate, așa cum altele obțin adeseori totul pentru o singură oră pe zi, achitată cu nepăsare, ca un fel de impozit, în ghearele unui bătrân. Tânăra din fața domnului și a doamnei Jules avea o încălțăminte atât de decoltată încât abia se vedea o ușoară linie neagră între covor și ciorapii albi. Acești pantofiori, pe care caricaturiștii parizieni i-au redat așa de bine, constituie

una dintre grațiile tipice ale grizetei pariziene; dar grizetele se trădează și mai limpede ochilor unui observator prin grija cu care veșmintele lor aderă la formele trupului pe care le conturează foarte exact. S-ar putea spune, întrebuițând o expresie pitorească creată de soldatul francez, că necunoscuta era parcă legată fedeleș într-o rochie verde, cu un șal străveziu la gât lăsând să se ghicească frumusețea sânilor ei, care ieșeau astfel cu totul la iveală; căci șalul ei din cașmir de Temaux se târa pe jos, ținut numai de cele două capete răsucite pe jumătate în pumnii ei. Avea figura delicată, obrații trandafirii, pielea albă, ochii cenușii strălucitori, fruntea bombată, foarte proeminentă, iar părul pieptănat cu grijă i se revărsa de sub pălărioară, în bucle mari, peste umeri.

— Mă cheamă Ida, domnule și dacă doamna, cu care am prilejul să vorbesc, este doamna Jules, am venit să-i spun tot ce-am pe inimă *în contra* ei. E foarte urât, după ce te-ai căpătuit și ai ajuns să stai în mobilele tale cum stați dumneavoastră aici, să vrei să-i suflă unei biete fete bărbatul cu care m-am căsătorit sufletește și care spunea că o să-și repare vina luându-mă de soție, la *municipalitate*. Sunt destui tineri drăguți pe lume, nu-i așa, domnule? ca să-și facă mendrele cu ei, fără să vină să-mi ia mie un bărbat în vârstă, care e norocul meu. Păi, eu n-am ditamai palatul, eu, eu am dragostea mea! Mie nu-mi *place* bărbații frumoși și banii, eu sunt numai inimă și...

Doamna Jules se întoarce către soțul său:

— Îngăduie-mi, domnule, să nu ascult mai departe, spuse trecând în camera ei.

— Dacă doamna e cu dumneavoastră, am făcut o *boacă*ă, bag samă; da' atâta rău, reluă Ida. De ce vine în fiecare zi la domnul Ferragus?

— Te înșeli, domnișoară, zise Jules năucit. Soția mea nu poate să...

— A! vas'că sunteți căsătoriți *amândoi!* zise grizeta

manifestând oarecare uimire. Atunci e și mai urât, domnule, nu-i drept ca o femeie care a avut norocul să se mărite legitim, să aibă o legătură cu un bărbat ca Henri...

— Dar care Henri? întrebă domnul Jules, luând-o pe Ida și ducând-o într-o încăpere vecină, pentru ca soția lui să nu mai audă nimic.

— Păi, domnul Ferragus...

— Dar e mort, zise Jules.

— Aiurea! Am fost aseară cu el la Franconi⁽⁴¹⁾ și m-a condus acasă, așa cum se cuvine. Altmintrelea, și soția dumneavoastră poate să vă spună. Ce, n-a fost la el la ora trei? Știu precis; am așteptat-o în stradă, aflasem de la un om de treabă, domnul Justin, poate-l cunoașteți, un bătrânel cu brelocuri și corset, că îmi e rivală o anume doamnă Jules. Numele ăsta, domnule, e destul de faimos ca poreclă, iertați-mă, e al dumneavoastră, dar chiar dacă doamna Jules ar fi ducasă la curte, Henri e destul de bogat ca să poată face toate chefurile. Treaba mea e să-mi apăr ce-i al meu, și am dreptul ăsta; *fincă* eu îl iubesc pe Henri! E-a *dintâi* simpatie a mea, și acu-i vorba de iubirea și de soarta mea de mâine. Nu mă rușinez de nimic, domnule: sunt cinstită și n-am mințit niciodată, nici n-am furat bunul nimănui. De-ar fi să-mi fie rivală chiar și-o împărăteasă, m-aș duce de-a dreptul la ea; și dacă mi l-ar sufla pe viitorul soț, aș fi în stare s-o omor, cât de împărăteasă ar fi, pentru că toate femeile frumoase sunt egale, domnule...

— Destul! Destul! zise Jules. Unde locuiești?

— Pe strada Corderie-du-Teaspie, la numărul 14, domnule, Ida Gruget, corsetieră, la dispoziția dumneavoastră, căci noi facem multe pentru domni.

— Și unde locuiește individul pe care-l numești Ferragus?

— Păi, domnule, zise ea, țuguindu-și buzele, mai întâi că el nu este un individ. E un domn mai bogat decât sunteți dumneavoastră, poate. Da' de ce mă întrebați de

adresa lui, când soția dumneavoastră o știe? El mi-a spus să n-o dau nimănui. Sunt obligată să vă răspund?... Aici nu sunt, slavă Domnului, nici la spovedanie, nici la poliție, și nu depind decât de mine.

— Și dacă îți ofer douăzeci, treizeci, patruzeci de mii de franci ca să-mi spui unde locuiește domnul Ferragus?

— A! ne, ne, drăguțele, gata! zise ea, adăugând acestui răspuns nostim un gest popular. Nu există sumă care să mă facă să spun. Am cinstea să vă salut. Pe unde se iese de aici?

Jules, zdrobit, o lăsă pe Ida să plece, fără să se mai gândească la ea. Lumea întreagă părea că se scufundă sub el, iar peste el, cerurile se prăbușeau bubuind.

— Masa vă așteaptă, îi spuse feciorul.

Valetul și feciorul de la oficiu așteptară în sufragerie vreun sfert de oră, fără să-și vadă sosind stăpânii.

— Doamna nu mănâncă, veni slujnica doamnei Jules să anunțe.

— Dar ce are, Josephine? întrebă feciorul.

— Nu știu, răspunse ea. Doamna plânge și se pregătește să se urce în pat. Domnul, de bună seamă, are vreo drăguță în oraș și povestea s-a aflat într-un moment tare neprielnic, înțelegi? Nu răspund pentru viața doamnei. Toți bărbații sunt niște încurcă-lume. Totdeauna îți fac niște scene, fără să le pese de nimic.

— Nu tocmai, răspunse feciorul în șoaptă; dimpotrivă, doamna e... în sfârșit, pricepi? Și când să se ducă în oraș, el, care de cinci ani nu s-a culcat niciodată decât în camera doamnei; el care coboară în biroul lui la ora zece și nu iese de acolo decât la prânz ca să mănânce! Și, mă rog, viața lui se cunoaște, e o viață bine rânduială, pe când doamna o șterge aproape zilnic, la ora trei, nu se știe unde.

— Și domnul la fel, zise camerista, luând partea stăpânei.

— Păi domnul se duce la Bursa. Și uite acum, de trei

ori l-am anunțat că masa așteaptă, continuă feciorul după o pauză, și parcă vorbesc cu un stâlp de piatră.

Domnul Jules intră,

— Unde e doamna? întrebă el.

— Doamna s-a culcat, are migrenă, răspunse slujnica, luând un aer înțepat.

Domnul Jules spuse atunci, foarte calm, adresându-se servitorilor.

— Puteți să strângeți masa, mă duc să stau cu doamna.

Și intră la soția sa pe care o găsi plângând, însă înăbușindu-și suspinele în batistă.

— De ce plângi? îi zise Jules. N-ai să te temi, din partea mea, nici de vreo violență, nici de vreun reproș. Pentru ce să mă răzbun? Dacă n-ai fost credincioasă dragostei mele, înseamnă că n-ai fost demnă...

— N-am fost demnă!

Aceste cuvinte se auzeau repetate printre suspine, iar tonul cu care erau rostite ar fi înduioșat pe oricare alt om în afară de Jules.

— Ca să te omor ar trebui, poate, să iubesc mai mult decât iubesc, spuse el mai departe; n-aș avea însă curajul, mai degrabă m-aș omorî eu, lăsându-te fericirii dumitale și... a mai cui?

Nu termină.

— Să te omori? țipă Clémence, aruncându-se la picioarele lui Jules și îmbrățișându-le.

El vru să se desfacă din îmbrățișarea ei și o zgâlțâi, târând-o spre pat.

— Lasă-mă, spuse el.

— Nu, Jules, nu! țipă ea. Dacă nu mă mai iubești, eu voi muri. Vrei să afli totul?

— Da.

O ridică, o îmbrățișa sălbatic, se așeză pe marginea patului, o ținu între picioarele lui; apoi, privind cu ochi neîndurători frumosul ei chip aprins ca focul, brăzdat de lacrimi:

— Hai, spune, repetă el.

Suspinete Clémencei, reîncepură.

— Nu, e o taină de viață și de moarte. Dacă aș spune, eu... Nu, nu pot. Iartă-mă, Jules!

— Așadar, tu mă înșeli...

— Ah! nu-mi mai vorbești cu *dumneata!* exclamă ea. Da, Jules, poți să crezi că te înșel, însă în curând ai să știi totul.

— Și acest Ferragus, acest ocnaș la care te duci, acest om îmbogățit din crime, dacă nu e al tău, dacă nu-i aparții...

— O, Jules?!...

— Ei bine, atunci este binefăcătorul tău din umbră, omul căruia îi datorăm averea noastră, cum s-a și spus?

— Cine ți-a spus?

— Un om pe care l-am ucis în duel.

— Oh, Dumnezeu! De pe acum un mort!

— Dacă nu e protectorul tău, dacă nu-ți dă bani, dacă tu îi dai lui, atunci, e oare fratele tău?

— Ei bine, spuse ea, dacă-ar fi așa?

Domnul Desmarets își încrucișa brațele.

— Pentru ce mi l-ai fi ascuns? reluă el. Așadar, m-ai înșelat, mama ta și cu tine? De altfel, se duce cineva zi de zi la un frate, sau aproape zi de zi, spune?

Soția zăcea leșinată la picioarele lui.

— Moartă, zise el. Și dacă greșesc?

Trase de șnurul soneriei, o chemă pe Josephine și o așeză pe Clémence în pat.

— Am să mor, zise doamna Jules, când își veni în fire.

— Josephine, porunci domnul Desmarets, du-te și caută-l pe domnul Desplein^[42]. Pe urmă, du-te după fratele meu și roagă-l să vină cât poate de repede.

— De ce-l chemi? întrebă Clémence.

Jules însă plecase.

Pentru prima oară după cinci ani, doamna Jules se culcă singură în patul său și fu nevoită să lase să intre

un doctor în camera ei sacră. Două suferințe foarte grele. Desplein o găsi pe doamna Jules foarte rău, niciodată o tulburare sufletească nu fusese mai intempestivă. El nu vru să ia nicio hotărâre deocamdată și amână diagnosticul pe a doua zi, după ce ordonă câteva prescripții care nu mai fură îndeplinite, preocupările sufletești făcând să se dea uitării toate grijile trupesti. Spre ziuă, Clémence încă nu adormise. Asculta încordată murmurul surd al unei conversații care dura de mai multe ore între cei doi frați; dar pereții groși nu lăsau să ajungă la urechea ei niciun cuvânt care ar fi putut să-i trădeze subiectul îndelungii lor discuții. Domnul Desmarets, notarul, plecă în curând. Liniștea nopții și încordarea specifică a simțurilor pe care o dă pasiunea permiseră atunci Clémencei să audă scârțâitul unui toc pe hârtie și mișcările involuntare ale unui om care scria. Cei ce de obicei nu dorm noaptea și care au observat feluritele impresii acustice produse într-o tăcere adâncă știu că adesea un zgomot ușor e lesne de perceput în acele locuri unde murmure egale și continui nu se deslușeau nicicum. La ora patru zgomotul încetă. Clémence se ridică neliniștită și tremurând. Pe urmă, cu picioarele goale, fără capot, negândindu-se nici că e transpirată, nici la starea în care se găsea sărmana femeie deschise ușa ce din fericire nu scârțâi. Ea își văzu soțul adormit în fotoliu, cu un toc în mână. Lumânările ardeau în sfeșnice. Se apropie tiptil și citi pe un plic închis:

ACESTA ESTE TESTAMENTUL MEU.

Îngenunche ca în fața unui mormânt și sărută mâna soțului ei, care se trezi îndată.

— Jules, dragule, și criminalilor condamnați la moarte li se acordă câteva zile, spuse ea privindu-l cu ochii aprinși de febră și de iubire. Nevinovata ta soție nu-ți cere decât două. Lasă-mă liberă două zile, și...

așteaptă! După aceea voi muri liniștită, cel puțin voi ști că mă vei regreta.

— Clémence, ți le acord.

Și, cum ea îi săruta mâinile într-o înduioșătoare revărsare de dragoste, Jules, fascinat de acest strigăt al nevinovăției, o luă în brațe și o sărută pe frunte, rușinat că încă se mai supune puterii nobilei ei frumuseți.

A doua zi, după ce se odihnise câteva ore, Jules intră în camera soției, supunându-se mașinal obiceiului de a nu pleca fără s-o vadă. Clémence dormea. O rază de lumină strecurată prin crăpăturile de sus ale storurilor cădea pe fața acestei femei chinuite. Durerile îi veștejiseră fruntea și roșeața fragedă a buzelor. Ochiul unui îndrăgostit nu putea să se înșele zărind umbrele vineții și paloarea bolnăvicioasă ce înlocuiau culoarea obișnuită a obrazilor și strălucirea tenului, două fonduri pure pe care se oglindeau atât de firesc sentimentele acestui suflet frumos.

— Suferă, își zise Jules. Sărmană Clémence, Dumnezeu să ne ocrotească!

O sărută cu duioșie pe frunte. Ea se trezi, îl văzu și înțelese totul: dar, neputând să vorbească, îl luă de mână și ochii i se umplură de lacrimi.

— Nu sunt vinovată, zise ea terminându-și visul.

— Ieși astăzi în oraș? o întreabă Jules.

— Nu, mă simt prea slăbită pentru a mă da jos din pat.

— Dacă totuși te vei hotărî să ieși, așteaptă până mă întorc, zise Jules.

Și coborî la poartă.

— Fouquereau, supraveghează cu atenție poarta, vreau să știu cine intră și cine iese din casă.

Apoi domnul Jules sări într-o birjă, porunci să fie condus la palatul Maulincour și întreabă de baron.

— Domnul e bolnav, i se spuse.

Jules stăruie să intre, își dădu numele și, neputând să fie primit de domnul de Maulincour, voi să stea de vorbă

cu vidamul sau cu bătrână văduvă. Așteptă câtva timp în salonul baroanei care veni să-i spună că nepotul ei este foarte grav bolnav, nu-l poate primi.

— Doamnă, răspunse Jules, cunosc natura bolii sale, din scrisoarea pe care mi-ați făcut onoarea să mi-o scrieți și vă rog să credeți...

— O scrisoare, domnule? De la mine? exclamă bătrână întrerupându-l. Dar n-am scris nicio scrisoare. Și ce vi se spunea, domnule, ca din partea mea, în acea scrisoare?

— Doamnă, răspunse Jules, întrucât aveam intenția să vin chiar azi la domnul de Maulincour și să vă înapoiez scrisoarea, am considerat, în ciuda rugăminții cu care se încheie, că nu era necesar s-o distrug. Iat-o!

Baroana sună ca să i se aducă ochelari: și, după ce-și aruncă ochii pe hârtie, se arată foarte uimită.

— Domnule, zise, atât de perfect îmi este imitat scrisul, încât, dacă n-ar fi vorba de un lucru recent; m-ar înșela chiar și pe mine. Nepotul meu e bolnav, ce-i drept, domnule; dar mintea nu i-a fost vătămată *întru nimic*. Suntem jucăria unor oameni de rea-credință; nu pricep totuși cu ce scop a fost săvârșită o asemenea necuviință... Îl veți vedea pe nepotul meu, domnule, și veți recunoaște că e perfect sănătos la minte.

Și ea sună din nou spre a trimite să fie întrebat baronul dacă poate să-l primească pe domnul Desmarests. Valetul se întoarse cu un răspuns afirmativ. Jules urcă la Auguste de Maulincour, pe care-l găsi într-un fotoliu, așezat în fața șemineului, și care, prea slăbit ca să se ridice, îl salută cu un gest trist; vidamul de Pamiers îi ținea tovărășie.

— Domnule baron, zise Jules, am a vă spune câteva lucruri destul de personale pentru care ar fi de dorit să rămânem singuri..

— Domnule, răspunse Auguste, domnul comandor cunoaște întreaga poveste și puteți vorbi față de el fără teamă.

— Domnule baron, continuă Jules cu o voce gravă, dumneavoastră mi-ați tulburat, aproape mi-ați distrus fericirea, fără să fi avut dreptul. Până ce vom vedea care dintre noi poate să ceară sau trebuie să acorde satisfacție celuilalt, sunteți dator să mă ajutați să avansez pe calea întunecată pe care m-ați aruncat. Vin deci să aflu de la dumneavoastră domiciliul actual al persoanei misterioase care exercită asupra destinelor noastre o influență atât de fatală și care pare să aibă la ordinele ei o putere supranaturală. Iată ce scrisoare am primit ieri; când m-am întors acasă, după ce vă ascultasem mărturisirile.

Și Jules îi întinse scrisoarea falsă.

— Acest Ferragus, acest Bourignard, acest domn de Funca e un diavol, exclamă Maulincour după ce o citi. În ce încurcătură cumplită m-am băgat? Încotro mă îndrept? Am greșit, domnule, zise privindu-l pe Jules; moartea însă, fără îndoială, este cea mai mare dintre ispășiri, iar moarte mea e aproape. Puteți să-mi cereți, așadar, tot ceea ce doriți, sunt la ordinele dumneavoastră.

— Domnule, dumneavoastră trebuie să știți unde locuiește necunoscutul, vreau în mod categoric, de-ar fi să mă coste toată averea pe care o am, să limpezesc misterul acesta; și, față de un dușman atât de inteligent și de crud, orice clipă e prețioasă.

— Justin vă va spune totul, răspunse baronul.

La auzul acestor cuvinte, comandorul se frământă pe scaunul său.

Auguste sună.

— Justin nu este în palat, rosti vidamul cu o grabă care spunea multe.

— Ei bine, zise Auguste cu aprindere, slugile noastre știu unde e, să încalce un om și să dea fuga să-i caute. Valetul dumneavoastră este în Paris, nu? Îl voi găsi.

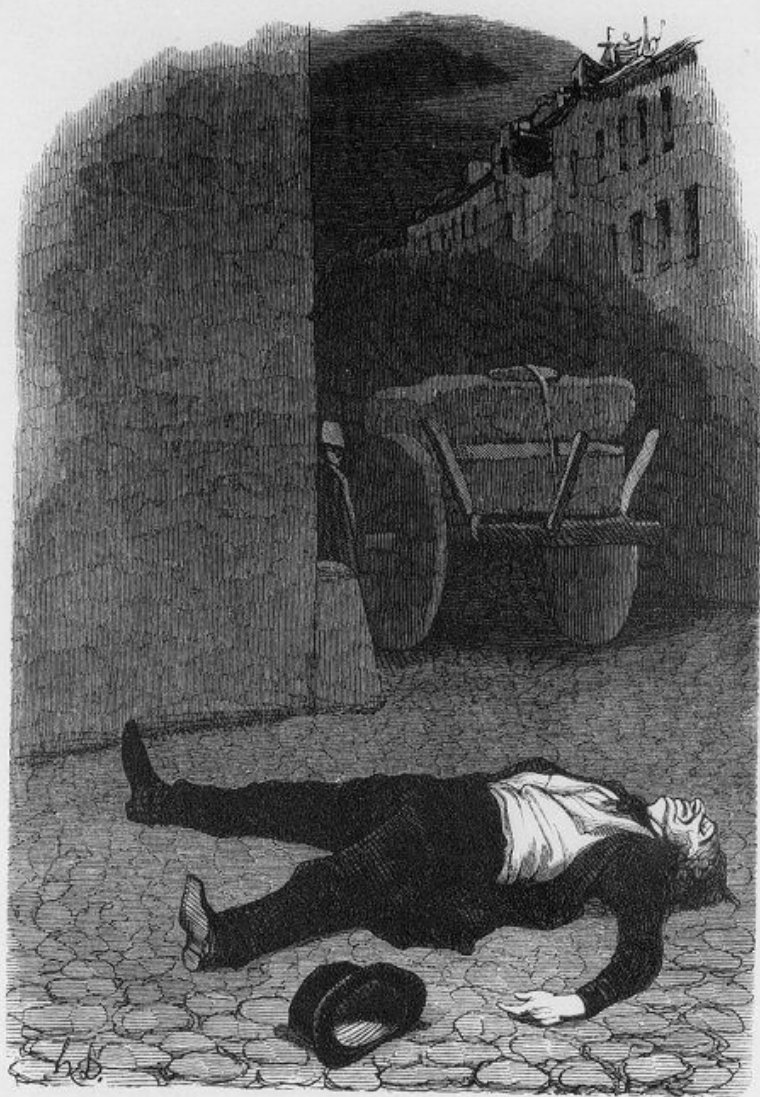
Comandorul păru vizibil tulburat.

— Justin nu va mai veni, dragul meu, spuse

bătrânul. E mort. Voiam să-ți ascund această nenorocire, însă...

— Mort, exclamă domnul de Maulincour, mort? Și când? Și cum?

— Ieri-noapte. S-a dus să petreacă cu niște prieteni vechi și s-a îmbătat pesemne; prietenii lui, amețiți de vin, ca și el, l-au lăsat să se culce în stradă și l-a călcat o trăsură...

Ses amis, pris de vin comme lui, l'auront laissé se coucher
dans la rue...

FERRAGUS.

— Ocnașul n-a dat greș. L-a ucis dintr-o lovitură, zise Auguste. Cu mine n-a fost tot așa de norocos, a trebuit să încerce de patru ori.

Jules se întunecă și căzu pe gânduri.

— Așadar, nu voi afla nimic, exclamă agentul de schimb după o lungă tăcere. Poate că valetul dumneavoastră a fost pedepsit pe drept... Oare n-a încălcat el ordinele dumneavoastră, calomniind-o pe doamna Desmarets față de o oarecare *Ida*, căreia i-a atârșat gelozia spre a o dezlănțui asupra noastră?

— Ah, domnule, în mânia mea, o lăsasem în seama lui pe doamna Jules.

— Domnule! exclamă soțul vădit iritat.

— Oh, acum, domnule, răspunse ofițerul cerând printr-un gest cu mâna liniște, sunt gata la orice. Nu-mi veți putea face mai mult decât mi s-a făcut și nu-mi veți putea spune nimic în plus față de ceea ce propria-mi conștiință mi-a și spus! În dimineața asta îl aștept pe cel mai vestit profesor de toxicologie spre a-mi afla soarta. Dacă sunt sortit unor suferințe prea mari, hotărârea mea e luată, îmi voi zbură creierii.

— Vorbești ca un copil, exclamă comandorul înspăimântat de sângele rece cu care baronul rostise aceste cuvinte. Bunica dumitale ar muri de mâhnire.

— Așadar, domnule, zise Jules, nu există niciun mijloc de a afla în ce colț al Parisului locuiește acest om teribil?

— Mi se pare, domnule, răspunse bătrânul, că l-am auzit pe nefericitul de Justin spunând că domnul de Funcal locuia la ambasada Portugaliei ori a Braziliei. Domnul de Funcal este un gentilom aflat în serviciul ambelor țări. Cât despre ocnaș, acela-i mort și îngropat. Prigonitorul dumneavoastră, oricare ar fi, mi se pare destul de puternic, ca să nu dați piept cu el sub noua lui înfățișare până ce nu veți avea mijloacele de a-l

înfrânta și de a-i zdrobi; procedați cu băgare de seamă, scumpul meu domn. Dacă domnul de Maulincour mi-ar fi urmat sfaturile, nimic din toate acestea nu s-ar fi întâmplat.

Jules se retrase rece, însă politicos, fără să știe încotro să se îndrepte ca să dea de Ferragus. Când ajunse acasă, portarul îi spuse ca doamna plecase să pună o scrisoare la poșta mică din strada Ménars. Jules se simți umilit, recunoscând uimitoarea sânguință cu care portarul îi îmbrățișase cauza și dibăcia cu care găsea mijloacele, de a-l sluji. Cunoștea zelul inferiorilor și îndemânarea lor deosebită în a compromite pe stăpânii compromiși; cântărise bine primejdia de a-i avea complici vreodată; dar nu izbuti să se mai gândească la demnitatea lui personală decât în clipa în care se și văzu înjosit atât de repede. Ce triumf pentru sclavul incapabil să se ridice până la stăpânul său, atunci când îl face pe stăpân să cadă până la el! Jules se purtă aspru și repezit. Altă greșeală. Dar suferea atâta! Viața lui, până atunci așa de dreaptă, așa de pură, se încâlcea; și acum trebuia să recurgă la vicleșuguri, să mintă. Clémence, la fel, și ea mințea și se folosea de vicleșuguri. Clipa aceea fu o clipă de dezgust. Pierdut într-un afund de gânduri amare, Jules, fără voia lui, rămase nemișcat în poarta casei. Lăsându-se pradă gândurilor deznădăjduite, ar fi vrut când să fugă, să părăsească Franța, ducând cu el din iubirea lui toate iluziile incertitudinii, când, neîndoindu-se că scrisoarea pe care Clémence o dusesse la poștă, era adresată lui Ferragus, căuta mijloacele de a surprinde răspunsul ce urma să i-l trimită misterioasa persoană, când analiza ciudatele întâmplări ale vieții lui de la căsătorie încoace, și se întreba dacă nu cumva calomnia pentru care se răzbunase nu era un adevăr. În fine, revenind la răspunsul lui Ferragus, își zicea: «Dar un om atât de iscusit, atât de logic în cele mai mărunte acte ale lui, care vede, care presimte, care calculează și ne ghicește

până și gândurile, acest Ferragus va răspunde oare? N-are să folosească el mijloace pe potriva puterii lui? Oare nu-i va trimite răspunsul prin vreun ticălos abil, sau, poate, în vreun sipet adus de vreun om cinstit care nici habar să nu aibă ce aduce, ori în pachetul cu pantofi pe care vreo lucrătoare va veni foarte nevinovat să-i înmâneze soției mele? Dar dacă Ferragus și Clémence sunt înțeleși?» Și nu mai avea încredere în nimic, străbătea câmpiile nemărginite și marea nețărmurită a presupunerilor; apoi, după ce se zbuciumase o vreme între mii de porniri contrare, la el acasă se simți mai puternic decât oriunde aiurea și hotărî să pândească din cuibul lui, ca o formicaleo din fundul gropii ei de nisip.

— Fouquereau, spuse portarului, nu sunt acasă pentru nimeni. Dacă vrea cineva să vorbească cu doamna sau îi aduce ceva, sună de două ori. Și să-mi arăți toate scrisorile care vor sosi, oricui ar fi adresate!

«Astfel, gândi el, urcând în biroul lui de la mezanin, preîntâmpin vicleniile meșterului Ferragus. Dacă trimite vreun emisar destul de viclean să întrebe de mine spre a afla dacă doamna e singură, cel puțin n-am să fiu amăgit ca un prost!»

Se lipi de geamurile de la biroul lui, care dădeau în stradă, și printr-o ultimă șiretenie inspirată de gelozie, hotărî să-i dea dispoziție primului său comis să se suie în trăsură, să-l trimită la Bursă în numele și în locul lui, cu o scrisoare către un agent de schimb prieten, scrisoare prin care îi explică acestuia situația cumpărărilor și vânzărilor sale, rugându-l să-l înlocuiască. Tranzacțiile mai complicate le amână pe a doua zi, nemaisinchisindu-se nici de urcările, nici de căderile de la bursă, nici de cursul datoriilor europene. Frumos privilegiu al iubirii! ei încalcă totul, face să pălească totul: și altar, și tron, și marile registre de conturi. La trei și jumătate, când Bursa e în toiul licitațiilor, al lichidărilor, al primelor, al contractelor etc., domnul Jules îl văzu pe Fouquereau intrând radios în

birou.

— Domnule, a venit adineaori o bătrână, dar care se *ține bine*, ca să zic, și-i o șireată și jumătate. A întrebat de domnul, s-a arătat necăjită că nu l-a găsit și mi-a dat scrisoarea asta pentru doamna.

Pradă unei tulburări înfrigurate, Jules deschise scrisoarea; în clipa următoare însă se prăbuși în fotoliu cu totul sfârșit. Scrisoarea era o aiureală neîntreruptă și trebuia să-i ai cheia ca s-o citești. Era scrisă cifrat.

— Du-te, Fouquereau.

Portarul ieși. «E un mister mai adânc decât marea în locul unde nicio sondă nu mai ajunge. Ah! e o scrisoare de iubire! Numai iubirea e atât de ageră, atât de iscusită ca acest corespondent. Dumnezeu! o omor pe Clémence.»

În acea clipă, o idee fericită fulgeră în creierul lui cu atâta putere, încât până și chipul i se luminează. În zilele trudnicei sale mizerii, înainte de căsătorie, Jules își făcuse un prieten adevărat, un fel de *Pméja*⁽⁴³⁾. Deosebita gingășie cu care se purtase față de susceptibilitățile unui prieten sărac și modest, respectul cu care-l înconjurase, iscusita pricepere cu care, într-un mod fin, îl suise să participe la bunăstarea sa, fără a-l face să se simtă jenat, întăriră prietenia lor. Jacquet ramase credincios lui Desmarets, în ciuda averii.

Jacquet, om de mare cinste, muncitor, auster în moravuri, își croise încetișor drumul său în ministerul la care se cere cea mai mare șiretenie, dar și cea mai mare cinste. Funcționar la Ministerul Afacerilor Străine, avea în sarcina lui partea cea mai delicată a arhivelor, Jacquet era în minister un soi de licurici ce aruncă lumina, când avea plăcerea și timpul de a o face, asupra corespondențelor secrete, descifrând și clasând depeșele. Plasat mai presus decât un simplu burghez, el socotea că ocupă, la Afacerile Străine, tot ceea ce era mai înalt ca poziție subterană, și trăia obscur, fericit că obscuritatea îl punea la adăpost de necazuri, mulțumit

că-și aduce și el modestul lui obol datorat patriei. Singur stăpân în serviciul lui, primea, așa cum se spune în limbaj gazetăresc, toată considerația ce i se cuvenea. Datorită lui Jules, situația i se îmbunătățise în urma unei căsătorii potrivite. Patriot necunoscut, credincios de fapt guvernului, se mulțumea să mormăie, la gura sobei, despre mersul cârmuirii. În rest, Jacquet, în căsnicia lui, era un rege îngăduitor, un om tare de treabă, care închiriasse o trăsură pentru soția sa, trăsură de care el nu se sluzea niciodată. În sfârșit, pentru a încheia zugrăvirea acestui *filosof fără să știe*, el nu bănuise încă, și nici n-avea să bănuiască vreodată folosul pe care-l putea trage din poziția sa, având ca prieten intim un agent de schimb și cunoscând în fiecare dimineață un secret de stat. Acest om, sublim în felul soldatului necunoscut care moare salvându-l pe Napoleon printr-un *stai!* locuia la minister.

În zece minute, Jules se afla în biroul arhivarului; Jacquet îi împinse un scaun, își puse tacticos pe masă cozorocul de tafta verde, își frecă mâinile, luă tabachera, se ridică trosnindu-și omoplații, își umflă pieptul și zise:

— Prin ce întâmplare te afli aici, *dom'le Desmarests*? Cu ce te pot servi?

— Jacquet, am nevoie de tine pentru a descâlci o taină, o taină de viață și de moarte.

— Nu e vorba de politică?

— Nu pe tine te-aș întreba dacă aș vrea să aflu ceva în privința asta, zise Jules. Nu, e o chestiune în legătură cu căsnicia mea și pretinde de la tine cea mai mare discreție.

— Claude-Joseph Jacquet, mut din naștere. Nu mă cunoști? Discreția e specialitatea mea.

Jules îi arată scrisoarea spunându-i:

— Trebuie să-mi citești acest bilet adresat soției mele...

— Drace! Drace! Urâtă afacere, zise Jacquet examinând scrisoarea ca un cămătar care examinează

un obiect bun de negustorit. Ah, e o scrisoare cu grilă! Așteaptă.

Îl lăasă pe Jules singur în birou și se întoarse îndată.

— Un fleac, prietene! E scrisă cu grilă veche de care se servea ambasadorul Portugaliei, sub domnul de Choiseul, pe vremea prigoanei împotriva iezuiților. Poftim, privește.

Jacquet suprapuse o hârtie ajurată, tăiată regulat, ca una dintre acele dantele pe care cofetarii le pun peste zaharicalele lor, și Jules putu atunci cu ușurință să citească frazele rămase descoperite.

«Să nu-ți mai faci griji, scumpa mea Clémence, fericirea noastră nu va mai fi tulburată de nimeni, iar bănuielele soțului tău se vor spulbera. Eu nu pot veni să te văd. Oricât de bolnavă ai fi, trebuie să ai curajul să vii tu; încearcă, găsește puteri, dezgroapă-te din iubirea ta Dragostea pentru tine m-a făcut să îndur cea mai crudă operație și mi-e imposibil să mă mișc din pat. Câteva moxe mi-au fost aplicate ieri seară pe grumaz, de la un umăr la celălalt și a trebuit să le las să ardă destul de mult. Mă înțelegi? Dar m-am gândit la tine și n-am suferit prea tare, Pentru a încurca toate căutările lui Maulincour, care nu ne va mai prizoni mult timp, am părăsit ocrotitorul colțișor de la ambasadă și m-am adăpostit de toate urmărirea în strada Enfants-Rouges numărul 12, la o bătrână, pe nume doamna Étienne Gruget, mama acelei Ida care are să plătească scump purtarea ei prostescă. Vino acolo mâine, la ora nouă dimineață. Stau într-o odaie la care nu se poate ajunge decât printr-o scară interioară. Întreabă de domnul Camuset. Pe mâine. Te sărut pe frunte, scumpa mea.»

Jacquet îl privi pe Jules cu un fel de groază onestă, în care intra o compasiune adevărată, și rosti vorba lui

favorită: «Drace! Drace!» pe două tonuri diferite.

— Ti se pare limpede, nu? zise Jules. Ei bine, în adâncul inimii mele e o voce care pledează pentru soția mea și care răsună mai puternic decât toate durerile geloziei. Voi îndura până mâine cei mai îngrozitor chin; dar, în sfârșit, mâine, între nouă și zece, voi afla totul și voi fi un nenorocit sau un fericit pe viață. Gândește-te la mine, Jacquet.

— Voi fi la tine mâine la unsprezece. Ne vom duce acolo împreună și te voi aștepta, dacă vrei, în stradă. S-ar putea să întâmpini vreo primejdie, ai nevoie alături de tine de cineva credincios care să te înțeleagă dintr-o jumătate de cuvânt și de care să te poți folosi fără ezitare. Buzuie-te pe mine.

— Chiar pentru a-mi ajuta să omor pe cineva?

— Drace! Drace! zise Jacquet repede, repetând, ca să spunem așa aceeași notă muzicală. Am doi copii și o nevastă...

Jules strânse mâna lui Claude Jacquet și ieși. Dar se întoarse grabnic.

— Uitam scrisoarea, zise el. Și asta nu e tot, trebuie s-o lipim la loc.

— Drace! Drace! Ai deschis-o fără nicio precauție; din fericire însă, pecetea s-a dezlipit destul de bine. Du-te, las-o la mine, am să ți-o aduc *secundum scripturam*.

— La ce oră?

— La cinci și jumătate...

— Dacă nu voi fi ajuns acasă până atunci dă-i-o cu toată încrederea portarului și spune-i să i-o înmâneze doamnei.

— Vrei să vin mâine?

— Nu. Cu bine!

Jules ajunsese repede în piața Rotonde du Temple, își lăsă cabrioleta acolo și merse pe jos până în strada Enfants-Rouges unde cercetă casa doamnei Étienne Gruget. Acolo avea să se limpezească misterul de care depindea soarta atâtor ființe; acolo era Ferragus, și către

Ferragus duceau toate firele acestei intrigi. Întâlnirea dintre doamna Jules, soțul ei și omul acesta nu era oare nodul gordian al acestei drame în care se vărsase și până atunci sânge și din care nu trebuia să lipsească spada ce dezleagă legăturile cele mai strașnic înnodate?

Era o casă dintre cele care fac parte din genul zis *cabajoutis*. Nume foarte grăitor, dat de parizieni acestor case alcătuite, pentru a spune așa, din camere de raport. Aproape totdeauna sunt fie locuințe separate la început și unite mai apoi după fanteziile diferiților proprietari ce le-au mărit treptat, fie case începute, lăsate, reluate, terminate; case nenorocite care au trecut, asemenea unor popoare, pe sub mai multe dinastii de stăpâni nestatornici. Nici etajele, nici ferestrele *nu se brodesc împreună*, ca să împrumutăm de la pictură unul dintre termenii ei cei mai pitorești; totul aici se bate cap în cap, chiar ornamentele exterioare. *Cabajoutis*-ul este pentru arhitectura pariziană ceea ce este *debaraua* pentru apartament, un adevărat talmeș-balmeș unde s-au aruncat claie peste grămadă lucrurile cele mai disparate.

— Doamna Étienne? o întrebă Jules pe portăreasă.

Portăreasa locuia chiar la intrarea principală, într-un soi de colivie, o căsuță de lemn așezată pe niște roți mici, foarte asemănătoare cu cabinele pe care poliția le-a construit în toate stațiile de trăsuri.

— Ce? făcu portăreasa, lăsându-și ciorapul pe care-l tricota.

La Paris, diferite elemente care concură la fizionomia vreunei porțiuni din această cetate monstruoasă se armonizează de minune cu caracterul ansamblului. Astfel, portar, ușier sau paznic, oricare ar fi numele dat acestui mușchi esențial ai monstrului parizian, el e totdeauna conform cu carterul din care face parte și adesea îi ilustrează. Amestecat în toate intrigile, trândav, ușierul din foburgul Saint-Germain se bucură de un venit anual: portarul din Chausses-d'Antin

trăiește cum îi place, cel din cartierul Bursei citește jurnalele, cel din foburgul Montmartre are o situație. Portăreasa dintr-un cartier cu prostituate este vreo fostă prostituată; în cartierul Marais are principii severe, e ursuză, plină de toane.

Văzându-i pe domnul Jules, portăreasa luă un cuțit spre a scormoni prin bulgării de cărbuni aproape stinși din sobița ei, apoi îi spuse:

— Întrebați de doamna Étienne, de doamna Étienne Gruget?

— Da, zise Jules Desmarests, luând un aer oarecum supărat.

— Cea care lucrează ceaprazărie?

— Da.

— Ei bine, domnule, zise ea ieșind din colivie, luându-l de braț pe domnul Jules și conducându-l până la capătul unui coridor lung, boltit ca o pivniță. Urcăți pe a doua scară din fundul curții. Vedeți ferestrele acelea unde sunt niște *misandre*? Acolo stă doamna Étienne.

— Mulțumesc, doamnă, Credeți că e singură?

— Și de ce să nu fie singură femeia asta. că doar e văduvă?

Jules urcă grăbit o scară foarte întunecată, cu treptele pline de noroiul uscat pe care-l lăsau cei ce treceau pe acolo. La al doilea etaj, văzu trei uși, dar nicio *misandră*. Din fericire, pe una dintre aceste uși, cea mai slinoasă și cea mai cenușie dintre toate, citi următoarele cuvinte scrise cu creta: *Ida vine astă-seară la nouă*. «Aici e», își zise Jules. Trase de șnurul înnegrit al soneriei cu mâner, și auzi zgomotul stins al unui clopoțel spart și hămăitul unui cățeluș astmatic. După felul în care sunetele răsunau în interior, părea a fi vorba de un apartament înțesat cu lucruri ce nu lăsau să străbată nici cei mai firav ecou, trăsătură caracteristică a caselor locuite de muncitori, cu familii înghesuite cărora le lipsește spațiul și aerul. Jules căuta *misandrele* și izbuti să le zărească pe prichiciul din afară

al unei ferestre glisante, între două lighene urât mirositoare. Flori, aici! O grădină, aici, lungă de două picioare, lată de o palmă! un fir de grâu, aici! Viața întreagă, aici, rezumată. Dar și toate mizeriile vieții. Peste aceste fiori plâpânde și peste minunatele spice de grâu, o rază de lumină, căzând din ceruri ca o mântuire, făcea să se vadă praful, jegul și nu știu ce culoare specifică pentru cocioabele pariziene, mii de murdării care încadrează, scofălesc și îmbăloșează zidurile igrasioase, stâlpii scării mâncați de cari, cercevelele stricate ale ferestrelor și ușile cândva vopsite în roșu. O tuse de bătrână și pașii greoi ai unei femei ce târșăia chinuitor niște pâslari vestiră numaidecât apropierea mamei Idei Gruget. Bătrână deschise ușa, ieși în prag, înaltă capul și zise:

— Al! domnul Bocquillon. Ba nu. Da' zău că bine mai semănați cu domnul Bocquillon. Sunteți fratele lui pesemne. Ce nevoie v-aduce la mine? Hai, domnule, intrați.

Jules o urmă pe femeie într-o primă încăpere în care văzu colivii, unelte casnice, lămpi de gaz, mobile, străchioare pline cu mâncare ori cu apă pentru dine și pentru pisici, un orologiu de lemn, pături, gravuri de Eisen, fiare vechi îngrămădite, amestecate, încălecate de-a valma în asemenea chip încât alcătuiau un tablou realmente grotesc, adevăratul talmeș-balmeș parizian, din care nu lipseau nici măcar câteva numere din *Le Constitutionnel*⁽⁴⁴⁾.

Jules, obsedat de gândul de a fi prudent, nu luă aminte la văduva Gruget, care-i spunea:

— Hai, domnule, intrați aici să vă încălziți oleacă.

Temându-se să nu fie auzit de Ferragus, Jules se întreba dacă n-ar fi mai bine să trateze chiar în această primă odaie târgul pe care voia să-l propună bătrânei. O găină care ieși cârâind dintr-un cotlon îl smulse din tainica lui meditație. Jules se hotărâse. O urmă pe mama Idei în încăperea cu sobă, unde fură întovărășiți

de micuțul mops gâfâind, personaj mut ce se cocoță pe un taburet vechi. Doamna Gruget vorbise cu toată înfumurarea cuiva care trăiește aproape în mizerie când spusese că oaspetele se va încălzi. În sobița ei nu mai erau decât doi tăciuni cu totul trecuți. O strecurătoare zăcea pe jos, cu coada în cenușă. Polița sobei, împodobită cu un Iisus de ceară așezat într-o cutie pătrată cu pereții de sticlă, decorată cu hârtie albăstrie, era năpădită de gheme de lână, de mosoare și de scule trebuincioase ceaprazăriei. Jules cercetă toate mobilele din apartament cu o curiozitate plină de interes și își manifestă fără să vrea o tainică satisfacție.

— Ei bine, spuneți, domnule, nu cumva vreți să cumpărați *mobecele* mele? îi zise văduva așezându-se într-un fotoliu galben de trestie ce părea a fi cartierul ei general. Acolo își ținea batista, tabachera, împletitura, legumele pe jumătate curățate, ochelarii, un calendar, niște galoane de livrea începute, o pereche de cărți soioase și două tomuri dintr-un roman, toate aruncate claie peste grămadă. Această mobilă cu care bătrână *cobora fluviul vieții*, semăna cu sacul enciclopedic purtat de către femei în călătorie și în care se află o întreagă gospodărie în rezumat, de la portretul soțului până la apa de roiniță pentru leșinuri, bomboanele pentru copii și feșile pentru bandajarea rănilor.

Jules cercetă totul. Privi foarte atent chipul galben al doamnei Gruget, ochii ei cenușii, fără sprâncene, cu genele lipsă, gura știrbă, zbârciturile negre, boneta de tul roșu cu niște broderii și mai roșii și fusta de stambă ruptă, papucii uzați, sobița de tinichea ruginită, masa plină de farfurii și de mătăsărie, de cârpe de bumbac și de lână, în mijlocul cărora trona o sticlă de vin. Și își spuse în sine: «Femeia asta are vreo patimă, niște vicii ascunse, e ceea ce-mi trebuie».

MADAME GRUGET.

Cette femme a quelque passion, quelques vices cachés....

FERRAGUS.

— Doamnă, zise el cu voce tare și făcându-i un semn de înțelegere, am venit să comand niște galoane...

Apoi coborî vocea.

— Știu, continuă el, că șade la dumneavoastră un necunoscut care-și dă numele de Camuset.

Bătrâna îi aruncă o privire, fără a da vreun semn de mirare.

— Spuneți, poate să ne audă? Gândiți-vă că e vorba de binele dumneavoastră.

— Domnule, răspunse ea, vorbiți fără sfială, nu am pe nimeni aici. Chiar dacă ar fi cineva colo sus n-ar avea cum să vă audă.

«Ah, vicleană bătrână! Și pricepe să dea un răspuns, își zise Jules. O să ne înțelegem».

— Să nu încercați să mă mințiți, doamnă, reluă el. Și apoi, să știți că nu vă vreau niciun rău, nici chiriașului dumneavoastră suferind din pricina moxelor, nici fiicei dumneavoastră Ida, corsetiera, prietena lui Ferragus. După cum vedeți, sunt la curent cu totul. Încredeți-vă în mine, nu sunt de la poliție și nu vreau să vă tulbur întru nimic conștiința. O tânără doamnă va veni aici mâine, între nouă și zece, să stea de vorbă cu prietenul fiicei dumneavoastră. Vreau să am puțința de a vedea totul, de a auzi totul, fără să fiu văzut ori auzit de ei. Dumneavoastră îmi veți pune la îndemână mijloacele și eu voi răsplăti acest serviciu cu două mii de franci plătiți pe loc și șase sute de franci viageră. Notarul meu va scrie, în fața dumneavoastră, astă-seară, actul; îi voi înmâna banii, el vi-i va da mâine, după discuția la care vreau să asist și în timpul căreia voi căpăta dovezile bunei dumneavoastră credințe.

— Asta ar putea să-i dăuneze fetei mele, dragă domnule? zise ea, aruncându-i niște priviri de pisică speriată.

— Întru nimic, doamnă. Dar, de altminteri, s-ar părea

că fata se poartă destul de urât cu dumneavoastră. Iubită de un om așa de bogat, așa de puternic ca Ferragus, ar trebui să-i fie ușor să vă facă mai fericită decât păreți a fi.

— Ah, dragă domnule, nici măcar un amărât de bilet pentru vreun spectacol la Ambigu sau Gaité⁽⁴⁵⁾ unde ea se duce când vrea! E o ticăloșie! O fată pentru care mi-am vândut tacâmurile de argint, că acum, la vârsta mea, mănânc din tinichele nemțești, ca să-i plătesc ucenicia și să-i dau o situație cu care ar face aur, dacă ar vrea. Căci, la asta, seamănă cu mine, e mai îndemânatică decât o zână, ce-i drept e drept. Mă rog, ar putea foarte bine să-mi dea mie rochiile ei vechi de mătase, mie, care îmi place așa de mult să port mătase. Nu, domnule, ea se duce la Cadrans-Bleu, să cineză cu cincizeci de franci de căciulă, se vântură în trăsură ca o prințesă și nu-i pasă nici atâta de maică-sa. Doamne Dumnezeule! Ce tineri aiuriți am adus pe lume, asta nu-i cea mai frumoasă laudă pentru noi. Față de o mamă, domnule, de o mamă bună, că i-am cocoloșit nesocotințele și-am ținut-o tot pe lângă mine, rupându-mi pâinea de la gură, și-am îndopat-o cu de toate. Ei bine, nu. Ea-mi vine, mă giugiulește, îmi zice: — Bună ziua, mamă. Și iaca datoriile-i împlinite față de autorul zilelor ei. Așa-i cum vă spun! Da' o să aibă și ea copii, într-o zi sau alta, și are să vadă ce-nseamnă marfa asta proastă pe care o iubim totuși.

— Cum! Ea nu face nimic pentru dumneavoastră?

— Ah, nimic nu, domnule, nu spun asta, dacă n-ar face nimic ar fi prea de tot. Îmi plătește chiria, îmi dă lemne și treizeci și șase de franci pe lună... Dar, domnule, oare la vârsta mea, cincizeci și doi de ani, cu ochii care mă lasă seara, ar mai fi cazul să lucrez? Și *pen'ce* nu vrea să știe de mine? Îi e rușine cu mine? Păi să-mi spună. Chiar că ar trebui să te îngropi pentru câinii ăștia de copii care te uită îndată ce au trântit ușa după ei.

Își scoase batista din buzunar și odată cu ea un bilet de loterie care căzu pe jos; dar îl ridică repede zicând:

— Io-te! chitanța mea de impozite.

Jules ghici dintr-odată pricina înțelepteii zgârcenii de care, se jeluia mama și fu cu atât mai sigur de consimțământul văduvei Gruget pentru târgul propus.

— Ei bine, doamnă, zise el, atunci acceptați ceea ce vă ofer.

— Spuneți, domnule, două mii de franci plătiți pe loc și șase sute de franci rentă viageră?

— Doamnă, mi-am schimbat hotărârea și vă făgăduiesc numai trei sute de franci rentă viageră. Afacerea, făcută astfel, mi se pare mai convenabilă pentru interesele mele. Vă voi da însă cinci mii de franci în mână. Nu vă convine mai bine așa?

— Dumnezeu, da, domnule.

— Veți avea mai mulți bani și vă veți duce cu trăsura la Ambigu-Comique, la Franconi, oriunde vă place.

— Ah! Nu-mi place deloc la Franconi, din pricină că acolo nu se vorbește. Însă, domnule, dacă primesc, e pentru că va fi în folosul copilei mele. În sfârșit, n-am să-i mai fiu o povară. Biata de ea, la urma urmei nu-i pretind niciun sacrificiu. Domnule, tinerețea trebuie să petreacă! asta-i! Dacă mă asigurați că nu fac niciun neajuns nimănui...

— Nimănui, repetă Jules. Să vedem însă cum vreți să procedați?

— Păi, domnule, am să-i dau astă-seară domnului Ferragus un ceuleț de gămălii de mac, de-o să doarmă buștean, bietul de el! Că și are multă nevoie de asta, după atâtea suferințe; că suferă de-ți face și milă. Da întrebați-mă ce-o mai fi și invenția asta la un om sănătos, să-și ardă spatele ca să scape de un tic dureros care nu-l chinuiește decât din doi în doi ani. Da să măntorc la treaba noastră: ea am cheia de la vecina care locuiește deasupra mea și care are o odăiță zid în zid cu odaia-n care zace domnul Ferragus. Vecina e plecată la

țara pe vreo zece zile. Și așa că, dacă fac la noapte o gaură în perete, o să-i auzi și o să-i vedeți în tihnă. Știu un lăcătuș cu care mă am bine, un om tare de treabă, care povestește ca un înger, și-o să facă asta pentru mine, fără s-audă ori să vadă cineva ceva..

— Poftim o sută de franci pentru el și vino astă seară la domnul notar Desmarests, iată-i adresa. La ora nouă actul va fi gata, însă... *motus*.

— Gata, domnule, cum ziceați, *momus*! La revedere, domnule!

Jules plecă spre casă, aproape liniștit de certitudinea pe care o avea că a doua zi va afla totul. Când sosi, găsi la portar scrisoarea perfect lipită la loc.

— Cum te simți? îi spuse soției în pofida răcelii dintre ei.

Deprinderile inimii sunt așa de greu de uitat!

— Destul de bine. Jules, reluă ea cu voce cochetă, vrei să cinezi cu mine?

— Da, răspunse el întinzându-i scrisoarea, poftim, iată ce mi-a dat Fouquereau pentru tine.

Clémence, care era palidă, se înroși cu totul când văzu scrisoarea, și această roșeață bruscă pricinui cea mai vie durere soțului ei.

— E din pricina bucuriei, spuse el râzând, sau din pricina așteptării?

— Oh! din mai multe pricini, zise ea privind plicul.

— Te las, doamnă.

Și coborî în birou, unde îi scrise fratelui său, comunicându-i intențiile în legătură cu constituirea unei rente viagere pentru văduva Gruget. Când se întoarse, găsi mâncarea lui pe măsuță, lângă patul Clémencei, și pe Josephine gata să servească.

— Dacă aș fi sănătoasă, cu câtă plăcere te-aș fi servit! spuse Clémence, când Josephine îi lăsă singuri. Oh, chiar în genunchi, continuă ea trecându-și mâinile palide prin părul lui Jules. Ah, ce inimă deosebită ai tu, ce înțeleghător și ce bun ai fost cu mine adineauri. Mi-ai

făcut un bine atât de mare prin încrederea ta, cât nu mi-ar fi făcut toți medicii de pe pământ cu rețetele lor. Gingășia ta ca de femeie, căci tu știi să iubești ca o femeie, tu... ei bine, ea a răspândit în sufletul meu nu știu ce balsam care aproape că m-a vindecat. Mi-ai acordat un răgaz, Jules, dă-mi fruntea să ți-o sărut.

Jules nu putu să-și refuze plăcerea de a o îmbrățișa pe Clémence. Simți însă un fel de remușcare în inimă, se socotea meschin în fața acestei femei pe care era ispitit s-o creadă nevinovată. Bucuria ei era adumbrită de tristețe. O speranță castă îi strălucea pe chipul îndurerat. Amândoi păreau la fel de nefericiți că sunt siliți să se înșele unul pe altul și, după încă o alintare, ar fi ajuns să-și mărturisească totul, nemaifiind în stare să-și îndure suferințele.

— Măine seară, Clémence.

— Nu, domnule, mâine la prânz vei afla totul și vei ingenunchea înaintea soției tale. O, nu, tu nu te vei umili, nu, tu ești cu totul iertat; nu, tu nu ai nicio vină. Ascultă: ieri m-ai zdrobit cu o cruzime fără milă; dar viața mea n-ar fi fost poate completă fără acest chin, el va fi umbra care va da preț zilelor cerești.

— Mă vrăjești, exclamă Jules, și-mi stârnești remușcările.

— Bietul de tine, dragul meu, soarta e mai presus de noi, și eu nu sunt complicea soartei mele. Măine voi ieși în oraș.

— La ce oră? întrebă Jules.

— La nouă și jumătate.

— Clémence, răspunse domnul Desmarets, fii prevăzătoare, consultă-l pe doctorul Desplein și pe bătrânul Haudry.

— Nu voi consulta decât inima și curajul meu.

— Te las liberă și nu voi veni să te văd decât la prânz.

— Nu stai cu mine câteva clipe astă-seară? Nu mai sunt suferindă...

După ce-și termină treburile, Jules se întoarse la

soția lui, minat de o chemare de neînvins. Dragostea lui era mai puternică decât toate durerile.

A doua zi, pe la ora nouă, Jules se strecură de acasă, alergă în strada Enfants-Rouges, urcă și sună la văduva Gruget.

— Ah! sunteți parolist, punctual ca revărsatul zorilor. Hai, intrați, domnule, îi zise bătrână ceaprazăreasă recunoscându-l. V-am pregătit o ceașcă de cafea cu smântână în cazul când... reluă ea după ce închise ușa. A! Smântână adevărată, o căniță cu o smântână pe care-am văzut-o cu ochii mei când a făcut-o la lăptăria noastră din piața Enfants-Rouges.

— Mulțumesc, doamnă, nu vreau nimic. Conduceți-mă...

— Bine, bine, scumpul meu domn; poftiți pe aici. Văduva îl conduse pe Jules într-o cameră situată deasupra odăii sale, unde îi arătă cu mândrie o spărtură mare cât o monedă de patruzeci de parale, executată în timpul nopții exact în dreptul floricelelor celor mai de sus și celor mai obscure de pe hârtia care tapeta camera lui Ferragus. Această spărtură se afla, și-ntr-o cameră și în cealaltă, deasupra unui dulap. Ușoarele stricăciuni făcute de către lăcătuș nu lăsaseră așadar nicio urmă de nicio parte a peretelui? și era foarte greu să se zărească în umbră o asemenea deschizătură. Pentru a se menține acolo și pentru a vedea bine, Jules fu nevoit să stea într-o poziție destul de obositoare, cocoțat pe o scară dublă, pe care văduva Gruget avusese grijă să o aducă.

— Dumnealui e cu un domn, spuse bătrână retrăgându-se.

Jules zări într-adevăr un om ocupat cu pansarea unui șir de răni, produse printr-un oarecare număr de arsuri practice pe umerii lui Ferragus, al cărui chip îl recunoscuse după descrierea pe care i-o făcuse domnul de Maulincour.

— Când crezi că voi fi vindecat? întrebă el.

— Nu știu, răspunse necunoscutul; însă, după spusele medicilor, mai e nevoie de încă vreo șapte sau opt pansamente.

— Ei bine, pe diseară, zise Ferragus, întinzându-i mâna celui care termina de pus ultimul bandaj.

— Pe diseară, răspunse necunoscutul, strângând cordial mâna lui Ferragus. Aș vrea să te văd scăpat de suferințe.

— În sfârșit, mâine vom căpăta hârtiile domnului de Funcal, iar Henri Bourignard va fi mort pe veci, adăugă Ferragus. Cele două litere fatale care ne-au costat așa de scump nu mai există. Voi redeveni așadar o ființă socială, un om printre oameni, și zău dacă nu prețuiesc și eu cât marinarul acela pe care l-au mâncat peștii. Numai Dumnezeu știe că nu pentru mine mă fac conte!

— Sărmane Gratien, tu, cel mai de seamă cap al nostru, fratele nostru drag, tu ești preferatul bandei; știi doar.

— Cu bine! supraveghează-l pe Maulincour al meu.

— Fii pe pace în privința asta.

— Hei, marchize! exclamă bătrânul ocnaș.

— Ce-i?

— Ida e în stare de orice, după scena de aseară. Dacă s-a aruncat în apă, firește că n-am să dau fuga s-o scot, o să păstreze mult mai bine așa secretul numelui meu, singurul pe care-l știe; dar supravegheaz-o; pentru că, oricum, e o fată bună.

— Bine..

Necunoscutul plecă. Zece minute mai târziu, domnul Jules auzi, nu fără a se simți străbătut de un fior, foșnetul specific rochiilor de mătase și aproape că recunoscă zgomotul pașilor soției sale.

— O, tată, zise Clémence. Bietul meu tată, cum te simți? Ce curaj!

— Vino, copila mea, răspunse Ferragus, întinzându-i mâna.

Și Clémence își înclină fruntea, pe care el o sărută.

— Ia să vedem, ce ai tu, micuța mea necăjită? Ce noi necazuri...

— Necazuri, tată? Dar ele înseamnă moartea fiicei tale pe care-o iubești atâta. Așa cum îți scriam ieri, e absolut necesar ca în capul tău, atât de înțelept, să găsești mijlocul de a-l vedea pe bietul meu Jules, chiar astăzi. Dacă ai ști cât de bun a fost cu mine, în ciuda bănuielilor, așa de îndreptățite în aparență! Tată, iubirea mea înseamnă viața mea. Vrei să mă vezi murind? Ah! am suferit destul! Și, simt, viața mea e în primejdie.

— Să te pierd, fata mea, zise Ferragus, să te pierd din pricina curiozității unui mizerabil de parizian? Voi arde Parisul! A, tu știi ce înseamnă un iubit, nu știi însă ce înseamnă un tată!

— Tată, mă înspăimânți când mă privești așa. Nu pune în cumpănă două sentimente atât de diferite. Eu aveam un soț înainte de a ști că tatăl meu trăiește...

— Dacă soțul ți-a pus cel dintâi sărut pe frunte, răspunse Ferragus, eu am pus cea dintâi lacrimă... Nu-ți face griji, Clémence, vorbește cu inima deschisă. Te iubesc îndeajuns ca să fiu fericit știindu-te pe tine fericită, chiar dacă tatăl tău nu e aproape nimic în inima ta, pe când tu ești totul în inima lui.

— Doamne, cât bine îmi fac asemenea cuvintele! Mă faci să te iubesc și mai mult și mi se pare că asta înseamnă a-l fura cumva pe Jules. Dar, bunul meu tată, gândește-te că el e disperat. Ce să-i spun peste două ore?

— Copilă, crezi că am așteptat scrisoarea ta ca să te scap de nenorocirea care te amenință? Și ce s-alege din cei ce încearcă să se atingă de fericirea ta, sau să se așeze între noi? N-ai recunoscut niciodată providența tainică ce te veghează? Tu nu știi că doisprezece oameni foarte puternici și foarte inteligenți formează un cerc în jurul iubirii și al vieții tale, gata de orice pentru apărarea voastră? Oare un tată care și-a riscat viața ca

să vină să te vadă la plimbare, ori să te admire în patul tău, lângă mama ta, la vreme de noapte, un tată căruia numai o amintire a mângâierilor tale de copil i-a dat tăria să trăiască, atunci când un om cinstit ar fi trebuit să se omoare ca să scape de infamie, EU, în sfârșit, eu care nu respir decât prin gura ta, eu care nu văd decât prin ochii tăi, eu să nu fiu în stare să apăr cu gheare de leu, cu suflet de tată, singurul meu bun, viața mea, pe fiica mea?... Dar, de la moartea acelui înger care a fost mama ta, n-am visat decât la un singur lucru, la fericirea de a putea să te recunosc drept fiica mea, de a te strânge în brațele mele în fața cerului și a pământului, de a-l ucide pe *ocnaș*...

Urmă o scurtă pauză, după care reluă:

— De a-ți da un tată, de a putea să strâng fără rușine mâna soțului tău, de a trăi fără teamă în inimile voastre, de a spune întregii lumi văzându-te: – «Iată copilul meu!», în fine, la fericirea de a fi tată așa cum îmi place!

— O, tată, tată!

— După multe necazuri, după ce am răscolit tot globul, continuă Ferragus, amicii mei mi-au găsit o piele de om pe care s-o îmbrac. De azi în câteva zile voi fi domnul de Funcal, un conte portughez. Da, fiica mea, sunt puțini oameni care ar putea, la vârsta mea, să aibă răbdarea să-nvețe portugheza și engleza, pe care acest diavol de marinier le știa la perfecție.

— Scumpul meu tată!

— Totul a fost prevăzut, și, de azi în câteva zile, Majestatea Sa Ioan al VI-lea, regele Portugaliei, va fi complicele meu. Nu-ți trebuie, așadar, decât un pic de răbdare acolo unde tatăl tău a avut multă. Dar cu mine a fost foarte simplu. Ce n-aș face ca să răsplătesc devotamentul tău din acești trei ani! Ai venit cu atâta pioșenie să-l mângâi pe bătrânul tău tată, ți-ai riscat fericirea!

— Tată! și Clémence luă mâinile lui Ferragus și le sărută.

— Hai, încă un pic de curaj, Clémence, să păstrăm fatala taină până la capăt. Jules nu e un om oarecare, și totuși nu știm dacă firea lui dreaptă și marea lui iubire nu-l vor face să aibă un soi de dispreț pentru fica unui...

— Ah! exclamă Clémence, ai citit în inima copilului tău; numai de asta mă tem, adăugă ea cu un ton sfâșietor. E ghidul care mă îngheață. Și tată, gândește-te că i-am fâgăduit să-i spun adevărul peste două ore.

— Ei bine, fata mea, spune-i să se ducă la ambasada Portugaliei, să-l vadă pe contele de Funcal, tatăl tău; voi fi acolo.

— Dar domnul de Maulincour care i-a vorbit despre Ferragus? Vai Dumnezeule, tată, să-l înșel, să-l înșel, ce supliciu!

— Cui îi spui asta? Dar numai câteva zile și nu va mai exista niciun om care-ar putea să mă dezmință. De altfel, domnul de Maulincour pesemne că nu mai e în stare să-și amintească... Hai, prostuțo, șterge-ți lacrimile și gândește-te...

În clipa aceea, un țipăt cumplit răsună în camera în care se afla domnul Jules Desmarests.

— Fata mea, biata mea fetiță!

Strigatul trecu prin mica deschizătură practică deasupra dulapului și-i umplu de groază pe Ferragus și pe doamna Jules.

— Du-te și vezi ce este, Clémence.

Clémence coborî repede mica scară, găsi ușa apartamentului doamnei Gruget dată de perete, auzi țipetele care răsunau la etajul de deasupra, urcă scara, merse, atrasă de suspinele deznădăjduite, până în camera fatală, unde, înainte de a intra, îi ajunseră la ureche aceste cuvinte:

— Dumneavoastră, domnule, cu închipuirile dumneavoastră, sunteți pricina morții ei.

— Taci, mizerabilo, zicea Jules, încercând să astupe cu batista gura văduvei Gruget, care țipa:

— Asasinul, ajutor!

Clémence intră, îl văzu pe soțul ei, scoase un țipăt și fugi.

— Cine-o să-mi salveze fata, întrebă văduva Gruget după o lungă tăcere. Mi-a omorât-o!

— Dar cum? întrebă mașinal domnul Jules, năucit că soția lui îl recunoscuse.

— Citește, domnule, țipă bătrână și se înecă în lacrimi. Există vreo rentă care să poată alina așa ceva?

«Adio, mamă! Îț las tot ce am. Îț cer ertare pentru greșelile mele și pentru ăl dinurmă necaz pe care ți-l fac punându-mă capăt zilelor. Henry, pe care-l iubesc mai mult decât pe mine, mia zis că eu sunt nenorocirea lui și dacă el ma gonit dela el, și mi-am pierdut toate nădejdlile să mă căpătuesc, am să mă înec. Am să mă duc devala de Neuilly ca să nu mă ducă la Morgă. Dacă Henry nu să mă mai urască după ce mamă pedepsit cu moartea, roagă-l să înmormânteze o biată a cărei inimă n-a bătut decât pentru el și să erte cam făcut prostia să mă bag unde nu mă privea. Pansează-i cu grije mocșele. Cea mai îndurat motanu ăsta amărât. Da și eu am curaj să mă înec cum a avut el să se lase ars. Trimite corsetele pe care le-am isprăvit la clientele mele. Și roagă-te la Dumnezeu pentru fata ta.

IDA»

— Du-i scrisoarea domnului de Funcal, dincolo. Dacă mai e timp, numai el o mai poate salva.

Și Jules dispăru pe furiș ca un om care ar fi săvârșit o crimă. Picioarele îi tremurau, inima lui dezlănțuită primea valuri de sânge mai calde, mai năvalnice decât în oricare altă clipă a vieții lui și le trimitea în vine ca o putere neobișnuită. În minte i se zbăteau ideile cele mai contradictorii și totuși un gând se ridica peste toate. El

nu fusese loial cu ființa pe care-o iubea cel mai mult și îi era cu neputință să se împacă cu conștiința lui al cărei glas, sporit din pricina faptei sale nelegiuite, era tot atât de dureros ca și țipetele lăuntrice ale dragostei lui din cele mai crude ceasuri de îndoială ce-l frământaseră mai înainte. Rătăci aproape toată ziua prin Paris, neîndrăznind să se întoarcă acasă. Acest om drept tremura la gândul întâlnirii cu fruntea neprihănită a femeii nedreptățite. Crimele sunt în raport cu puritatea conștiințelor, și un fapt, care pentru anumite inimi de-abia constituie o greșeală în viață, ia proporțiile unei crime într-o inimă candidă. Cuvântul candoare nu are el într-adevăr un înțeles ceresc? Și cea mai mică pată de pe veșmântul alb al unei fecioare nu-l preschimba oare în ceva tot atât de înjositor ca zdrențele unui cerșetor? Între aceste două lucruri, singura deosebire nu e decât aceea dintre nenorocire și greșeală. Dumnezeu nu drămuiește niciodată căința, nu o fracționează și, pentru a șterge o pată, trebuie tot atâta căință cât pentru a face să uite o întreagă viață. Aceste gânduri apăsau cu toată greutatea lor asupra lui Jules, căci pasiunile nu iartă mai mult decât legile omenеști, și ele judecă mai drept: oare nu se întemeiază ele pe o conștiință a lor, infailibilă ca un instinct? Deznădăjduit, Jules se întoarse acasă, palid, zdrobit de sentimentul vinovăției, dar cuprins, fără voia lui, de bucuria pe care i-o pricinuia nevinovăția soției sale. Cu inima bătând înflorată, intră în camera ei, o văzut culcată, ea avea febră, se duse și se așeză lângă pat, îi luă mâna, o sărută, o scăldă în lacrimi.

— Înger scump, îi spuse el când rămaseră singuri, regret din tot sufletul.

— Și de ce? zise ea.

Rostind aceste cuvinte, își înclină capul pe pernă, închise ochii și rămase nemișcată, ascunzându-și suferințele ca să nu-și înspăimânte soțul: duioșie de mamă, duioșie de înger. Un singur cuvânt dezvăluia femeia, în tot adevărul ei. Tăcerea dură mult timp.

Jules, crezând-o pe Clémence adormită, se duse s-o întrebe pe Josephine despre starea stăpânei.

— Doamna s-a întors pe jumătate moartă, domnule. Am alergat după domnul Haudry.

— A venit? Ce-a spus?

— Nimic, domnule. N-a părut mulțumit, a poruncit să nu lăsăm pe nimeni în preajma doamnei, în afară de infirmieră, și a spus că are să mai vină pe seară.

Domnul Jules se întoarse încetișor la soția sa, se așează într-un fotoliu și rămase în fața patului, nemișcat, cu ochii ațintiți la ochii Clémencei; când ea își ridică pleoapele, îl vedea și-i strecura printre genele îndurerate o privire duioasă, plină de dragoste, fără muștrări și fără amărăciune, o privire care pătrundea ca o limbă de foc în inima acestui soț iertat cu mărinimie și iubit chiar și acum de această ființă pe care ei o ucidea. Între ei era moartea, ca o presimțire care-i chinuia pe amândoi. Privirile lor se uneau într-o aceeași spaimă, așa cum inimile li se uneau cândva într-o aceeași iubire simțită la fel, împărtășită la fel. Nicio întrebare, doar certitudini cumplite. Din partea soției – o generozitate desăvârșită; din partea soțului – remușcări sfâșietoare, și, în amândouă sufletele, aceeași viziune a deznodământului, aceiași sentiment al fatalității.

La un moment dat, crezându-și soția adormită, Jules o sărută duios pe frunte și spuse după ce o contemplă îndelung:

— Doamne, mai lasă-mi acest înger atâta timp cât să-mi pot ierta eu însumi greșelile adorând-o pe ea. Ca fică este sublimă; ca soție, ce cuvânt ar putea s-o zugrăvească?

Clémence ridică ochii plini de lacrimi.

— Îmi faci rău, spuse ea cu voce slabă.

Era seară târziu, doctorul Haudry veni și-l rugă pe soț să se retragă în timpul vizitei sale. Când ieși, Jules nu-i puse nicio întrebare, n-avu nevoie decât de un gest.

— Chemați la consult pe toți confrății mei în care

aveți cea mai mare încredere, eu s-ar putea să greșesc.

— Dar, doctore, spune-mi adevărul. Sunt bărbat, voi ști să-l primesc, și de altminteri am cel mai mare interes să-l aflu pentru a aranja anume socoteli...

— Doamna Jules e în primejdie de moarte, răspunse medicul. E o maladie sufletească ce a făcut progrese și care complică starea ei fizică, și așa destul de periculoasă, devenită încă și mai gravă prin imprudențele săvârșite: a umblat desculță azi-noapte; a ieșit în oraș, cu toată interdicția mea; a fost în oraș, ieri pe jos, astăzi în trăsură. A vrut să se omoare. Totuși, diagnosticul meu nu este irevocabil, există tinerețea, o putere sufletească uimitoare... Ar trebui să se riște totul pentru tot, prin vreun reactiv drastic; dar eu nu-mi voi lua niciodată răspunderea de a-l prescrie, nici măcar nu-l voi recomanda, și, într-un consult de medici, mă voi opune folosirii lui.

Jules se întoarse în casă. Unsprezece zile și unsprezece nopți rămase lângă patul soției sale, nedormind decât ziua, cu capul sprijinit pe tăblia patului. Niciodată vreun bărbat n-a pus atâta sânguință în îngrijirile sale și atâta ambiție în devotament ca el. Nu îngăduia altcuiva să facă nici cel mai mic serviciu soției sale; o ținea mereu de mână și părea că vrea să-i dea astfel viață. Urmară incertitudinile, bucuriile amăgitoare, zilele bune, când bolnava se simțea mai bine, apoi crizele, în sfârșit toate groaznicele mutații ale Morții care șovăie, care oscilează, dar care lovește. Doamna Jules găsea totuși tăria să-i suradă soțului ei; îl compătimea, știind că în curând va rămâne singur. Era o dublă agonie, cea a vieții și cea a iubirii; dar viața devenea tot mai firavă, iar iubirea tot mai mare. Veni o noapte îngrozitoare, noaptea în care Clémence trăi acel delir ce precede întotdeauna moartea ființelor tinere. Vorbi despre dragostea ei fericită, vorbi despre tatăl ei, povesti mărturisirile mamei sale pe patul morții și obligațiile pe care ea i le impusese. Se lupta nu cu viața,

ci cu dragostea ei, pe care nu voia s-o părăsească.

— Fă, Doamne, zise ea, ca el să nu știe că aş vrea să-l văd murind împreună cu mine.

Jules, nemaiputând să îndure priveliştea atâtor suferinţe, trecuse în acea clipă în salonul alăturat şi nu auzi dorinţa ei, căreia i s-ar fi supus.

După ce criza trecu, doamna Jules prinse iar puteri. A doua zi, deveni iarăşi frumoasă, liniştită; vorbi, nutrea nădejdi, se împodobi cum se împodobesc bolnavii. Pe urmă vru să rămână toată ziua singură şi-l expedie pe soţul ei, printr-una dintre acele rugăminţi făcute cu atâta stăruinţă, încât ele sunt împlinite cum se împlinesc rugăminţile copiilor. De altminteri, domnul Jules avea nevoie de această zi. Se duse la domnul de Maulincour, spre a stabili duelul pe viaţă şi pe moarte asupra căruia se înţeleseseră de mai înainte. Nu izbuti să ajungă prea uşor până la autorul acestor nenorociri; aflând însă că e vorba de o chestiune de onoare vidamul se supuse prejudecăţilor care îi guvernaseră totdeauna viaţa şi îl introduse pe Jules la baron. Domnul Desmarets îl căută cu privirea pe domnul de Maulincour.

— Vai! iată-l! zise comandorul, arătând un om aşezat într-un fotoliu lângă foc.

— Care Jules? zise muribundul cu o voce spartă.

Auguste pierduse singura însuşire ce ne face să trăim: memoria. Văzându-l astfel, domnul Desmarets se trase înapoi cu groază. Nu putea să recunoască pe tânărul elegant într-un lucru fără de nume în nicio limbă, după expresia lui Bossuet. Era într-adevăr un cadavru cu părul alb; nişte oase abia acoperite de o piele zbârcită, veştejită, uscată, ochi albi şi nemişcaţi; o gură hidos întredeschisă, ca la nebuni sau la desfrânaţii ucişi de excesele lor. Nicio urmă de inteligenţă nu mai dăinuia nici pe frunte, nici în vreo altă trăsătură a chipului; tot aşa cum în carnea lui molâie nu mai dăinuia nicio frăgezime, niciun semn că sângele mai circula încă. Era

un om topit, descompus, ajuns la starea în care sunt acei monștri conservați la Museum în borcanele în care plutesc într-un mediu de alcool. Lui Jules i se păru că vede deasupra chipului lui Maulincour teribila figură a lui Ferragus, și această Răzbunare deplină înspăimântă Ura. Soțul găsi în inima lui milă pentru părelnica ruină a celui ce fusese. cândva un bărbat tânăr.

— Duelul a avut loc, zise comandorul.

— Domnul a ucis destui oameni, oftă cu durere Jules.

— Și oameni destul de dragi, adăugă bătrânul. Bunica lui moare de mâhnire, și poate că și eu o voi urma în mormânt.

A doua zi după această vizită, starea doamnei Jules se înrăutăți de la o oră la alta. Ea profită de o clipă de tărie ca să ia o scrisoare de sub pernă, i-o întinse lui Jules și-i făcu un semn ușor de priceput. Voia să-i dea ultima răsuflare a vieții ei într-un sărut, el o primi și ea muri. Jules se prăbuși ca mort și fu dus la fratele său. Acolo, pe când, printre lacrimi și suspine, se învinuia că lipsise de acasă în ajun, fratele său îi spuse că lipsa lui fusese foarte mult dorită de Clémence, care nu voise ca el să vadă tot ceremonialul religios, atât de dureros pentru imaginațiile sensibile, și pe care biserica îl desfășoară când le dăruie muribunzilor ultima împărtășanie.

— Tu n-ai fi putut să rezști, îi spuse fratele lui. N-am putut nici eu să îndur groaznicul spectacol și toți servitorii tăi plângeau în hohote, Clémence era ca o sfântă. A avut tăria să-și ia adio de la noi și glasul ei, auzit pentru cea din urmă oară, îți sfâșia inima, Când și-a cerut iertare pentru supărările pe care le va fi pricinuit fără să vrea celor care o slujiseră, a fost un țipăt amestecat cu suspine, un țipăt...

— Destul, spuse Jules, destul.

Vru să rămână singur, ca să citească ultimele gânduri ale acestei femei pe care lumea o admirase și care se

trecuse ca o floare.

«Iubitule, acesta este testamentul meu. De ce să nu facem testamente și pentru comorile inimii, așa cum facem pentru celelalte bunuri? Oare nu dragostea a fost tot bunul meu? Vreau acum să mă îngrijesc numai de iubirea mea: numai ea a fost întreaga bogăție a Clémencei tale și este tot ceea ce poate să-ți lase acum când moare. Jules, mor fericită, tu încă mă mai iubești. Medicii explică moartea mea în felul lor, dar numai eu știu adevărata ei cauză. Am să ți-o spun, oricâtă suferință ți-ar pricinui. N-aș vrea să duc cu mine, într-o inimă dăruită cu totul ție, vreun secret pe care să nu ți-l fi spus, de vreme ce mor victimă a unei discreții necesare.

Jules, pe mine m-a crescut de mică în cea mai deplină singurătate, departe de viciile și de minciunile lumii, femeia bună pe care tu ai cunoscut-o. Lumea prețuia calitățile ei convenționale, acelea prin care îndeobște o femeie place lumii; eu însă m-am bucurat tainic de un suflet ceresc și am putut s-o îndrăgesc pe mama, care a făcut din copilăria mea o bucurie fără amărăciune, știind bine pentru ce o îndrăgesc. Oare nu însemna aceasta să iubești îndoit? Da o iubeam, o ascultam, o respectam, și nimic nu-mi împovăra inima, nici respectul, nici ascultarea. Eu eram totul pentru ea, ea era totul pentru mine. Timp de nouăsprezece ani, pe deplin fericiți și lipsiți de griji, sufletul meu, singuratic în mijlocul lumii care vuia împrejur-mi, n-a oglindit decât cea mai pură imagine, aceea a mamei mele, și inima mea n-a bătut decât prin ea și pentru ea. Eram foarte pioasă și-mi plăcea să rămân pură în fața lui Dumnezeu. Mama a cultivat în mine toate sentimentele mărețe și nobile. Ah! mă bucur să te pot încredința, Jules, acum, că știu că eram neprihănită, că am venit la tine cu inima fecioară. Când am ieșit din această singurătate deplină; când, pentru întâia oară, mi-am

pieptănat părul, împodobindu-l cu o cunună de flori de migdal, când, ca să plac, am adăugat câteva panglici de satin la rochia mea albă, gândindu-mă la lumea pe care mă duceam s-o văd și pe care eram curioasă s-o văd; ei bine, Jules, această nevinovată și mărunță cochetărie a fost făcută pentru tine, căci, la intrarea mea în societate, te-am văzut pe tine, cel dintâi. Figura ta, am băgat de seamă, se impunea printre toate celelalte; făptura ta mi-a plăcut; glasul tău și felul tău de a fi mi-au inspirat simțăminte de simpatie pentru tine; și, când ai venit, când mi-ai vorbit, cu fruntea îmbujorată, cu glasul tremurător, acea clipă mi-a dăruit amintiri de care încă mă înfior și azi scriindu-ți, la care visez și acum, pentru ultima oară.

Dragostea noastră a fost la început cea mai puternică dintre simpatii, în curând însă am ghicit-o amândoi; pe urmă, a fost împărtășită numaidecât, și de atunci am trăit împreună nenumărate plăceri. De atunci, mama n-a mai fost cea dintâi în inima mea. Când îi spuneam asta, ea surâdea, draga de ea! Apoi, am fost a ta, cu totul a ta. Iată viața mea, întreaga mea viață, scumpul meu soț. Și iată ce-mi mai rămâne să-ți spun. Într-o seară, cu câteva zile înainte de moarte, mama mi-a mărturisit taina vieții ei, nu fără a vărsa lacrimi fierbinți. Te-am iubit și mai mult după ce-am aflat, înainte ca preotul să-i dea împărtășania, că există iubiri condamnate de oameni și de biserică. Însă fără îndoială, Dumnezeu nu trebuie să fie aspru, atunci când ele sunt păcatul unui suflet așa de bun ca al mamei; și acest înger nu putea să se prefacă într-o pocăită. Ea iubea cu adevărat, Jules, era numai iubire. Iar eu m-am rugat în fiecare zi pentru ea, fără s-o judec. Atunci am aflat taina mării ei duioșii de mamă; atunci am știut că există în Paris un om pentru care eu eram viața toată, dragostea toată; că bogăția ta era opera lui și că el te iubea; că era izgonit din societate, că purta un nume pătat, că era mai nefericit din pricina asta gândindu-se la mine, la

noi, decât la el. Mama era toată mângâierea lui, iar când mama murea, am făgăduit că îi voi ține eu locul. Cu toată înflăcărarea unui suflet ale cărui sentimente nu fuseseră falsificate cu nimic, n-am văzut în asta decât fericirea de a îndulci mâhnirea ce îndurerase ultimele clipe ale crimei, și m-am legat să duc mai departe opera ei de caritate secretă, caritatea inimii, întâia oară l-am văzut pe tatăl meu lângă patul în care mama își dăduse sufletul; când și-a ridicat ochii plini de lacrimi, a regăsit în mine toate speranțele lui moarte. Am jurat nu să mint, ci să păstrez tăcere, și care femeie ar fi rupt o asemenea tăcere? Iată vina mea, Jules, vină pe care o ispășesc prin moarte. M-am îndoit de tine. Dar teama e așa de firească la o femeie, și mai ales la o femeie care știe tot ceea ce are de pierdut. Tremuram pentru dragostea mea. Taina tatălui meu mi se părea a fi moartea fericirii mele, și cu cât iubeam mai mult, cu atât mi-era mai frică. N-am îndrăznit să-i mărturisesc tatălui meu acest sentiment; ar fi însemnat să-l rănesc, și, în situația lui orice rană era prea dureroasă. Însă el, fără să-mi spună, împărtășea temerile mele. Inima lui de tată tremură pentru fericirea mea, la fel ca și mine, și nu cuteza să vorbească, supunându-se aceleiași delicateți care mă amuțea pe mine. Da, Jules, am crezut că ai putea într-o zi să n-o mai iubești pe fiica lui Gratien așa cum o iubeai pe Clémence a ta. Fără această spaimă adâncă, ți-aș fi ascuns oare vreun lucru, ție, care erai totul până în străfundul inimii mele? În ziua în care acel odios, acel nenorocit de ofițer ți-a vorbit, am fost nevoită să te mint. În acea zi am cunoscut pentru a doua oară în viața mea durerea, și această durere a crescut mereu până în clipa de față, când îți scriu pentru cea din urmă oară. Ce importantă mai are acum situația tatălui meu? Știi totul. Cu ajutorul dragostei mele aș fi învins boala, aș fi suportat toate suferințele, dar n-aș fi putut să înăbuș vocea îndoiieli. Oare originea mea n-o să întunece puritatea

iubirii tale, n-o s-o slăbească, n-o s-o micșoreze? Nimic nu poate să-mi spulbere această teamă. Iată, Jules, cauza morții mele. N-aș putea să trăiesc cu spaima de un cuvânt pe care tu nu-l vei spune poate niciodată, o privire care nu-ți va scăpa nicicând; dar ce vrei? Eu mă tem de ele. Mor iubită, iată mângâierea mea. Am aflat că, de patru ani, tatăl meu și prietenii lui au răscolit aproape întreaga omenire, pentru a o minți. Ca să-mi dea o situație, au cumpărat un mort, o reputație, o avere, toate acestea pentru a face să reînvie un om viu, toate acestea pentru tine, pentru noi. Noi nu trebuia să știm nimic. Ei bine, moartea mea, fără îndoială, îl va cruța de o astfel de minciună pe tata, el va muri din pricina morții mele. Adio, deci, Jules, ți-am dezvăluit inima mea întreagă. Mărturisindu-ți dragostea mea cu nevinovăția chinului ei, nu înseamnă că-ți las tot sufletul meu? N-aș fi avut tăria să-ți vorbesc, o am pe aceea de a-ți scrie. I-am mărturisit lui Dumnezeu greșelile vieții mele: am făgăduit că nu mă voi mai gândi decât la împăratul cerurilor; dar n-am putut să rezist plăcerii de a mă mărturisi și aceluia care, pentru mine, e totul pe pământ. Vai! cine nu mi-ar ierta acest ultim suspin, între viața care a fost și viața care va să fie? Adio, deci, iubitul meu Jules; mă duc la Dumnezeu, lângă care iubirea e pururi fără nori, lângă care vei veni și tu într-o zi. Acolo, lângă tronul lui, reuniți pentru totdeauna, vom putea să ne iubim prin veacuri. Numai această speranță poate să mă mângâie. Dacă sunt demnă să ajung acolo mai înainte, îți voi urmări de acolo viața, sufletul meu te va însoți, te va învălui, pentru că tu vei mai rămâne încă aici pe pământ. Trăiește, deci, o viață sfântă, ca să vii negreșit lângă mine.

Tu poți să înfăptuiești mult bine pe pământ! Nu-i oare o menire îngerească pentru o ființă îndurerată, să răspândească bucurie, să dăruie ceea ce ea nu are? Te las celor nefericiți, numai pe zâmbetul și pe lacrimile lor nu sunt geloasă. Vom culege o bucurie mare din aceste

scumpe binefaceri. Oare n-am putea să trăim încă împreună, dacă vei vrea să legi numele Clémencei tale de o astfel de operă frumoasă? După ce am iubit așa cum am iubit noi, nu mai există decât Dumnezeu, Jules. Dumnezeu nu minte, Dumnezeu nu înșală. Nu-l mai adora decât pe el, atâta vreau. Slujește-l cu grijă în toți cei ce suferă, alină fiii copleșiți de dureri ai bisericii lui. Adio, suflet scump, plin de mine, căci te cunosc: tu nu vei mai iubi a doua oară. Voi muri așadar fericită, cu gândul care-o face fericită pe orice femeie. Da, mormântul meu va fi inima ta. După această copilărie pe care ți-am istorisit-o, oare viața mea nu s-a scurs în inima ta? Moartă fiind, tu nu mă vei alunga niciodată de acolo. Sunt mândră de această viață unică! Tu nu m-ai cunoscut decât în floarea tinereții, îți las regrete fără dezamăgiri. Jules, e o moarte nespus de fericită.

Tu, care m-ai înțeles așa de bine, îngăduie-mi să-ți cer un lucru mărunț, fără îndoială, împlinirea unui capriciu de femeie, mărturie a Legământului dintre noi. Te rog să arzi tot ceea ce ne-a aparținut nouă, să distrugi camera noastră, să nimicești tot ceea ce poate să fie o amintire a iubirii noastre.

Încă o dată, adio, cei din urmă adio, plin de iubire, cum va fi cel din urmă gând al meu și răsuflarea mea cea de pe urmă.”

Când Jules termină scrisoarea, inima îi fu năpădită de una dintre acele frenezii ale căror crize înspăimântătoare e cu neputință să le redai. Toate durerile sunt individuale, efectele lor nu sunt supuse nici unei reguli fixe: unii își astupă urechile, ca să nu mai audă nimic; și există suflete mari și deosebite ce se aruncă în durere ca într-o genune. În deznădejde totul este adevărat. Jules plecă de la fratele său și se întoarse acasă, vrând să-și petreacă noaptea lângă soție și să privească până în ultima clipă ființa aceasta cerească. Și cum mergea, cu nepăsarea de viață pe care o cunosc oamenii ajunși pe ultima treaptă a nenorocirii, înțelegea

de ce, în Asia, legile porunceau soților să nu-și mai supraviețuiască. Voia să moară. Nu era încă doborât, era în febra durerii. Ajunse acasă, urcă în acea cameră sacră: o văzu pe Clémence pe patul morții, frumoasă ca o sfântă, cu părul strâns într-o panglică, cu mâinile împreunate, acoperită cu un giulgiu. Lumânările luminau un preot ce se ruga, pe Josephine care plângea într-un colț, în genunchi, și pe doi bărbați, lângă pat. Unul era Ferragus. Sta în picioare drept, nemișcat, privind la fiica lui cu ochi fără de lacrimi; fața lui părea turnată în bronz; nu-l văzu pe Jules. Celălalt era Jacquet, Jacquet cu care doamna Jules fusese întotdeauna bună. Jacquet nutrea pentru doamna Jules acea amicizie respectuoasă ce umple de bucurie inima, fără s-o tulbure, acea pasiune blajină, iubire fără dorinți și fără furtuni; venise și el, pios, să-și plătească datoria de lacrimi, să-și ia un lung adio de la soția prietenului său, să sărute pentru întâia oară fruntea înghețată a unei Ființe din care își făcuse în taină o soră. Totul era tăcut. Nu era nici Moartea înfricoșătoare așa cum e la biserică, nici Moartea pompoasă ce traversează străzile; nu, era moartea strecurată sub acoperișul casei, moartea care emoționează; era mahnirea inimii, lacrimile curgând din ochii tuturor. Jules veni lângă Jacquet, îi strânse mâna și, fără a-și spune un cuvânt, toate personajele acestei scene rămaseră așa până dimineața. Când ziua făcu să pălească lumânările, Jacquet, prevăzând scenele dureroase ce aveau să urmeze, îl duse pe Jules în camera vecină. În acea clipă soțul îl privi pe tată și Ferragus îl privi pe Jules. Cele două dureri se interogară, se cercetară, se înțeleseră prin această privire. O fulgerare de mânie străluci scurt în ochii lui Ferragus.

«Tu ai ucis-o», gândea el.

«Pentru ce s-a îndoit de mine?» părea să răspundă soțul.

Această scenă fu asemănătoare aceleia ce s-ar petrece

între doi tigri care-și dau seama de zădărnicia unei lupte, după ce s-au cercetat o clipă, șovăind, fără să scoată un răget.

— Jacquet, zise Jules, te-ai îngrijit de toate?

— De toate, răspunse șeful de birou, dar pretutindeni mi-a luat-o înainte un om care peste tot dăduse dispoziții și plătise.

— Mi-o smulge pe fica lui, exclamă soțul într-un crunt acces de disperare.

Se repezi în camera soției; dar tatăl nu mai era acolo. Clement fusese pusă într-un sicriu de plumb și niște muncitori se pregăteau să sudeze capacul. Jules se întoarse îngrozit de spectacol, iar bubuitura ciocanului de care se slujeau muncitorii îl făcu să izbucnească în lacrimi.

— Jacquet, zise el, din această noapte cumplită păstrez un gând unul singur, dar un gând pe care vreau să-l împlinesc cu orice preț. Nu vreau ca scumpa mea Clémence să zacă într-un cimitir din Paris. Vrea s-o ard, să iau cenușa și s-o păstrez. Să nu-mi spui niciun cuvânt despre această hotărâre, dar ai tu grijă să se înfăptuiască. Mă duc să mă închid în camera ei și să rămân acolo până în clipa despărțirii. Numai pe tine te voi lăsa să intri aici, spre a-mi spune ce ai făcut. Du-te, nu precupeți nimic.

În acea dimineată, doamna Jules, după ce fusese expusă într-o capelă mortuară, la intrarea casei sale, fu dusă la Saint-Roch. Pereții bisericii erau acoperiți în întregime cu pânze de doliu. Luxul deosebi desfășurat pentru această ceremonie atrăsese multă lume; căci la Paris totul e un spectacol, chiar și durerea cea mai adevărată. Există oameni care aleargă la fereastră ca să vadă cum plânge un fiu urmând trupul neînsuflețit al mamei sale, așa cum există oameni ce vor să fie plasat cât mai bine ca să vadă cum se retează un cap. Niciun popor din lume nu are ochi mai hulpavi. Curioșii fură

însă uimiți mai cu seamă când zăriră toate cele șase capele laterale de la Saint-Roch învăluite și el de sus până jos în negru. Doi bărbați în doliu asistau la o slujbă mortuară în fiecare capelă. În naosul bisericii nu se aflau decât domnul notar Desmarests și Jacquet; iar în afara incintei ședeau servitorii. Pentru cei ce-și pierd vremea pe la biserici, era ceva de neînțeles, o asemenea pompă și atât de puține rude. Slujba cea mare fu celebrată cu sumbra măreție a slujbelor funebre. În afară de slujitorii obișnuiți de la Saint-Roch, mai erau și treisprezece preoți veniți de pe la diferite parohii. Poate că niciodată *Dies irae*⁽⁴⁶⁾ n-a produs asupra creștinilor curioși aflat aici din întâmplare, dornici de emoții, un efect sufletesc mai profund, mai glacial, decât impresia produsă de acest imn, atunci când opt glasuri de cantori, acompaniate de cele ale preoților și de glasurile copiilor din cor, îl intonară alternativ. Din cele șase capele laterale, doisprezece alte glasuri de copii se înălțară sfâșiate de durere și li se adăugară tânguios. Din toate colțurile bisericii țâșnea spaima; peste tot, țipetelor zbuciumate le răspundeau țipete de groază. Această muzică înfricoșătoare vorbea despre dureri necunoscute lumii și despre prietenii tainice care o plâneau pe moartă. Niciodată, în nicio religie omenească, spaimile sufletului, smuls cu brutalitate din trup și răvășit ca de o furtună în fața fulgerătoare majestăți a lui Dumnezeu, n-au fost redată cu atâta putere. Înaintea acestei strigări a strigărilor trebuie să se închine toți artiștii și compozițiile lor cele mai înflăcărâte. Nu, nimic nu poate să înfrunte imnul acesta ce întruchipează patimile omenești și le dă o viață galvanică până dincolo de sicriu, ducându-le palpitând încă înaintea Dumnezeului celui viu și răzbunător. Glasurile ascuțite ale copiilor, unite cu sunetele glasurilor grave, și care cuprind, în această cântare a morții, viața omului cu toate frământările lui, aducând aminte suferințele din leagăn, sporindu-se cu toate

necazurile celorlalte vârste în vocile ample ale bărbaților, în murmurile bătrânilor și ale preoților; toată această sfâșietoare armonie grea de trăsnete și de fulgere, nu vorbește ea oare imaginațiilor celor mai aprinse, celor mai crude suflete, celor mai înghețate inimi, ba chiar și filosofilor? Când o auzi, îți pare însuși tunetul lui Dumnezeu. Bolțile tuturor bisericilor se înfioară, tremură, vorbesc, revarsă spaima din toate țăriile ecourilor lor. Pare că vezi morți fără de număr ridicându-se și-ntinzând mâinile. Nu un tată, nu o soție, nu un copil se află acum sub giulgiul cel negru, ci însăși omenirea ce se ridică din propria-i țărână. E cu neputință a judeca religia catolică, apostolică și romană, atâta timp cât n-ai îndurat cea mai grea durere, plângând o ființă iubită care zace sub scenotaf, cât n-ai simțit toate florurile ce umplu atunci inima, traduse-n imnul acesta al deznădejdiei, în țipetele care zdrobesc sufletul, în spaima cucernică ce crește din strofă în strofă, care se rotește spre ceruri, care înfricoșează, care strivește, care înalță sufletul și lasă în conștiință un sentiment al veșniciei, atunci când cel din urmă vers s-a stins. Ai înfruntat o clipă infinitul și acum totul tace în biserică. Nu se rostește-o vorbă; până și cei necredincioși *nu-și dau seama ce au*. Numai geniul spaniol a putut să născocească asemenea măreții nemărginite pentru cea mai nemărginită durere. Când ceremonia supremă se sfârși, doisprezece bărbați îndoliați ieșiră din cele șase capele și veniră să asculte în jurul sicriului cântecul de speranță pe care biserica i-l înalță sufletului creștin înainte de a îngropa forma omenească. Apoi, fiecare dintre ei se urcă în câte o trăsură cernită; Jacquet și domnul Desmarests o luară pe cea de a treisprezecea; servitorii îi urmară pe jos. Peste o oră, cei doisprezece necunoscuți erau pe dealul cimitirului numit popular Pere-Lachaise, formând împreună un cerc împrejurul unei gropi în care sicriul fusese coborât, sub privirile unei mulțimi curioase,

sosită grabnic de prin toate colțurile acestei grădini publice. Apoi, după câteva rugăciuni scurte, preotul zvârli cuiva bulgări de pământ peste rămășițele pământești ale acestei femei; și groparii, cerându-și bacșișul, se repeziră să astupe groapa, ca să alerge la o alta.

Aici pare a se sfârși povestea acestei întâmplări; dar poate că ea ar fi incompletă, dacă, după ce a făcut un rapid crochiu al vieții pariziene, dacă, după ce i-a urmărit schimbătoarele căi, consecințele morții ar fi date uitării. Moartea la Paris nu seamănă cu moartea din nicio altă capitală, și puțini cunosc necazurile unei dureri adevărate față cu civilizația și cu administrația pariziană. De altfel, poate că domnul Jules și Ferragus al XXIII-lea interesează îndeajuns pentru ca deznodământul vieții lor să nu fie privit cu nepăsare. În sfârșit, multora le place să-și dea seama de toate și ar vrea, așa cum a spus cel mai ingenios dintre criticii noștri, să știe prin ce procedeu chimic arde uleiul din lampa lui Aladin. Jacquet, om din administrație, se adresează, firește, autorităților, pentru a căpăta îngăduința să dezgroape corpul doamnei Jules și să-l ardă. Se duse să vorbească cu prefectul poliției, sub protecția căruia, dorm morții. Acest funcționar pretinse o petiție. Jacquet trebui să cumpere o foaie de hârtie timbrată, să dea durerii formă administrativă; trebui să se servească de argoul birocratic, spre a exprima dorința unui om zdrobit, căruia îi lipseau cuvintele; trebui să tâlmăcească totul într-un limbaj indiferent și să scrie pe margine motivul cererii:

Petiționarul
solicită incinerarea
soției sale.

Văzând-o, șeful însărcinat să facă un raport

consilierului de stat, prefect de poliție, zise citind această apostilă prin care *obiectul* cererii era exprimat limpede, așa cum pretinsese el:

— Dar e o chestiune gravă! Raportul meu nu poate fi gata decât peste o săptămână.

Jules, căruia Jacquet fu nevoit să-i comunice pricinile amânării, îl înțelese atunci pe Ferragus, când acesta spusese: voi da foc Parisului. Nimic nu i se părea mai firesc decât să nimicească receptacolul acesta de monstruoziță.

— Atunci, îi spuse el lui Jacquet, trebuie să te duci la ministrul de Interne și să vorbești cu el ca din partea ministrului tău.

Jacquet se duse la ministrul de Interne, ceru o audiență, pe care o obțină, însă numai peste două săptămâni. Jacquet era un om stăruitor. Alergă deci din birou în birou și ajunse la secretarul particular al ministrului Afacerilor Străine. Cu ajutorul acestor înalte protecții, el avu a doua zi, o audiență tainică, în urma căreia, bizuindu-se pe un cuvânt al autocratului de la Afacerile Străine, scris către pașa de la Interne, Jacquet nădăjdui să obțină câștig de cauză cu forța. Pregăti explicații, răspunsuri peremptorii, soluții pentru *în caz că*; dar totul eșuă.

— Asta nu ține de mine, zise ministrul. Treaba asta depinde de prefectul poliției. De altfel, nu există nicio lege care să dea soților dreptul de stăpânire asupra trupurilor soțiilor, nici părinților asupra celor ale copiilor. E un lucru grav! Și apoi există și considerente de ordin public, care pretind ca asemenea situații să fie bine examinate. Ar putea fi vătămate interesele orașului Paris. În sfârșit, chiar dacă afacerea ar depinde direct de mine, n-aș putea să mă decid *hic et nunc*⁽⁴⁷⁾, mi-ar trebui un raport.

În administrația actuală, *Raportul* este ceea ce sunt limburile în creștinism. Jacquet cunoștea mania rapoartelor și nu așteptase prilejul de acum ca să

murmure împotriva absurdităților birocratice. Știa că de când raportul a invadat treburile publice, revoluție administrativă săvârșită în 1804, nu s-a pomenit vreun ministru care să-și fi luat răspunderea unei opinii, unei hotărâri cât de neînsemnate, fără ca această opinie sau această hotărâre să fi fost vânturată, cernută, răzuită de niște, scârța-scârța pe hârtie, de mângălitorii de petiții și de sublimele inteligențe de prin birourile sale. Jacquet (bărbat demn de biografiile lui Plutarh) recunoscă că greșise socotelile în sarcina ce-și luase, pe care, vrând să procedeze legal, o făcuse imposibilă. Ar fi trebuit pur și simplu s-o transporte pe doamna Jules la una dintre proprietățile de la țară ale lui Desmarets; și acolo, sub binevoitoarea autoritate a unui primar de sat, să satisfacă dorința prietenului său. Legalitatea constituțională și administrativă nu creează nimic, e un monstru sterp pentru popor, pentru rege și pentru interesele particulare; dar poporul nu știe să buchisească decât principiile scrise cu sânge; or, nenorocirile legalității vor fi totdeauna pașnice; legalitatea apasă și strivește o națiune, asta e adevărul. Jacquet, om îndrăgostit de libertate, se întoarce atunci la prietenul său, reflectând la binefacerile bunului plac, întrucât omul nu judecă legile decât prin lumina intereselor lui. Și când Jacquet se pomeni în fața lui Jules, se văzu nevoit să-l înșele, iar nefericitul, cuprins de o febra cumplită, zăcu două zile la pat. În aceeași seara, ministrul vorbi, la un dineu ministerial, despre toana care l-a apucat pe un parizian să-și ardă soția așa cum făceau romanii. Cercurile din Paris se preocupară atunci pentru o clipă de funeraliile antice. Lucrurile vechi revenind la moda, câteva persoane găsiră că ar fi frumos să se restabilească, pentru marile personaje, rugul funerar – opinie ce își avu detractorii și apărătorii ei. Unii ziceau că există prea mulți oameni mari și că un asemenea obicei ar face să se scumpească lemnele de foc, că la un popor care-și schimbă așa de des

domiciliul, ca francezii, ar fi caraghios să vezi la fiecare soroc al chiriilor un Longchamp cu strămoși plimbați în urnele lor; și apoi că, dacă urnele ar avea vreo valoare, s-ar putea să le găsești la licitație, sechestrare, pline de respectabila cenușă, aduse de creditori, oameni deprinși să nu respecte nimic. Ceilalți răspundeau că străbunii ar fi căpătuiți astfel mult mai în siguranță decât la Père-Lachaise, întrucât, într-un timp dat, orașul Paris va fi nevoit să ordone un sfânt Bartolomeu împotriva morților ce invadează câmpurile și amenință să năpădească într-o zi și pământurile din Brie. A fost una dintre acele discuții inutile și spirituale, obișnuite la Paris, care, mult prea adesea, provoacă răni foarte adânci. Din fericire pentru Jules, el nu știe nimic despre conversațiile, despre vorbele de duh, despre ironiile pe care durerea lui le iscase în Paris. Prefectul poliției fu surprins că domnul Jacquet se folosise de ministru ca să evite tergiversările și ocolișurile înaltei administrații a salubrității publice. Exhumarea doamnei Jules era o chestiune de salubritate publică. Deci biroul poliției se pregătea să răspundă petiției printr-un refuz răspicat, întrucât e de ajuns o cerere pentru ca Administrația să se stârnească; or, odată stârnită, lucrurile ajung, prin ea, departe de tot. Administrația poate să ducă orice chestiune până la Consiliul de Stat, altă mașină greu de urnit. În ziua următoare, Jacquet îi dădu de înțeles prietenului său că trebuie să renunțe la planul lui; că, într-un oraș unde numărul de lacrimi brodate pe pânzele de doliu este tarifat, unde legile admit șapte clase de înmormântări, unde pământul pentru morți se vinde cântărit în bani, unde durerea este exploatată și contabilizată în partidă dublă, unde rugăciunile bisericii se plătesc cu bani grei, unde consistoriul ecleziarhic intervine pentru a reclama costul câtorva fircel de glasuri adăugate la *Dies irae*, orice se abate din făgașul administrativ trasat durerii e cu neputință.

— Ar fi fost, zise Jules, o fericire în prăbușirea mea,

plănuisem să mor departe de aici și, în mormânt voiam s-o țin pe Clémence în brațele mele. Nu știam că birocrația și-a întins ghearele până și-n sicriele, noastre.

Vru apoi să se ducă să vadă dacă nu cumva lângă soția lui era puțin loc și pentru el. Cei doi prieteni plecară deci la cimitir. Ajunși acolo, găsiră, ca la intrările în sălile de spectacole sau ca la porțile muzeelor, ori ca în curtea diligențelor, *ciceroni* ce se ofereau să-i călăuzească prin labirintul de la Père-Lachaise. Le era imposibil, amândurora, să știe unde zace Clémence. Groaznică angoasă! Se duseră să-l consulte pe portarul cimitirului. Morții au un paznic, și există ore la care morții nu pot fi vizitați. Ar trebui să răstorni toate regulamentele poliției, la toate nivelele ierarhice, pentru a căpăta dreptul să vii să plângi, noaptea, în tăcere și în singurătate, pe mormântul în care zace o ființă iubită. Există un program de iarnă și un program de vară. Fără nicio îndoială, dintre toți paznicii, cel de la Père-Lachaise este cel mai fericit. În primul rând, el nu are niciun clopoțel de sunat; apoi, în locul unei cămăruțe, el are o casă, o instituție ce, deși nu e un minister, are totuși un foarte mare număr de administrați și mai mulți funcționari, încât acest guvernator al morților are o leafă și dispune de o putere imensă de care nimeni nu se poate plânge: el nu se supune decât bunului său plac. Locuința lui nu este o casă de comerț, cu toate că are birouri, o contabilitate, încasări, cheltuieli și venituri. Acest om nu este nici gardian, nici ușier, nici portar; poarta care-i primește pe morți este întotdeauna larg deschisă; apoi, ai toate că are monumente de îngrijit, nu este un îngrijitor de muzeu; în fine, este o anomalie de nedefinit, o autoritate ce are câte ceva din toate și nu e nimic, autoritate situată, ca și moartea din care trăiește, în afara tuturor. Totuși, acest ins excepțional depinde de orașul Paris, ființă himerică asemenea navei ce-i servește de emblemă, creatură de conveniență pusă în mișcare prin

mii de picioare rareori unanime în mișcările lor, astfel încât angajații lui sunt aproape inamovibili. Acest gardian al cimitirului este deci paznicul ajuns la starea de funcționar, nesolubil prin disoluție. Funcția lui, altminteri, nu e o sinecură; el nu lasă să fie îngropat nimeni fără un permis, el trebuie să dea seama de morții lui, el hotărăște în acest câmp vast cele șase picioare pătrate în care îți vei așeza într-o bună zi tot ceea ce iubești, tot ceea ce urăști, o iubită, un verișor. Da, luați aminte bine, toate sentimentele Parisului sfârșesc prin a ajunge în această locuință, și aici se administraționalizează. Acest om are registre pentru a-și înscrie morții, ei există în mormintele lor și în dosarele lui. Sub supravegherea lui are paznici, grădinari, gropari și ajutoare. E cineva! Oamenii înlăcrimați nu dau ochii cu el de prima oară El nu apare decât în cazurile grave: un mort luat drept un altul, un mort asasinat, o exhumare, un mort care învie. În sala lui se află bustul regelui domnitor, și poate că tot el păstrează și vechile busturi regale, imperiale, cvasi-regale, în vreun dulap, un fel de mic Pèrre-Lachaise pentru revoluții. În sfârșit, e o persoană publică, un om excelent, bun tată și bun soț – lăsând la o parte epitaful. Însă atâta vălmășag de sentimente i-a trecut pe dinainte în formă de dricuri, și atâtea lacrimi a văzut, adevărate ori false; și a văzut durerea sub atâtea fețe și pe atâtea fețe; a văzut șase milioane de dureri eterne! Pentru el, durerea nu mai este decât o piatră de niciun deget grosime și de vreo doi pași lungime pe trei-patru palme lățime. Cât despre *regrete*, astea-s pacostea slujbei lui, el nici nu prânzește, nici nu cinează vreodată fără să nu îndure ploaia unei inconsolabile dureri. E bun și blând față de toate celelalte sentimente, plânge pentru vreun erou de dramă, pentru domnul Germeuil din *L'Auberge des Adrets*, omul cu pantaloni de culoarea untului proaspăt, asasinat de Macaire^[48]; dar inima lui s-a osificat în privința adevăraților morți. Morții sunt niște cifre pentru

el; sarcina lui este de a organiza moartea. Și, în sfârșit, se întâmplă, de trei ori într-un veac, o împrejurare în care rolul lui devine sublim, și atunci el este sublim clipă de clipă... pe vreme de ciumă.

Când Jacquet se îndreptă spre el ca să-i vorbească, acest monarh absolut se întorcea furios la biroul lui.

— Am spus, țipa el, să udați florile de pe alea Massena până la piața Regnault de Saint-Jean-d'Angély! Vă bateți joc voi ăia! Ei, drăcie! Pe-o vreme frumoasă ca asta, dacă le dă în gând rubedeniilor să vină pe aici, or să se repeadă toți la mine: or să țipe ca niște apucați, or să spună despre noi tot felul de grozăvii și or să ne facă pe toți cu ou și cu oțet...

— Domnule, îi zise Jacquet, am dori să știm unde a fost îngropată doamna Jules.

— Doamna Jules, *care?* întrebă el. În ultima săptămână am avut trei doamne Jules... Ah! zise el întrerupându-se și privind spre poartă, iată cortegiul colonelului de Maulincour, hai să-i cercetăm permisul... Frumos cortegiu, pe legea mea! reluă el. A urmat-o repede pe bunică-sa. Există familii în care toți se prăbușesc, ca la comandă. Au un sânge tare rău, parizienii ăștia!

— Domnule! îi zise Jacquet înhățându-l de braț. Persoana despre care vă vorbesc este doamna Jules Desmarests, soția agentului de schimb.

— A! știi, răspunse el, privindu-l pe Jacquet. N-a fost un cortegiu în care erau treisprezece trăsură cernite și câte o singură rudă în fiecare dintre primele douăsprezece? Era atât de nostim încât toți am băgat de seamă...

— Domnule, luați seama. Domnul Jules e cu mine, poate să vă audă, și ceea ce spuneți nu e tocmai potrivit.

— Pardon, domnule, aveți dreptate. Scuzați, vă luasem drept moștenitori.

— Domnule, reluă el după ce studie un plan al cimitirului, doamna Jules se află pe strada mareșal

Lefebvre, alea numărul 4, între domnișoara Raucourt, de la Comedia Franceză⁽⁴⁹⁾, și domnul Moreau-Malvin, un măcelar strașnic, pentru care s-a comandat un mormânt din marmură albă, care va fi într-adevăr unul dintre cele mai frumoase din cimitirul nostru.

— Domnule, zise Jacquet, întrerupându-l, totuși nu ne dăm seama...

— E adevărat, răspunse el privind jur împrejur. Jean! strigă după un om pe care-l zări. Condu pe acești domni la groapa doamnei Jules, soția unui agent de schimb! Știi, lângă domnișoara Raucourt, mormântul la care e un bust.

Și cei doi prieteni porniră la drum conduși de unul dintre gardieni; dar nu ajunseră la drumul povârnit ce ducea spre alea de sus a cimitirului fără a fi avut de înfruntat zecile de propuneri pe care antreprenorii de marmurărie, de fierărie și de sculptură le făceau cu o grație mieroasă.

— Dacă domnul vrea să construiască *ceva*, am putea să-l servim destul de convenabil...

Jacquet fu fericit că-l poate scuti pe prietenul său de vorbele acestea îngrozitoare pentru o inimă sângerândă, și ajunseră la locul de veci. Când văzu pământul proaspăt răscolit, în care zidarii înfipseseră niște piloni ca să marcheze locul dalelor de piatră trebuincioase fierarului spre a instala grilajul, Jules se sprijini de umărul lui Jacquet, ridicând capul din când în când pentru a arunca priviri lungi asupra lutului în care era silit să lase rămășițele pământești ale ființei prin care el mai trăia încă.

— Ce rău trebuie să se simtă acolo! zise el.

— Dar ea nu-i acolo, îi răspunse Jacquet, e în amintirea ta. Să mergem, haide, lasă cimitirul ăsta groaznic, în care morții sunt împodobiți ca femeile la bal.

— Dacă am scoate-o de aici?

— E cu puțință?

— Totul e cu putință! exclamă Jules. Așadar, voi veni aici, spuse el după o pauză. E loc.

Jacquet izbuti să-l ducă din această incintă, divizată ca o tablă de șah, prin grilajele de bronz, în compartimente elegante, în care erau închise morminte împodobite din belșug cu inscripții, cu ornamente în formă de frunze de palmier ori de lacrimi, tot atât de reci ca și pietrele de care se folosiseră oamenii îndurerați spre a pune să se sculpeze în ele regretele și lacrimile lor. Sunt acolo vorbe de duh gravate în negru, epigrame împotriva curioșilor, *concetti*, cuvinte de rămas bun hazlii, făgăduieli pentru niște reîntâlniri la care nu se află niciodată decât o singură persoană, biografii pretențioase, zorzoane ieftine care iau ochii, lucruri de nimic, sclipiri amăgitoare. Colo tirsuri; dincoace vârfuri de lance; mai încolo urne egiptene; ici și colo câte un tun; pretutindeni emblemele a mii de profesii; toate stilurile: maur, grec, gotic, frize, ove, zugrăveli, urne, genii, temple, grămezi de crizanteme veștejite și de trandafiri morți. E o comedie jalnică! E iarăși întregul Paris cu străzile, cu firmele, cu atelierile, cu palatele lui; văzut însă prin sticla ce micșorează a unui lornion, un Paris microscopic, redus la micile dimensiuni ale umbrelor, ale larvelor, ale morților, o speti umană ce nu mai are nimic mareț în afară de vanitatea ei. Apoi Jules zări la picioarele lui, în lunga vale a Senei, între colinele Vaugirard și Meudon, între culmile Belleville și Montmartre, Parisul real, învălui în pânza sinilie țesută de fumurile hornurilor lui, și pe care, atunci, lumina soarelui o făcea străvezie. Îmbrățișa într-o fugitivă aruncătură de ochi cele patruzeci de mii de case și spuse, arătând spațiul cuprins între coloana din piața Vendome și cupola de aur a Domului Invalizilor.

— Acolo mi-a fost ea răpită, de către funesta curiozitate a acestei lumi ce se zbuciumă și se înghesuie pentru a se înghesui și zbuciuma.

La patru leghe depărtare, pe țărmurile Senei, într-un

sătuc așezat pe povârnișul unei coline ce ține de lungă împrejmuire deluroasă în mijlocul căreia marele Paris se frământă ca un copii în leagăn, se petrecea o scenă de moarte și de durere, străină însă de orice fast parizian, fără torțe, fără făclii, fără trăsură cernite, fără rugăciuni catolice, moartea cea simplă. Iată faptele. Corpul unei fete tinere se împotmolise sub malul râpos, în nămolul și stufărișurile Senei. Niște barcagii ce se duceau să scoată nisip îl zăriră chiar în clipa când se urcau în barca lor șubredă.

— Iaca! Cincizeci de franci câștigați, zise unul dintre ei.

— Adevărat, zise celălalt.

Și traseră barca lângă moartă.

— E o fată frumoasă. Hai să ne facem declarația.

Și cei doi nisipari, după ce acoperiră trupul cu vestele lor, se duseră la primarul satului, care se arătă destul de necăjit că are de făcut procesul-verbal cerut de o asemenea descoperire.

Zvonul despre întâmplarea aceasta se răspândi cu iuțeala telegrafică specifică ținuturilor în care comunicațiile sociale nu cunosc nicio întrerupere și în care scornelile, trăncănelile, bârfelile, poveștile cu care se nutrește lumea nu iasă nicio lacună de la un hotar la altul. Numaidecât, oamenii care veniră la primărie îl scoaseră pe primar din încurcătură. Ei ticluiră procesul-verbal ca pe un act de deces obișnuit. Prin grija lor, trupul fetei fu recunoscut a fi cel al domnișoarei Ida Gruget, corsetieră, locuind pe strada Corderie-du-Temple, la numărul paisprezece. Poliția judiciară interveni, văduva Gruget, mama defunței, sosi, aducând și ultima scrisoare a fiicei sale. În bocetele mamei, un medic constată asfixia prin invazia sângelui negru în sistemul pulmonar, și cu asta gata. După ce se făcu ancheta și se încheiară toate cercetările, seara, la orele șase, autoritățile îngăduiră ca grizetă să fie îngropată. Preotul comunei refuză s-o primească la

biserică și să se roage pentru ea. Ida Gruget fu învelită atunci într-un giulgiu de o bătrână țarancă și pusă într-un coșciug grosolan, făcut din scânduri de brad, apoi fu dusă la cimitir de patru bărbați și urmată de câteva țărânci curioase, care-și povesteau această moarte, comentând-o cu uimire și compătimire. Văduva Gruget fu reținută din milă de o bătrână doamnă, care nu o lăsă să se ducă după tristul cortegiu al fiicei sale. Un om cu triple sarcini – de clopotar, de țârcovnic și de gropar al parohiei – săpase o groapă în cimitirul satului, cimitir de o jumătate de pogon, situat în spatele bisericii; o biserică destul de obișnuită, clasică, împodobită cu un turn pătrat, cu acoperiș țuguiaț acoperit cu ardezie, susținută la exterior prin contraforți solizi. În spatele ovalului descris de naos se găsea cimitirul, un timp plin de movile împrejmuț de un zid în ruină; nici pietre de marmură, nici vizitatori, dar, fără îndoială, pe fiecare brazdă lacrimi și regrete din inimă, de care Ida Gruget n-avu parte. Ea fu aruncată într-un colț, printre mărăcini și ierburi înalte. Îndată după ce coșciugul fu coborât în acest colț de pământ atât de poetic în simplitatea lui, groparul rămase singur, în noaptea care se lăsa. Astupând groapa, se oprea din tind în când ca să privească drumul, pe deasupra zidului; o clipă, cu mâna sprijinită pe hârleț, privi îndelung Sena, care-i adusese acest trup.

— Biata fată! oftă un om răsărit acolo pe neașteptate.

— M-ați speriat, domnule! zise groparul.

— S-a slujit vreo liturghie pentru sufletul celei pe care o îngropi?

— Nu, domnule. Domnul părinte n-a vrut. E prima ființă din altă parohie îngropată la noi. Aici toată lumea se cunoaște. Oare domnul?... Na, a plecat!

Trecuseră câteva zile, când un bărbat îmbrăcat în negru se prezentă la domnul Jules și, fără a vrea să-i vorbească, depuse în camera soției sale o urnă mare de porfir, pe care Jules citi următoarele cuvinte:

INVITA LEGE
CONJUGI MOERENTI
FILIOLAE CINERES RESTITUIT.
AMICIS XII JUVANTIBUS,
MORIBUNDUS PATER

— Ce om! zise Jules, izbucnind în lacrimi.

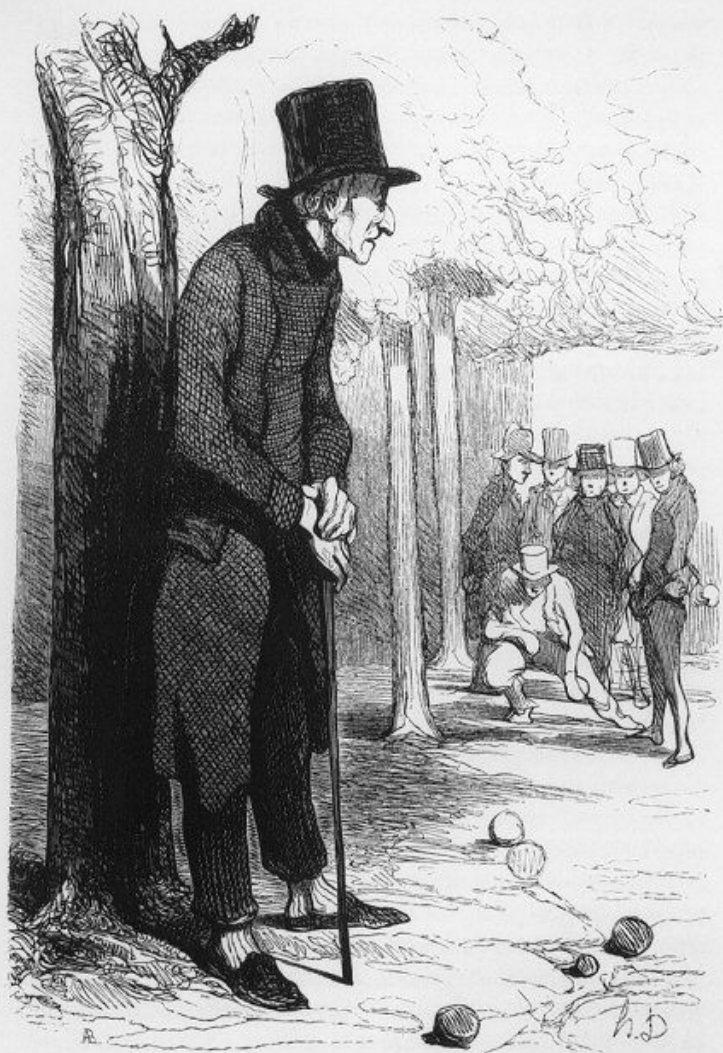
O săptămână i-a fost de ajuns agentului de schimb pentru a împlini toate dorințele soției sale și pentru a-și pune în ordine afacerile; își vându slujba fratelui lui Martin Faleix și părăsi Parisul în momentul în care administrația discuta încă dacă legea poate îngădui ca un cetățean să dispună de corpul soției sale.

Cine oare n-a întâlnit pe bulevardele Parisului, la vreun colț de stradă ori sub arcadele de la Palais-Royal, sau în oricare alt loc din lume ales de întâmplare, o ființă, bărbat ori femeie, la vederea căreia mii de gânduri tulburi ți se trezesc în minte? Înfățișarea sa ne captivează numaidecât, fie prin trăsăturile ciudate care vădesc o viață zbuciumată, fie prin ansamblul curios pe care-l înfățișează gesturile, aerul, mersul și veșmintele sale, fie prin vreo privire profundă, fie prin vreun alt *nu știu ce* care ne impresionează puternic, de la întâia privire, fără să ne putem explica prea exact cauza emoției noastre. Apoi, a doua zi, alte gânduri, alte imagini pariziene acoperă acest vis trecător. Dar dacă vom întâlni din nou aceiași personaj, fie trecând la ore fixe, ca un funcționar al primăriei aflat în serviciul căsătoriei timp de opt ore, fie rătăcind pe alei, ca acei oameni ce par a fi un mobilier al străzilor Parisului și pe care-i regăsești în locurile publice, la spectacole, ori pe la restaurante, unde constituie cel mai frumos ornament, atunci acea făptură se fixează în amintirea noastră și rămâne acolo, ca primul volum dintr-un roman al cărui sfârșit ne scapă. Suntem ispitiți să-l

interogăm pe acest necunoscut și să-i spunem: – Cine sunteți? Pentru ce bateți străzile? Cu ce drept purtați dumneavoastră un guler plisat, un baston cu măciulie de fildeș, o jiletcă din vremi trecute? Pentru ce purtați ochelari albaștri cu sticle duble, sau pentru ce mai păstrați dumneavoastră cravata de *muscadin*? Unele dintre aceste fapte rătăcitoare fac parte din speța zeilor Terminali; ele nu spun nimic sufletului; *ele sunt*, atâta tot: pentru ce, nimeni nu știe; sunt figuri asemănătoare celor ce servesc de modele sculptorilor pentru cele patru Anotimpuri, pentru Comerț și Abundență. Alți câțiva, foști avocați, foști negustori, bătrâni generali vin, se duc și par pururea nemișcați. Asemenea unor arbori pe jumătate dezrădăcinați de pe malul unui fluviu, nu dau impresia niciodată că fac parte din torentul Parisului, nici din gloata lui tânără și activă. E imposibil a ști dacă oamenii n-au uitat să-i îngroape sau dacă nu cumva au scăpat din sicrie: au ajuns într-o stare de cvasifosile. Un astfel de *Melmoth*^[50] parizian apăruse de câteva zile în rândul populației pașnice și așezate care, când cerul e frumos, se adună negreșit în spațiul dintre grilajul dinspre sud al grădinii Luxembourg și grilajul dinspre nord al Observatorului, spațiu fără nimic specific, spațiu anonim în Paris. Într-adevăr, acolo, Parisul nu mai există; și totuși, acolo, Parisul exista încă. Acest loc e deopotrivă și piață și strada și bulevard și fortificație și grădină și alee și drum și provincie și capitală; fără îndoială, e câte ceva din toate astea; și nu e totuși nimic; e un deșert. Împrejurul acestui loc fără nume se înalță azilul Copiilor-Găsiți, La Bourbe, spitalul Cochin, Capuținii, azilul la Rechefoucauld, Surdo-Muții, spitalul Val-de-Grâce; în sfârșit, toate viciile și toate nenorocirile Parisului își au acolo adăpostul; și pentru ca nimic să nu lipsească acestei incinte filantropice, Știința studiază aici marea și longitudinile; tot aici domnul de Chateaubriand a instalat infirmeria Maria-Tereza, iar

Carmelitele au întemeiat o mănăstire. În acest deșert, marile evenimente ale vieții sunt marcate prin dangătul clopotelor, care sună fără încetare, și pentru mama ce naște, și pentru copilul ce se naște, și pentru vidul ce-și dă duhul, și pentru muncitorul ce moare, și pentru fecioara ce se roagă, și pentru bătrânul ce tremură de frig, și pentru geniul ce se amăgește. Iar la doi pași este cimitirul Montparnasse care cheamă din oră în oră mizerile cortegii din foburgul Saint-Marceau. Această esplanadă ce domină Parisul a fost cucerită de către jucătorii de bile, figuri șterse, bătrânești, dar pline de bonomie, oameni de ispravă ce-i continua pe strămoșii noștri și ale căror fizionomii nu pot să fie comparate decât cu cele ale spectatorilor lor din galeria ce se ține după ei. Persoana care de câteva zile devenise locuitor al acestui cartier pustiu asista zelos la partidele de bile, și, de bună seamă, putea trece drept făptura cea mai izbitoare din grupurile care, dacă ni s-ar îngădui a-i asemui pe parizieni cu diferitele clase zoologice, ar aparține genului moluștelor. Noul venit se deplasa, parcă atras de *coșonet*⁽⁵¹⁾, mica bilă ce servește de țintă și constituie scopul partidei; când coșonetul se oprea, el se sprijinea de vreun arbore: apoi, cu atenția pe care o manifestă un câine față de gesturile stăpânului, privea bilele ce zburau prin aer sau se rostogoleau pe pământ. Părea însuși geniul fantastic al coșonetului. Nu spunea niciodată nimic, iar jucătorii de bile, cei mai fanatici oameni care s-ar fi putut întâlni printre sectarii vreunei religii de pe lume, nu-i ceruseră niciodată socoteală pentru tăcerea lui îndărătnică; doar câțiva inși mai deștepți îl credeau surd și mut. Ori de câte ori era necesar să se stabilească diferitele distanțe dintre bile și coșonet, bastonul necunoscutului devenea măsură infailibilă, jucătorii veneau atunci și-l luau din mâinile înghețate ale bătrânului, fără să i-l ceară prin vreun cuvânt, fără măcar să-i facă vreun semn de prietenie. Împrumutarea bastonului era ca o servitute la care el

consimțise tacit. Când se întâmpla să-nceapă pe neașteptate vreo ploaie, el rămânea lângă coșonet, sclav al bilelor, paznic al partidei începute. Ploaia nu-l impresiona mai mult decât vremea bună și era, printre jucători, o specie intermediară între parizianul cu mintea cea mai redusă și animalul cel mai inteligent. Altminteri, palid și prăpădit, fără nicio grijă de sine însuși, cu gândurile aiurea, venea adesea cu capul gol, înfățișând privirilor un păr albit și un craniu pătrat, galben, neted, asemenea unui genunchi ieșit prin pantalonul unui om sărac. Sta cu gura căscată, fără nicio lumină în priviri, fără siguranță în mers; nu zâmbea niciodată, nu ridica niciodată ochii spre cer, sta cu privirile mereu îndreptate în jos, părând a căuta veșnic ceva.

FERRAGUS XXIII.

Il s'appuyait contre un arbre quand le cochonnet s'arrêtait.

FERRAGUS.

La ora patru, venea să-l ia o bătrână ce-l ducea nu se știe unde, târându-l după ea de braț, așa cum o fetiță trage o capră îndărătnică, ce-ar vrea să mai pască tocmai când trebuie să meargă la staul. Era un bătrân oribil la vedere.

Într-o după-amiază, Jules, singur într-o caleașcă de călătorie ce-l ducea în goană prin strada Est, ajunse pe esplanada Observatorului chiar în clipa când bătrânul, sprijinit de un arbore, lăsa să i se ia bastonul, în toiul vociferărilor câtorva jucători înfuriați. Jules, părându-i-se că recunoaște această figură, vru să se oprească, și trăsura se și opri. Într-adevăr, înghesuit între niște căruțe, surugiul nu le ceru jucătorilor de bile răzvrățiți să-i facă loc de trecere, căci avea un foarte mare respect față de răzmerițe.

— El e, zise Jules, descoperind în sfârșit în această ruină de om pe Ferragus al XXIII-lea, șeful Devoranților. Mult a mai iubit-o! adăugă, după un timp. Hai, mână surugiul! strigă el.

Paris, februarie 1833.

Postfață

Această aventură, în care își dau întâlnire mai multe fizionomii pariziene și în istorisirea căreia digresiunile erau oarecum subiectul principal pentru autor, înfățișează figura impasibilă și puternică a singurului personaj care, în marea asociație a celor TREISPREZECE, a căzut sub loviturile date de brațul Justiției, în toiul duelului pe care acești bărbați îl susțineau tainic împotriva societății.

Dacă autorul a reușit să zugrăvească Parisul sub unele din înfățișările lui, străbătându-l de sus până jos, de-a lungul și de-a latul; trecând din foburgul Saint-Germain în Marais; din stradă în budoar; din palat în mansardă; de la prostituată la figura unei femei care își investise dragostea în căsnicie, și de la mișcarea vieții la repaosul morții, poate că va avea curajul să continue această întreprindere și s-o sfârșească, dând alte două istorii în care vor fi puse în lumină aventurile altor doi eroi din cei TREISPREZECE.

A doua va avea ca titlu: *Nu vă atingeți de secure*, iar a treia: *Femeia cu ochii roșii*^[52].

Aceste trei episoade din *Istoria celor Treisprezece* sunt singurele pe care autorul le poate publica. Cât despre celelalte drame ale acestei istorii, atât de fecundă în drame, ele pot fi povestite între ora unsprezece și miezul nopții; dar e cu neputință să fie scrise.

De Balzac

II.

DUCESA DE LANGEAIS^{53}

LUI FRANZ LISZT

Într-un oraș spaniol situat pe o insulă din Mediterana există o mănăstire a Carmelitelor Desculțe, unde regulile ordinului instituit de către sfânta Tereza s-au păstrat în asprimea primitivă a reformei datorate acestei ilustre femei. Faptul e adevărat, oricât ar putea să pară de neobișnuit. Deși aproape toate așezările religioase din peninsula și de pe continent fuseseră distruse ori zguduite din temelii de valurile revoluției franceze și ale războaielor napoleoniene, insula, protejată fiind tot timpul de marina engleză, bogată-i mănăstire și pașnicii ei locuitori au fost la adăpost de tulburările și de jafurile generale. Furtunile de tot soiul care au frământat primii cincisprezece ani ai secolului al nouăsprezecelea s-au oprit, așadar, în fața acestei stânci nu prea îndepărtate de coasta Andaluziei. Dacă numele Împăratului^{54} a ajuns să răsună până pe plaja de aici, e îndoielnic că fantasticul alai al gloriei și strălucitoarea măreție a vieții lui meteorice au putut fi

înțelese de cuvioasele fecioare îngenuncheate în mănăstire. O rigiditate monahală, pe care nimic n-o vătămase, recomanda azilul acesta în întreaga lume catolică. Iată de ce puritatea disciplinei de aici atrăgea, din cele mai îndepărtate colțuri ale Europei, multe femei triste al căror suflet, desfăcut de toate legăturile omenești, tânjea după îndelunga sinucidere săvârșită în sânul lui Dumnezeu. Nicio mănăstire nu era, de altfel, mai potrivită acelei detașări totale de lucrurile pământești pe care o pretinde viața cucernică, deși pe continent există multe asemenea așezăminte zidite magnific, pe măsura menirii lor. Unele sunt îngropate în umbra celor mai singuraticе văi; altele sunt ridicate deasupra celor mai prăpăstioși munți sau sunt aruncate la margini de prăpăstii; pretutindeni omul a căutat poezia infinitului, înfricoșătoarea solemnitate a tăcerii; pretutindeni a vrut să se așeze cât mai aproape de Dumnezeu; l-a căutat pe culmi, în adâncul genunilor, la țărmurile mărilor, și pretutindeni l-a găsit. Nicăieri însă ca pe această stâncă, jumătate europeană, jumătate africană, nu s-au putut întâlni atâtea armonii diferite, care să contribuie împreună atât de desăvârșit la înălțarea sufletului, la potolirea celor mai dureroase simțăminte, la alinarea celor mai crude frământări, la alcătuirea unui culcuș adânc pentru suferințele vieții. Mănăstirea fusese construită la marginea insulei, pe cel mai înalt vârf al stâncii care, printr-un efect al mării revoluții terestre, era tăiată drept în pieptul mării, prezentând spre toate punctele cardinale muchiile ascuțite ale laturilor ei, ușor roase la înălțimea apei, însă absolut inabordabile. Stânca e apărată de jur împrejur prin colții ei ascuțiți ce se prelungesc până departe, scăldați de valul sclipitor al Mediteranei. Așa încât numai din largul mării pot fi zărite cele patru laturi ale zidirii, cu forma, înălțimea și intrările ei minuțios stabilite de legile monastice. Pe lătura dinspre oraș, biserica maschează în întregime solidele

construcții ale schitului care, sub dalele acoperișurilor lor, rămân ferite de furia vântului, de furtuni și de arșiță. Biserica, datorată daniilor făcute de o familie spaniolă, constituie o cunună a orașului. Fațada semeată și elegantă dă o fizionomie bogată și frumoasă acestei cetăți maritime. Înfățișarea unui oraș – ale cărui acoperișuri strânse unul lângă altul, așezate aproape toate ca într-un amfiteatru înaintea unui port frumos, dominate de un magnific portal cu triglif gotic, cu campanile, cu turnuri ascuțite, cu vârfuri de clopotnițe zimțuite – nu constituie oare un spectacol dăruit cu toate desăvârșirile noastre pământene? Religia dominând viața, oferind neîncetat oamenilor scopul și mijloacele, iată o imagine cu totul spaniolă! Așezați un asemenea peisaj în mijlocul Mediteranei, sub un cer strălucitor; adăugați-i câțiva palmieri și câțiva copaci pitici, dar plini de vlagă, care să-și amestece zbuciumatul lor frunziș verde cu frunzele cioplite-n piatră ale arhitecturii neclintite. Priviți ghirlandele mării înălbind recifurile și contrastând cu albastrul de safir al apelor; admirați galeriile și terasele construite deasupra fiecărei case, unde locuitorii vin să respire aerul serii printre flori, între vârfurile copacilor din grădinițele lor. Apoi, în port, câteva pânze. În sfârșit, în pacea nopții care începe, ascultați sunetele de orgă, cântările slujbelor religioase și sunetele minunate ale clopotelor peste mare. Pretutindeni șoapte și liniște; dar mai adesea liniște pretutindeni. În interior, biserica e împărțită în trei naosuri întunecate și tainice. Din pricină că tăria vânturilor nu-i îngăduise arhitectului să construiască obișnuitele arcade laterale de sprijin ce împodobesc aproape toate catedralele și între care se zidesc capelele, zidurile ce mărgineau cele două naosuri mici și susțineau nava bisericii nu răspândeau nicio rază de lumină. Aceste ziduri puternice se înfățișau pe dinafară ca niște mase sure, sprijinite din loc în loc pe contraforți enormi. Marele naos și cele două mici galerii

laterale ale lui erau luminate numai printr-o rozetă cu vitralii colorate, lucrată cu o artă meticuloasă deasupra portalului, a cărei așezare favorabilă îngăduise luxul dantelărilor în piatră și al frumuseților specifice genului numit impropriu gotic. Cea mai mare suprafață a acestor trei naosuri era rezervată locuitorilor orașului, care veneau aici să asculte liturgia și celelalte slujbe. Înaintea stranei era un grilaj, în spatele căruia atârna o perdea întunecată, cu numeroase cute, ușor întredeschisă la mijloc, în așa fel încât să nu lase să se vadă decât preotul și altarul. Grilajul era despărțit, la distanțe egale, prin niște stâlpi ce susțineau o tribună interioară și orga. Această construcție, în armonie cu ornamentele bisericii, prezenta spre exterior coloanele subțiri, cioplite în lemn, ale galeriilor sprijinite pe stâlpii marelui naos. I-ar fi fost deci cu neputință vreunui curios, care ar fi cutezat să se cațere pe balustrada îngustă a galeriilor, să zărească înăuntru altceva decât octogonalele terestre colorate ce împrejmuiiau cu înaltele lor geamuri altarul cel mare.

Cu prilejul expediției franceze în Spania^[55] pentru restabilirea autorității regelui Ferdinand al VII-lea, și după cucerirea Cadixului, un general francez, sosit pe insulă spre a o sili să recunoască autoritatea regală, își prelungi șederea cu scopul de a vedea mănăstirea și găsi posibilitatea să pătrundă în ea. Desigur, întreprinderea nu era ușoară. Dar un bărbat hotărât, un bărbat a cărui viață, nu fusese, ca să spunem așa, decât o suită de poezii în acțiune și care întotdeauna făptuise romane în loc să le scrie, un om de acțiune în primul rând, se cădea să fie ispitit de un lucru ce părea imposibil. Să deschidă în mod legal porțile unei mănăstiri de călugărițe? Nici papa și nici arhiepiscopul metropolitan nu i-ar fi îngăduit-o decât cu greu. Să întrebuițeze viclenia ori forța? În caz de indiscreție, n-a fi însemnat să-și distrugă situația și întreaga carieră militară, fără a-și ajunge ținta? Ducele d'Angouleme era în Spania, iar

dintre toate greșelile pe care un om iubit de generalisim ar fi putut să le comită fără teamă de pedeapsă, numai o greșeală ca aceasta n-ar fi găsit niciun pic de milă. Generalul solicitase misiunea respectiva spre a-și satisface o curiozitate nemărturisită, cu toate că niciodată o curiozitate n-a fost mai deznădăjduită. Iar această ultimă încercare era o chestiune de conștiință. Așezământul de aici, al carmelitelor, era singura mănăstire spaniolă care scăpase cercetărilor lui. În timpul traversării, care nu dură nicio oră, i se stârni în suflet o presimțire prielnică speranțelor sale. Apoi, cu toate că din întreaga mănăstire nu văzuse decât zidurile, cu toate că nu zărise nici măcar veșmintele călugărițelor și nu ascultase decât cântările de la liturghie, găsi în aceste ziduri și în aceste cântări unele vagi indicii care-i îndreptăteau bruma de speranță. În sfârșit, oricât de neînsemnate ar fi fost niște presupuneri iscate într-un mod atât de ciudat, niciodată o pasiune omenească nu a fost mai puternic ațîțată decât era atunci curiozitatea generalului. Niciodată însă nu există evenimente mărunte pentru inimă; ea mărește totul: pune în aceeași cumpănă prăbușirea unui imperiu de paisprezece ani și căderea unei mănuși de femeie, și aproape totdeauna mănușa atârnă mai greu decât imperiul. Or, iată faptele în toată simplitatea lor concretă. După fapte le va veni rândul emoțiilor.

La o oră după debarcarea generalului pe mica insulă, puterea regală a fost restabilită. Câțiva spanioli constituționaliști, care după căderea Cadixului se refugiaseră aici în timpul nopții, se imbarcară, cu îngăduința generalului, pe o corabie și plecară spre Londra. Nu avu loc așadar, nicio rezistență, nicio reacție. Această mică Restaurație insulară nu se încheie fără o mesă, la care trebuiră să asiste cele două companii care participaseră la expediție. Or, necunoscând asprimea monahală a ordinului Carmelitelor Desculțe, generalul nădăjduise că, în

biserică, va putea să capete câteva date despre călugărițele închise în mănăstire, dintre care una poate că, pentru el, era mai scumpă decât viața și mai prețioasă decât onoarea. Speranțele lui fură la început crunt dezamăgite. Într-adevăr, mesa fu celebrată cu fast. În cinstea solemnității, perdelele care de obicei ascundeau altarul fură trase și lăsară să se vadă bogățiile, prețioasele tablouri și raclele împodobite cu pietre scumpe, a căror strălucire întuneca pe cea a numeroaselor *ex-voto*^[56] de aur și de argint dăruite de marinarii din port și atârinate pe stâlpii marelui naos. Călugărițele se refugiaseră toate pe podiumul orgii. Totuși, în ciuda acestui prim eșec, în timpul mesei de mulțumire, se desfășură, neștiută de nimeni, dar din plin, cea mai sfâșietoare dramă care a făcut vreodată să bată o inimă de om. Călugărița care cânta la orgă stârni un entuziasm atât de puternic, încât niciunul dintre militari nu regretă că a venit la slujbă. Chiar și soldații simțiră bucurie, iar ofițerii toți fură de-a dreptul fermecați. Cât despre general, el, în aparență, rămase nepăsător și rece. Simțămintele pe care i le pricinuiră bucățile executate de călugăriță sunt dintre puținele lucruri a căror exprimare este interzisă cuvântului, pe care-l fac neputincios, dar care, asemănătoare cu moartea, cu Dumnezeu, cu Veșnicia, nu pot să fie apreciate decât în firavul punct de contact pe care îl au cu oamenii. Printr-o întâmplare bizară, muzica orgii părea să aparțină școlii lui Rossini^[57], compozitorul care a turnat cea mai multă pasiune omenească în arta muzicală și ale cărui opere vor inspira într-o zi, prin numărul și prin vastitatea lor, un respect homeric. Dintre partiturile datorate acestui mare geniu, călugărița părea să fi studiat mai cu osebire pe cea a lui Mosé^[58] fără îndoială pentru că sentimentul muzicii sacre se găsește exprimat aici în cel mai înalt grad. Poate că aceste două spirite, unul atât de vestit în întreaga Europă, celălalt necunoscut, se întâlniseră în

intuirea unei aceleiași poezii. Aceasta era părerea a doi ofițeri, adevărați *dilettanti*, care de bună seamă că în Spania tânjeau după teatrul Favart. În fine, la *Te Deum*, fu imposibil să nu recunoști un suflet francez în alura pe care o căpătă dintr-odată muzica. Triumful Regelui Preacreștin provoca în mod evident cea mai fierbinte bucurie în adâncul inimii călugăriței. Fără îndoială că era o franțuzoaică. Sentimentul patriei izbucni în curând, țâșni ca o jerbă de lumină într-o replică a orgilor în care sora introduse acorduri însuflețite de întreaga delicatețe a gustului parizian, și în care se amestecară vag ecourile celor mai frumoase cântece naționale franceze. Niște mâini spaniole n-ar fi pus, în acest grațios omagiu adus armelor victorioase, căldura care sfârși prin a dezvălui originea muzicienei.

— Carevasăzică, Franța există peste tot? zise un soldat.

Generalul ieșise în timpul *Te Deum*-ului, îi fusese cu neputință să-i asculte. Felul de a cânta al muzicienei îi vorbea despre o femeie iubită nebunește, și care se îngropase atât de adânc în inima religiei și se ascunsese atât de bine de privirile lumii, încât scăpase până atunci celor mai meticuloase căutări făcute în modul cel mai stăruitor de către niște oameni care dispuneau și de o mare putere și de o inteligentă superioară. Nădejdea trezită în inima generalului fu aproape îndreptățită prin vaga evocare a unui cântec duios și melancolic, cântecul *Fluviului Tag*, romanță franceză, al cărei preludiu îl ascultase adesea la Paris, în budoarul ființei iubite, cântec prin care călugărița aceasta își exprima acum, în mijlocul bucuriei triumfătorilor, părerile de rău ale unei exilate. Teribilă senzație! Să sperî în învierea unei iubiri pierdute, s-o regăsești și mai pierdută, s-o întrevezi tainic după cinci ani, timp în care pasiunea se zbuciumase în gol și sporise prin zădărnicia tuturor încercărilor făcute pentru a o satisface!

Cine, măcar o dată în viața lui, nu și-a întors pe dos

casa, hârtiile, totul, nu și-a scormonit nerăbdător memoria căutând un obiect prețios, și n-a resimțit inefabila plăcere de a-l găsi, după o zi sau două pierdute în căutări zadarnice; după ce nădăjduse și deznădăjduse că-l va mai regăsi; după ce și-a consumat cele mai aprige frământări sufletești pentru acest nimic important, care pricinuisese aproape o pasiune? Ei bine, desfășurați un asemenea zbucium de-a lungul a cinci ani; puneți o femeie, o inimă, o iubire în locul acelui nimic; ridicați pasiunea pe cele mai înalte culmi ale simțirii; presupuneți apoi un bărbat pătimaș, un bărbat cu inimă și cu chip de leu, unul dintre acei bărbați cu părul ca o coamă stufoasă, care impun și transmit celor ce îi privesc o spaimă respectuoasă! Poate că atunci veți înțelege brusca plecare a generalului de la *Te Deum*, în momentul în care preludiul romanței ce-l desfătase cândva, sub lambriuri aurite, vibra sub bolta acelei biserici din mijlocul mării.

Cobori pe drumul povârnit ce ducea spre biserică, și nu se opri decât atunci când sunetele grave ale orgii nu-i mai ajunseră la ureche. Incapabil să se gândească la altceva decât la dragostea lui, a cărei izbucnire vulcanică îi ardea inima, generalului francez nu-și dădu seama că *Te Deum-ul* se sfârșise decât în clipa în care spaniolii care luaseră parte la slujbă începură să coboare valuri-valuri. Simți că purtarea și atitudinea lui ar putea să pară ridicole și se întoarse să-și ia locul în fruntea cortegiului, spunând alcaadelui și guvernatorului orașului că o indispoziție subită îl silise să iasă la aer. Apoi, ca să poată rămâne pe insulă, îi veni în gând să se folosească de acest pretext, invocat cu totul întâmplător la început. Motivând că indispoziția i s-a agravat, refuză să prezideze masa oferită de autoritățile insulare în cinstea ofițerilor francezi; se băgă în pat și ordonă să i se scrie șefului statului major al generalisimului pentru a-l anunța de îmbolnăvirea trecătoare ce-l silea să încredințeze unui colonel comanda trupelor. Șiretlicul

acesta atât de banal, însă lesne de crezut, îl eliberă de orice grijă pe timpul necesar îndeplinirii planurilor sale. Ca un bun catolic și ca un monarhist convins, se informă de ora slujbelor religioase și afectă cel mai mare respect față de practicile bisericești, evlavie care, în Spania, nu putea să surprindă pe nimeni.

Chiar a doua zi, în timp ce soldații săi plecau, generalul se duse la mănăstire ca să asiste la vecernie. Găsi biserica goală, căci locuitorii, în ciuda religiozității lor, se duseseră în port să privească imbarcarea trupelor. Francezul, fericit că e singur în biserică, avu grijă să facă să răsunе bolțile sonore de zdrăngănitul pintenilor lui; călca zgomotos, tușea, își vorbea cu glas tare sie însuși pentru a da de știre călugărițelor, și mai ales muzicienei, că, dacă francezii plecau, mai rămânea unul acolo. O astfel de comunicare neobișnuită fu oare auzită și înțeleasă?... Generalul așa crezu. La *Magnificat*, orga păru a-i da un răspuns transmis prin vibrațiile aerului. Sufletul călugăriței zbura către el pe aripile notelor și se topea în fiorul sunetelor. Muzica izbucni în toată puterea ei, încălzind biserica. Acest cântec de bucurie, consacrat de sublima liturghie a creștinătății romane pentru a exprima înfiorarea sufletului față de splendorile Dumnezeuului pururi viu, deveni expresia unei inimi aproape înspăimântate de fericire față de splendorile unei iubiri pieritoare ce dura încă și venea s-o înfioare dincolo de mormântul schimnicei în care se îngroapă femeile spre a renaște ca logodnice ale lui Cristos.

Fără îndoială, orga este cel mai măreț, cel mai cutezător, cel mai desăvârșit dintre toate instrumentele create de geniul omenesc. E o întreagă orchestră, căreia o mână abilă îi poate cere totul, ea putând să exprime totul. Într-un fel, oare nu-i orga un pedestal de pe care sufletul se avântă în spații atunci când, în zborul său, ea încearcă să traseze mii de tablouri, să zugrăvească viața, să străbată nemărginirea ce desparte cerul de

pământ? Cu cât un poet ascultă mai mult giganticele ei armonii, cu atât înțelege mai bine că, între oamenii îngenuncheați și Dumnezeu ascuns de orbitoarele raze ale sanctuarului, numai cele o sută de voci ale acestui cor pământesc pot să șteargă distanțele, și sunt singurul tălmăci destul de puternic spre a transmite cerului rugile omenești în atotputernicia formelor lor, în diversitatea melancoliilor lor, cu toate culorile extazurilor lor meditative, cu toate nestăvilitele involburări ale căințelor lor și cu miile de închipuiri ale tuturor credințelor. Da, sub bolțile acestea înalte, melodiile născute de geniul lucrurilor sfinte găsesc grandori nemaiauzite cu care se împodobesc și se tonifică. Acolo, în lumina molcomă, în tăcerea profundă, cântările care alternează cu vuietul orgilor țin în jurul lui Dumnezeu un voal strălucitor prin care străbat luminoasele lui atribute. Toate aceste bogății sacre păreau a fi aruncate ca un bob de tămâie pe gingașul altar al iubirii în fața tronului etern al unui Dumnezeu gelos și răzbunător. Într-adevăr, imnul călugăriței nu avea acel caracter de grandoare și de gravitate ce se cerea a se armoniza cu solemnitățile din *Magnificat*; ea îi adăuga anumite acorduri pline de gingășie, într-ale căror ritmuri se simțea o voioșie omenească. Motivele ei aveau strălucirea ruladelor unei cântărețe care încearcă să exprime iubirea, iar cântecele-i ciripeau ca o pasăre lângă perechea ei. Pe urmă, deodată, se avânta printr-un salt în trecut ca să zburde și să plângă rând pe rând. În schimbările acestea ale felului ei de a cânta era ceva din neliniștea și din zbuciumul femeii fericite de întoarcerea iubitului. Apoi, după fugile mlădioase ale delirului și efectele minunate ale acestei recunoașteri fantastice, sufletul care vorbea astfel se întoarse asupra lui însuși. Muziciană, trecând de la tonul major la cel minor, știu să-l facă pe cel ce-o asculta să înțeleagă situația ei prezentă. Îi povesti dintr-odată lungile sale melancolii și-i zugrăvi surda ei suferință sufletească. Ea

își sugrumase în fiecare zi o simțire, își ucisese în fiecare noapte un gând, își prefăcuse încet-încet inima în cenușă. După câteva unduiri domoale, muzica ei luă, de la un ton la altul, o culoare de o profundă tristețe. Apoi, ecourile revărsară torente de suferințe. Și deodată notele înalte făcură să se desprindă un cor de glasuri îngerești, ca pentru a vesti iubitului pierdut, însă nu uitat, că reîntâlnirea celor două suflete nu va mai avea loc decât în ceruri: emoționantă speranță! Urmă *Amen*-ul. Nicio bucurie, niciun suspin nu mai răsunară acum; nici mahniri, nici păreri de rău. *Amen*-ul fu o întoarcere la Dumnezeu; acest ultim acord fu grav, solemn, teribil. Muziciană se acoperi din nou cu toate vălurile călugăriței și, după ultimele vuiete ale bașilor, care-i făcură pe ascultători să se-nfioare, păru a se fi aruncat înapoi în mormântul din care ieșise pentru o clipă. Când sunetele, încet-încet, își opriră vibrațiile oscilatorii, ai fi zis că biserica, până atunci luminoasă, se întorcea într-o beznă adâncă.

Generalul fusese răpit de zborul acestui geniu viguros și îl urmărise în regiunile pe care le străbătuse. Înțelegea, în toată vastitatea lor, imaginile de care gâlgâia această simfonie arzătoare, și lui aceste acorduri îi spuneau multe lucruri. Pentru el, ca și pentru călugăriță, poemul acesta era viitorul, prezentul și trecutul. Muzica nu-i oare, chiar și cea de teatru, pentru sufletele gingașe și poetice, pentru inimile suferinde și rănite, un text pe care ele îl scriu lăsându-se în voia amintirilor? Dacă trebuie o inimă de poet pentru a face un muzician, nu trebuie oare poezie și iubire pentru a asculta și pentru a înțelege marile opere muzicale? Religia, Dragostea și Muzica nu sunt oare tripla expresie a unui aceluiasi fapt, nevoia de expansiune de care este frământat orice suflet ales? Aceste trei poezii merg împreună către Dumnezeu, care dezleagă orice simțământ pământesc. De aceea această sfântă Trinitate omenească are ceva din măreția infinită a lui

Dumnezeu, pe care noi nu ni-l închipuim decât înconjurat de flăcările iubirii, de sistrele de aur ale muzicii, de lumină și de armonie. Nu-i el oare principiul și scopul operelor noastre?

Francezul ghici că, în acest pustiu, pe această stâncă înconjurată de mare, călugărița se agățase de muzică pentru a-și revărsa preaplinul pasiunii ce o mistuia. Era un omagiu adus lui Dumnezeu de către iubirea ei? Era triumful iubirii asupra lui Dumnezeu? Întrebări greu de lămurit. Neîndoielnic însă, generalul nu putea să aibă vreo îndoială că va găsi în această inimă, moartă pentru lume, o pasiune tot atât de fierbinte ca a lui. După ce vecernia se sfârși, se întoarse la alcade, unde era găzduit. Pradă miilor de bucurii pe care le dăruie din plin o satisfacție îndelung așteptată, căutată chinuitor, el nu mai văzu nimic altceva. Era încă iubit. Singurătatea sporise iubirea în această inimă, tot așa cum iubirea fusese sporită în inima lui prin piedicile rând pe rând sfărâmate și ridicate de această femeie între ea și el. Această încântare sufletească dură, firește, o vreme. Urmă apoi dorința de a revedea această femeie, de a o disputa lui Dumnezeu, de a i-o smulge, proiect temerar care plăcu acestui bărbat îndrăzneț. După-masă, se culcă pentru ca să scape de întrebări, ca să fie singur, ca să poată să cugete netulburat, și rămase cufundat în meditațiile cele mai adânci până a doua zi dimineață. Nu se sculă decât ca să se ducă la mesă. Veni la biserică și se așeză lângă grilajul de fier; fruntea lui atingea perdeaua; ar fi vrut s-o sfâșie, dar nu era singur; gazda îl însoțise din politețe, și cea mai mică imprudență putea să compromită viitorul pasiunii sale și să distrugă noile nădejdi. Orga se auzi, însă nu mai cântau aceleași mâini. Nu mai mânuia claviatura muziciană din cele două zile precedente. Totul fu palid și rece pentru general. Iubita lui va fi fost zdrobită de aceleași emoții sub care aproape că se frângea chiar și o inimă viguroasă de bărbat? Împărtășise ea atât de

adânc, înțelesese ea o iubire credincioasă și pătimașă, tacit să se fi prăbușit de moarte pe patul din chilia ei? În clipa în care mii de asemenea gânduri se învolburau în mintea francezului, el auzi răsunând la preajmă vocea ființei pe care-o adora, îi recunoscuse timbrul limpede. Această voce, ușor schimbată din pricina unui tremur ce-i adăuga toate farmecele pe care le dăruie tinerelor fete pudica lor timiditate, domina asupra întregului cânt, ca vocea unei *prima donna* asupra armoniei unui final. Ea stârnea în suflet efectul pe care-l produce ochilor un fir de argint ori de aur într-o friză întunecată. Așadar, era ea într-adevăr! Tot atât de pariziancă, nu se dezbăraseră de cochetăria ei, cu toate că părăsise gâteliile lumești pentru voalul și pentru aspra rantie de carmelită. După ce în ajun își recunoscuse iubirea, în toiul laudelor pe care le înălța lui Dumnezeu, acum părea a-i spune iubitului ei: – Da, eu sunt, sunt aici, tot atât de îndrăgostită; acum sunt însă la adăpost de iubire. Tu mă vei auzi, sufletul meu te va învălui, iar eu voi rămâne sub giulgiul cernit al acestei mănăstiri de unde nicio putere nu va izbuti să mă smulgă. Tu niciodată n-ai să mă mai vezi.

«E ea!» își zise generalul ridicându-și fruntea, desprinzând-o dintre mumie pe care și-o sprijinise; căci de la primul sunet al vocii nu putuse să reziste zdrobitoarei emoții ce se înălță ca na vârtėj în inima lui, când glasul cunoscut răsună sub bolți; acompaniat de murmurul talazurilor. Furtuna era în afară, iar pacea în sanctuar. Glasul acesta atât de bogat continua să-și împărtășească dezmierdările, toate pătrunzând ca un balsam în inima înflăcărată a îndrăgostitului, înflorind în aerul pe care ar fi vrut să-l inspire mai adânc pentru a sorbi odată cu el și simțămintele unui suflet ce-și revârsa iubirea în cuvintele rugăciunii. Când veni alcadele să-și caute oaspetele și să-l conducă acasă, îl găsi scăldat în lacrimi, ascultând imnul elevației pe care-l cântau călugărițele. Uimit că vede atâta credință

la un militar francez, alcadele invită la cină pe duhovnicul mănăstirii și îl preveni pe general, căruia niciodată vreo știre nu-i făcuse atâta plăcere. În timpul cinei, duhovnicul fu obiectul atențiilor francezului, al cărui respect interesat adevări excelenta părere pe care spaniolii și-o făcuseră despre evlavie lui. El întrebă grav despre numărul călugărițelor, ceru amănunte despre veniturile și despre bunurile mănăstirii, ca un om ce părea că dorește să-l întrețină într-un mod politicos pe bunul și bătrânul preot cu lucruri ce presupunea că trebuie să-l intereseze. Pe urmă, se informă despre viața pe care o duceau acele fete cucernice. Pot să iasă la plimbare? Pot fi văzute?

— Seniore, spuse venerabilul eclesiast, regulamentele sunt severe. Dacă este necesară o permisiune a sfântului nostru părinte pentru ca o femeie să intre într-un așezământ al sfântului Bruno, aceleași rigori sunt și aici. Nu-i cu putință ca un bărbat să intre într-o mănăstire a Carmelitelor Desculțe, dacă nu este preot, numit de arhiepiscop în slujba așezământului. Nicio călugăriță nu iese din mănăstire. Totuși, SFÂNTA CEA MARE (maica Tereza) și-a părăsit deseori chilia. Numai părintele inspector sau maica stareță pot îngădui unei călugărițe, cu încuviințarea arhiepiscopului, să vadă străini, mai ales în caz de boală. Or, noi suntem o mănăstire de seamă, avem, prin urmare, o maică stareță a mănăstirii. Printre străinele de la noi este și o franțuzoaică, sora Thérèse, cea care dirijează muzica la capelă.

— Ah! răspunse generalul prefăcându-se surprins. Trebuie să se fi bucurat, presupun, de biruința armelor casei de Bourbon?

— Le-am spus motivul pentru care s-a slujit liturgia, ele sunt întotdeauna dornice de știri.

— Atunci, poate că sora Thérèse se va fi interesând de ceea ce se petrece în Franța, poate că ar vrea să transmită câte ceva, să afle noutăți?

— Nu cred. Dacă ar fi vrut să știe ceva, m-ar fi întrebat pe mine.

— În calitate de compatriot, zise generalul, aș fi tare curios s-o văd... Dacă este posibil, dacă maica stareță îngăduie, dacă...

— Pentru oricine, chiar și în prezența maicii reverende, chiar și prin grilaj, o întrevvedere ar fi cu neputință; dar pentru un eliberator al tronului catolic și al sfintei religii, în ciuda severității maicii starețe, regulamentul poate să adoarmă o clipă, spuse duhovnicul făcând cu ochiul. Am să-i vorbesc.

— Ce vârstă are sora Thérèse? întrebă îndrăgostitul, care nu cutează să-l descoasă pe preot despre frumusețea călugăriței.

— Nu mai are vârstă, răspunse blândul părinte, cu o simplitate care-l înfioră pe general.

A doua zi, pe la vremea prânzului, părintele veni să-l anunțe pe francez că sora Thérèse și maica stareță îngăduiau să-l primească la vorbitor, înainte de vecernie. După-masă, generalul își omorî vremea plecând să se plimbe prin port, în arșița amiezii. Apoi preotul veni să-l ia și să-l conducă la mănăstire; îl călăuzi printr-o alee de-a lungul cimitirului, unde câteva fântâni, câțiva copaci verzi și numeroase bolți întrețineau o răcoare în armonie cu liniștea locului. Când ajunseră la capătul lungii alee, preotul îl introduse pe însoțitorul său într-o sală despărțită în două printr-un grilaj acoperit cu o perdea cafenie. În jumătatea oarecum publică a încăperii, unde duhovnicul îl lăsă pe general, trona, de-a lungul zidului, o bancă de lemn; lângă grilaj se găseau câteva scaune tot de lemn. Tavanul era construit din grinzi aparente de stejar verde, fără niciun ornament. Lumina zilei nu pătrundea în sală decât prin două ferestre așezate în partea rezervată călugărițelor, astfel încât această licărire, slab reflectată de un lemn cu nuanțe cafenii, abia izbutea să

desprindă din întuneric un Crist mare, negru, un portret al sfintei Tereza și un tablou al Fecioarei, care decorau pereții suri ai vorbitorului. Așa încât sentimentele generalului căpătară, în ciuda înflăcărării lor, o culoare melancolică. Deveni calm, în mijlocul acestui calm intim. Ceva impresionant, ca mormântul, îl cuprinse între zidurile răcoroase. Oare nu era aceasta însăși tăcerea eternă a mormântului, pacea lui adâncă, sugestiile lui despre infinit? Iar tihna și cugetul nemișcat al mănăstirii, acel cuget ce se strecoară prin aer, prin clar-obscurul dimprejur, pretutindeni, și care, nefiind nicăieri întipărit, devine și mai solemn încă prin imaginație, fac ca aici măreața expresie: *pace întru Domnul*, să pătrundă cu o tărie de nestăvilit, chiar și în sufletul cel mai puțin evlavios. Mănăstirile de călugări sunt greu de înțeles; acolo, un bărbat pare slab: bărbatul e născut pentru acțiune, pentru a trăi o viață de muncă de la care se sustrage într-o chilie, într-o mănăstire de femei însă, câtă vigoare virilă și câtă gingășie emoționantă! Un bărbat poate să fie adus de mii de sentimente între zidurile unei chinovii; se aruncă în ea ca într-o prăpastie; dar o femeie niciodată nu vine aici, decât însemnată de un singur sentiment femeia, aici, nu-și schimbă firea, ci se logodește cu Dumnezeu. Călugărilor li se poate spune: de ce n-ați luptat? Dar recluziunea unei femei nu înseamnă oare o continuă luptă sublimă? În sfârșit, și pașnicul vorbitor și mănăstirea pierdută în mijlocul mării i se părură generalului pline de spiritul acesta divin. Iubirea rareori izbutește să devină solemnă; dar iubirea ce rămâne statornică chiar în sânul lui Dumnezeu nu e oare ceva solemn, la care niciun bărbat nu mai are dreptul să nădăjduiască în secolul al nouăsprezecelea, când moravurile sunt așa cum sunt? Mărețiile infinite ale acestei împrejurări aveau tăria să miște sufletul generalului; ei, de bună seamă, era îndeajuns de înțelept încât să uite politica, onorurile, Spania, lumea

bună a Parisului, și să se ridice până la înălțimea acestui deznodământ măreț. De altminteri, ce putea fi într-adevăr mai tragic? Cât noian de simțăminte era în situația celor doi îndrăgostiți care se reîntâlneau singuri, în mijlocul mării, pe o stâncă de granit, despărțiți însă. printr-un gând, printr-o barieră de netrecut! Iată bărbatul zicându-și: «Voi triumfa eu asupra lui Dumnezeu în această inimă?» Un foșnet ușor îl făcu să tresară, perdeaua cafenie fu dată într-o parte; zări în lumină o femeie în picioare, dar cu fața ascunsă sub un vâl: conform regulamentului mănăstirii, ea era îmbrăcată în acea haină lungă a cărei culoare a devenit proverbială. Generalul nu putu să vadă picioarele goale ale călugăriței, care i-ar fi adevărit cât de îngrozitor de slabă era; totuși, în ciuda multelor cute ale rantiei grosolane ce-o acoperea fără s-o mai împodobească pe această femeie, el simți că lacrimile, rugăciunile, pătimirile, viața de schimnicie o uscaseră.

Mâna înghețată a unei femei, cea a superioarei, fără îndoială, ținea încă perdeaua; și generalul, după ce îl examină pe martorul obligatoriu al acestei convorbiri, întâlni privirea neagră și adâncă a unei bătrâne călugărițe, aproape centenară, privire limpede și tânără ce dezmințea numeroasele zbârcituri care brăzdau chipul palid al acestei femei.

— Doamnă ducesă, o întrebă el cu un glas foarte emoționat pe călugărița care ținea capul plecat, însoțitoarea dumneavoastră știe franțuzește?

— Aici nu există nicio ducesă, răspunse călugărița. Vă aflați în fața maicii Thérèse. Femeia pe care o numiți însoțitoarea mea este maica mea întru Dumnezeu, superioara mea aici pe pământ.

Aceste vorbe, rostite cu atâta umilință de glasul ce se armoniza odinioară cu luxul și eleganța în care trăise această femeie, regina modei la Paris, de o gură al cărei limbaj era odinioară atât de spiritual, atât de batjocoritor, îl izbiră pe general ca o lovitură de trăsnet.

— Sfânta mea maică nu vorbește decât latina și spaniola, adăugă ea.

— Nu știu niciuna, nici alta. Scumpa mea Antoinette, scuză-mă față de ea.

Auzindu-și numele pronunțat atât de duios de către un om cândva atât de crud cu ea, călugărița simți o puternică emoție lăuntrică trădată de ușoarele tremurări ale voalului ei, pe care lumina cădea din plin.

— Frate, zise ea, ducându-și mâneca sub voal, poate pentru a-și șterge ochii, eu mă numesc sora Thérèse...

Apoi se întoarse către maică și îi spuse, în spaniolă, următoarele cuvinte, pe care generalul le înțelese perfect; știa destulă spaniolă pentru a le înțelege, și poate chiar și pentru a le rosti:

— Maică, acest cavaler vă prezintă respectele sale și vă roagă să-l scuzați că nu poate să le pună el însuși la picioarele dumneavoastră; nu știe niciuna dintre cele două limbi pe care le vorbiți...

Bătrâna înclină încet capul, fizionomia ei luă o expresie de bunătate îngerească, luminată totuși de sentimentul puterii și al demnității ei.

— Îl cunoști pe acest cavaler? o întrebă maica, aruncându-i o privire pătrunzătoare.

— Da, maică.

— Întoarce-te în chilie, fiica mea! zise superioara pe un ton poruncitor.

Generalul se trase repede în spatele perdelei, ca să nu lase să se ghicească pe chipul său cumplitele simțăminte ce-l frământau; și din umbră, i se părea că vede încă ochii sfredelitori ai superioarei. Această femeie, stăpână a plăpândeii și trecătoarei fericiri a cărei cucerire costase atâtea griji, îl înspăimânta, pe el, pe care nicio triplă linie de tunari nu-l înspăimântase vreodată. Ducea porni către ușă, dar se întoarse:

— Maică, spuse ea cu un glas a cărui liniște te înfiora, acest francez e unul dintre frații mei.

— Rămâi atunci, fiica mea! răspunse bătrână după o

pauză.

Un asemenea admirabil iezuitism dovedea atâta iubire și atâtea regrete, încât un om mai puțin stăpân pe el decât generalul ar fi simțit că i se face rău trăind plăceri așa de vii în mijlocul unui pericol nemăsurat, cum el nu mai cunoscuse până atunci. Ce mare era deci prețul cuvintelor, al privirilor, al gesturilor, într-o scenă în care iubirea trebuia să scape ochilor de linx, ghearelor de tigrul! Sora Thérèse se întoarse.

— Iată, frate, ce îndrăznesc să fac pentru ca să-ți vorbesc o clipă despre mântuirea ta și despre rugăciunile pe care sufletul meu le adresează în fiecare zi cerului pentru tine. Săvârșesc un păcat de moarte. Am mințit. Câte zile de penitență vor trebui, ca să-mi ispășesc minciuna! Voi suferi însă pentru tine. Nu știi, frate, ce fericire este să iubești în cer, să-ți mărturisești sentimentele atunci când credința le-a purificat, ridicându-le către cele mai înalte tărâmură, și când nu ne mai este îngăduit să ne privim decât în suflet. Dacă învățătura, dacă spiritul sfintei căreia îi datorăm azilul de aici nu m-ar fi înălțat departe de mizeriile pământești și nu m-ar fi dus mai jos de sfera în care e ea, însă fără îndoială deasupra lumii, nu mi-aș fi îngăduit să te revăd. Dar pot, iată, să te văd, să te ascult și să rămân liniștită...

— Ei bine, Antoinette, exclamă generalul întrerupând-o, fă în așa fel încât să te pot vedea, pe tine, pe care acum te iubesc nebunește, deznădăjduit, așa cum ai dorit să te iubesc.

— Nu-mi mai spune Antoinette, te implor. Amintirile trecutului îmi fac rău. Aici nu sunt decât sora Thérèse, o făptură încrezătoare în mila divină. Și, adăugă ea după o pauză, stăpânește-te, frate. Maica ne-ar despărți fără nicio milă, dacă chipul tău ar trăda vreo pasiune lumească, sau dacă ai lăsa să ți se ivească o lacrimă în ochi.

Generalul înclină capul ca pentru a se reculege. Când

ridică ochii spre grilaj, zări, între două zăbrele, figura slăbită, palidă, dar încă plină de însuflețire a călugăriței. Fața ei, pe care odinioară înfloriseră toate bucuriile tinereții, pe care strălucise fericitul contrast dintre un alb pur și culorile trandafirului de Bengal, căpătase tonul cald ai unei cupe de porțelan sub care arde o lumină plăpândă. Frumosul păr, de care această femeie era așa de mândră, fusese ras. O pânză aspră îi încingea fruntea și îi înfășură obraji. Ochii, împrejmuiți de cearcâne datorate asprimii traiului ei, aruncau din când în când raze înfiorate, iar calmul lor obișnuit nu era decât un vâl. Din femeia aceasta nu mai rămăsese decât sufletul.

— Ah! vei părăsi acest mormânt, tu, care ai devenit viața mea! Îmi aparțineai, și nu erai liberă să te dăruie nimănui, nici chiar lui Dumnezeu. Nu-mi făgăduiseși tu că vei sacrifica totul celor mai mărunte porunci ale mele? Poate că acum, când vei afla ce-am făcut pentru tine, mă vei găsi demn de o asemenea făgăduială. Te-am căutat în lumea întreagă. De cinci ani ești gândul meu de fiecare clipă, grija întregii mele vieți. Prietenii mei, prieteni destul de puternici, îi știi, m-au ajutat din toate puterile lor să scotocesc mănăstirile din Franța, Italia, Spania, Sicilia, America. Iubirea mea se aprindea mai vie cu fiecare căutare zadarnică; am făcut adesea lungi călătorii după o speranță falsă, mi-am cheltuit viața și cele mai calde bătăi ale inimii împrejurul zidurilor negre ale atâtor schituri. Nu-ți vorbesc despre o credință nemărginită, căci ce înseamnă ea? un nimic în comparație cu legămintele infinite ale dragostei mele. Dacă ai fost vreodată sinceră în remușcările tale, nu trebuie să eziți să mă urmezi astăzi.

— Uiți că nu sunt liberă.

— Ducele e mort, răspunse el înflăcărat.

Sora Thérèse roși.

— Cerul să-i fie deschis, zise ea cu emoție adâncă, a fost bun cu mine. Dar nu despre aceste legături

vorbeam; unul dintre păcatele mele a fost că am vrut să le sfărâm pe toate, fără scrupule, pentru tine.

— Vorbești de legămintele tale, exclamă generalul, încruntându-și sprincenele. Nu credeam ca vreun lucru să cântărească în inima ta mai mult decât iubirea. Dar să nu te îndoiești, Antoinette, voi obține de la sfântul părinte o brevă care te va dezlega de jurămintele. Mă voi duce la Roma, voi implora toate puterile pământului; și dacă Dumnezeu ar putea să coboare, eu îl...

— Nu huli!

— Așa că să nu te neliniștești din pricina lui Dumnezeu. Ah, m-aș bucura mult mai mult să știu că, pentru mine, ai fugi dintre aceste ziduri; că, în seara asta chiar, te-ai arunca într-o barcă ascunsă între stânci. Ne-am duce, ca să fim fericiți, nu știu unde, la capătul lumii. Și, lângă mine, te-ai reîntoarce la viață, la lumină, sub aripile Iubirii.

— Nu vorbi așa, răspunse maica Thérèse, tu nu știi ce-ai devenit pentru mine. Te iubesc mult mai mult decât te-am iubit vreodată. Mă rog la Dumnezeu în fiecare zi pentru tine, și nu te mai văd cu ochii trupului. Dacă ai cunoaște, Armand, fericirea de a putea să te dăruie fără sfială unei iubiri pure, pe care Dumnezeu o ocrotește. Nu știi ce fericită sunt când cer binecuvântarea cerului pentru tine. Nu mă rog niciodată pentru mine: Dumnezeu va face din mine ceea ce va voi. Dar aș vrea, cu prețul veșniciei mele, să am oarecare certitudine că tu ești fericit în această lume și că vei fi fericit și în cealaltă, în veci de veci. Viața mea veșnică, iată tot ceea ce nenorocirea mi-a mai lăsat să-ți dăruie. Sunt îmbătrânită de lacrimi, nu mai sunt nici tânără, nici frumoasă acum; de altminteri, ai disprețui o călugăriță devenită femeie, pe care niciun sentiment, nici chiar dragostea maternă, n-ar izbăvi-o... Ce ai putea să-mi spui ca să cumpănească nenumăratele gânduri strânse timp de cinci ani în inima mea pe care au schimbat-o, au sfărâmat-o, au veștejit-o? Ar fi trebuit

să-i dăruiesc lui Dumnezeu o inimă mai puțin tristă!

— Ce-aș putea să-ți spun, scumpa mea Antoinette. Îți voi spune că te iubesc; că afecțiunea, dragostea, dragostea adevărată, fericirea de a trăi într-o inimă ce ți se dăruie în întregime numai ție, rară rezerve, este așa de rară și așa de greu de întâlnit, încât m-am îndoit de tine, încât te-am supus la încercări crude; dar astăzi te iubesc din toate puterile sufletului meu: dacă mă urmezi, nu voi mai asculta altă voce decât pe a ta, nu voi mai vedea alt chip decât pe al tău...

— Liniștește-te, Armand! Scurtezi singura clipă în care ne mai este îngăduit să ne vedem aici pe pământ.

— Antoinette, vrei să mă urmezi?.

— Eu nu te părăsesc. Trăiesc în inima ta, dar nu pentru o plăcere lumească, pentru o vanitate sau o bucurie egoistă; trăiesc aici pentru tine, palidă și veștejită, în sânul lui Dumnezeu. Dacă el este drept, vei fi fericit.....

— Vorbe goale! și dacă eu te vreau palidă și veștejită. Și dacă eu nu pot să fiu fericit decât avându-te? Tu n-ai să știi oare niciodată decât de îndatoriri, când e vorba. de iubitul tău? El nu e oare niciodată mai presus de orice în inima ta? Cândva, îi preferai societatea, propria-ți persoană ori mai știi eu ce; acum, îl preferi pe Dumnezeu și mântuirea mea. În sora Thérèse o recunosc pururea pe ducesa neștiutoare de plăcerile iubirii și pururea insensibilă sub aparențele simțirii. Tu nu mă iubești, n-ai iubit niciodată...

— Vai, frate...

— Nu vrei să părăsești acest mormânt, spui că iubești sufletul meu? Ei bine, sufletul acesta tu mi-l vei pierde pe veci, am să mă omor...

— Maică! strigă sora Thérèse în spaniolă, te-am mințit, acest bărbat este iubitul meu!

Perdeaua căzu brusc. Generalul, năucit, abia auzi ușile interioare închizându-se cu violență.

— Ah! încă mă mai iubește! exclamă el, înțelegând tot

ceea ce era sublim în tipătul călugăriței; trebuie s-o răpesc de aici...

Generalul părăsi insula, se întoarse la cartierul general, pretextă motive de sănătate, ceru un concediu și se întoarse grabnic în Franța.

Iată acum întâmplările ce determinaseră situația în care se găseau atunci cele două personaje ale acestei scene.

Ceea ce în Franța se numește foburgul Saint-Germain nu este niciun cartier, nicio sectă, nicio instituție, nu-i nimic ce s-ar putea exprima cu exactitate. Place Royale, foburgul Saint-Honoré, Chaussée-d'Antin au și ele palate în care se respiră aerul foburgului Saint-Germain. Așa încât nu întregul foburg este în foburg. Persoane născute foarte departe de influența sa pot s-o resimtă și să se atașeze lumii lui, pe când alții, născuți aici, pot fi renegați cu totul. Manierele, vorbirea, într-un cuvânt tradiția foburgului Saint-Germain este, la Paris, de vreo patruzeci de ani încoace, ceea ce era Curtea de odinioară, ceea ce era palatul Saint-Paul în secolul al paisprezecelea, Luvrul în al cincisprezecelea, Palatul regal, palatul Rambouillet, Place Royale în al șaisprezecelea, apoi Versailles în al șaptesprezecelea și al optsprezecelea secol, în toate fazele istoriei, Parisul clasei de sus și al nobilimii și-a avut centrul său, după cum Parisul popular îl va avea întotdeauna pe al lui. Această particularitate periodică oferă o amplă materie de reflecție celor ce vor să studieze sau să zugrăvească diferitele zone sociale; și poate că nu trebuie să se cerceteze cauzele numai spre a motiva caracterul întâmplării pe care-o povestim acum, ci și spre a sluji unor interese grave, mai trainice în viitor decât în prezent, dacă totuși experiența nu este un nonsens pentru partide ca și pentru tinerime. Marii seniori, precum și oamenii bogați ce-i vor imita totdeauna pe marii seniori, și-au îndepărtat, în toate epocile, casele de

locurile prea populate. Astfel, când ducele d'Uzées își zidea, sub domnia lui Ludovic al XIV-lea, frumosul palat la poarta căruia a pus fântâna de pe strada Montmartre – act de binefacere care, adăugat virtuților sale personale, făcu din duce obiectul unei venerații atât de populare, încât întregul cartier urmă în masă convoiul lui mortuar – acest colț al Parisului era pustiu. Dar de îndată ce fortificațiile au fost dărâmate și mlaștinile de dincolo de bulevarde s-au umplut cu case, familia d'Uzées părăsi frumosul ei palat, locuit în zilele noastre de un bancher. Pe urmă, nobilimea, simțindu-se jignită între prăvălii, părăsi Place Royale și cartierele din centrul Parisului, trecând râul ca să poată respira în voie în foburgul Saint-Germain, unde câteva palate se și ridicaseră împrejurul castelului zidit de Ludovic al XIV-lea pentru ducele du Maine, cel mai iubit dintre fiii săi legitimi. Într-adevăr, pentru oamenii deprinși cu splendorile vieții există oare ceva mai înjositor decât freamățul, noroiul, țișetele, mirosul urât, îngustimea străzilor aglomerate? Obiceiurile unui cartier negustoresc sau manufacturier nu-s oare-ntotdeauna în dezacord cu obiceiurile celor mari? Comerțul și Munca se duc să se culce exact când aristocrația se pregătește să cineze, unii se zbuciumă gălăgios tocmai când ceilalți se odihnesc; socotelile lor nu se potrivesc niciodată, unii sunt sânguinți, ceilalți risipa. De aici, moravuri diametral opuse. Constatarea aceasta nu are nicio nuanță de dispreț. Aristocrația este într-un fel creierul unei societăți, așa cum burghezia și proletarii sunt organismul și acțiunea ei. De aici, reședințe diferite pentru aceste forțe; iar din antagonismul lor provine o antipatie aparentă, datorată diversității de acțiuni, înfăptuite totuși într-un scop comun. Aceste discordanțe sociale rezultă atât de logic din orice cartă constituțională, încât liberalul cel mai dispus să se plângă de ele, ca de un atentat împotriva sublimelor idei sub care ambițioșii claselor inferioare își ascund

interesele, ar găsi de un ridicol nemaipomenit ca prințul de Montmorency să locuiască pe strada Saint-Martin, colț cu strada care-i poartă numele, ori ca domnul duce de Fitz-James, descendentul stirpei regale scoțiene, să-și aibă palatul pe strada Marie-Stuart, colț cu strada Montorgueil. *Sint ut sunt, aut non sint*⁽⁵⁹⁾, aceste frumoase cuvinte pontificale pot să servească de deviză celor mari din toate țările. Faptul, evident în fiecare epocă, și totdeauna acceptat de popor, ascunde în el rațiuni de stat: el e totodată un efect și o cauză, un principiu și o lege. Masele au un bun-simț de la care nu dezertează decât atunci când oameni de rea credință le atâță patimile. Bunul lor simț se întemeiază pe adevăruri de ordin general, adevărate la Moscova ca și la Londra, adevărate la Geneva ca și la Calcutta. Pretutindeni, atunci când veți strânge la un loc familii cu averi inegale pe un spațiu dat, veți vedea formându-se cercuri superioare, patricieni, grupuri de-a-ntâia, de-a doua și de-a treia categorie socială. Egalitatea este poate un *drept*, dar nicio putere omenească nu-i în stare s-o preschimbe în *fapt*. Ar fi de mult folos pentru fericirea Franței să se popularizeze ideea aceasta. Chiar și masele cele mai puțin înțelepte văd binefacerile armoniei politice. Armonia este poezia ordinii, și popoarele simt o puternică nevoie de ordine. Concordanța dintre lucruri, unitatea, ca să exprimăm totul printr-un cuvânt, nu e oare cea mai simplă expresie a ordinii? Arhitectura, muzica, poezia, totul în Franța se sprijină, mai mult decât în oricare altă țară, pe acest principiu, care de altminteri e scris la temelie limbajului ei clar și pur, iar limba va fi totdeauna cea mai desăvârșită formulă a unei națiuni. De aceea vedeți poporul însușindu-și ariile cele mai poetice, cele mai expresive; aderând la ideile cele mai limpezi; iubind judecățile incisive care cuprind cele mai adânci cugetări. Franța este singura țară unde o mică frază poate să facă o mare revoluție. Masele de aici nu s-au revoltat

niciodată decât spre a încerca să pună în acord oamenii, lucrurile și principiile. Or, nicio altă națiune nu simte mai puternic ideea de unitate ce trebuie să existe în viața aristocratică, poate pentru că nicio altă națiune n-a înțeles mai bine necesitățile sale politice: istoria nu o va găsi niciodată rămasă în urmă. Franța este înșelată adesea, dar așa cum se înșală o femeie, prin idei generoase, prin sentimente fierbinți, al căror țel scapă la începutul socotelilor.

Așa încât, ca o primă trăsătură caracteristică, foburgul Saint-Germain are splendoarea palatelor lui, a marilor lui grădini, a tihnei lor, odinioară în armonie cu magnificența bogățiilor lui teritoriale. Acest spațiu situat între o clasă și o întreagă capitală nu-i oare o consfințire materială a distanțelor spirituale ce trebuie să le despartă? La toate fapăturile, capul își are locul lui deosebit. Dacă din întâmplare, o națiune face să-i cadă capul la picioare, ea va băga de seamă, mai devreme sau mai târziu, că s-a sinucis. Întrucât națiunile nu vor să moară, ele se străduiesc atunci să-și facă la loc un alt cap. Când națiunea nu mai are o asemenea putere, ea piere, așa cum au pierit Roma, Veneția și atâtea altele. Distincția introdusă prin deosebirea de moravuri între celelalte sfere de activitate socială și sfera superioară implică în mod necesar o valoare reală, capitală, a somităților aristocratice. De îndată ce într-un stat, independent de forma lui de *guvernământ*, patricienii nu mai îndeplinesc condițiile de superioritate completă, ei devin neputincioși, iar poporul îi răstoarnă în curând. Poporul vrea întotdeauna să vadă în mâinile, în inima și în capetele lor averea, puterea și fapta; cuvântul, înțelepciunea și faima. Fără această triplă puternicie, orice privilegiu se stinge. Popoarele, ca și femeile, iubesc puterea la cei ce le conduc, iar dragostea lor se întemeiază pe respect, ele nu acceptă niciodată să se supună față de cei ce nu le impun supunere. O aristocrație disprețuită este ca un rege de paie, ca un soț

cu fustă; ea e nulă înainte de a nu mai fi nimic. Așa încât, izolarea celor mari, cu obiceiurile lor aparte, într-un cuvânt datinile generale ale castelor patriciene sunt simbolul unei puteri reale și, totodată, pricina morții lor, atunci când ele și-au pierdut vigoarea. Deocamdată, foburgul Saint-Germain să lăsase doborât pentru că nu voise să recunoască îndatoririle existenței sale pe care ar mai fi putut încă s-o perpetueze destul de ușor. El ar fi trebuit să aibă buna-credință de a vedea la timp, cum a făcut aristocrația engleză, că instituțiile își au anii lor climatici, când aceleași vorbe nu mai au aceleași înțelesuri, când ideile iau alte veșminte și când condițiile vieții politice își schimbă cu totul forma, fără ca fondul să fie modificat în esență. Asemenea considerații necesită explicații amănunțite ce țin în mod esențial de întâmplarea pe care-o povestim aici și în care ele intră atât ca definire a cauzelor, cât și ca explicație a faptelor.

Măreția castelelor și a palatelor aristocratice, luxul lor desăvârșit, somptuozitatea impresionantă a mobilierului lor, *aria* în care fericitul proprietar, bogat înainte de a se naște, se mișcă nestânjenit și neîncetat de niciun necaz; apoi deprinderea de a nu coborî niciodată la socotelile grijilor zilnice și meschine ale existenței, timpul de care dispune, educația superioară pe care poate s-o capete de timpuriu; în sfârșit tradițiile patriciene ce-i dau greutatea socială pe care adversarii lui abia o compensează prin studii, prin voință, printr-o vocație tenace, totul ar trebui să desăvârșească sufletul insului care, din copilărie se bucură de asemenea privilegii, să-i imprime acel înalt respect de sine însuși, a cărui primă consecință este o noblețe sufletească în armonie cu noblețea numelui. Așa se și întâmpla, într-adevăr, în câteva familii. Ici și colo în foburgul Saint-Germain, se întâlnesc caractere alese, excepții ce se opun egoismului general care a cauzat pierderea acestei lumi aparte. Sunt avantajele dobândite de aristocrația franceză, ca și de toate celelalte efflorescențe patriciene ce se vor

produce la suprafața națiunilor, atâta timp cât ele își vor fi întemeiat existența pe *proprietate*, proprietate-pământ, ca și proprietate-bani, singura temelie solidă a unei societăți bine orânduite; aceste avantaje nu rămân însă în mâinile patricienilor de tot felul, decât atâta vreme cât ei păstrează neschimbate condițiile în care li le lasă poporul. Sunt un fel de feude morale, a căror *stăpânire* creează îndatoriri față de suveran, și astăzi, aici, fără nicio îndoială, suveranul este poporul. Vremurile s-au schimbat, și la fel și armele. Feudalul, căruia nu i se pretindea odinioară decât să poarte platoșă și-o manta de zale, să mânuiască bine lancea și să-și arate baniera, astăzi trebuie să dea dovadă de inteligență; iar acolo unde nu era nevoie decât de o inimă mare, în zilele noastre e necesar un cap vast. Arta, știința și banii formează triumphiul social în care se înscrie scutul puterii și de unde trebuie să porceadă aristocrația modernă. O teoremă frumoasă prețuiește cât un nume mare. Rotschildzii^[60] acești Fuggeri^[61] moderni, sunt de fapt prinți. Un mare artist este realmente un oligarh, el reprezintă un întreg secol și devine aproape întotdeauna o lege. Așa încât, față de talentul cuvântului, față de mașinile de înaltă presiune ale scriitorului, față de geniul poetului, față de sânguința negustorului, față de voința omului de stat care concentrează în el mii de calități orbitoare, față de spada generalului, față de toate aceste cuceriri personale făcute de unul singur asupra întregii societăți pentru a-i impune, clasa aristocratică de astăzi trebuie să se străduiască să dețină monopolul, așa cum odinioară îl deținea pe acel al forței materiale. Pentru a rămâne în fruntea unei țări, oare nu se cere a fi totdeauna demn de a o conduce, a fi sufletul și spiritul ei pentru a face să lucreze mâinile? Cum să conduci un popor fără a avea puterile ce constituie autoritatea? Ce ar fi bastonul de mareșal fără forța intrinsecă a căpitanului care îl ține în mână? Foburgul Saint-Germain s-a jucat cu bastoanele, crezând că ele sunt

toată puterea. A răsturnat termenii propoziției care-i dirijează existența. În loc să se lepede de însemnele care supără poporul și să păstreze tainic puterea, a lăsat burghezia să înhațe puterea, s-a cramponat în mod fatal de însemne și a uitat cu desăvârșire legile pe care i le impunea slăbiciunea lui numerică. O aristocrație, care numeric de-abia alcătuiește a mia parte dintr-o societate, trebuie, astăzi, ca și odinioară, să-și multiplice mijloacele de acțiune pentru a opune, în marile crize, o greutate egală cu a maselor populare. În zilele noastre, mijloacele de acțiune trebuie să fie forțe reale, și nu suveniruri istorice. Din nenorocire, în Franța, nobilimea, încă plină de fumurile fostei ei puteri, avea împotriva-i o anume îngâmfare față de care îi era greu să se apere. Poate că acesta e un defect național. Francezul, mai mult decât oricine, nu se raportează niciodată la cei inferiori lui, el țintește, de pe treapta pe care se află, spre cei de pe treapta superioară: rareori îi compătimește pe nenorociții deasupra cărora se ridică și mai totdeauna cârtește că vede atâția fericiți deasupra lui. Cu toate că are o inimă mare, preferă mai adesea să-și asculte spiritul. Acest instinct național ce-i împinge pe francezi înainte, această vanitate ce le mistuie averile și îi stăpânește tot atât de absolut cum spiritul de economie îi stăpânește pe olandezi, domină de trei secole aristocrația care, în această privință, a fost eminent franceză. Omul din foburgul Saint-Germain a conchis că, având superioritatea morală, are și superioritatea materială. Totul, în Franța, l-a făcut să creadă așa, deoarece, de la întemeierea foburgului Saint-Germain, revoluție aristocratică începută în ziua în care monarhia părăsea Versailles-ul, foburgul Saint-Germain s-a bizuit, în afară de câteva excepții, întotdeauna pe putere, care întotdeauna în Franța se va confunda mai mult sau mai puțin cu foburgul Saint-Germain: de aici înfrângerea sa din 1830^[62]. În acea epocă, el era ca o armată care acționează fără a avea o

bază. Nu profitase nici de pace pentru a se împlânta în inima națiunii. Păcătuia printr-o educație greșită și printr-o totală lipsă de înțelegere a ansamblului intereselor sale. Ucidea un viitor sigur, în folosul unui prezent îndoielnic. Aceasta-i poate pricina politicii sale greșite. Izolarea fizică și morală, pe care aceste superiorități se străduiau s-o mențină între ele și restul națiunii, a avut în mod fatal, de patruzeci de ani încoace, drept singur rezultat întreținerea în clasa de sus a unui sentiment individualist ce ucide patriotismul de castă. Odinioară, pe vremea când nobilimea franceză era mare, bogată și puternică, gentilomii știau, în caz de primejdie, să-și aleagă șefi și să îi se supună. Devenind mărunți, ei s-au arătat incapabili de disciplină; și, ca în epoca de decadență a Imperiului Roman, fiecare voia să fie împărat; văzându-se egali toți prin slăbiciunea lor, se crezură toți superiori. Fiecare familie ruinată de revoluție, ruinată prin împărțirea egală a bunurilor, nu se gândea decât la ea însăși, în loc să se gândească la marea familie aristocratică, și li se părea că dacă toți s-ar îmbogăți partidul lor ar fi mai puternic. Eroare. Banul însuși nu este decât un semn al puterii. Alcătuite din persoane ce păstrau vechile tradiții ale desăvârșitei politeți, ale adevăratei eleganțe, ale vorbirii alese, ale fățarniciei și ale orgoliului nobiliar, în armonie cu existența lor, preocupări meschine când devin grijile de căpetenie ale unei vieți căreia ele nu trebuie să-i fie decât accesoriul, toate aceste familii aveau o oarecare valoare intrinsecă, valoare care, scoasă la suprafață, nu le mai lasă decât o valoare nominală.

Niciuna dintre aceste familii n-a avut curajul să se întrebe: suntem noi destul de puternice pentru a păstra puterea? Ele s-au repezit la pradă, așa cum au făcut avocații în 1830. În loc să se arate protector ca un Nobil, foburgul Saint-Germain se dovedi lacom ca un parvenit.

Din ziua în care fu limpede pentru națiunea cea mai inteligentă din lume că nobilimea restaurată organiza

puterea și bugetul în folosul ei, din acea zi nobilimea se îmbolnăvi de moarte. Ea voia să fie o aristocrație, când nu mai putea fi decât o oligarhie, două sisteme cu totul deosebite, și pe care le va pricepe orice om în stare să citească atent numele patronimice ale celor ce alcătuiesc Camera Lorzilor. Desigur, ocârmuirea regală a avut intenții bune; ea uită însă ce trebuie să faci ca poporul să vrea să accepte totul, chiar și propria-i fericire, și că Franța, femeie capricioasă, vrea să fie fericită ori bătută după pofta inimii ei. Dacă ar fi existat mulți ca ducele de Laval, pe care modestia l-a făcut demn de măreția numelui său, tronul ramurii ereditare ar fi devenit tot atât de solid ca și cel al casei de Hanovra. În 1814^[63], dar mai ales în 1820^[64], nobilimea franceză trebuia să stăpânească peste epoca cea mai instruită, peste burghezia cea mai aristocratică, peste țara cea mai femelă din lume. Foburgul Saint-Germain putea să conducă destul de ușor și să distreze o clasă mijlocie, îmbătată de distincții, îndrăgostită de artă și de știință. Dar meschinii cârmuitori ai acestei mari epoci intelectualiste urau arta și știința. Ei n-au știut să prezinte nici măcar religia, de care aveau nevoie, în culorile poetice care ar fi făcut-o iubită. Când Lamartine, La Mennais, Montalembert și alți câțiva scriitori de talent poleiau cu aurul poeziei, reînnoiau ori proslăveau ideile religioase, toți cei ce guvernau fără pricepere făceau să se simtă gustul amar al religiei. Nicicând o națiune nu a fost mai îngăduitoare. Franța era atunci ca o femeie obosită, gata să cedeze; și nicicând o putere nu a săvârșit mai multe stângăcii; Franța și femeile iubesc mai degrabă greșelile. Pentru a se reintegra, pentru a întemeia o mare putere oligarhică, s-ar fi convenit ca nobilimea foburgului să se cerceteze cu toată stăruința ca să găsească în sine însăși moneda unui Napoleon, să se spintece pentru a scoate din străfundurile măruntaiei ei un Richelieu^[65] constituțional; dacă un asemenea geniu nu se găsea în ea, ar fi trebuit să-l

caute în mansardele înghețate unde poate că el era pe moarte, și să și-l asimileze, așa cum Camera Lorzilor din Anglia își asimilează neîntrerupt aristocrația creată de întâmplare. Pe urmă, să fi poruncit acelui om să fie implacabil, să rețeze crengile putrede, să reîntinerească arborele aristocratic. Dar, mai întâi, marele sistem al torysmului englez era prea uriaș pentru niște capete mici; iar importarea lui cerea prea mult timp francezilor, pentru care o reușită lentă înseamnă un *fiasco*. De altminteri, departe de a duce o astfel de politică mântuitoare ce trebuia să caute puterea acolo unde o pusese Dumnezeu, acești mari oameni mici urau orice putere ce nu venea de la ei; în fine, departe de a se reîntineri, foburgul Saint-Germain s-a îmbătrânit. Eticheta, instituție de necesitate secundară, ar fi putut să fie menținută dacă ea nu s-ar fi manifestat decât la marile ocazii; dar eticheta a devenit o luptă cotidiană și, în loc de a fi o chestiune de artă ori de măreție, a devenit o chestiune de putere. Dacă tronului i-a lipsit de la bun început un sfetnic tot atât de mare pe cât erau de mari împrejurările, aristocrației i-a lipsit mai ales cunoașterea intereselor ei generale, cunoaștere ce ar fi putut să suplinească totul. N-a știut să treacă peste căsătoria domnului de Talleyrand⁽⁶⁶⁾, singurul om ce a posedat unul dintre acele capete metalice în care se forjează din nou sistemele politice prin care reînvie glorios națiunile. Foburgul își bătea joc de miniștrii care nu erau nobili, dar nu producea nobili superiori pentru a fi miniștri; el ar fi putut să aducă adevărate servicii țării înnobilând justiția, fertilizând solul, construind drumuri și canale, preschimbându-se într-o putere teritorială activă; în schimb își vindea moșiile ca să joace la Bursă. Ar fi putut să priveze burghezia de oamenii ei de acțiune și de talent, ale căror ambiții subminau puterea, atrăgându-i în rândurile lui: a preferat să li se împotrivească, și fără arme; căci doar ca tradiție mai avea ceea ce posedase odinioară în realitate. Spre nenorocirea acestei nobilimi,

îi mai rămăsese, din diferitele ei bunuri, exact atâta cât să-și susțină morga. Mulțumite cu amintirile, niciuna dintre familiile nobile nu s-a gândit în mod serios să-și pună descendenții să înșface o armă din vraful de arme pe care secolul al nouăsprezecelea îl aruncă pe piața publică. Tineretul, exclus de la afaceri, dansa la Madame^[67], în loc să continue la Paris, prin influența talentelor tinere și serioase, necompromise pe vremea Imperiului și a Republicii, opera de care șefii fiecărei familii ar fi început-o în departamente, cucerind astfel recunoașterea titlurilor lor prin apărarea neîncetată a intereselor locale, conformându-se spiritului veacului, reîntemeind casta după gustul timpului. Strânsă în foburgul Saint-Germain, unde domnea spiritul vechilor opoziții feudale amestecat cu cel al vechii curți, aristocrația, insuficient unită cu palatul Tuileries, fu mai ușor de înfrânt, existența ei fiind concentrată într-un singur punct, și prost constituită în camera *pair*^[68]-ilor. Împletită cu țara, ea ar fi devenit indestructibilă; aciuată în foburgul ei, dosită în palate, dormind pe buget, era suficientă o lovitură de topor pentru a reteza firul vieții sale agonizante; și figura ștearsă a unui avocat se repezi să dea această lovitură de topor. În ciuda admirabilului discurs al domnului Royer-Collard^[69], dreptul la moștenirea titlului de *pair* și majoratele se prăbușiră sub pamfletele unui om ce se fălea de a fi smuls cu dibăcie câteva capete călăului, dar care ucidea cu stângăcie instituții mari. Se pot trage de aici pilde și învățăminte pentru viitor. Dacă oligarhia franceză n-ar mai avea niciun viitor, ar fi nu știu ce cruzime tristă s-o trimiți în gheenă după deces, și atunci n-ar mai trebui să te gândești decât la sarcofagul ei; dacă însă scalpелul chirurgului este dureros, el redă uneori viață muribunzilor. Oprimat, foburgul Saint-Germain poate deveni mai puternic decât pe vremea când era biruitor, dacă va voi să aibă un șef și un sistem.

Acum este ușor de rezumat acest breviar semipolitic. Lipsa unor vederi largi și vastul ansamblu de greșeli mici; lăcomia de a reface marile averi, lăcomie ce-i stăpânea pe toți; o nevoie reală de religie, pentru a susține politica; o sete de plăceri, care dăuna spiritului religios și implica ipocriziile; opoziția parțială a câtorva spirite elevate, care vedeau just și căroră li se împotriviră rivalitățile de la curte; nobilimea provincială, uneori mai pură ca rasă decât nobilimea de curte, dar care, prea adesea umilită, se lăsă pradă nepăsării; toate aceste cauze se înmănuncheară spre a imprima foburgului Saint-Germain deprinderile cele mai discordante. El nu fu nici unitar în sistemul său, nici consecvent în fapte, nici într-un tot moral, nici licențios pe față, nici corupt, nici corupător; nu se lepădă în întregime de lucrurile care-i dăunau și nu-și însuși ideile ce l-ar fi salvat. În sfârșit, oricât de plăpânzi s-au dovedit indivizii, partidul s-a înarmat totuși cu toate marile principii care constituie viața națiunilor. Or, pentru a pieri în putere, ce mai trebuie? El fu scrupulos în alegerea persoanelor prezentate; manifestă bun-gust și un dispreț elegant; prăbușirea lui însă nu avu absolut nimic strălucitor sau cavaleresc. Emigrația din 89⁽⁷⁰⁾ mai dovedea încă niște sentimente; în 1830, emigrația din interior nu mai dovedește decât interese. Câțiva bărbați de litere iluștri, niște glorii ale tribunei, domnul de Talleyrand în congrese, cucerirea Algerului, precum și mai multe nume redevenite istorice pe câmpurile de bătălie, arată aristocrației franceze mijloacele pe care le mai are pentru a se naționaliza și pentru a tace să i se mai recunoască titlurile, dacă totuși catadicsește să o facă. La ființele organizate, are loc un proces de armonizare intimă. Când un om e leneș, lenea lui se trădează în fiecare mișcare pe care o face. Tot așa, fizionomia unei clase de oameni se conformează spiritului general, sufletului care animă trupul. Sub Restaurație, femeia din foburgul Saint-Germain nu mai

vădea nici trufaşa neruşinare pe care doamnele de la Curte o manifestau odinioară în aventurile lor, nici umila măreţie a târziilor virtuţi prin care ele îşi ispăşeau păcatele şi care răspândea în jurul lor o strălucire atât de vie. Nu mai avea nimic prea uşuratic şi nimic prea serios. Pasiunile ei, în afară de câteva excepţii, deveniră făţarnice; ca să spunem aşa, ea încheia tranzacţii cu plăcerile sale. câteva din aceste familii duceau viaţa burgheză a ducesei de Orleans, al cărei pat conjugal apărea atât de ridicol vizitatorilor de la Palais-Royal; de-abia două sau trei continuară obiceiurile Regenţei^[71], stârnind un fel de silă femeilor mai abile decât ele. Această nouă mare doamnă nu avu nicio influenţă asupra moravurilor; ea ar fi putut totuşi mult, ar fi putut, în disperare de cauză, să ofere spectacolul impunător al femeilor din aristocraţia engleză; ezita însă prosteşte între vechile tradiţii, era cucernică de nevoie, şi ascundea totul, chiar şi calităţile ei frumoase. Niciuna dintre aceste franţuzoaice nu ştiu să creeze un salon în care somităţile sociale să vină să ia lecţii de bun-gust şi de eleganţă. Vocea lor, odinioară aşa de impunătoare în literatură, această expresie vie a societăţilor, fu cu totul nulă. Or, când o literatură nu are un sistem general, ea nu face corp cu veacul ei şi se rupe de el. Când, în anumite vremi, există într-o naţiune un asemenea grup constituit aparte, un cercetător al istoriei va găsi acolo, aproape întotdeauna, o figură principală ce rezumă virtuţile şi defectele masei din care face parte: Coligny pentru hughenoti, Coadjutorul pentru Frondă, mareşalul de Richelieu pentru epoca lui Ludovic al XV-lea, Danton pentru perioada Teroarei. O asemenea identitate de fizionomie între un om şi alaiul lui istoric e în firea lucrurilor. Oare pentru a conduce un partid nu trebuie să concorzi cu ideile lui, şi pentru a străluci într-o epocă nu trebuie s-o reprezinţi? Din permanenta îndatorire de a se supune prejudecăţilor şi patimilor maselor care îl urmează, îndatorire ce trebuie s-o aibă în

vedere capul înțelept și prevăzător al unui partid, decurg acțiunile pe care le reproșează unii istorici șefilor partidului, când, departe de cumplitele fierberi populare, judecă la rece sentimentele cele mai necesare conducerii marilor lupte seculare. Ceea ce este adevărat în comedia istorică a veacurilor este la fel de adevărat și în sfera mai îngustă a scenelor parțiale ale dramei naționale numită Moravuri.

La începuturile vieții efemere pe care a trăit-o foburgul Saint-Germain pe vremea Restaurăției, și căreia, dacă precedentele considerații sunt adevărate, el n-a știut să-i dea consistență, o tânără femeie a fost, pentru scurt timp, prototipul cel mai complet al felului de a fi al castei sale, superior și șubred, mare și mărunț totodată. Era o femeie aparent instruită, în realitate o ignorantă; plină de simțăminte alese, dar fără o gândire care să le coordoneze; irosindu-și cele mai bogate comori sufletești ca să se supună conveniențelor; gata să înfrunte societatea, dar ezitând și recurgând la prefăcătorie din pricina scrupulelor; având mai multă încăpățănare decât caracter, mai multă patimă decât entuziasm, mai mult cap decât inimă; femeie desăvârșită și cochetă desăvârșită, pariziancă mai ales; iubind fastul și sindrofiile; necugetând, ori cugetând prea târziu; de o nechibzuință ce ajungea aproape până la poezie; fermecător de insolentă, însă umilă în adâncul inimii; afișându-și puterea ca o trestie zveltă, dar, ca și trestia, gata să se plece sub o mână puternică; vorbind mereu despre religie, dar ne iubind-o, și totuși gata s-o accepte ca pe un deznodământ. Cum să explici o ființă cu adevărat multiplă, susceptibilă de eroism, și uitând să fie eroică numai ca să spună o răutate; tânără și suavă, mai puțin îmbătrânită din pricina inimii decât de maximele celor ce o înconjurau, și înțelegându-le filosofia egoistă fără s-o fi aplicat; având toate viciile unui curtean și toată nevinovăția unei adolescente; neîncrezătoare în nimic și totuși plăcându-i uneori să

creadă în orice? Dar n-ar rămâne oare incomplet portretul unei asemenea femei în care se înfruntau sclipirile celor mai nestatornice nuanțe, provocând însă o confuzie poetică, deoarece o lumină divină, o strălucire tinerească da acestor trăsături confuze un fel de unitate? Grația îi slujea de legătură. Nimic nu era teatral. Pasiunile, jumătățile de măsură ale pasiunilor, veleitățile de măreție, realitatea micimii, sentimentele reci și elanurile fierbinți erau firești și se explicau prin situația ei ca și prin cea a aristocrației din care făcea parte. Se înțelegea, ea singură, pe sine însăși, și se situa orgolios deasupra lumii, la adăpostul numelui ei. Există ceva din acel *eu* al Medeei în viața ei, ca și în cea a aristocrației, ce se stingeă fără a voi nici să se ridice în capul oaselor, nici să întindă mâna vreunui medic politic, nici să atingă, nici să fie atinsă, atâta se simțea de slabă sau deja țărână. Ducesa de Langeais așa se numea, era căsătorită de vreo patru ani, atunci când se înfăptui Restaurația, adică în 1816, epocă în care Ludovic al XVIII-lea, luminat de către revoluția celor *O sută de zile*⁽⁷²⁾, își înțelese situația și veacul său, în ciuda anturajului care totuși triumfă mai târziu asupra acestui Ludovic al XI-lea fără secure, când el fu doborât de boală.

Ducesa de Langeais era din familia Navarreins, familie ducală care de la Ludovic al XIV-lea, avea ca principiu să nu renunțe niciodată la titlul ei prin căsătoriile pe care le încheia. Fetele din această familie trebuiau să aibă, mai devreme sau mai târziu, la fel ca și mamele un taburet la Curte. La vârsta de optsprezece ani, Antoinette de Navarreins ieși din adâncă sihăstrie în care trăise spre a se căsători cu fiul cel mare al ducelui de Langeais. Cele două familii trăiau atunci departe de lume; dar invadarea Franței îi făcea pe regaliști să considere reîntoarcerea Bourbonilor drept singura rezolvare posibilă a nenorocirilor războiului. Ducii de Navarreins și de Langeais, rămași credincioși

Bourbonilor, rezistaseră cu mândrie tuturor ispitelor gloriei imperiale și, în împrejurările în care se găseau pe vremea acestei căsătorii, trebuiră firește, să se supună vechii politici a familiilor lor. Domnișoara Antoinete de Navarreins se căsători așadar, frumoasă și săracă, cu domnul marchiz de Langeais, al cărui tată muri la câteva luni după această uniune. La întoarcerea Bourbonilor, cele două familii își reluară rangul, slujbei demnitățile de la Curte și reintrară în viața socială, de care se ținuseră departe până atunci. Ele deveniră cele mai strălucitoare somități ale noii lumi politice. În acele timpuri de lașități și de false convertiri, conștiinței publice îi plăcea să le recunoască celor două familii credința fără pată, concordanța dintre viața lor particulară și opiniile politice, calități care toate partidele le omagiază chiar fără să vrea. Însă, printr-o nenorocire destul de obișnuită în vremuri de tranzații, persoanele cele mai pure și care, prin înălțimea vederilor lor și prin înțelepciunea principiilor, ar fi putut face să se creadă în generozitatea unei politici noi și îndrăznețe în Franța, fură îndepărtate din afaceri, care căzură pe mâinile unor inși interesați să ducă principiile până la extrem spre a da dovadă de devotament. Familiile de Langeais și de Navarre rămaseră în înalta sferă a Curții, condamnate să se supună îndatoririlor impuse de etichetă și să îndure reproșurile și batjocurile liberalismul acuzate că se îndoapă cu onoruri și cu bogății, în vreme ce patrimoniul lor nu sporea deloc, iar ajutoarele Listei civile⁽⁷³⁾ se iroseau cu cheltuiuri de reprezentare, necesare oricărei monarhii europene, fie ea chiar republicană. În 1818, domnul duce de Langeais comanda o unitate* „militară, iar ducesa avea un loc pe lângă o prințesă, loc ce-i îngăduia să rămână fără să scandalizeze pe nimeni la Paris, departe de soțul ei. De altminteri, ducele, în afară de gradul lui de comandant, avea și o slujbă la Curte, unde venea, lăsând unui general de brigadă comanda trupelor, pe timpul cât

lipsea. Ducele și ducesa trăiau deci cu toți despărțiți trupește și sufletește, fără ca lumea să știe. Această căsătorie convențională avusese soarta destul de obișnuită a unor astfel de pacte de familie. Două dintre caracterele cele mai potrivnice din lume se pomeniseră împreună, se jigniseră tainic, tainic se răniseră, despărțindu-se pentru totdeauna. Apoi, fiecare se supusese firii sale și conveniențelor. Ducele de Langeais, spirit la fel de metodic ca și cavalerul de Folard^[74], se dăruia metodic gusturilor și plăcerilor sale, lăsându-și soția să le urmeze liberă pe ale ei, după ce-i cunoscuse firea nemaipomenit de orgolioasă, inima rece, marea supunere față de conveniențe, o loialitate tinerească, și care avea să rămână pură sub ochii bunicilor, în strălucirea unei curți ipocrite și bisericuase. El făcu deci, cu sânge rece, pe marele senior al secolului precedent, abandonând-o ei însăși pe o femeie de douăzeci și doi de ani, jignită grav, și care avea o înspăimântătoare trăsătură de caracter, aceea de a nu ierta niciodată o jignire, dacă vanitatea de femeie, amorul propriu și virtuțile ei, poate, au fost disprețuite și ranițe pe ascuns. Când o jignire e publică, unei femei îi place s-o iute, se poate mândri atunci cu gestul ei, iertând, se simte femeie; dar femeile nu iartă niciodată jignirile tănuite, deoarece lor nu le plac nici lașitățile, nici virtuțile, nici iubirile ascunse.

Așa se prezenta situația, rămasă secretă față de lume, în care se afla doamna ducesă de Langeais, situație în legătură cu care ea nu-și făcea nicio grijă, când avură loc festivitățile prilejuite de căsătoria ducelui de Berry^[75]. Curtea și foburgul Saint-Germain ieșiră atunci din atonia și din rezerva lor. De atunci începu într-adevăr nemaipomenita splendoare ce amăgi regimul Restaurației. Pe vremea aceea, ducesa de Langeais, fie din calcul, fie din vanitate, nu se arăta niciodată în lume decât înconjurată de trei-patru doamne... tot atât de distinse prin numele cât și prin averea lor. Regină a

modei, ea își avea admiratoarele sale care imitau în alte părți manierele și spiritul ei. Și le alesese cu grijă dintre persoanele ce nu pătrunseseră încă nici în intimitatea curții, nici în inima foburgului Saint-Germain, și care totuși aveau pretenția să se ridice până în preajma tronului și să pătrundă printre seraficele puteri ale înaltei sfere numită *micul castel*. În acest fel, ducesa de Langeais se simțea mai puternică, domina mai bine, era mai în siguranță. Doamnele sale o apărau împotriva calomniei și o ajutau să joace detestabilul rol al femeii la modă. Ea putea să-și bată joc cum voia de bărbați, de pasiuni, să le ațâțe, să culeagă omagiile cu care se nutrește orice natură feminină, și să rămână stăpână pe ea însăși. La Paris, chiar și în cea mai înaltă societate, femeia rămâne totdeauna femeie; ea trăiește din laude, din măguliri, din omagii. Cea mai desăvârșită frumusețe, figura cea mai fermecătoare nu valorează nimic dacă nu e admirată: un iubit și lingușelile sunt atestări ale puterii ei. Ce înseamnă o putere rămasă necunoscută? Nimic, închipuiți-vă pe cea mai drăguță femeie singură într-un colț al unui salon; ea va fi foarte tristă. Când o asemenea făptură se află în mijlocul mărețiilor sociale, vrea să domnească peste toate inimile, adesea din neputința de a fi suverană fericită peste una singură. Toaletele, podoabele, cochetațiile erau făcute pentru cele mai sărmâne fințe ce s-au pomenit, niște gugumani împăunați, niște inși al căror merit consta într-un obraz drăgălaș și pentru care toate femeile se compromiteau fără niciun rost, veritabili idoli de lemn aurit care, cu câteva excepții, nu aveau nici antecedentele domnișorilor de pe vremurile Frondei, nici adevărata mare valoare a eroilor Imperiului, nici spiritul și manierele bunicilor lor, dar care voiau să fie pe *gratis* ceva asemănător; erau bravi așa cum este tineretul francez, isteți, fără îndoială, dacă ar fi fost puși la încercare, și care nu puteau să fie nimic sub domnia bătrânilor veștejiți ce-i țineau deoparte. A fost o epocă

rece, meschină și fără poezie. Poate că-i trebuie multă vreme unei restaurații ca să devină o monarhie.

De un an și jumătate ducesa de Langeais ducea această viață goală, plină numai de baluri, de vizite făcute pentru bal, de triumfuri fără obiect, de pasiuni efemere, ce se nășteau și mureau în timpul unei serate. Când sosea într-un salon, privirile se concentrau asupra ei, recolta cuvintele măgulitoare și cele câteva expresii pasionale pe care le încuraja cu gestul, cu privirea și care niciodată nu puteau să treacă dincolo de epidermă. Tonul ei, manierele, totul îi dădea o mare autoritate. Trăia într-un fel de febră a vanității, de veselie neîntreruptă ce-o zăpăcea. Mergea destul de departe în conversație, asculta tot și se deprava, ca să spunem așa, la suprafața inimii. Când se întorcea acasă, roșea adesea de ceea ce răsese, de cutare istorie scandaloasă ale cărei amănunte o ajutau să discute teoriile amorului, pe care nu-l cunoștea, și subtilele distincții ale pasiunii modeme, pe care unele binevoitoare ipocrite i le comentau; căci femeile, știind să-și spună totul între ele, pierd cu asta mai mult decât vor să le smulgă bărbații. De la o vreme, înțelese că o ființă iubită e singura a cărei frumusețe și al cărei spirit ar putea să fie recunoscute de toată lumea. Ce dovedește un soț? Nimic altceva decât că o soție a beneficiat, ca fată, fie de o zestre mare, fie de o creștere aleasă, și că a avut o mamă îndemânatică, sau că a îndeplinit pretențiile bărbatului; pe când un iubit înseamnă o permanentă recunoaștere a propriilor ei calități. Doamna de Langeais învăța, încă tânără fiind, că o femeie poate să-și îngăduie a se lăsa iubită în văzul tuturor, fără a fi complicea amorului, fără a-l împărtăși, fără a-l răsplăti altfel decât prin cele mai mărunte promisiuni de iubire, și nu numai o singură sfântă-mironosiță i-a dezvoltat mijloacele de a juca asemenea comedii primejdioase. Ducesa își avu deci curtea ei, iar mulțimea celor ce-o adorau sau îi făceau curte fu o garanție a virtuții sale. Era cochetă, amabilă,

ispititoare până la sfârșitul petrecerii, balului sau seratei; pe urmă, după ce se lăsa cortina, se pomenea singură, rece, nepăsătoare, totuși așteptând ziua următoare pentru alte emoții la fel de superficiale. Erau doi sau trei tineri seduși de-a binelea, care o iubeau într-adevăr și de care ea își bătea joc cu o totală indiferență. Își zicea: «Sunt iubită, mă iubește!» Această certitudine îi era de-ajuns. Asemenea avarului satisfăcut să știe că-și poate împlini toanele, ea nu mergea poate nici măcar până la dorință.

Într-o seară, se afla la o prietenă intimă, doamna vicontesă de Fontaine, una dintre măruntele ei rivale, care o ura din inimă și o întovărășea pretutindeni; gen de prietenie cu mâna pe armă în care fiecare se teme să nu fie înșelat și în care confidențele se fac cu o discreție abilă, adeseori cu perfidie. După ce împărțise scurtele salutări binevoitoare, prietenoase ori disprețuitoare cu aerul firesc al femeii ce cunoaște întreagă valoare a surâsului ei, ochii i se opriră asupra unui bărbat care-i era cu totul necunoscut, dar a cărui înfățișare mândră și gravă o surprinse. Când îl văzu, simți o emoție destul de asemănătoare cu frica.

— Scumpa mea, o întrebă pe doamna de Maufrigneuse, cine-i acest nou venit?

— Un bărbat despre care fără îndoială că ți s-a mai vorbit, marchizul de Montriveau.

— Ah! el e?

Își luă lornionul și-l cercetă pe Montriveau într-un mod foarte impertinent, de parcă ar fi privit un portret care primește privirile, dar nu le întoarce.

— Prezintă-mi-l, trebuie să fie amuzant.

— Draga mea, nu există ființă mai plecticoasă și mai sumbră, dar e la modă.

Domnul Armand de Montriveau era pe atunci, fără să știe, obiectul unei curiozități generale ce i se cuvenea mai mult decât oricăruia dintre idoli trecători de care Parisul are nevoie și de care se îndrăgostește pentru

câteva zile, ca să-și satisfacă pasiunea de proslăvire și entuziasm gratuit ce-l cuprinde în mod periodic. Armand de Montriveau era unicul fiu al generalului de Montriveau, unul dintre acei *foști* care au slujit cinstit Republica și care pierise, ucis alături de Joubert, la Novi. Orfanul fusese primit, datorită grijii lui Bonaparte, la școala din Châlons, și pus, ca mai mulți alți fii de generali morți pe câmpul de bătălie, sub ocrotirea Republicii Franceze. Când își terminase școala, fără niciun fel de avere, intrase în artilerie, și nu ajunsese decât șef de batalion când se întâmplase dezastrul de la Fontainebleau. Arma din care făcea parte Armand de Montriveau îi oferise puține șanse de avansare. Mai întâi, numărul ofițerilor este mai limitat aici decât în alte corpuri ale armatei; apoi, opiniile liberale și aproape republicane pe care le manifesta artileria, temerile pe care le nutrea împăratul față de un grup de oameni inteligenți, deprinși să cugete, toate acestea se opuneau avansării celor mai mulți dintre ei spre treptele militare superioare. Așa încât, contrar legilor obișnuite, ofițerii ajunși la gradul de generali n-au fost totdeauna exemplarele cele mai remarcabile ale armei lor, pentru că cei mediocri stârneau mai puține temeri. Artileria alcătuia un corp aparte în armată și nu depindea de Napoleon decât pe câmpurile de bătălie. La aceste cauze generale, care pot să explice întârzierile suferite în carieră de Armand de Montriveau, se adăugau altele inerente persoanei și caracterului lui. Singur pe lume, aruncat de la vârsta de douăzeci de ani în vârtejul furtunii de oameni în mijlocul căreia a trăit Napoleon și neavând pe nimeni altcineva în afara lui însuși, gata să piară în fiecare zi, se deprinsese să nu trăiască decât printr-o stimă lăuntrică și prin sentimentul datoriei îndeplinite. Era de obicei tăcut, așa cum sunt toți oamenii timizi; dar timiditatea lui nu se datora lipsei de curaj, ci era un fel de pudoare care-i interzicea orice manifestare de vanitate.

În vitejia lui pe câmpurile de bătălie nu era niciun pic de fanfaronadă; acolo vedea totul, putea să dea liniștit un sfat bun camarazilor lui și mergea printre ghiulele aplecându-se la timp ca să le evite. Era bun, dar felul lui reținut de a se comporta îl făcea să treacă drept semeț și aspru. De o rigoare matematică în orice lucru, nu admitea niciun aranjament ipocrit, nici cu îndatoririle unui rang, nici cu consecințele unui fapt. Nu se preta la nicio josnicie, nu cerea niciodată nimic pentru el; era unul dintre acei necunoscuți oameni mari, destul de înțelepți pentru a disprețui gloria, care trăiesc fără să se lege de viață, întrucât nu găsesc că pot să-și desfășoare în ea toate puterile sau toate simțămintele. Era temut, stimat, însă prea puțin iubit. Oamenii ne îngăduie să ne ridicăm oricât de mult deasupra lor, nu ne iartă însă niciodată că nu coborâm tot atât de jos ca ei. Așa încât, simpatia pe care ei o acordă caracterelor alese nu e lipsită de oarecare ură și teamă. Prea multa cinstire înseamnă pentru ei o învinuire tacită pe care nu le-o iartă nici viilor, nici morților. După salaturile de despărțire de la Fontainebleau, Montriveau, deși era nobil cu vechi titluri, a fost trecut în disponibilitate. Vechea lui probitate înspăimânta Ministerul de Război, unde atașamentul său față de jurămintele făcute vulturului imperial era cunoscut. În timpul celor O Sută de zile fu numit colonel de gardă și luptă; pe timpul de bătălie de la Waterloo. Rănile căpătate reținându-l în Belgia nu făcu parte din armata Loarei; guvernământul regal însă nu vru să-i recunoască gradele căpătate în timpul celor O Sută de zile, și Armand de Montriveau părăsi Franța. Mănat de geniul lui întreprinzător, de acea înălțime de cugetare pe care, până atunci, primejdiile războiului o satisfăcuseră, și, datorită corectitudinii sale instinctive, pasionat după proiectele de mare utilitate, generalul Montriveau se imbarcă, cu gândul să exploreze Egiptul de Sus și regiunile necunoscute ale Africii, mai ales ținuturile ei centrale, ce

stârnesc atâta interes astăzi printre savanți. Expediția lui științifică a fost lungă și dezastruoasă. Culesese câteva observații prețioase menite să rezolve problemele geografice ori industriale, atât de arzător cercetate, și izbutise să pătrundă, nu fără a fi înfruntat destule piedici, până în inima Africii, când, printr-o trădare, căzu în mâinile unui trib de sălbatici. A fost jefuit, făcut sclav și purtat timp de doi ani prin deșerturi, amenințat cu moartea în fiecă clipă și schingiuit mai rău ca un animal cu care se joacă niște copii răi. Tăria lui fizică și rezistența sufletească îl ajutară să îndure toate grozăviile captivității; își epuiză însă aproape întreaga energie ca să evadeze. Evadarea însăși a fost ca un miracol. Ajunse la colonia franceză din Senegal, pe jumătate mort, în zdrențe și nemaiposedând decât niște amintiri lipsite de precizie. Imensele sacrificii ale călătoriei lui, studiul dialectelor africane, descoperirile și observațiile, totul se pierdu. Un singur exemplu va fi suficient pentru înțelegerea suferințelor sale. Timp de câteva zile, copiii șecului tribului la care era sclav se distraseră luându-i capul drept țintă în care aruncau cu niște arșice de cal, ce trebuiau să rămână înfipte în locul unde nimereau.

Montriveau se întoarse la Paris pe la mijlocul anului 1818, ruinat, fără niciun protector și refuzând orice protecție. Mai degrabă ar fi murit de zeci de ori decât să solicite ceva, fie chiar și recunoașterea drepturilor lui legale. Adversitățile și suferințele îl căliseră, iar deprinderea de a-și păstra demnitatea de om, prin acea trăsătură de caracter pe care o numim conștiință, da preț în ochii lui actelor celor mai neînsemnate în aparență. Legăturile pe care le avea cu savanții de seamă ai Parisului și cu câțiva militari inteligenți au făcut însă să se afle atât meritul cât și aventurile lui. Amănuntele evadării și ale captivității, ca, de altminteri, întreaga sa călătorie, dovedeau atâta sânge rece, atâta spirit și atâta curaj, încât el cuceri, fără să știe, acea

celebritate trecătoare cu care saloanele Parisului sunt așa de darnice, dar care cere eforturi nemaipomenite artiștilor ce vor s-o păstreze. Spre sfârșitul anului, situația i se schimbă brusc. Din sărac, deveni bogat, sau, cel puțin ca aspect exterior, părea a beneficia de toate avantajele bogăției. Regimul regalist, care căuta să-și atragă oamenii de merit spre a-și întări armata, a făcut atunci câteva concesii foștilor ofițeri a căror loialitate și cinste recunoscute ofereau garanții de credință. Domnul de Montriveau fu reprimat în cadrele armatei cu gradul pe care-l avusese, primi solda din urmă și fu admis în Garda regală. Aceste favoruri i se acordară rând pe rând marchizului de Montriveau, fără ca el să fi adresat vreo cerere cuiva. Câțiva prieteni îl scutiră de demersurile pe care, personal, nu le-ar fi făcut. Apoi, contra obiceiurilor lui, care se schimbă dintr-odată, începu să apară în societate, unde fu primit favorabil, fiind întâmpinat peste tot cu dovezile unei înalte stime. Părea a-și fi găsit un rost în viață; dar la el totul se petrecea lăuntric, nu se vedea nimic în afară. În societate avea o figură gravă și reculeasă, liniștită și rece. Se bucură de un mare succes, de bună seamă datorită faptului că înfățișarea sa ieșea puternic în evidență din grămada de fizionomii convenționale ce mobilează saloanele Parisului, în care el păru într-adevăr cu totul nou. Vorba lui avea concizia limbajului oamenilor solitari sau a sălbaticilor. Timiditatea-i fu luată drept măreție și plăcu mult. Era ceva straniu și deosebit, iar femeile în general erau cu atât mai fermecate de un astfel de caracter original, cu cât el scăpa îndemânatecelor lor dulceșuguri prin care-i îmbrobodesc pe cei mai puternici bărbați și corup spiritele cele mai inflexibile. Domnul de Montriveau habar n-avea de toate aceste mici maimuțării pariziene, iar sufletul lui nu știa să răspundă decât sonorelor vibrații ale unor sentimente alese. Așa încât ar fi fost repede părăsit dacă n-ar fi

existat poezia ce-i înconjura aventurile și viața, dacă n-ar fi existat proslăvitorii care îl lăudau fără ca el să știe, dacă n-ar fi existat nimbul de amor propriu ce-o aștepta pe femeia de care el s-ar fi interesat. Prin urmare, curiozitatea ducesei de Langeais era pe cât de vie, pe atât de firească. Printr-un capriciu al hazardului, el îi trezise interesul chiar cu o seară mai înainte, când ducesei i se povestise una dintre întâmplările care, din întreaga călătorie a domnului de Montriveau, stârnea cea mai puternică emoție în imaginația aprinsă a femeilor. Cu prilejul unei expediții către izvoarele Nilului, domnul de Montriveau avusese cu una dintre călăuzele lui cea mai extraordinară confruntare din câte se cunosc în analele călătoriilor. Trebuia să străbată un pustiu și nu putea să ajungă până la locul pe care voia să-l exploreze decât mergând pe jos. Doar o singură călăuză ar fi putut să-l conducă acolo. Până atunci niciun călător nu izbutise să pătrundă în acele ținuturi, unde cutezătorul ofițer socotea că trebuie să găsească soluția mai multor probleme științifice. În ciuda sfaturilor prietenești pe care i le dădură atât bătrânii din regiune cât și călăuza, ei porni în cumplita călătorie. Înarmându-se cu întregul lui curaj, ațâțat de descrierea cumplitelor piedici ce le avea de înfruntat, plecă la drum dis-de-dimineață. După ce merse o zi întreagă, seara se culcă pe nisip, toropit de o oboseală nemaicunoscută, pricinuită de mobilitatea solului ce părea că la fiecare pas fuge de sub el. Știa însă că a doua zi va trebui, de cu zori, să pornească iar la drum; călăuza îi făgăduise că pe la amiază vor ajunge la capătul călătoriei. Această făgăduială îi dădu curaj, îl ajută să-și recapete puterile și, în ciuda suferințelor, își continuă drumul, blestemând din când în când știința; fiindu-i însă rușine să se văicărească față de călăuză, își tăinuie chinurile. Mersese o treime din zi, când, simțindu-și forțele sleite și picioarele însângerate de umbrel, întrebă dacă mai au mult de mers. — Un ceas, îi spuse călăuza. Armand găsi

tărie în sufletul lui pentru încă o oră și continuă drumul. Dar ceasul se scurse fără ca el să zărească, măcar la orizont – un orizont de nisipuri tot atât de vast ca marea – palmierii și înălțimile ce ar fi trebuit să anunțe capătul călătoriei. Se opri, amenință călăuza, refuză să meargă mai departe, îl învinui că vrea să-l ucidă, că l-a înșelat; apoi, lacrimi de mânie și de oboseală i se rostogoliră pe obraji arși; sta încovoiat de durerea pricinuită de umblet, iar gâtlejul îi părea uscat de setea deșertului. Călăuza, nemișcată, îi asculta cu un aer ironic văicărelile, cercetând mereu, cu aparenta nepăsare a orientalilor, nemărginitele întinderi ale nisipurilor sure ca de aur cenușiu. — M-am înșelat, reluă el rece. N-am mai bătut demult drumul ăsta și nu mai știu bine urmele; suntem însă pe calea cea bună, dar mai avem de mers două ceasuri. — Are dreptate, gândi domnul de Montriveau. Și porni iar la drum, urmându-l chinuit pe nemilosul african de care părea legat cu un fir invizibil, așa cum e legat un condamnat de călăul lui. Dar cele două ore trec, francezul și-a epuizat ultimele picături de energie, iar orizontul e pur și nu zărește nicăieri nici palmieri, nici munți. Nu mai are putere nici să strige, nici să geamă, așa că se culcă pe nisip ca să moară; privirile-i însă ar fi înspăimântat și pe cel mai neînfricat bărbat, părând a spune că n-are de gând să moară singur. Călăuza, ca un adevărat demon, îi răspundea printr-o aruncătură de ochi liniștită, plină de o tărie de fier, și îl lăsa întins, având grijă să se țină la o distanță ce-i îngăduia să se ferească de deznădejdea victimei lui. În sfârșit, domnul de Montriveau găsi un strop de putere pentru o ultimă avalanșă de blesteme. Călăuza se apropie de el, îl privi țință, îl sili să tacă și-i spuse: – Nu tu ai vrut, împotriva noastră, să mergi acolo unde te duc? Mă învinuiești că te-am înșelat; dacă n-aș fi făcut așa, n-ai fi ajuns până aici. Dacă vrei să-ți spun adevărul, ascultă: mai avem cinci ceasuri de mers și nu mai putem să ne întoarcem îndărăt. Cercetează-ți inima,

dacă nu ai destul curaj, uite pumnalul meu. Uimit de o asemenea înfricoșătoare înțelegere a durerii și a tăriei omenești, domnul de Montriveau nu vru să se lase mai prejos decât un barbar; și storcând din orgoliul lui de european o nouă doză de curaj, se ridică iar ca să-și urmeze călăuza. Când cele cinci ore se isprăviră, domnul de Montriveau, nezărind încă nimic, întoarse spre călăuză o privire de om pe moarte; dar atunci nubianul îl săltă pe umerii lui, îi ținu ridicat și îi arătă la vreo sută de metri un lac înconjurat de verdeață și de un desiş minunat, luminat de jăraticul soarelui în asfinţit. Ajunseseră la oarecare depărtare de un fel de banc de granit imens, în umbra căruia sublimul peisaj sta parcă învăluit. Lui Armand i se păru că se naşte a doua oară, iar călăuza lui, acest uriaş plin de înțelepciune și de curaj, își împlini opera de devotament, ducându-l în spinare de-a lungul potecilor netede și fierbinți, abia trasate pe granit. Vedea de-o parte iadul nisipurilor și de cealaltă paradisul pământesc al celei mai frumoase oaze a pustiului.

Ducesa, impresionată de la început de înfățișarea acestui personaj poetic, fu și mai emoționată când află că e însuși marchizul de Montriveau, la care ea visase noaptea trecută. A se afla în nisipurile arzătoare ale deșertului împreună cu el, a-l avea ca tovarăș de coșmar, pentru o femeie cu asemenea fire nu însemna oare prevestirea unei minunate desfătări? Niciodată vreun bărbat n-a avut chipul mai asemănător caracterului său decât Armand, și niciunul n-a putut să intrige privirile mai mult decât el. Capul, mare și pătrat, avea ca principală trăsătură caracteristică un păr negru enorm și abundent învăluindu-i figura într-un fel ce reamintea perfect de generalul Kléber⁽⁷⁶⁾, cu care se asemana prin fruntea lată, prin ovalul feței, prin cutezanța liniștită a ochilor și prin înflăcărarea pe care o exprimau trăsăturile proeminente ale chipului său. Era scund, cu pieptul larg, musculos ca un leu. Când

umbla, înfățișarea lui, călcătura, gestul cel mai mărunț trădau deopotrivă și o impunătoare siguranță și un anume despotism. Părea a ști că nimic n-ar putea să se opună voinței lui, poate pentru că nu voia nimic nedrept. Cu toate astea, asemenea tuturor oamenilor într-adevăr puternici, era blajin la vorbă, simplu în maniere și bun din fire. Toate aceste frumoase calități dădeau însă impresia că sunt gata să dispară în împrejurări grave, atunci când omul devine neîndurător în simțămintele lui, neclintit în hotărâri, cumplit în fapte. Un cunoscător ar fi putut să observe la colțul buzelor lui dunga obișnuită pe care o sapă înclinația spre ironie.

Ducesa de Langeais, știind câtă prețuire se atribuia acum cuceririi acestui bărbat, hotărî, în timpul scurt care-i trebui ducesei de Maufrigneuse să se ducă să-l ia pentru a i-l prezenta, să facă din el unul dintre adoratorii ei, să-i dea întâietate asupra tuturor celorlalți, să-l lege de persoana ei și să-i dăruiască toate cochetăriile. Era o toană, un simplu capriciu de ducesă, capriciu din care Lope de Vega sau Calderon a creat *Câinele grădinarului*. Vru ca acest bărbat să nu fie al nici unei femei, dar nu se gândi că ea însăși trebuia să devină a lui. Ducesa de Langeais avea din fire calitățile necesare pentru a juca rolul de cochetă, iar educația i le desăvârșise.

La duchesse de Langeais avait reçu de la nature les qualités
nécessaires pour jouer les rôles de coquette....

LA DUCHESSE DE LANGEAIS.

Femeile aveau de ce s-o invidieze, și bărbații aveau de ce s-o iubească. Nu-i lipsea nimic din ceea ce poate să inspire iubirea, din ceea ce o îndreptățește și din ceea ce o face să dureze. Frumusețea ei, manierele, vorba, înfățișarea, toate se îngemănau spre-a o dăruia cu o cochetărie firească, ce pare a fi însăși conștiința puterii unei femei. Era bine făcută și se mișca poate cam prea alintat, singura afectare ce i se putea reproșa. Totul în ea era armonios, de la cel mai mic gest până la întorsătura specifică a frazelor și la felul ipocrit în care-și arunca privirea. Trăsătura predominantă a fizionomiei ducesei era o noblete elegantă, pe care nu o altera neastâmpărul cu totul francez al ființei ei. O asemenea atitudine pururi schimbătoare constituia o uimitoare atracție pentru bărbați. Ducesa lăsa impresia că, atunci când își scoate corsetul și podoabele vestimentare, trebuie să fie iubita cea mai fermecătoare. Într-adevăr, toate bucuriile iubirii se aflau în germene în îndrăzneala privirilor ei expresive, în alintările glasului, în gingășia vorbelor, lăsând să se vadă ca ascunde în sine o curtezană de soi, pe care zadarnic o tăgăduiau cucerniciile sale. Cel ce sta în preajma ei la vreo serată o vedea când veselă, când melancolică, fără a avea aerul că afectează melancolia ori veselia. Știa să fie și drăguță, și disprețuitoare, și insolentă, și încrezătoare, după cum voia. Părea bună și era într-adevăr bună. În situația ei, nimic n-o silea să recurgă la josnicia răutăților. De la o clipă la alta se arăta, rând pe rând, ba lipsită de orice încredere și vicleană, ba înduioșător de tandră, apoi dură și rece de îngheța inimile. Însă pentru a o descrie exact ar trebui să îngrămădim toate antitezele feminine; într-un cuvânt, era ceea ce voia să fie ori să pară. Fața ei puțin cam prea lungă avea ceva delicat, ceva gingaș care amintea de figurile din Evul mediu. Obrazul îi era palid, ușor trandafiriu. Totul în ea păcătuia, pentru a ne

exprima astfel, printr-un prisos de suavitate.

Domnul de Montriveau se lăsă cu plăcere prezentat ducesei de Langeais care, după obiceiul persoanelor deprinse de un gest ales să evite banalitățile, îl întâmpină fără a-l copleși cu un noian de întrebări ori de complimente ci cu un fel de grație respectuoasă menită să măgulească pe un bărbat superior; căci superioritatea presupune la un bărbat ceva din acel tact care pe femei le face să ghicească tot ceea ce ține de sentimente. Dacă ea manifestă vreo curiozitate, o manifestă numai prin priviri; dacă făcu vreun compliment, îl făcu numai prin felul ei de a fi; și desfășură acele grațiozități verbale și acea discretă dorință, de a plăcea pe care știa să le folosească mai bine decât oricine. Dar, într-un fel, toată conversația ei nu fu decât scrisoarea propriu-zisă; trebuia să existe însă și un post-scriptum, în care urma să fie spusă. adevărata intenție. După o jumătate de oră de conversație banală, în care numai tonul și zâmbetele dădeau preț deosebit cuvintelor, când domnul de Montriveau păru a voi să se retragă în mod discret, ducesa îl reținu printr-un gest grăitor.

— Domnule, îi spuse ea, nu știu dacă cele câteva clipe în care am avut plăcerea să stau de vorbă cu dumneavoastră v-au putut interesa atât încât să-mi îngăduie să vă invit la mine; mă tem să nu fie prea mult egoism în a voi să vă acaparez. Dacă-mi veți face plăcerea să acceptați, mă veți găsi acasă în fiecare seară, până la ora zece.

Frazele acestea fură rostite cu un ton așa de cochet, încât domnul Montriveau nu putu să nu accepte invitația. Când se întoarse la grupul de bărbați așezați la oarecare distanță de femei, mai mulți prieteni îl felicitară, mai în serios, mai în glumă, pentru primirea extraordinară pe care i-o făcuse ducesa de Langeais. Această anevoioasă, această strălucită cucerire era fără doar și poate lucru sigur, iar gloria îi fusese rezervată

artileriei din gardă. E ușor de închipuit glumele amicale ori răutăcioase pe care un asemenea subiect, odată admis, le stârni în acest salon parizian, unul dintre acele saloane unde fiecare ține cu tot dinadinsul să se distreze și unde zeflemelile durează atât de puțin încât fiecare se grăbește să stoarcă din ele toată spuma.

Generalul se simți măgulit, fără voia lui, de astfel de fleacuri. Din locul în care se instalase, privirile îi fură atrase prin mii de gânduri nelămurite către ducesă; și nu putu să nu-și mărturisească lui însuși că, dintre toate femeile ce-i vrăjiseră ochii cu frumusețea lor, niciuna nu-i oferise o mai fermecătoare îmbinare de virtuți, de defecte, de armonii pe care cea mai tinerească imaginație o poate râvni în Franța de la o iubită. Care bărbat, pe orice treaptă l-ar fi situat soarta, n-a simțit în suflet o bucurie de nedescris întâlnind, la femeia pe care și-a ales-o fie și numai în vis, triplele desăvârșiri morale, fizice și sociale ce-i îngăduie să vadă totdeauna în ea întruchiparea tuturor jindurilor lui? Dacă nu este un motiv de iubire, această măgulitoare îmbinare este totuși fără îndoială, unul dintre cele mai de seamă vehicule ale simțămintelor. Fără vanitate, spunea un moralist înțelept al ultimului veac iubirea e un convalescent. Fără îndoială, atât pentru bărbat cât și pentru femeie, există o comoară de plăceri în superioritatea ființei iubite. Nu înseamnă oare foarte mult, dacă nu cumva chiar totul, a ști că amorul nostru propriu nu va suferi niciodată din pricina ei; că ea e destul de nobilă pentru a nu fi niciodată rănită de vreo aruncătură de ochi disprețuitoare, destul de bogată pentru a fi înconjurată de o strălucire egală celei cu care se împresoară înșiși regii efemerii ai finanțelor, destul de spirituală pentru a nu fi niciodată umilită printr-o glumă subțire, și destul de frumoasă pentru a fi rivala întregului ei sex. Un bărbat face asemenea reflecții într-o clipită. Când însă femeia ce i le inspiră îi prezintă totodată, pentru viitorul preafregedei lui pasiuni,

farmecele nemărginite ale grației, ingenuitatea unui suflet feciorelnic, miile de unduiri ale veșmântului ei elegant, piedicile din calea iubirii, oare toate acestea nu vor înduioșa până și inima celui mai rece bărbat? Iată în ce situație se afla în acel moment domnul de Montriveau, în privința femeilor, iar trecutul vieții sale chezășua într-un fel ciudățenia faptului. Aruncat de tânăr în uraganul războaielor franceze, trăind mereu pe timpurile de bătălie, el nu cunoștea din femeie decât ceea ce un călător grăbit, ce trece din han în han, poate să cunoască dintr-o țară. Poate că ar fi putut să spună despre viața lui ceea ce Voltaire spunea la optzeci de ani despre a sa, și-avea el oare treizeci și șapte de prostii să-și reproșeze? El era, la vârstă lui, tot atât de proaspăt în dragoste ca și un tânăr ce de-abia a citit Faublas⁽⁷⁷⁾ pe furiș. Știa totul despre femeie; despre dragoste însă nu știa nimic; iar virginitatea simțămintelor sale îi stârnea astfel dorințe nemaîncercate. Unii bărbați, robiți trudei la care i-au condamnat mizeria ori ambiția, arta ori știința, așa cum îl acaparaseră pe domnul de Montriveau războaiele și întâmplările vieții lui, cunosc situația aceasta ciudată pe care rareori o mărturisesc. La Paris, toți bărbații sunt datori să fi iubit. Nicio femeie nu-l vrea pe cel pe care niciuna nu l-a vrut. Din teama de a fi luat drept un prostănac, purced minciunile înfumurării generale în Franța, unde a trece drept un prostănac înseamnă a nu fi din această țară. Domnul de Montriveau fu cuprins de o dorință violentă, o dorință sporită în arșița deșertului, și totodată de o duioșie sufletească a cărei îmbrățișare pârjolitoare n-o cunoscuse încă. Tot atât de tare pe cât era de violent, el știu să-și stăpânească emoțiile; dar vorbind întruna despre lucruri indifferente, se închidea în sine însuși și își jura că o va avea pe această femeie, singurul mod în care putea el să conceapă iubirea. Dorința lui deveni un jurământ făcut în maniera arabilor printre care trăise, și pentru care un jurământ e un legământ încheiat între ei

și întregul lor destin, destin pe care îl pun în slujba realizării acțiunii pentru care s-au jurat și față de care însăși moartea lor nu înseamnă decât un mijloc în plus pentru dobândirea succesului. Un tânăr și-ar fi spus: «Aș vrea într-adevăr s-o am pe ducesa de Langeais ca iubită!» Un altul: «Fericit ștregarul pe care-l va iubi ducesa de Langeais!» Dar generalul își spuse: «O voi avea ca iubită pe ducesa de Langeais.» Când un bărbat cu inimă de fecioară, pentru care iubirea devine o religie, concepe un asemenea gând, habar n-are în ce iad își pune piciorul.

Domnul de Montriveau dispăru brusc din salon și se întoarse acasă mistuit de primele accese ale primei lui febre amoroase. Dacă, pe la mijlocul vieții sale, un bărbat încă mai păstrează credințele, iluziile, naivitățile, înflăcărarile copilăriei, primul lui gest este, ca să spunem așa, de a întinde mâna să apuce ceea ce dorește; pe urmă, după ce a băgat de seamă distanțele aproape cu neputință de trecut care-l despart de acel lucru, se simte cuprins, ca și copiii, de un fel de mirare ori de o nerăbdare ce sporesc valoarea obiectului râvnit și tremură sau plânge. Astfel că, a doua zi, după cele mai furtunoase gânduri care îi tulburaseră vreodată sufletul, Armand de Montriveau se trezi sub jugul simțurilor, în care se strânsese forța unei iubiri adevărate. Această femeie, tratată în ajun cu atâta degajare, deveni a doua zi cea mai sfântă, cea mai de temut dintre puteri. Din acea clipă ea însemnă pentru el întreaga lume și întreaga viață. Simpla amintire a celor mai ușoare emoții pe care ea i le trezise făcea să pălească bucuriile lui cele mai mari și durerile cele mai ascutite pe care le încercase cândva. Revoluțiile cele mai fulgerătoare nu tulbură decât interesele omului, în timp ce o pasiune îi răscolește sentimentele. Or, celor ce trăiesc mai mult prin sentimente decât prin interese, celor ce au mai mult suflet și sânge decât spirit și limfă, o iubire reală le provoacă răsturnarea totală a existenței.

Într-o clipă, printr-o singură hotărâre, Armand de Montriveau dădu uitării întreaga lui viață trecută. După ce se întrebaseră de zeci de ori, ca un copil: «Să mă duc? Să nu mă duc?» se îmbracă, ajunse la palatul Langeais pe la ora opt seara și fu primit de femeia, nu de femeia, ci de idolul pe care-l văzuse în ajun, sub lumini, ca de o fecioară proaspătă și pură, înveșmântată în voaluri de mătase și-n dantele. Sosise năvalnic ca să-i declare dragostea lui, de parcă ar fi fost vorba de prima lovitură de tun pe un câmp de bătălie. Biet școlar! O găsi pe vapoarea lui silfidă învăluită într-un capot de cașmir brun, cu fronseuri meșteșugite, tolănită pe divanul dintr-un budoar abia luminat. Doamna de Langeais nici măcar nu se ridică, înălță doar capul, cu părul răvășit, strâns totuși sub un voal. Apoi, cu o mână care, în lumina moale și tremurătoare a unei singure lumânări așezată departe de ea, păru ochilor lui Montriveau albă ca o mână de marmură, îi făcu semn să se așeze și-i spuse cu o voce tot atât de blândă ca lumina:

— De n-ați fi fost dumneavoastră, domnule marchiz, de-ar fi fost un prieten cu care aș fi putut să procedez oricum sau o persoană oarecare ce m-ar fi interesat prea puțin, nu v-aș fi primit. Mă simt îngrozitor de rău.

Armand își spuse în sine: «Trebuie să plec.»

— Dar, reluă ea, aruncându-i o privire înflăcărată pe care naivul militar o atribui febrei, nu știu de ce, poate fiindcă presimțeam plăcuta dumneavoastră vizită a cărei promptitudine mă impresionează nespuse, de câteva clipe începusem să simt cum mi se limpezește capul.

— Atunci, pot să rămân, îi spuse Montriveau.

— Ah! aș fi foarte mâhnită dacă ați pleca. Îmi și spuneam azi dimineață că probabil n-am făcut asupra dumneavoastră nici cea mai mică impresie; că, fără îndoială, ați luat invitația mea drept una dintre acele fraze banale pe care pariziențele le aruncă la întâmplare și vă iertam de la bun început ingratitudinea. Un om care vine din pustiuri nu e dator să știe cât de

exclusivist e foburgul nostru în amicițiile sale.

Aceste cuvinte grațioase, abia murmurate, picau unul câte unul, încărcate ca de un sentiment de bucurie ce părea că le dictează. Ducesa voi să culeagă toate foloasele migrenei sale și avu un succes deplin. Bietul militar suferea realmente de suferința prefăcută a acestei femei. Ca și Crillon ascultând povestirea patimilor lui Iisus Cristos, era gata să-și tragă spada împotriva durerilor de cap. Dar cum să mai cutezi atunci să-i vorbești acestei bolnave despre dragostea pe care o inspira? Armand înțelese că ar fi caraghios să-și fluture tam-nisam iubirea față de o femeie atât de superioară. Înțelese dintr-un singur gând toate gingășiile simțirii și ale pretențiilor sufletului. A iubi nu înseamnă oare a ști să pledezi, să cerșești, să aștepti? Dragostea pe care o simți nu trebuie oare s-o dovedești? Dar limba lui era împietrită, era înghețată de conveniențele nobilului foburg, de majestatea migrenei și de sfielile dragostei adevărate. Nicio putere din lume însă n-ar fi putut să ascundă ochii lui în care străluceau arșițele și nemărginirile pustiului, ochi calmi ca ai panterelor, ochi peste care pleoapele nu coborau decât rareori. Ei îi plăcu privirea aceasta fixă ce o scălda în lumină și în iubire.

— Doamnă ducesă, răspunse el, mă tem că-mi voi exprima stângaci recunoștința pe care mi-o inspiră bunătatea dumneavoastră. În această clipă nu râvnesc decât un singur lucru: puterea de a vă împrăști suferințele.

— Îngăduiți-mi să mă descotorosesc de asta, mi-e tare cald acum, spuse ea, aruncând printr-o mișcare plină de grație pernița ce-i acoperea picioarele, pe care le lăsă să se vadă în toată strălucirea lor.

— Doamnă, în Asia, picioarele dumneavoastră ar prețui zece mii de țechini.

— Compliment de călător, spuse ea zâmbind.

Această ființă spirituală își făcu o plăcere din a-l

arunca pe asprul Montriveau într-o flecăreală pună de stupizenii, de locuri comune și de nonsensuri, în care el manevra, militărește vorbind, ca prințul Carol în luptele cu Napoleon. Malițioasă, o amuză să măsoare întinderea proaspetei lui pasiuni după numărul prostiilor stoarse de la acest debutant, pe care îl conducea cu pași mărunți printr-un labirint încâlcit în care voia să-l lase rușinat de el însuși. Începu deci prin a-și bate joc de acest bărbat, pe care totuși îi plăcea să-l facă să uite timpul. Adesea, când o primă vizită se lungește, ea poate să provoace ispite amăgitoare, însă Armand nu se lăsă prins. Celebrul călător era în budoarul ducesei de o oră, trâncănind despre toate, nespunând nimic, simțind că nu era decât un instrument cu care se juca această femeie, când ea se ridică, se așeză, își puse la gât voalul pe care-l avea pe cap, se sprijini în coate, îi mulțumi pentru completa ei vindecare și sună pentru a porunci să se aprindă luminile în budoar. Apoi, după nemișcarea absolută în care rămăsese, urmară mișcările cele mai grațioase. Se întoarse către domnul de Montriveau și-i spuse, ca răspuns la o mărturisire pe care i-o smulsese și care păru s-o intereseze în mod deosebit.

— Vreți să vă bateți joc de mine încercând să mă faceți să cred că n-ați iubit niciodată. Iată marea pretenție a bărbaților față de noi. Noi îi credem, Din pură politețe! Parcă noi nu știm, prin noi înșine, care e adevărul? Unde este bărbatul care să nu fi întâlnit în viața lui măcar un prilej de a se îndrăgosti? Dar vă place să ne amăgiți, iar noi, biete proaste ce suntem, vă lăsăm s-o faceți, întrucât amăgelile acestea sunt și ele omagii aduse superiorității sentimentelor noastre, care sunt numai puritate.

Această ultimă frază fu rostită pe un ton plin de gravitate și de trufie, care făcu din novicele îndrăgostit o ghiulea aruncată în hăul unei prăpăstii, iar din ducesa un înger ce se întorcea în zbor spre cerul său de neatins.

«La naiba! își zise Armand de Montriveau, în ce chip

s-o iau ca să-i spun acestei făpturi sălbătice că o iubesc?»

De fapt, i-o și spusese de zeci de ori, sau mai degrabă ducesa citise de zeci de ori în privirile lui, și vedea, în pasiunea acestui om într-adevăr mare, un amuzament pentru ea, o plăcere în viața ei fără plăceri. Se și pregătea, așadar, foarte abilă, să ridice împrejur niște redute pe care să le pună în calea asalturilor lui, înainte de a-i îngădui intrarea în inima ei. Jucărie a capriciilor, Montriveau trebuia să rămână pe loc, sărind mereu din dificultate în dificultate, ca o insectă chinuită de un copil ce o lasă să creadă că, trecând de pe un deget pe altul, înaintează, pe când răutăciosul ei călău o ține în același loc. Ducesa recunoscuse însă, cu o plăcere de nespus, că acest bărbat de caracter nu mințea în ceea ce spune. Armand, într-adevăr, nu iubitese niciodată. Și se pregătea să plece, nemulțumit de el, nemulțumit de ea, mai ales; dar ea fu bucuroasă, văzând în aceasta o îmbufnare pe care știa că poate s-o risipească cu un cuvânt, cu o privire, cu un gest.

— Veniți mâine seară? îi spuse ea. Mă duc la bal, am să vă aștept până la ora zece.

A doua zi, Montriveau își petrecu cea mai mare parte a zilei stând la fereastra cabinetului său și fumând o grămadă de țigări. Numai așa putu să aștepte ora când trebuia să se îmbrace și să plece la palatul Langeais. Câtă milă i-ar fi cuprins pe cei ce cunoșteau valoarea extraordinară a acestui om, dacă l-ar fi văzut atât de mic și atât de înfrigorat, dacă ar fi aflat că această minte, ale cărei raze puteau să cuprindă lumi întregi, se restrânge la proporțiile budoarului unei femeiuști drăguțe. Dar el însuși se simțea atât de decăzut în fericirea lui, încât, nici măcar pentru a-și salva viața, nu și-ar fi mărturisit iubirea nici unuia dintre prietenii săi intimi. În sfiala ce-l cuprinde pe un bărbat când iubește nu se ascunde oare întotdeauna și puțină rușine, și oare nu tocmai acest sentiment umilitor constituie mândria

femeii? În sfârșit, oare nu din pricina unor motive de acest fel, pe care însă ele nu și le explica, aproape toate femeile sunt ispitite să-și dea în vileag, mai degrabă decât bărbații, taina dragostei lor, taină ce poate că le și plictisește?

— Domnule, spuse valetul de casă, doamna ducasă nu vă poate primi; se îmbracă și vă roagă s-o așteptați aici.

Armand se plimbă prin salon studiind bunul gust ce se manifesta până și în cele mai neînsemnate detalii. O admiră pe doamna de Langeais, admirându-i lucrurile care îi trădau obiceiurile, înainte de a-i fi putut cunoaște ființa și ideile. După vreo oră, fără să facă vreun zgomot, ducea ieși din camera ei. Montriveau se întoarce, o văzu mergând ușor ca o umbră și tresări. Ea veni spre el, fără să-l întrebe ca o burgheză: — Cum mă găsiți? Era sigură de ea, iar privirea-i liniștită spunea: — M-am gătit așa ca să-ți plac. Numai o zână din povești, nașă a vreunei prințese necunoscute, numai ea putuse să înfășoare în jurul gâtului acestei ființe fermecătoare norul unui voal atât de vaporos, ale cărui infoieri aveau, tonuri vii, sporite și mai mult de strălucirea unui ten mătăsos. Ducea era răpitoare. Albastrul luminos al rochiei, cu ornamente asemenea cu florile ce și le prinsese în păr, părea, prin bogăția culorii, a da un trup suavelor forme ale ducesei, devenite cu totul aeriene; căci lunecând grăbită spre Armand, ea făcu să fluture cele două capete ale eșarfei, iar bravul soldat nu putu atunci să se împiedice a o compara cu frumoasele insecte albastre ce se rotesc pe deasupra apelor, printre florile cu care par să se confunde.

— V-am făcut să așteptați, spuse ea cu glasul pe care știu să-l ia femeile față de bărbatul căruia vor să-i placă.

— Aș aștepta răbdător o veșnicie, dacă aș ști că Divinitatea e frumoasă ca dumneavoastră; dar a vă vorbi despre frumusețea dumneavoastră nu înseamnă un compliment; pe dumneavoastră nu mai poate să vă

impresioneze decât adorația. Îngăduiți-mi dar să vă sărut eșarfa.

— O, o! spuse ea făcând un gest de mândrie, vă stimez îndeajuns pentru a vă oferi mână.

Și îi întinse mână s-o sărute. O mână de femeie, în clipa când iese din baia ei înmiresmată, încă mai păstrează o anume frăgezime gingașă, o moliciune catifelată a cărei senzație suavă trece de la buze la suflet. De aceea, pentru un bărbat îndrăgostit care are în simțuri tot atâta voluptate câtă iubire are în inimă, un asemenea sărut, în aparență cast, poate să stârnească furtuni înfricoșătoare.

— Mi-o veți oferi întotdeauna la fel ca acum? spuse cu smerenie generalul, sărutând respectuos primejdioasa mână.

— Da; însă ne vom mărgini la atât, spuse ducesa zâmbind.

Se așează și păru foarte neîndemânatică să-și pună mânușile vrând să facă să lunece pielea prea strâmtă de-a lungul degetelor ei, și în același timp să-l privească pe domnul de Montriveau, ce admira rând pe rând și pe ducesa și grația gesturilor ei repetate.

— A! e perfect, zise ea, ați fost punctual, îmi place punctualitatea. Majestatea Sa spune că punctualitatea este politețea regilor; eu însă, fie vorba între noi, cred că e cea mai respectuoasă dintre măguliri. O, nu-i așa?! Spuneți!

Apoi îl privi iarăși printre gene, spre a-i exprima o simpatie amăgitoare, văzându-l mut de fericire și cu totul vrăjit de astfel de nimicuri. Ah! ducesa își cunoștea de minune meseria de femeie, se pricepea de minune să reînălțe un bărbat pe măsură ce el devenea tot mai mic, și să-l răsplătească prin câteva vorbe drăguțe și vane la fiecare pas pe care el îl făcea coborând scara flecărelilor sentimentale.

— Să nu uitați niciodată să veniți la ora nouă.

— Nu voi uita; dar veți merge la bal în fiecare seară?

— Știu eu? răspunse ea, ridicând din umeri cu un gest copilăros ca pentru a mărturisi că este plină de capricii și că un îndrăgostit trebuie s-o ia așa cum e. De altminteri, reluă ea, ce vă îngrijorează? Veți merge cu mine.

— În seara asta, zise el, ar fi greu, nu sunt îmbrăcat cum se cuvine.

— Mi se pare, răspunse ea privindu-l cu mândrie, că dacă cineva trebuie să sufere din pricina felului cum sunteți îmbrăcat, aceea sunt eu. Dar să știți, domnule călător, că bărbatul căruia îi accept eu brațul este întotdeauna mai presus de modă, nimeni nu va îndrăzni să-l critice. Constat că nu cunoașteți lumea, asta mă face să țin și mai mult la dumneavoastră.

Și îl arunca în nimicurile lumii, silindu-se să-l inițieze în deșertăciunile unei femei la modă.

«Dacă vrea să facă o prostie pentru mine, își zise în sine Armand, aș fi un mare nerod s-o împiedic. Mă iubește, fără îndoială, și, de bună seamă, nu-i pasă de lume mai mult decât îmi pasă mie; așa că hai la bal!»

Ducesa se gândea, desigur, că oricine îl va vedea pe general în cizme și cu cravată neagră, venit după ea la bal, nu va șovăi o clipă să-l creadă îndrăgostit nebunește de ea. Fericit s-o vadă pe regina lumii elegante că vrea să se compromită pentru el, generalul fu plin de spirit, fiind plin de speranțe. Convins că e simpatizat, își desfășură ideile și sentimentele, fără să mai simtă stânjeneala ce în ajun îi împovăra inima. Această conversație bogată, însuflețită, plină de acele prime confidențe, tot atât de plăcute să le spui cât și să le asculți, trebuia s-o fi cucerit pe doamna de Langeais sau să-i fi atârnat fermecătoarea cochetărie, ea însă privi încruntată pendula când sună miezul nopții.

— Ah! mă faceți să pierd balul! spuse ea, exprimându-și surpriza și ciuda că s-a lăsat pradă uitării. Apoi se dezvinovăți de această schimbare a dispoziției ei printr-un zâmbet ce făcu să zvâcnească

inima lui Armand.

— Îi făgăduisem totuși doamnei de Beauséant, adăugă ea. Toți mă așteaptă.

— Ei bine, să mergem!

— Nu, continuăți, spuse ea. Nu mă mai duc. Aventurile dumneavoastră în Orient mă farmecă. Povestiți-mi întreaga dumneavoastră viață, îmi place să particip la suferințele trăite de un om curajos, pentru că le trăiesc și eu, să știți! Se juca nervoasă cu eșarfa, o răsucea, o rupea cu mișcări repezite ce păreau a trăda o nemulțumire lăuntrică și gânduri adânci. — Noi nu prețuim nimic, noi femeile, continuă ea. Ah! suntem niște ființe mărunte, egoiste, frivole. Nu știm decât să ne plictisim, străduindu-ne să ne distrăm. Niciuna dintre noi nu-și înțelege rostul vieții. Altădată, în Franța, femeile erau lumini binefăcătoare, trăiau ca să-i aline pe cei ce plâng, să încurajeze marile virtuți, să-i răsplătească pe artiști și să însuflețească viața prin idealurile lor înalte. Dacă lumea a devenit atât de meschină, vina e a noastră. Dumneavoastră mă faceți să urăsc lumea și balurile ei. Nu, nu vă sacrific mare lucru. Izbutise să-și rupă cu totul eșarfa, ca un copil care, jucându-se cu o floare, sfârșește prin a-i smulge toate petalele; o făcu ghem, o aruncă departe de ea și putu astfel să-și arate gâtul de lebădă. Sună: — Nu voi pleca nicăieri, îi spuse valetului. Apoi își întoarse sfios ochii lungi, albaștri, către Armand, parcă voină, prin supunerea pe care o exprimau, să-l determine să accepte hotărârea ei ca pe o mărturie, ca pe o întâia mare favoare: — Ați avut multe necazuri, spuse ea după o pauză plină de gânduri și cu acea duioșie ce adesea există în vocea femeilor fără a fi și în inimă.

— Nu, răspunse Armand. Până azi n-am știut ce e fericirea.

— Acum însă știți, spuse ea privindu-l pe furiș, cu un aer ipocrit și viclean.

— Dar, de aici înainte, pentru mine, fericirea mai

poate însemna altceva decât să vă văd, să vă ascult?... Până astăzi n-am cunoscut decât suferința, acum înțeleg că pot să fiu și nenorocit...

— Gata, gata, spuse ea, duceți-vă acasă, e miezul nopții, să respectăm conveniențele. Eu nu m-am dus la bal, dumneavoastră ați fost aici. Să nu dăm prilejul să se vorbească despre noi. Adio. Nu știu ce voi spune, dar migrena e o persoană cumsecade care nu ne dă niciodată de gol.

— Măine e bal? întrebă el.

— Vă veți deprinde, cred. E bine, da, mâine vom merge iarăși la bal.

Plecând, Armand se simțea cel mai fericit om de pe lume. Apoi, în fiecare seară, veni la doamna de Langeais la ora care, printr-un fel de înțelegere tacită, îi fu rezervată. Ar fi plictisitor, mai ales pentru tinerii ce au o grămadă de asemenea amintiri frumoase, a împinge mai departe povestirea aceasta, pas cu pas, așa cum înainta poemul conversațiilor intime ale celor doi, conversații al căror mers ba o ia înainte, ba rămâne în urmă, după bunul plac al unei femei, când printr-o înfruntare de cuvinte, atunci când sentimentul merge prea repede, când printr-o lamentație despre sentimente, atunci când cuvintele nu mai răspund gândirii ei. Așa încât, pentru a marca progresul acestei povești ce se înfiripa ca pânza Penelopei, poate că ar trebui să ne mărginim la manifestările materiale ale sentimentelor. Astfel, la câteva zile după prima întâlnire dintre ducesa și Armand de Montriveau, vajnicul general cucerise, cu drept deplin de proprietate, îngăduința să sărute mâinile nesățioase de sărutări, ale iubitei lui. Oriunde apărea doamna de Langeais, se ivea neapărat și domnul de Montriveau, pe care câțiva inși îl numiră, în glumă, *plantonul ducesei*. Poziția aceasta îi și crease lui Armand câțiva invidioși, câțiva geloși, câțiva dușmani. Doamna de Langeais își atinsese țelul. Marchizul se pierdea printre numeroșii ei admiratori și îi slujea ducesei spre

a-i umili pe cei ce se făleau că ar fi în bunele ei grații, acordându-i în mod public prioritatea față de toți ceilalți.

— Nu mai încape nicio îndoială, spunea doamna de Sérizy, bărbatul pe care ducea îl prețuiește cel mai mult este domnul de Montriveau.

Cine nu știe ce vrea să zică, la Paris, *a fi prețuit de o femeie*? Astfel lucrurile erau în perfectă ordine. Ceea ce se povestea cu multă plăcere despre general îl făcu așa de redutabil, încât tinereii abdicară tacit de la pretențiile lor asupra ducesei și nu mai rămaseră în cercul ei decât ca să exploateze importanța pe care o obțineau folosindu-se de numele și de persoana sa, spre a se aranja cât mai bine cu câteva frumuseți de mână a doua, încântate că pot cuceri un adorator de-al doamnei de Langeais. Ducea avea un ochi destul de ager pentru a observa dezertările și tratatele încheiate, de care orgoliul ei nu-i îngăduia să se lase păcălită. Atunci ea se pricepea, cum spunea domnul prinț de Talleyrand, care-o iubea mult, să se răzbune cumplit printr-un cuvânt cu două tășuri, cu care șfichiua asemenea legături *morganatice*. Zeflemeaua ei disprețuitoare nu contribuia mai puțin s-o facă temută și să treacă drept o persoană extraordinar de spirituală. Își consolida astfel reputația de virtute, amuzându-se totodată de secretele celorlalți, fără a și le lăsa descoperite pe ale sale. Totuși, după două luni de stăruințe, ea simți în adâncul sufletului un fel de teamă vagă, văzând că domnul de Montriveau nu pricepea nimic din finețurile cochetăriei practicate în foburgul Saint-Germain și lua în serios sclifoselile pariziene. — Scumpa mea ducasă, îi spusese bătrânul vidam de Pamiers, Montriveau e văr primar cu vulturii, n-o să poți să-l domesticești, și-o să te răpească în văzduhurile lui, dacă nu te aperi. A doua zi după seara în care istețul bătrân îi spusese aceste cuvinte, în care doamna de Langeais se temu că se află o profeție, încercă să se facă detestată și se arătă aspră,

mofturoasă, supărată, răutăcioasă față de Armand, care o dezarmă printr-o blândețe îngerească. Ducesa cunoștea așa de puțin bunătatea nemărginită a inimilor mari, încât fu copleșită de grațioasele glume cu care el îi întâmpină de la bun început văicărelile. Ea căuta ceartă și găsi dovezi de afecțiune. Atunci stăruie.

— Cu ce a putut să te supere un om care te idolatrizează? o întreabă Armand.

— Nu m-ai supărat, răspunse ea, devenind deodată dulce și supusă; dar de ce vrei să mă compromiți? Nu trebuie să fii decât un *prieten* pentru mine. Nu știai? Aș vrea să te văd stăpânit numai de gingășiile adevăratei prietenii, așa încât să nu pierd nici stima, nici plăcerea pe care o trăiesc alături de dumneata.

— Să nu-ți fiu decât *prieten*? exclamă domnul de Montriveau, în capul căruia acest cuvânt cumplit producea descărcări electrice. Încrezător în sinceritatea frumoaselor clipe ce mi le dăruiești, adorm și mă deștept cu dumneata în suflet; și acum, deodată, te complaci să ucizi fără niciun motiv nădejdiile tainice care mă ajută să trăiesc. Vrei, după ce m-ai făcut să cred în statornicia dumitale și ai arătat atâta dezgust față de femeile ce nu au nimic altceva decât capricii, să mă faci să înțeleg că, asemenea tuturor femeilor din Paris, ai numai pasiuni, însă nu și iubire? Atunci, pentru ce mi-ai cerut viața și de ce ai primit-o?

— Am greșit, dragul meu. Da, o femeie greșeste lăsându-se purtată spre asemenea încântări, când ea nici nu poate, nici nu trebuie să le răsplătească.

— Înțeleg, n-ai fost decât puțin cochetă, și...

— Cochetă?... urâsc cochetăria. A fi cochetă, Armand, înseamnă a te făgădui mai multor bărbați și a nu te dăruiești nici unuia. A te da tuturor înseamnă libertinaj. Iată ceea ce am crezut că pot înțelege din moravurile noastre. Dar a te arăta melancolică față de cei prost dispuși, veselă față de nepăsători, diplomată față de ambițioși, a asculta cu o aparentă admirație pe

vorbăreți, a te preocupa de război față de militari, a fi pasionată de binele țării față de filantropi, a acorda fiecăruia mica lui porție de măgulire, mi se pare tot atât de necesar ca a ne pune flori în păr, diamante, mănuși și veșminte. Conversațiile sunt partea morală a toaletei, ele se pun și se scot odată cu pălăria cu pene. Numești aceasta cochetărie? Dar eu nu te-am tratat niciodată cum tratez pe toată lumea. Cu dumneata, dragul meu, sunt sinceră. N-am împărtășit întotdeauna ideile dumitale, dar când m-ai convins, după o discuție, nu m-ai văzut ce fericită eram? În sfârșit, te iubesc, dar numai atât cât îi este îngăduit unei femei pioase și curate să iubească. M-am gândit mult. Eu sunt căsătorită, Armand. Dacă felul în care trăiesc cu domnul de Langeais îmi lasă libertatea inimii, în schimb legile și conveniențele mi-au luat dreptul de a dispune de mine. Pe orice treaptă socială ar fi așezată, o femeie dezonorată se vede izgonită din societate, și nu cunosc încă niciun exemplu de bărbat care să știe la ce îl angajează atunci sacrificiile noastre. Mai mult încă, ruptura, pe care toată lumea o prevede, dintre doamna de Beauseant și domnul d'Ajuda, care, zice-se, se căsătorește cu domnișoara de Rochefide, mi-a dovedit că tocmai aceste sacrificii sunt aproape totdeauna cauzele pentru care ne părăsiți. Dacă m-ai iubi sincer, ai înceta să mă vezi câtva timp! Față de dumneata renunț la orice vanitate; nu-nseamnă asta nimic? Ce nu se spune despre o femeie de care niciun bărbat nu se atașează! Ah! n-are inimă, n-are spirit, n-are suflet, și mai ales n-are farmec. O! cochetele nu-mi vor ierta nimic, îmi vor tăgădui calitățile pe care se simt jignite că le vad la mine. Dacă îmi rămâne reputația, ce-mi pasă că-mi voi vedea contestate calitățile de către rivale? Ele nu mi le vor moșteni, fără îndoială. Haide, dragul meu, dăruie-i un lucru mărunț celei care îți jertfește atâta! Vino mai rar, n-am să te iubesc mai puțin.

— Ah! răspunse Armand cu ironia grea a unei inimi

rănite, iubirea, după unii scriitori, nu se nutrește decât cu iluzii! Nimic nu e mai adevărat, văd, trebuie să-mi imaginez că sunt iubit. Dar, uite, unele gânduri sunt ca niște răni de care nu te mai vindeci: erai una dintre ultimele mele credințe, și-mi dau seama acum că totul e fals aici pe pământ.

Ea zâmbi.

— Da, continuă Montriveau cu o voce schimbată, credința dumitale catolică, la care vrei să mă convertești, e o minciună pe care și-o spun oamenii, speranța e o minciună întemeiată pe viitor, orgoliul e o minciună de la om la om, mila, înțelepciunea, spaima sunt calcule mincinoase. Fericirea mea va fi deci tot o minciună, trebuie să mă înșel pe mine însumi și să consimt să dau întotdeauna un ludovic de aur în schimbul unei monede de tinichea. Dacă poți, cu atâta ușurință, să te dispensezi de a mă vedea, dacă nu mă accepți nici ca prieten, nici ca iubit, nu mă iubești! Și eu, biet nebun, eu îmi spun asta, știu că e așa, și iubesc.

— Dar, Dumnezeu, bietul meu Armand, te lași furat de mânia.

— Eu?

— Da, crezi că e vorba despre totul, când eu nu-ți vorbesc decât despre prudență.

De fapt, era încântată de mânia ce se revărsa din ochii iubitului ei. Chinuindu-l, îl studia însă și lua aminte la cele mai mici schimbări de pe chipul lui. Dacă generalul ar fi avut nefericirea să se arate îngăduitor fără să murmure, așa cum li se întâmplă uneori sufletelor candide, ar fi fost alungat pentru totdeauna, umilit și dovedit de vina de a nu ști să iubească. Cele mai multe dintre femeii vor să se simtă violate moral. Nu e oare una dintre mândriile lor să nu cedeze niciodată decât prin forță? Armand însă nu era destul de priceput ca să-și dea seama de capcana dibaci pregătită de ducasă. Bărbații puternici, când iubesc, au un suflet

tare copilăros!

— Dacă nu vrei decât să păstrezi aparențele, spuse el cu naivitate, sunt gata să...

— Să nu păstrez decât aparențele? exclamă ea întrerupându-l. Dar ce idei ți-ai făcut despre mine? Ți-am dat eu oare cel mai mic drept să gândești că aș putea să fiu a dumitale?

— Dar bine, despre ce altceva vorbim? întrebă Montriveau.

— Dar, domnule, mă uimești. Nu, mulțumesc, reluă ea pe un ton rece, mulțumesc, Armand: mă previi la timp de o imprudență cu totul involuntară, crede-mă, dragul meu. Spui că știi să suferi? Și eu voi ști să sufăr. Vom înceta să ne vedem; apoi, după ce și unul și celălalt vom fi știut să ne recăpătăm puțin calmul, ei bine, vom încerca să ne pregătim o fericire îngăduită de societate. Sunt tânără, Armand; un om lipsit de delicatețe poate să-i facă destule necazuri și încurcături unei femei de douăzeci și patru de ani. Dar dumneata! dumneata vei fi prietenul meu, făgăduiește-mi.

— Femeia de douăzeci și patru de ani, răspunse el, știe să calculeze. Se așază pe divanul din budoar și rămase cu capul sprijinit în mâini. Mă iubești, doamnă? întrebă el, ridicând capul și arătându-i un chip plin de hotărâre. Spune deschis: da sau nu.

Întrebarea o înspăimântă pe ducesă mai tare decât o amenințare cu moartea – viclenie banală de care puține femei se mai sperie în secolul al nouăsprezecelea, când nu-i mai văd pe bărbați purtând spada la șold; dar oare nu există mișcări de gene, de sprincene, scăpărări de privire, tremur de buze ce exprimă și transmit o groază cumplită, magnetică?

— A! zise ea, dacă aș fi liberă, dacă...

— Hm! deci numai soțul dumitale ne stânjenește? exclamă generalul bucuros, plimbându-se cu pași mari prin budoar. Scumpa mea Antoinette, am o putere mai absolută decât a autocratului tuturor Rusiilor. Eu mă

înțeleg cu Fatalitatea, pot, socialmente vorbind, s-o dau, după placul meu, mai înainte sau mai în urmă, ca pe un ceas. A dirija Fatalitatea, în mașinăria noastră politică, nu-i totuna, la urma urmei, cu a-i cunoaște șurubăria? În curând vei fi liberă; să-ți amintești atunci de promisiunea făcută.

— Armand! exclamă ea, ce vrei să spui? Dumnezeu mare! crezi că eu aș putea să fiu răsplata unei crime? Îmi vrei moartea? Oare nu ai niciun fel de religie? Eu mă tem de Dumnezeu. Cu toate că domnul de Langeais mi-a dat destule motive să-l urăsc, nu-i doresc niciun rău.

Domnul de Montriveau, care bătea mașinal cu degetele în marmura șemineului semnalul întoarcerii trupelor în cazarmă, se mulțumi s-o privească pe ducesă cu un aer liniștit.

— Dragul meu, spuse ea continuând, respectă-l. Nu se poartă cum se cuvine cu mine, dar eu am îndatoriri de împlinit față de el. Pentru a evita nenorocirile cu care-l ameninți, ce nu aș fi în stare să fac? Ascultă, continuă ea după o pauză, n-am să-ți mai vorbesc de despărțire, vei veni aici ca și în trecut, îți voi da întotdeauna fruntea să mi-o săruți; dacă am refuzat uneori, a fost din cochetărie, într-adevăr. Dar, să ne înțelegem, spuse ea, văzându-l că se apropie. Ai să-mi dai voie să sporesc numărul admiratorilor mei, să-i primesc în cursul dimineții, mai des chiar decât în trecut: vreau să mă port îndoit de ușuratic, vreau să mă port față de dumneata foarte urât în aparență, să simulăm o ruptură; vei veni ceva mai rar la mine; și pe urmă, după...

Rostind aceste cuvinte, se lăsă cuprinsă de mijloc, părând să simtă, strânsă astfel de Montriveau, plăcerea deosebită pe care o simt cele mai multe femei într-o asemenea strângere, prin care toate plăcerile iubirii par făgăduite; apoi dori fără îndoială să obțină vreo confidență, căci se ridică în vârful picioarelor pentru a-și apropia fruntea de buzele arzătoare ale lui Armand.

— După, reluă Montriveau, nu-mi vei mai pomeni de soțul dumitale; nu trebuie să te mai gândești la asta.

Doamna de Langeais păstră tăcerea.

— Cel puțin, spuse ea după o pauză semnificativă, vei face tot ceea ce am să-ți cer, fără să murmuri, fără să fii rău, spune-mi? N-ai vrut să mă sperii? Hai, mărturisește!... Ești prea bun pentru a nutri vreodată gânduri criminale. Dar ai oare secrete pe care eu nu le cunosc? Cum poți, oare, să stăpânești soarta?

— În momentul când îmi confirmi că mi-ai dăruit inima, sunt prea fericit ca să știu ce-aș putea răspunde. Am încredere în tine, Antoinette, nu mă voi lăsa cuprins nici de bănuieli, nici de false gelozii. Dar, dacă întâmplarea îți va reda libertatea, noi suntem uniți...

— Întâmplarea, Armand, spuse ea, făcând unul dintre acele gesturi drăguțe cu capul, care par pline de subînțelesuri, și pe care acest soi de femei îl aruncă ușor, așa cum o cântăreață se distrează cântând. Pura întâmplare, continuă ea. Să știi bine: dacă din vina ta i se va întâmpla vreo nenorocire domnului de Langeais, nu voi fi niciodată a ta.

Se despărțiră mulțumiți și unul și celălalt. Ducesa făcuse un pact ce-i permitea să dovedească lumii, prin vorbele și prin faptele ei, că domnul de Montriveau nu-i era amant. În ceea ce-l privea pe el, vicleana își făcea socoteala că-l va obosi, neacordându-i alte favoruri decât cele furate în disputele mărunte al căror curs ea îl putea opri oricând va voi. Știa atât de drăguț să revoce a doua zi concesiile consimțite în ajun, era atât de hotărâtă să rămână virtuoasă trupește, încât nu vedea nicio primejdie pentru ea în aceste tratative de care nu au a se teme decât femeile cu adevărat îndrăgostite. În sfârșit, o ducesă care trăia despărțită de soțul ei oferea prea puține lucruri dragostei, jertfindu-i o căsătorie de mult timp anulată. La rândul lui, Montriveau era foarte fericit că obținuse cea mai vagă dintre promisiuni, spulberând pentru totdeauna obiecțiile pe care o soție le

stoarce din credința conjugală pentru a se refuza amorului, și se felicita că a mai cucerit puțin teren. Așa că, un timp, se folosi de uzufructul drepturilor ce-i fuseseră acordate cu atâta greutate. Mai copil ca oricând, acest bărbat se lăsa dus de toate copilăriile ce fac din prima iubire o floare a vieții. El redevenea mic, revărsându-și și sufletul și toate forțele amăgite ale pasiunii sale asupra mâinilor acestei femei, asupra părului ei blond ale cărui bucle înfoiate le sărută, asupra frunții strălucitoare pe care el o vedea pură. Scăldată în iubire, învinsă de efluviile magnetice ale unui sentiment atât de fierbinte, ducesa ezita să dezlănțuie cearta ce trebuia să-i despartă pentru totdeauna. Această făptură plăpândă era mai femeie decât credea, încercând să împace exigențele religiei cu înflăcărările vanității și cu aparențele plăcerilor după care se pasionează pariziențele. În fiecare duminică asculta liturghia și nu lipsea de la nicio slujbă; apoi, seara, se cufunda în îmbătătoarele voluptăți pe care le stârnesc dorințele mereu înăbușite. Armand și doamna de Langeais se asemănau cu acei fachiri din India ce sunt răsplătiți pentru castitatea lor prin ispitele pe care ea li le dăruie. Poate că și ducesa izbutise să-și mistifice iubirea în astfel de dezmierdări frățești, ce-ar fi părut nevinovate oricui, dar pe care spiritul ei mândru le considera nemaipomenite depravări. Cum altfel s-ar explica misterul de neînțeles al neconținutelor ei șovăieli? În fiecare dimineață lua hotărî rea să-și închidă poarta pentru marchizul de Montriveau; și, în fiecare seară, la ora știută, se lăsa vrăjită de el. După e ușoară apărare, se făcea mai puțin rea; vorba ei devenea blândă și dulce; numai doi îndrăgostiți puteau să fie așa. Ducea desfășura cel mai scăpărător spirit, cochetăriile ei cele mai cuceritoare; apoi, după ce ațâțase sufletul și simțurile iubitului ei, când acesta o îmbrățișa, îi plăcea să se lase sărutată și îmbrățișată de el, dar avea un *nec plus ultra*⁽⁷⁸⁾ al pasiunii ei; și, când el ajungea până

acolo, ea se îmbufna întotdeauna dacă, mânat de ardoare, generalul lăsa impresia că vrea să depășească barierele. Nicio femeie nu se refuză fără motiv dragostei, nu e nimic mai firesc decât să cedeze; dar doamna de Langeais se împrejmuia îndată cu o a doua linie de fortificații, mai greu de cucerit decât prima. Ea invoca poruncile religiei. Nici cel mai exigent părinte al bisericii n-a pledat vreodată mai bine cauza lui Dumnezeu; niciodată răzbunările Celui-prea-înalt n-au fost mai bine justificate decât prin vocea ducesei. Și nu întrebuița nici fraze de predică, nici dezvoltări retorice. Nu, ci își avea *patosul* ei personal. Celei mai arzătoare rugăminți a lui Armand ea îi răspundea printr-o privire muiată în lacrimi, printr-un gest ce închipuia o cumplită plenitudine a sentimentelor, îl făcea să tacă cerându-i s-o cruțe; nu mai voia să asculte niciun cuvânt, voia să moară, iar moartea îi părea preferabilă unei fericiri criminale.

— Oare nesupunerea față de Dumnezeu să nu însemne chiar nimic? îi spunea ea cu un glas slăbit în lupte lăuntrice asupra cărora această încântătoare comediană părea a fi căpătat cu greu o stăpânire trecătoare. Oamenii, pământul întreg ți le-aș sacrifica bucuroasă; dar ești prea egoist când îmi ceri întregul viitor pentru o clipă de plăcere. Haide, spune, nu ești oare fericit? adăuga ea, întinzându-i mâna și înfățișându-i-se într-un neglijeu ce-i oferea îndrăgostitului consolări cu care el, de bună seamă, se simțea totuși mulțumit.

Dacă, pentru a-l domoli pe un bărbat a cărui pasiune înflăcărată îi da fiori nemaiîncercați, sau dacă, din slăbiciune, lăsa să i se fure vreun sărut fulgerător, îndată se făcea că-i e frică, se rușina și-l izgonea pe Armand de pe canapea, atunci când canapeaua devenea primejdioasă.

— Plăcerile tale sunt păcate pe care le ispășesc eu, Armand; mă costă penitențe și remușcări, exclama ea.

Când Montriveau se trezea la două scaune depărtare de această fustă aristocratică, începea să blesteme și să-l hulească pe Dumnezeu. Atunci ducesa se supăra.

— Dar, dragul meu, zicea ea sec, nu pricep de ce refuzi să crezi în Dumnezeu, când e imposibil să crezi în oameni. Taci, să nu-mi vorbești așa; ai un suflet prea mare pentru a îmbrățișa prostiile liberalismului, care are ambiția să-l ucidă pe Dumnezeu.

Discuțiile teologice și politice îi slujeau drept dușuri pentru a-l calma pe Montriveau, care nu mai știa cum să se întoarcă la dragoste când ea îi ațâța mânia, aruncându-l la mii de leghe de acest budoar în teoriile absolutismului pe care știa să le apere minunat. Puține femei îndrăznesc să fie democrate, ar fi prea în contradicție cu despotismul lor în materie de sentimente. Dar adesea și generalul își scutura coama, lăsa departe diplomația, mârâia ca un leu, se pregătea de atac, se arunca asupra prăzii, se întorcea înnebunit de iubire la iubita lui, incapabil să-și stăpânească prea mult timp inima și gândurile în flăcări. Când ducesa se simțea îmboldită de vreo ispită destul de ațâțătoare pentru a o compromite, știa să iasă la timp din budoar: părăsea aerul încărcat de dorinți pe care-l respira acolo, trecea în salon, se așeza la pian, cânta cele mai fermecătoare arii de muzică modernă, amăgindu-și astfel dragostea din simțuri, care uneori nu-i da pace, dar pe care avea tăria s-o învingă. În acele clipe era sublimă în ochii lui Armand: nu se mai prefăcea, părea sinceră, iar bietul îndrăgostit se credea iubit. Rezistența ei egoistă îi făcea s-o ia drept o ființă sfântă și virtuoaasă, iar el, generalul de artilerie, se resemna și vorbea despre dragostea platonice! După ce se sătura de jocul de-a religia pentru mântuirea ei personală, doamna de Langeais o lua de la cap pentru cea a lui Armand: voia să-l readucă la sentimente creștine, îi tălmăcea *Geniul creștinismului*⁽⁷⁹⁾ pentru uzul militarilor. Montriveau își pierdea răbdarea, găsea jugul prea greu. O! atunci, din

spirit de contradicție, ea îi împuia capul cu Dumnezeu, ca să vadă dacă Dumnezeu o va scăpa de un om ce mergea drept spre țintă cu o stăruință de care ea începea să se înspăimânte. De altfel, ducesei îi plăcea să prelungească orice dispută ce părea să eternizeze lupta morală după care avea să urmeze o luptă materială mult mai primejdioasă.

Dar dacă opoziția ridicată în numele legilor căsniciei reprezentase *perioada civilă* a acestui război sentimental, situația de acum ar constitui *perioada religioasă*, și cunoscute, ca și precedenta, un moment de criză, după care îndârjirea avea să scadă. Într-o seară, Armand, venit întâmplător mai devreme, îl găsi pe domnul abate Gondrand, duhovnicul doamnei de Langeais, așezat într-un fotoliu de lângă șemineu, ca un om ce-și mistuia cina și dulcile păcate ale pocăinței sale. Vederea acestui bărbat cu obraji fragezi și odihniți, cu frunte senină, cu gura ascetică și cu privire rea de inchizitor, ce avea în ținuta lui o veritabilă noblete ecleziastică, iar în veșminte deja violetul episcopal, înnegură cumplit chipul lui Montriveau, care nu salută pe nimeni și rămase tăcut. Scos din iubirea lui, generalul nu era lipsit de tact; ghici deci, schimbând câteva priviri cu viitorul episcop, că el era promotorul predicilor cu care se înarma împotriva lui dragostea ducesei. Un abate ambițios să-i drămuiască și să-i îngrădească fericirea unui om oțelit ca Montriveau? acest gând îi clocotea pe chip, îi crispa degetele, îl făcu să se scoale, să se plimbe, să se zbuciume; apoi, când se așeza la loc, gata să răbufnească, o singură privire a ducesei izbutea să-l potolească. Doamna de Langeais, fără să se sinchisească de sumbra tăcere a iubitului ei, de care orice femeie s-ar fi simțit jenată, continua să converseze foarte spiritual cu domnul Gondrand despre necesitatea de a restabili religia în vechea ei strălucire. Ea argumenta mai bine chiar decât abatele motivul pentru care biserica trebuie să fie o putere și temporală

și spirituală totodată, și regreta că în camera *pair*-ilor nu există încă o *bancă a episcopilor*, așa cum există în Camera Lorzilor^[80]. În cele din urmă însă, abatele, știind că postul Paștilor îi va oferi prilejul să-și ia revanșa, îi cedă generalului locul și plecă. Ducesa de-abia putu să se ridice spre a face în fața duhovnicului ei o smerită reverență, ca răspuns la plecăriunea acestuia, într-atât era de intrigată de atitudinea lui Montriveau.

— Ce ai, dragul meu?

— Mi-e greață de abatele ăsta al tău.

— De ce n-ai luat o carte? îi zise ea, fără să ia seama dacă o aude sau nu abatele ce închidea ușa.

Montriveau rămase mut o clipă, căci ducesa își însoți cuvintele de un gest care le sporea impertinența vădită.

— Dragă Antoinette, îți mulțumesc că dai dragostei întâietate față de Biserică, dar, te implor, îngăduie-mi să-ți pun o întrebare.

— A! Mă interoghezi. Chiar te rog, continuă ea. Nu ești oare prietenul meu? Aș putea, firește, să-ți arăt adâncul inimii mele, n-ai vedea acolo decât o singură imagine.

— I-ai vorbit acestui ins despre iubirea noastră?

— E duhovnicul meu.

— Știe că te iubesc?

— Domnule de Montriveau, nu ai pretenția, îmi închipui, să te amesteci în tainele spovedaniei mele?

— Așadar, acest ins cunoaște toate disputele noastre și iubirea pe care ți-o port...

— Un ins, domnule? Zi Dumnezeu!

— Dumnezeu! Dumnezeu! Nu trebuie să fiu decât eu în inima dumitale. Dar lasă-l pe Dumnezeu liniștit, acolo unde e, din dragoste pentru El și pentru mine. Doamnă, nu te vei mai duce la spovedanie, sau...

— Sau? spuse ea zâmbind.

— Sau eu nu voi mai veni aici.

— Pleacă, Armand. Adio, adio pentru totdeauna.

Se ridică și trecu în budoarul ei, fără să-i mai arunce

vreo privire lui Montriveau, care rămase în picioare, cu mâna sprijinită pe un scaun. N-a știut nici el, niciodată, câtă vreme a stat așa. Sufletul are puterea nevăzută de a mări ori de a micșora timpul. Deschise ușa budoarului; era întuneric. O voce slabă ridică tonul pentru a spune răstit: – N-am sunat. De ce intri fără să te fi chemat? Suzette, lasă-mă.

— Ți-e rău? exclamă Montriveau.

— Du-te, domnule, răspunse ea și sună, ieși de-aici, cel puțin pentru o clipă.

— Doamna ducesă vrea să aprinzi lumina, spuse el valetului, care veni în budoar să aprindă lumânările.

Când valetul îi lăsă singuri pe cei doi îndrăgostiți, doamna de Langeais rămase culcată pe divanul ei, mută, nemișcată, de parcă Montriveau nici n-ar fi fost acolo.

— Scumpa mea, spuse el cu un accent de durere și de bunătate sublimă, am greșit. Nu mi-ar plăcea, bineînțeles, să te știu lipsită de credință.

— Tot e bine, replică ea, fără să-l privească și cu o voce aspră, că recunoști necesitatea conștiinței. Îți mulțumesc în numele lui Dumnezeu.

Generalul, mâhnit de neîndurarea acestei femei, care știa să devină, după plac, o străină sau o soră pentru el, făcu un pas deznădăjduit spre ușă, gândindu-se s-o părăsească pe ducesă pentru totdeauna fără a-i spune un cuvânt. Suferea, iar ducesa râdea în sinea ei de suferințele pricinuite printr-o tortură morală cu mult mai crudă decât tortura judiciară de odinioară. Acest bărbat însă nu mai era stăpân pe hotărârile lui. În orice împrejurare dificilă, o femeie este, într-un fel, plină de o anumită cantitate de vorbe; și dacă nu le-a rostit, simte senzația pe care o dă vederea unui lucru neterminat. Doamna de Langeais, care nu spusese totul, reluă vorba.

— Nu avem aceleași convingeri, generale, îmi pare foarte rău. Ar fi cumplit pentru o femeie să nu creadă

într-o religie care îngăduie să iubești până dincolo de mormânt. Nu mă refer la sentimentele creștinești, pe care nu le înțelegi. Lasă-mă să-ți vorbesc numai despre conveniențe. Vrei să-i interzici unei femei de la curte *sfânta împărtășanie* înainte de sfintele sărbători ale Paștilor? Și totuși, orice om trebuie să știe să tacă ceva folositor pentru partidul său. Oricât ar dori, liberalii nu vor ucide sentimentul religios. Totdeauna religia va fi o necesitate politică. Te-ai însărcina să guvernezi un popor de raționaliști? Napoleon n-a îndrăznit, el i-a prigonit pe ideologi. Pentru a împiedica popoarele să devină raționaliste, trebuie să li se impună sentimente. Să acceptăm deci religia catolică cu toate urmările ei. Dacă vrem ca Franța să meargă la liturghie, nu suntem oare datori să începem prin a merge noi înșine? Vezi, Armand, religia este legătura prin care principiile conservatoare îngăduie bogaților să trăiască liniștiți. Religia este strâns legată de proprietate. Firește că e mai frumos să cârmuiești popoarele prin idei morale decât prin eșafode, ca pe timpul Terorii^[81], singurul mijloc pe care detestabila voastră revoluție l-a inventat spre a se face ascultată. Preotul și regele ne reprezintă pe noi toți, pe tine, pe mine, pe prințesa cu care sunt prietenă, într-un cuvânt, personifică toate interesele oamenilor de treabă. Haide, dragul meu, rămâi în partidul tău, tu, care ai putea să devii aici un Sylla^[82], dacă ai avea cea mai mică ambiție. Nu cunosc politica, eu judec prin sentiment; totuși, știu destul pentru a-mi da seama că societatea s-ar prăbuși dacă i-am pune mereu în discuție temeliile...

— Dacă regele și curtenii voștri, dacă guvernul vostru gândesc tot așa, îmi faceți milă, spuse Montriveau. Restaurația, doamnă, trebuie să-și spună ca și Catherine de Medicis, când a crezut, pierdută bătălia de la Dreux^[83]: «Ei bine, ne vom face protestanți». Or, 1815 este bătălia voastră de la Dreux. Ca și tronul de pe acele vremuri, ați câștigat-o în fapt, dar ați pierdut-o în drept.

Protestantismul politic este biruitor în spirit. Dacă nu vreți să dați un edict ca acela de la Nantes^[84], sau dacă, după ce îl dați, îl veți revoca, dacă într-o zi se va demonstra și dovedi că nu mai doriți Carta^[85], care nu este decât un zălog dat menținerii intereselor revoluționare, Revoluția se va ridica iarăși cumplită și nu va trebui să vă dea decât o singură lovitură; nu ea va fi cea care va pieri din Franța; aici ea este însuși pământul. Oamenii se lasă uciși, interesele însă nu... Eh, Dumnezeu, ce ne pasă de Franța, de tron, de legitimitate, de lumea întreagă? Astea-s povești, pe lângă fericirea mea. Domniți, prăbușiți-vă, puțin mă interesează. Unde sunt deci?

— Dragul meu, ești în budoarul doamnei ducese de Langeais.

— Nu, nu, nicio ducasă, nicio de Langeais, sunt lângă scumpa mea Antoinette!

— Vrei să-mi faci plăcerea să rămâi acolo unde ești? spuse ea râzând și îndepărtându-l, însă fără violență.

— Nu m-ai iubit, așadar, niciodată, spuse el cu o furie care-i scăpăra în ochi ca niște fulgere.

— Nu, dragul meu.

Acest *nu* prețuia cât un *da*.

— Sunt un mare prost, răspunse el sărutând mâna cruntei lui regine redevenită femeie.

— Antoinette, continuă Montriveau sprijinindu-și capul pe picioarele ei, tu ești prea castă și prea duioasă pentru a vorbi de fericirea noastră cuiva pe lumea asta.

— Ah! ești un mare zăpăcit, spuse ea, ridicându-se printr-o mișcare grațioasă, deși grăbită. Și fără să mai adauge o vorbă, fugi în salon.

— Ce-o fi având? se întrebă generalul, care nu putea să-și dea seama de puterea comoziilor pe care fruntea lui fierbinte le transmisese iubitei sale ca pe un curent electric, din creștet până-n talpa.

În clipa în care sosea și el furios în salon, auzi niște acorduri cerești. Ducea era la pian. Oamenii de știință

sau poeții, care pot să înțeleagă și să se bucure totodată, fără ca reflecția să le micșoreze plăcerea, simt că alfabetul și frazeologia muzicală sunt instrumentele intime ale compozitorului, așa cum lemnul și arama sunt cele ale executantului. Pentru ei există o muzică aparte în adâncul dublei expresii a limbajului senzual al sufletelor. *Andiamo, mio ben*⁽⁸⁶⁾ poate să stoarcă lacrimi de bucurie sau să te facă să râzi de milă, totul depinzând de cântăreață. Din când în când, pe pământul acesta larg, vreo tânără ce se încovoiaie sub greutatea unui chin fără nume, vreun bărbat, al cărui suflet vibrează la atingerile unei pasiuni, iau o tema muzicală și se înțeleg cu cerul, sau își vorbesc lor înșile în vreo melodie sublimă, un fel de poem pierdut. Or, generalul asculta în acea clipa o astfel de poezie tot atât de necunoscută ca plângerea singuratică a unei păsări moarte fără tovarăș într-o pădure virgină.

— O, Doamne! Ce cântă? întrebă el cu vocea înflorată.

— Preludiul unei romanțe numite, mi se pare, *Fluviul Tag*.

— N-am știut ce poate să însemne o muzică de pian, răspunse el.

— Eh, dragul meu, spuse ea aruncându-i pentru prima dată o privire de femeie îndrăgostită, nu știi nici că eu te iubesc, că mă faci să sufăr îngrozitor și că adeseori trebuie să mă plâng fără a mă face prea înțeleasă altfel aș fi a ta... Dar tu nu vezi nimic.

— Iar tu nu vrei să mă faci fericit.

— Armand, aș muri de durere a doua zi.

Generalul ieși brusc, dar când ajunsese în strada își șterse două lacrimi pe care avusese tăria să și le ascundă în ochi.

Religia rezistă trei luni. Când acest termen expiră, ducesa, sătulă să se tot repete, îl cedă pe Dumnezeu, legat de mâini și de picioare iubitului ei. Se temea, poate, că tot vorbind despre veșnicie, să nu eternizeze dragostea generalului în lumea asta și în cealaltă. Spre

cinstirea acestei femei, e necesar s-o credem fecioară, fie numai și în privința inimii; altminteri ar fi prea oribilă. Încă destul de departe de acea vârstă la care și bărbatul și femeia se află mult prea aproape de viitor pentru a-și mai irosi timpul și a mai căuta noduri în papură bucuriilor lor, ea, fără îndoială, nu era la prima ei iubire, dar era cele dintâi plăceri. Lipsită de puțința de a compara binele cu răul, lipsită de suferințele prin care ar fi învățat să prețuiască valoarea comorii aruncate la picioarele ei, ducea își bătea joc de ele. Necunoscând strălucitoarele bucurii ale luminii, se complăcea să rămână în beznă. Armand, care începea să întrezărească ciudata situație, își punea nădejdea în primul cuvânt al naturii. Se gândea, în fiecare seară, când pleca de la doamna de Langeais, că o femeie nu accepta timp de șapte luni amabilitățile unui bărbat și dovezile de iubire cele mai duioase, de mai gingașe, și nu se supune exigențelor exterioare ale unei pasiuni, ca s-o înșele într-o clipă, așa încât aștepta răbdător anotimpul însoțit, neîndoindu-se că va culege roadele în pârgă. Înțelesese pe deplin scrupulele femeii măritate și scrupulele religioase. Ba chiar era bucuros de asemenea împotriviri. O credea pe ducasă pudică, pe când ea nu era decât îngrozitor de cochetă; și nici n-ar fi vrut-o altfel. Îi plăcea deci să vadă născocind piedici în calea lui; nu le biruia el treptat? Și fiecare biruință nu sporea plăpânda sumă de intimități amoroase îndelung interzise, apoi îngăduite de ea cu toate aparențele iubirii? Dar el se obișnuise atât de mult cu măruntele și disputatele cuceriri cu care se mândresc îndrăgostiții sfioși, încât îi deveniseră deprinderi. În ceea ce privește piedicile, nu mai avea așadar decât propriile lui spaime de învins; nu mai vedea în calea fericirii lui altă piedică decât capriciile celei ce se lăsa numită *Antoinette*. Se hotărî atunci să dorească mai mult, să dorească totul. Timid ca un tânăr îndrăgostit ce nu cutează să creadă în prăbușirea idolului lui, șovăi mult timp și trăi acele

cumplite reacții ale inimii, acele doruri înfrânate strașnic pe care un cuvânt le nimicește, acele decizii vajnice care-și dau duhul în pragul unei uși. Se disprețuia că nu are tăria să rostească un cuvânt, și nu-l rostea. Totuși, într-o seară, se pregăti, printr-o sumbră melancolie, să treacă la cererea aprigă a drepturilor lui ilegal legitime. Ducea nu așteptă jalba sclavului ei pentru a-i ghici dorința. O dorință de bărbat este ea vreodată un secret? N-au toate femeile priceperea înnăscută de a tâlmăci anumite schimbări ale fizionomiei?

— Ei cum! nu vrei să-mi mai fi prieten? zise ea întrerupându-l de la primul cuvânt și aruncându-i priviri înfrumusețate de o împurpurare dumnezeiască ce se revărsă ca un sânge proaspăt peste obrazul ei suav. Spre a-mi răsplăti generozitatea, vrei să mă dezonzorezi. Meditează puțin, eu am meditat mult, eu mă gândesc mereu la *noi*. Există o probitate a femeii, de la care noi nu trebuie să ne abatem, așa cum voi nu trebuie; a vă abateți de la onoare. Eu nu știu să înșel. Dacă voi fi a ta, nu voi mai putea să fiu cu niciun chip soția domnului de Langeais. Îmi pretinzi deci sacrificiul situației mele, al rangului, al vieții mele, pentru o dragoste îndoielnică, ce n-a avut șapte luni de răbdare. Cum! vrei să-mi răpești libertatea de a dispune de mine însămi? Nu, nu, nu-mi mai vorbi așa. Nu, nu-mi mai spune nimic. Nici nu vreau, nici nu pot să te ascult. Și doamna de Langeais își prinse părul cu amândouă mâinile, pentru a așeza la loc buclele căzute pe frunte, care-o enervau, și părul foarte însuflețită. — Vii la o ființă slabă, cu niște calcule bine socotite, spunându-ți; o să-mi vorbească despre soțul ei o vreme, pe urmă despre Dumnezeu, pe urmă despre urmările inevitabile ale iubirii; dar am să uzez, am să abuzez de influența pe care o voi cuceri; mă voi face necesar; voi avea de partea mea legăturile obișnuinței și relațiile noastre devenite publice; în sfârșit, după ce toată lumea va accepta

legătura noastră, voi fi stăpânul acestei femei. Fii cinstit, astea-s gândurile tale... Ah! calculezi, și mai spui că iubești, uf! Ești îndrăgostit, hm! te și cred! Mă dorești, și vrei să mă ai ca amantă, atâta tot. Ei bine, nu, *ducesa de Langeais* nu va coborî până acolo. Prostește-le pe burghezele naive cu prefăcătoriile tale; pe mine nu, niciodată! Nimic nu-mi dă siguranța iubirii tale. Îmi vorbești de frumusețea mea, poate că peste șase luni devin slută, ca buna mea prințesă. Ești vrăjit de spiritul meu, de gingășia mea; vai, Doamne, o să te deprinzi cu ea, după cum o să te deprinzi și cu plăcerea. Nu te-ai obișnuit oare, în câteva luni, cu favorurile pe care am avut slăbiciunea să ți le acord? Când voi fi pierdută, într-o zi nu-mi vei da altă explicație despre schimbarea ta decât cuvântul decisiv: nu te mai iubesc. Rang, avere, onoare, toată *ducesa de Langeais* va fi înghițită de o speranță înșelată. Voi avea copii care vor confirma rușinea mea, și... dar, reluă ea, lăsând să-i scape un gest de enervare, sunt prea bună explicându-ți ceea ce știi mai bine decât mine. Hai! Să rămânem așa. Sunt foarte fericită că încă mai pot să rup legăturile pe care le crezi atât de tari. Să fie oare un lucru atât de eroic a veni la palatul de *Langeais* să-ți petreci în fiecare seară câteva clipe lângă o femeie al cărei gungurit îți place, de care te amuzi ca de o jucărie? Dar câțiva tineri drăguți stau la mine, de la ora trei până la cinci, tot așa de punctual cum stai și tu seara. Aceia sunt mai cumsecade. Îmi bat joc de ei, iar ei îndură liniștit și răutățile mele, și mă fac să râd; pe când tu, căruia îi acord cele mai prețioase comori ale sufletului meu, vrei să mă pierzi și să-mi pricinuiеști mii de necazuri! Taci, destul, destul, spuse ea văzându-l gată să vorbească, nu ai nici inimă, nici suflet, nici gingășie. Știu ce vrei să-mi spui. Ei bine, da! Prefer să trec în ochii tăi drept o femeie rece, insensibilă, fără pasiune, fără inimă chiar, decât să trec în ochii lumii drept o femeie ordinară, decât să fiu condamnată la chinurile veșnice, după ce

voi fi condamnată la pretinsele tale plăceri, de care bineînțeles că te vei sătura. Dragostea ta egoistă nu merită atâtea sacrificii...

Aceste cuvinte reproduc imperfect ceea ce fredona ducesa cu prolixitatea unei flașnete. Ea putu, firește, să vorbească mult timp, bietul Armand neopunând drept răspuns torentului ei de note șuierate decât o tăcere plină de simțăminte cumplite. Pentru prima oară, el întrezărea cochetăria ducesei și-și da seama instinctiv că dragostea curată, dragostea împărtășită a unei femei sincere nu calculează, nu raționează așa. Pe urmă, simți un fel de rușine amintindu-și că fără să vrea își făcuse într-adevăr calculele ale căror scopuri odioase i se reproșau. Apoi, analizându-se cu o bună credință îngerească, nu mai găsi decât egoism în cuvintele lui, în ideile lui, în răspunsurile lui imaginate, dar nerostite. Se consideră vinovat și, în disperarea lui, îi veni să se arunce pe fereastră. *Eul* îl ucidea. Ce să-i spui, într-adevăr, unei femei care nu crede în iubire? «Lasă-mă să-ți dovedesc cât de mult te iubesc *eu*?» *Totdeauna eu*. Montriveau nu știa, cum știi în asemenea împrejurări eroii budoarelor, să-l imite pe severul logician ce se plimba pe sub nasul pyrronienilor^[87] care negau mișcarea. Acestui om curajos îi lipsea tocmai curajul obișnuit al amantilor ce cunosc formulele algebrei feminine. Dacă atâtea femei, chiar și cele mai virtuose, sunt prada bărbaților abili în dragoste, căroră vulgul le dă o poreclă urâtă, poate că asta se datorește faptului că ei sunt mari *demonstratori* și că dragostea pretinde, în ciuda duioaselor ei simțăminte poetice, mai multă geometrie decât se crede. Or, ducesa și Montriveau se asemănau prin aceea că erau amândoi la fel de nepricepuți în dragoste. Ea cunoștea puțină teorie, ignora practica, nu simțea nimic și chibzuia totul. Montriveau cunoștea puțină practică, ignora teoria și simțea prea mult pentru a mai chibzui. Amândoi îndurau deci chinul acestei situații ciudate. În acea clipă

supremă, miriadale lui de gânduri puteau să se reducă la atât: «Lasă-te posedată!» Frază groaznic de egoistă pentru o femeie căreia asemenea cuvinte nu-i trezeau nicio amintire și nu-i stârneau nicio imagine. Totuși, trebuia să răspundă. Cu toate că își simțea sângele biciuit de frăzulețele ei ca niște săgeți, foarte ascuțite, foarte reci, foarte usturătoare, zvârlite una după alta, Montriveau trebuia să-și ascundă mânia ca să nu piardă totul printr-o vorbă necugetată.

— Doamnă ducesă, sunt foarte mâhnit că Dumnezeu n-a născocit pentru femeie un alt chip de a-și confirma darul inimii decât adăugând și pe acela al persoanei ei. Marele preț pe care ți-l acorzi singură îmi arată că nici eu nu trebuie să-ți acord unul mai mic. Dacă îmi dăruiești sufletul și toate sentimentele dumitale așa cum spui, ce importanță mai are restul? De altminteri, dacă fericirea mea ți se pare un sacrificiu atât de greu, să nu mai vorbim despre asta. Te mai rog doar să-i ierți unui bărbat cu inimă că se simte umilit văzându-se luat drept un armăsar.

Tonul ultimei fraze ar fi înfricoșat poate pe o altă femeie; dar când una dintre aceste poale-lungi s-a situat mai presus de orice, lăsându-se divinizată, nicio putere de pe pământ nu poate fi mai orgolioasă decât ea.

— Domnule marchiz, eu sunt mâhnită că Dumnezeu n-a născocit pentru bărbat un mod mai nobil de a-și confirma darul inimii altfel decât prin exprimarea unor dorințe foarte vulgare. Dacă, dăruindu-ne, devenim sclave, un bărbat, acceptându-ne, nu se angajează cu nimic! Cine mă asigură că voi fi întotdeauna iubită? S-ar putea ca tocmai dragostea pe care ți-aș dovedi-o în fiecare clipă, spre a te face să mă iubești și mai mult, să devină un motiv să mă părăsești. Nu vreau să fiu a doua ediție a doamnei de Beauséant. Se știe oare vreodată ce vă ține în preajma noastră? Răceala noastră statornică este secretul statorniceii pasiuni a câtorva dintre voi; pentru alții, e nevoie de un devotament neîntrerupt, de o

adoratie de fiecare clipă; pentru unul, duioşia; pentru altul, despotismul. Nicio femeie n-a putut încă să vă descifreze bine inimile. Urmă o pauză, după care ea schimbă tonul.

— În sfârşit, dragul meu, n-ai să poţi împiedica o femeie să tremure când îşi pune întrebarea: Voi fi iubită totdeauna? Oricât de crude ar fi, vorbele mele sunt dictate de teama de a te pierde. Ah, Doamne! nu eu îţi spun toate astea, dragul meu, ci raţiunea; dar cum de se găseşte ea la o fiinţă atât de nebună ca mine? Într-adevăr nu ştiu nimic.

Să ascuţi un asemenea răspuns, început cu cea mai muşcătoare ironie şi încheiat cu cele mai melodioase accente de care o femeie s-a slujit vreodată pentru a zugrăvi dragostea în nevinovăţia ei, nu însemna oare a urca într-o clipă de la martiriu la ceruri? Montriveau păli şi, pentru prima dată în viaţa lui, căzu la picioarele unei femei. Sărută poalele rochiei ducesei, picioarele, genunchii; dar, din respect faţă de foburgul Saint-Germain, nu e necesar să dezvăluim tainele budoarelor lui, unde se pretinde totul de la iubire, în afară de ceea ce ar putea să dovedească iubire.

— Scumpă Antoinette, exclamă Montriveau în delirul în care îl cufundase totalul abandon al ducesei, care se socoti generoasă lăsându-se adorată; da, ai dreptate, nu vreau să mai nutreşti nicio îndoială. În clipa aceasta şi eu tremur la gândul de a nu fi părăsit de îngerul vieţii mele, şi aş vrea să nascocesc pentru noi nişte legături de nedesfăcut.

— Al! zise ea abia şoptit, vezi, am dreptate.

— Lasă-mă să termin, continuă Armand; vreau prin câteva cuvinte să-ţi risipesc toate temerile. Ascultă! Dacă te voi părăsi, voi merita o mie de morţi. Fii a mea cu totul, şi îţi voi da dreptul să mă ucizi dacă te voi înşela. Eu însumi voi scrie o scrisoare prin care voi declara că sunt silit să mă omor pentru vreun motiv oarecare; voi aşterne acolo ultimele mele hotărâri. Vei

păstra acest testament ce va explica moartea mea și vei putea astfel să te răzbuni fără să ai a te teme de nimic, nici din partea lui Dumnezeu, nici din partea oamenilor.

— Am eu nevoie de o asemenea scrisoare? Dacă voi pierde dragostea ta, ce-mi mai poate aduce viața? Dacă aș vrea să te omori, n-ar însemna să te urmez? Nu, îți mulțumesc pentru idee, dar nu vreau nicio scrisoare. N-ar trebui atunci să cred că-mi ești credincios de teamă? Și apoi primejdia unei infidelități n-ar putea să constituie o ispită pentru cel ce-și dăruie astfel viața? Armand, ceea ce vreau eu este singurul lucru greu de împlinit.

— Dar ce anume vrei?

— Vreau ca tu să mă ascuți; iar eu să fiu liberă.

— Dumnezeuule, exclamă el, sunt ca un copil.

— Un copil încăpățânat și tare răsfățat, spuse ea mângâind părul bogat de pe capul pe care-l ținea pe genunchi. Oh! da, mult mai iubit decât crede el, și totuși tare neascultător. De ce să nu rămânem așa? De ce să nu-mi sacrifici niște dorințe ce mă jignesc? De ce să nu primești ceea ce îți acord, dacă asta-i tot ceea ce pot eu să-ți dăruiesc în mod cinstit? Nu ești oare fericit?

— Oh! da, zise el, sunt fericit atunci când nu am nicio îndoială. Antoinette, în iubire, a te îndoii nu înseamnă oare a muri?

Și se arătă deodată așa cum era și așa cum sunt toți bărbații sub focul dorințelor: elocvent și convingător. După ce gustase plăcerile îngăduite, fără îndoială, prin vreun ucaz tainic și iezuitic, ducesa cunoscuse emoțiile cerebrale a căror deprindere făcuse ca dragostea lui Armand să-i fie tot atât de necesară ca și societatea, baiul ori Opera. Să te vezi adorată de un bărbat a cărui superioritate, al cărui caracter inspiră spaimă; să faci din el un copil; să te joci cu, el ca Popeea⁽⁸⁸⁾ cu un Nero; multe femei, ca de pildă soțiile lui Henric al VIII-lea⁽⁸⁹⁾, au plătit o astfel de fericire periculoasă cu tot sângele din vinele lor. Ei bine, ciudată presimțire! Lăsându-l să-

și plimbe fericit degetele prin frumoasele ei plete, atât de blonde încât păreau albe, simțindu-se strânsă de mâna mică a acestui bărbat într-adevăr mare, jucându-se ea însăși cu buclele negre ale părului său, în acest budoar în care ea domnea, ducesa își spuse: «Omul ăsta e în stare să mă omoare dacă-și va da seama că râd de el».

Domnul de Montriveau rămase până la orele două din noapte lângă iubita lui, care din acea clipă nu i se mai păru nici ducesă, nicio Navarreins: Antoinette împinsese prefăcătoria până la a părea femeie. În această seară fermecătoare, mai frumoasă decât cea mai frumoasă introducere pe care o pariziancă a făcut-o vreodată pentru ceea ce lumea numește o *greșeală*, generalul putu să vadă în ea, cu toate sclifoselile unei pudori prefăcute, întreaga frumusețe a tinerelor fete. Putu să creadă, cu oarecare temei, că atâtea dispute capricioase alcătuiau vălurile cu care un suflet ceresc se înveșmântase, și că el era dator să le ridice unul câte unul, ca pe acelea în care ea își învăluia adorabila făptură. Ducesa i se păru cea mai naivă, cea mai neprihănită dintre iubite, și făcu din ea femeia visurilor lui; plecă fericit că a izbutit, în sfârșit, să-i smulgă atâtea dovezi de iubire, încât i se părea cu neputință să nu fie de aici înainte, pentru ea, un soț tainic, a cărui alegere era încuviințată de Dumnezeu. Cu un astfel de gând și cu candoarea celor ce simt toate îndatoririle iubirii când îi savurează plăcerile, Armand se întoarse domol spre casă. O luă de-a lungul cheiurilor; ca să poată vedea cât mai mult din spațiile cerești, ar fi vrut să lărgească firmamentul și lumea întreagă, simțindu-și inima mărită. I se părea că plămânii lui aspiră mai mult aer decât în ajun. Mergând, își limpezea gândurile, și își făgăduia s-o iubească atât de evlavios pe ducesă, încât în fiecare zi ea să poată găsi în fericirea lor netulburată o iertare a greșelilor ei sociale. Duioase frământări ale unei vieți pline! Oamenii care au destulă tărie pentru a-și colora sufletul cu o singură iubire simt bucurii infinite

contemplând într-o clipă o întreagă viață neconținut arzătoare, așa cum unii călugări puteau contempla lumina divină în extazurile lor. Fără o asemenea credință în trăinicia ei, dragostea n-ar însemna nimic; statornicia o înobilează. Plecând astfel, în prada fericirii, Montriveau înțelegea ce înseamnă o pasiune. «Deci ne aparținem unul celuilalt pentru totdeauna!» Acest gând era pentru el un talisman ce-i împlinea țelurile vieții. Nu se întreba dacă ducesa se va schimba, dacă iubirea lor va dăinui; nu, el credea, el avea credință, una dintre virtuțile fără de care nu există lume viitoare pentru creștini, și care poate că este încă și mai necesară pentru societate. Pentru întâia oară, concepea viața prin sentimente, el, care nu trăise decât prin cea mai încordată activitate a forțelor lui omenești, devotamentul aproape corporal al soldatului.

A doua zi, domnul de Montriveau plecă devreme în foburgul Saint-Germain. Trebuia să se întâlnească cu cineva într-o casă vecină cu palatul Langeais, spre care, după ce-și termină treburile, plecă așa cum ar fi plecat spre propria-i casă. Generalul mergea întovărășit de un bărbat față de care, atunci când îl întâlnea prin saloane, părea a manifesta un fel de aversiune. Era marchizul de Ronquerolles, a cărui faimă se răspândise în budoarele Parisului; inteligent, talentat, curajos mai ales, el da tonul întregului tineret din Paris; un crai deopotrivă invidiat, atât pentru succesele cât și pentru experiența lui, și căruia nu-i lipseau nici averea, nici obârșia aleasă, care, la Paris, adăuga atâta strălucire calităților oamenilor la modă.

— Unde te duci? îl întrebă domnul de Ronquerolles pe Montriveau.

— La doamna de Langeais.

— Al! e adevărat, uitasem că te-ai prins în mrejele ei. Irosești cu ea o dragoste pe care ai putea s-o folosești mult mai bine în altă parte. Puteam să-ți dau în schimb

zece femei, mai prețioase de o mie de ori decât această curtezană cu titluri nobiliare care face cu capul ceea ce alte femei mai sincere fac...

— Ce tot spui tu, dragul meu, zise Armand întrerupându-l pe Ronquerolles, ducesa e un înger de nevinovăție.

Pe Ronquerolles îl pufni râsul.

— Fiindcă crezi asta, scumpul meu, zise el, sunt dator să te luminez. O singură întrebare! Între noi, nu are nicio urmare: ai avut-o pe ducesă? Dacă da, nu mai am nimic de zis. Hai, mărturisește! Tu nu trebuie să-ți pierzi vremea altoindu-ți frumosul suflet pe o natură ingrată care va lăsa să piară mugurii abia iviți ai strădaniilor tale.

După ce Armand prezentă cu naivitate un fel de raport al situației, în care menționează cu de-amănuntul drepturile pe care le obținuse așa de greu, Ronquerolles izbucni într-un râs atât de crud, încât pe oricare altul l-ar fi costat viața. Dar văzând cum se priveau și cum își vorbeau acești doi bărbați, singuri la un colț de stradă, străini de restul lumii de parc-ar fi fost în mijlocul unui pustiu, era ușor să-ți dai seama că îi unește o prietenie fără margini și că niciun interes omenesc n-ar putea să-i dezbine.

— Dragă Armand, de ce nu mi-ai spus că te-ai încurcat cu ducesa? Ți-aș fi dat câteva sfaturi ce te-ar fi ajutat s-o scoți cu bine la capăt. Află mai întâi că femeilor din foburgul nostru, ca și tuturor celorlalte, le place să se scalde în iubire; vor însă să posede fără să fie posedate. Au căzut la învoială cu natura. Jurisprudența parohiei le-a îngăduit aproape totul, afară de păcatul efectiv. Delicatesele cu care te desfată drăgălașa ta ducesă sunt păcate mărunte, de care se spală ușor în apele penitenței. Însă de-ai fi avut obrăznicia să râvnești în mod serios marele păcat de moarte căruia firește că tu trebuie să-i acorzi cea mai mare importanță, ai fi văzut atunci cu ce profund

dispreț ți-ar fi fost închise numaidecât ușa budoarului și a palatului ei. Duioasa Antoinette ar fi uitat totul, n-ai fi însemnat pentru ea nici măcar cât un zero. Sărutările tale, dragul meu prieten, ar fi fost șterse cu nepăsarea pe care o femeie o acordă lucrurilor ei de toaletă. Ducea și-ar fi spălat de pe obraji iubirea așa cum își șterge și rujul. Noi cunoaștem soiul ăsta de femeie, pariziancă pură. Ai văzut vreodată pe stradă vreo grizetă tropăind mărunțel? Figura ei merită să fie zugrăvită într-un tablou: o bonetă simpatică, niște obrăjori fragezi, o pieptănătură cochetă, un surâs dulce, iar restul abia oleacă îngrijit. Nu-i un portret exact? Asta-i parizianca, ea știe că doar capu-i privit; capului, deci, i se acordă toate îngrijirile, toate podoabele, toate vanitățile! Ei bine, ducea ta e numai cap, ea nu simte decât prin cap, are o inimă în cap, o voce în cap, e dornică de plăceri doar prin cap. Noi numim o asemenea biată alcătuire o Laïs^[90] intelectuală. Ești dus de nas ca un copil. Dacă nu mă crezi, poți căpăta dovada astă seară, azi, acum. Urcă la ea, încearcă să-i ceri, să-i pretinzi neapărat ceea ce ți se refuză; chiar de ai să te-nverșunezi ca răposatul domn mareșal de Richelieu^[91], n-ai să te alegi cu nimic din jalba ta.

Armand era năucit.

— O dorești până într-atât încât ai devenit zevzec?

— O vreau cu orice preț, exclamă Montriveau deznădăjduit.

— Ei bine, ascultă. Fii tot atât de neîndurător ca și ea, silește-te s-o umilești, să-i ațâți vanitatea; să stârnești nu inima, nu sufletul, ci simțurile și limfa acestei femei pe cât de senzuală pe atât de limfatică. Dacă poți face să i se trezească o dorință, ești salvat. Lasă-te însă de frumoasele tale idei copilărești. Dacă cedezi, după ce-ai strâns-o în ghearele tale de vultur, dacă bați în retragere, dacă miști măcar dintr-o sprinceană, dacă ea va crede că mai poate să te domine, îți va aluneca printre gheare ca un pește, va fugi și nu se

va mai lăsa prinsă. Fii neîndurător ca legea. Să nu ai mai multă milă decât gădele! Lovește! După ce ai lovit, lovește iar. Lovește mereu, așa cum ai lovi cu un cnut. Ducesele sunt dure, dragul meu Armand, și asemenea firi de femeie nu se înmoaie decât sub lovături; suferința le dăruie o inimă, și împlinești o operă de caritate lovindu-le! Lovește deci fără încetare! A! după ce durerea îi va fi domolit bine nervii, după ce îi va fi înmuiat fibrele pe care tu le crezi dulci și moi; după ce va fi făcut să bată o inimă uscată care, în acest joc, își va recăpăta elasticitatea; după ce creierul ei se va fi predat, abia atunci pasiunea va pătrunde poate în resorturile metalice ale acestei mașini de lacrimi, de maniere alese, de leșinuri, de fraze dulci; și vei vedea cel mai strălucitor incendiu, dacă vatra se va aprinde totuși. Forja acestui sistem de oțel femeiesc va deveni atunci ca fierul roșu! o căldură mai durabilă decât oricare alta; și această incandescență va deveni, poate, iubire. Eu mă îndoiesc însă. Și apoi, merită oare ducesa atâtea eforturi? Între noi fie vorba, ea ar trebui mai întâi să fie formată de un bărbat ca mine, aș face din ea o femeie încântătoare, pentru că are rasă; pe când între voi doi, o să rămâneți la ABC-ul amorului. Dar tu iubești, și n-ai să împărtășești acum ideile mele în această privință. — Vă urez multe plăceri, dragi copii, adăugă după o pauză Ronquerolles râzând. Eu am mai spus-o: prefer femeile facile; cel puțin, ele sunt drăgăstoase, iubesc firesc, nu cu toate sosurile și condimentele sociale. Bietul meu băiat, o femeie care-și caută tertipuri, care nu vrea decât să inspire iubirea? Trebuie să ai așa ceva, dar așa cum ai un cal de lux; să vezi lupta duhovnicului împotriva canapelei, a albului împotriva negrului, a reginei împotriva nebunului, a datoriei morale împotriva plăcerii, o partidă de șah foarte distractivă. Un bărbat, oricât de neîndemânatic, dacă știe jocul, dă *mat*, fără niciun efort, din trei mutări. Dacă eu m-aș ocupa de o femeie de soiul ăsta, mi-aș fixa drept țintă să...

Sopti un cuvânt la urechea lui Armand și se îndepărtă brusc ca să nu audă răspunsul.

Montriveau ajunse din câțiva pași în curtea palatului Langeais, urcă la ducesă și, fără a se mai lăsa anunțat, intră la ea în dormitor.

— Dar așa ceva nu se face, spuse ea încheindu-și în grabă halatul; Armand, ești un om îngrozitor. Haide, lasă-mă, te rog. Ieși, ieși odată. Așteaptă-mă în salon. Pleacă.

— Înger scump, îi zise el, oare un logodnic nu are niciun privilegiu?

— Dar e de un gust detestabil, domnule, fie pentru un logodnic, fie pentru un soț, să dea buzna așa peste soția lui.

El se apropie de ea, o luă și o strânse în brațe:

— Iartă-mă, scumpă Antoinette, dar mii de bănuieli cumplite îmi chinuie inima.

— Bănuieli, ah! Vai! Bănuieli!

— Bănuieli aproape îndreptățite. Dacă m-ai iubi, oare m-ai certa astfel? N-ai fi bucuroasă că mă vezi? N-ai simți nu știu ce înflorare în inimă? Dar eu, eu care nu sunt femeie, mă simt cuprins de-o tresărire lăuntrică numai la auzul glasului tău. Adeseori, la vreun bal, mă cuprindea ispita să mă reped și să te strâng în brațe.

— Ah! dacă vei avea asemenea bănuieli ori de câte ori n-o să-ți sar de gât în fața întregii lumi, cred că voi fi bănuită toată viața mea; dar, pe lângă tine, Othello⁽⁹²⁾ nu-i decât un băiețel!

— A! zise el deznădăjduit, nu mă iubești.

— În clipa aceasta, cel puțin, recunoaște și tu că nu ești de iubit.

— Așadar, tot așa mai putea să-ți plac?

— Oh, cred că da! Hai, zise ea cu un ton ușor imperativ, pleacă, lasă-mă. Eu nu sunt ca tine; eu vreau să-ți plac întotdeauna...

Nicio femeie nu s-a priceput vreodată mai bine decât doamna de Langeais să pună atâta grație în insolența ei;

și nu înseamnă oare a obține astfel un dublu efect? Nu înseamnă a-l scoate din răbdări chiar și pe omul cel mai stăpânit? în acea clipă, ochii ei, sunetul glasului, atitudinea ei dovediră un fel de libertate perfectă pe care o femeie îndrăgostită n-o are față de cel pe care văzându-l doar, ar și trebui să-nceapă să palpite. Luminat prin sfaturile marchizului de Ronquerolles, ajutat și de acea fulgerătoare intuiție pe care pasiunea o dăruie într-o clipă chiar și ființelor celor mai puțin perspicace, pe care însă oamenii tari o posedă din belșug, Armand ghici teribilul adevăr pe care-l trăda purtarea nepăsătoare a ducesei, și inima îi fu cuprinsă de furtună ca o apă ce începe să se involbureze.

— Dacă ieri ai spus adevărul, fii a mea, scumpa mea Antoinette! exclamă el. Vreau...

— Mai întâi, zise ea, respingându-l hotărâtă și calmă, când îl văzu apropiindu-se, nu mă compromite. Camerista mea ar putea să te audă. Respectă-mă, te rog. Familiaritatea ta este foarte potrivită seara, în budoarul meu; dar aici, deloc. Apoi, ce semnificație are acest *vreau* al tău? Vreau! Nimeni nu mi-a mai spus un asemenea cuvânt. Mi se pare foarte caraghios. Complet caraghios.

— Deci n-ai să-mi cedezi niciodată în această privință? zise el.

— Ah! libertatea de a fi stăpână pe mine însămi o numești «în această privință»; e, într-adevăr, «o privință» importantă; și îmi vei permite să fiu, «în această privință», singura stăpână.

— Și dacă, întemeindu-mă pe făgăduielile tale, aş pretinde-o?

— A! mi-ai dovedi că am săvârșit cea mai mare greșeală atunci când ți-am făcut cea mai vagă făgăduială; n-am să fiu însă atât de proastă încât să mi-o țin; și te-aș ruga să mă lași în pace.

Montriveau îngălbeni, vru să se repeadă spre ea; ducesa sună, apăru camerista, iar ducesa, surâzând cu

o grație batjocoritoare, îi spuse generalului:

— Fiți amabil și reveniți când voi putea să vă primesc.

Armand de Montriveau simți abia acum duritatea acestei femei reci și tăioase ca o sabie; era zdrobitor de disprețuitoare. Într-o clipă, ea retezase legături ce nu erau tari decât pentru cel ce-o iubea. Ducea citise pe fruntea lui Armand intențiile ascunse ale vizitei lui și considerase că era timpul să-l facă pe acest soldat imperial să simtă că ducesele pot foarte bine să se joace de-a dragostea, dar să nu se dea, și că a le cuceri era mai greu decât a cuceri Europa.

— Doamnă, zise Armand, n-am timp să aștept. Sunt, cum ai spus chiar dumneata, un copil răsfățat. Când am să vreau în mod serios lucrul despre care vorbeam, îl voi avea.

— Îl vei avea? zise ea cu un aer trufaș, în care se amesteca oarecare uimire.

— Îl voi avea.

— A! mi-ai face mare plăcere să-l vrei. Din curiozitate, aș fi încântată să știu cam cum ai să procedezi...

— Sunt încântat, răspunse Montriveau, râzând într-un chip care-o înfricoșă pe ducesă, să aduc în existența dumitale ceva care să te preocupe. Îmi permiți să vin să te iau la bal diseară?

— Îți mulțumesc foarte mult, dar ți-a luat-o înainte domnul de Marsay; am făgăduit.

Montriveau salută grav și se retrase.

«Prin urmare, Ronquerolles are dreptate, gândi el; urmează să jucăm acum partida de șah.»

Din acea clipă își ascunse toate simțămintele sub un calm desăvârșit. Niciun om nu e destul de tare pentru a putea să suporte asemenea schimbări, ce fac sufletul să treacă fulgerător de la cea mai mare bucurie la nefericirile supreme. Nu-i fusese dat oare să cunoască fericirile vieții decât ca să simtă și mai adânc golul existenței lui de mai-nainte? Fu o furtună îngrozitoare; el știa să sufere și primi asaltul gândurilor lui

zbuciumate așa cum primește o stâncă de granit talazurile oceanului înfuriat.

«N-am fost în stare să-i spun nimic; în prezența ei devin incapabil să gândesc. Ea nici nu știe cât e de josnică și de meschină. Nimeni n-a îndrăznit să pună această ființă față în față cu ea însăși. Fără îndoială că a amăgit pe mulți bărbați; îi voi răzbuna pe toți.»

Poate că, pentru prima dată într-o inimă de bărbat, dragostea și răzbunarea s-au contopit în proporții atât de egale încât lui Montriveau însuși i-ar fi fost imposibil să știe dacă îl stăpânea mai mult dragostea ori răzbunarea. Chiar în aceeași seară se duse la balul la care trebuia să vină și ducesa de Langeais și aproape că-și pierdu orice speranță de a o tulbura în vreun fel pe această femeie căreia se simți ispitit să-i atribuie ceva de demon: ea se arătă plină de grații față de el și-i zâmbi voioasă, ca să nu lase cumva să se creadă că se compromisese cu domnul de Montriveau. O supărare reciprocă trădează iubire. Dar faptul că ducesa nu-și schimbase cu nimic felul de a fi, pe când marchizul era sumbru și mâhnit, nu însemna a dovedi că Armand nu obținuse nimic de la ea? Lumea știe să ghicească ușor supărarea bărbaților respinși, și nu o confundă niciodată cu vrajbele simulate pe care unele femei le impun iubiților, sperând să ascundă astfel o dragoste împărțită. Și fiecare își râse de Montriveau care, neconsultându-și cornacul, rămase visător și trist; pe când domnul de Ronquerolles i-ar fi prescris, poate, s-o compromită pe ducesă, răspunzând la falsele ei amabilități prin dovezile unei iubiri pătimașe. Armand de Montriveau părăsi balul, scârbit de firea omenească și fără a-i veni să creadă că poate exista atâta prefăcătorie.

— Dacă nu există călăi pentru asemenea crime, zise el privind ferestrele luminate ale saloanelor unde dansau, pălăvrăgeau și râdeau cele mai fermecătoare femei ale Parisului, am să te-apuc de cocul de la ceafă,

doamnă ducesă, și-am să te fac să simți tăișul unei lame mai ascuțite decât cuțitul din Place de Greve. Spadă contra spadă, vom vedea care inimă va fi mai tăioasă.

Timp de aproape o săptămână, doamna de Langeais nădăjdui să-l revadă pe marchizul de Montriveau; Armand însă se mărgini la a-și trimite în fiecare dimineață cartea de vizită la palatul Langeais. De fiecare dată când primea această carte, ducesa nu-și putea stăpâni o tresărire, cuprinsă de gânduri sinistre, deși nelămurite, ca presimțirea unei nenorociri. Citind numele generalului, ba i se părea că simte în părul ei mâna puternică a acestui om neîndurător, ba că numele lui îi prevestește răzbunări care, în mintea ei zbuciumată, luau înfățișări fioroase. Îl cunoscuse prea bine, așa că avea pentru ce să-i fie teamă de el. Va fi asasinată oare? Bărbatu-acesta cu gât de taur o va spinteca oare, aruncând-o deasupra capului lui? Sau o va strivi sub picioare? Când, unde, cum o va înhăță? Are s-o facă să sufere mult? Și ce fel de suferință se gândea s-o silească să îndure? O chinuiau căințele. Uneori, dacă el ar fi venit, i s-ar fi aruncat în brațe cu o dăruire totală. În fiecare seară, înainte de a adormi, revedea chipul lui Montriveau sub diferite înfățișări. Ba surâzând amar; ba încruntându-și jupiterian sprâncenele, cu privirile lui leonine, ori cu o ridicare trufașă din umeri; totdeauna înfricoșător. A doua zi, cartea de vizită i se părea scăldată în sânge. Trăia cu spaima acestui nume, mai zbuciumată decât fusese cândva din pricina îndrăgostitului violent, îndărătnic și pretențios. În liniștea singurătății, spaimile ei deveneau și mai grele, se vedea nevoită să se pregătească, fără niciun ajutor străin, pentru o luptă înfiorătoare despre care nu-i era îngăduit să vorbească nimănui. Sufletul ei mândru și aspru era mai sensibil la zgârieturile urii decât fusese odinioară la mângâierile iubirii. Ah! dacă generalul ar fi putut să-și vadă iubita în clipa când își

încrunta fruntea, cu sprâncenele strânse, copleșită de gânduri amare, în taina acestui budoar în care el gustase atâtea bucurii, poate că s-ar fi simțit cuprins de nădejdi mari. Oare mândria nu-i unul dintre sentimentele omenești ce nu pot să zămislească decât fapte alese? Cu toate că doamna de Langeais nu-și împărtășea gândurile nimănui, se poate presupune că domnul de Montriveau nu-i mai era indiferent. Nu e o foarte mare cucerire pentru un bărbat să pună stăpânire de gândurile unei femei? La ea, sentimentele evoluează în mod obligatoriu, într-un sens ori în altul. Puneți-o să stea în fața picioarelor unui cal furios, ori în fața vreunui animal înspăimântător; fără îndoială că va cădea în genunchi și va aștepta moartea; dar dacă animalul e blând și n-o omoară, va îndrăgi calul, leul, taurul, va vorbi despre el cu mare încântare. Ducesa se simțea sub ghearele leului; și nu-l ura, ci tremura. Aceste două ființe, aflate într-o situație atât de neobișnuită una față de cealaltă, se întâlniră de trei ori în societate în această săptămână. De fiecare dată, ca răspuns la întrebările ei cochete, ducesa primi din partea lui Armand salutări respectuoase și surâsuri pline de o ironie atât de crudă, încât confirmau toate spaimile pe care le pricinuia cartea de vizită din fiecare dimineață. Viața nu-i decât aceea pe care ne-o fac sentimentele, iar sentimentele săpaseră abisuri între aceste două ființe.

La începutul săptămânii următoare, contesa de Sérizy, sora marchizului de Ronquerolles, da un mare bal la care urma să vină și doamna de Langeais. Prima figură pe care o văzu ducesa când sosi fu cea a lui Armand. Armand o aștepta de data aceasta, așa cel puțin gândi ea. Amândoi schimbă o privire. O sudoare rece trecu deodată prin toți porii ducesei, îl crezuse în stare pe Montriveau de o răzbunare nemaiauzită, pe măsura situației în care se aflau amândoi, crezu acum că răzbunarea a fost găsită, că e gata, fierbinte,

clocotindă. Ochii îndrăgostitului trădat îi aruncară fulgerările trăsnetului, iar chipul său radia o ură fericită. Așa încât, cu toată dorința ducesei de a se arăta rece și disprețuitoare, privirea ei rămase abătută. Se duse să se așeze lângă contesa de Sérizy, care nu se putu abține să nu-i spună:

— Ce ai, dragă Antoinette? Arăți înfricoșător.

— Un contradans mă va reface, răspunse ea, acordându-i mâna unui tânăr ce se apropia.

Doamna de Langeais începu să valseze cu un fel de furie și de pierdere de sine ce făcu și mai grea privirea lui Montriveau. Generalul rămase în picioare, alături de cei ce se amuzau privindu-i pe dansatori. De fiecare dată când iubita lui îi trecea prin față, ochii lui se fixau asupra capului ei rotitor, ca privirile unui tigru asupra prăzii. Când valsul se sfârși, ducesa veni să se așeze lângă contesă, dar marchizul, stând de vorbă cu un necunoscut, nu înceta s-o privească.

— Domnule, îi spunea el, unul dintre lucrurile ce m-au impresionat cel mai mult în acea călătorie...

Ducesa era numai urechi.

— ...A fost fraza pe care, în amintirea regelui care a spus-o către spectatori, o rostește paznicul de la Westminster atunci când arată securea cu care se zice că a retezat gâdele capul lui Carol I.

— Ce frază? întrebă doamna de Sérizy.

— *Nu vă atingeți de secure*, răspunse Montriveau, și glasul lui sună ca o amenințare.

— Într-adevăr, domnule marchiz, spuse ducesa de Langeais, îmi priviți gâtul cu un aer atât de melodramatic în timp ce povestiți această veche întâmplare, cunoscută de toți cei ce-au fost la Londra, încât mi se pare că vă și văd cu o secure în mână.

Ducesa rosti răsând ultimele cuvinte, cu toate că o cuprinse o sudoare rece.

— Dar în împrejurarea de acum, povestea este foarte nouă, răspunse el.

— Cum adică? Fiți, vă rog, așa de amabil să-mi spuneți: prin ce?

— Doamnă, prin aceea că dumneavoastră v-ați atins de secure, îi spuse Montriveau în șoaptă.

— Ce profeție încântătoare! răspunse ea surâzând cu o grație prefăcută. Și când trebuie să cadă capul meu?

— Nu doresc să văd căzând drăgălașul dumneavoastră cap, doamnă. Mă tem doar să nu vi se întâmple vreo nenorocire. Dacă ați fi tunsă, nu v-ar părea rău după aceste plete blonde, atât de drăguțe și de pe urma cărora știți să trageți atâtea foloase...

— O, dar există persoane pentru care femeile sunt bucuroase să facă asemenea sacrificii, și adeseori chiar pentru niște bărbați ce nu știu să se arate îngăduitori cu o toană a lor.

— De acord. Ei bine, dar dacă, într-o clipă, prin vreun procedeu chimic, un mucalit ar face să dispară frumusețea dumneavoastră, îmbătrânindu-vă cu o sută de ani, deși pentru noi nu aveți decât optsprezece?

— Dar, domnule, zise ea întrerupându-l, pentru noi, femeile, variola reprezintă bătălia noastră de la Waterloo^[93]. A doua zi, i-am putea cunoaște pe cei ce ne iubesc cu adevărat.

— Nu v-ar părea rău după acest încântător chip care...

— Ah, mult; dar nu atât pentru mine, cât pentru cel căruia el îi era o bucurie. Totuși dacă aș fi iubită sincer, întotdeauna, cu adevărat, ce mi-ar mai păsa de frumusețe? Tu ce zici, Clara?

— E o speculație primejdioasă, răspunse doamna de Sérizy.

— Ar putea fi întrebat majestatea sa regele vrăjitorilor, reluă doamna de Langeais, să spună când am săvârșit eu greșeala de a mă atinge de secure, de vreme ce nici n-am fost încă la Londra...

— *Non so*, făcu el, izbucnind într-un râs batjocoritor.

— Și când va începe supliciul?

Montriveau își scoase liniștit ceasul și verifică ora cu o gravitate realmente înfricoșătoare.

— Ziua nu se va sfârși fără să vi se întâmple o nenorocire groaznică...

— Nu sunt un copil care poate fi speriat ușor, sau mai degrabă sunt un copil care nu știe ce înseamnă primejdia, zise ducesa, și o să dansez fără teamă pe marginea prăpastiei.

— Doamnă, sunt încântat să știu că aveți atâta tărie, răspunse el văzând-o că pleacă să-și ia locul într-un cadril.

Cu tot disprețul ei aparent față de sumbrele prorociri ale lui Armand, ducesa era în prada unei veritabile spaime. Nici nu i se spulberase încă apăsarea morală și aproape fizică sub care o ținea iubitul ei, când îl văzu părăsind balul. Totuși, după ce se bucurase o clipă de plăcerea de a respira în voie, ea se surprinse regretând emoțiile născute din frică, într-atât de avidă e firea femeiască după senzații extreme. Regretul acesta nu era iubire, dar categoric făcea parte din simțămintele ce o preced. Apoi, ca și cum ducesa ar fi rețrăit încă o dată fiorul pe care domnul de Montriveau o făcuse să-l simtă, își aminti figura gravă cu care el privise ceasul și, cuprinsă de teamă, părăsi balul. Era pe la miezul nopții. Slujitorul care o aștepta o ajută să-și îmbrace haina de blană și alergă să aducă trăsura; apoi ducesa, după ce se instală în trăsură, căzu într-o reverie destul de firească, pricinuită de prorocirea domnului de Montriveau. Când ajunse la ea în curte, intră într-un vestibul aproape la fel cu cel din palatul ei; dar deodată nu recunoscuseră scara, și în clipa în care se întoarse ca să-și cheme servitorii, mai mulți inși o asaltară fulgerător, îi puseră o batistă pe gură, îi legară mâinile și picioarele, și o ridicară. Ea țipă din toate puterile.

— Doamnă, avem poruncă să vă ucidem dacă țipați, i se spuse la ureche.

Spaima ducesei fu așa de mare, încât n-a putut

niciodată să-și explice, nici pe unde, nici cum a fost transportată. Când își veni în fire, se trezi cu mâinile și cu picioarele legate cu niște sfori de mătase, culcată pe canapeaua dintr-o odaie de burlac. Nu putu să-și stăpânească un țipăt atunci când întâlni ochii lui Armand de Montriveau care, stând liniștit într-un fotoliu, și îmbrăcat în halatul lui de casă, fuma o țigară de foi.

— Nu țipați, doamnă ducesă, spuse el scoțându-și calm țigara din gură, am migrenă. De altminteri, am să vă dezleg Ascultați însă cu atenție ceea ce am onoarea să vă spun. Generalul deznodă foarte, delicat sforile ce strâneau picioarele ducesei. — Ce folos ați avea să țipați? Nimeni nu vă poate auzi. Sunteți prea bine crescută pentru a face nazuri inutile. Dacă nu veți sta liniștită, dacă veți vrea să luptați cu mine, vă voi lega iarăși picioarele și mâinile. Cred că, judecând limpede, vă respectați îndeajuns pentru a sta pe această canapea, ca și cum ați fi pe canapeaua dumneavoastră de acasă; fiți tot nepăsătoare și acum, dacă voiți.. M-ați făcut să vărs destule lacrimi pe canapeaua aceea, lacrimi pe care le-am ascuns de orice privire...

În vreme ce Montriveau îi vorbea, ducesa aruncă împrejurul ei o privire furișă de femeie, privire ce știe să vadă totul prefăcându-se că nu ia seamă la nimic. Îi plăcu foarte mult această cameră, destul de asemănătoare cu chilia unui sihastru. Se simțeau, în aerul de aici, sufletul și gândul unui bărbat. Niciun ornament nu se zărea pe pereții goi și cenușii. Pe jos era un covor verde. O canapea neagră, o masă plină de hârtii, două fotolii mari, o comodă împodobită cu un ceas deșteptător, un pat foarte scund pe care era așternută o pătură roșie, brodată pe margini cu o broderie neagră în stil grecesc, dezvăluiau, prin îmbinarea lor, deprinderile unei vieți reduse la cea mai simplă expresie. Un sfeșnic triplu, așezat pe șemineu, amintea, prin forma lui egipteană, imensitatea

deșerturilor prin care bărbatul acesta rătăcise mult timp. Lângă pat, între piciorul pe care niște labe enorme de sfinx îl lăsau să se bănuiască sub cutele păturii și unul dintre pereții laterali ai camerei, se găsea o ușă scundă mascată de o perdea verde, cu franjuri roșii și negri, pe care câteva inele mari o țineau agățată de o galerie. Ușa pe unde intraseră necunoscuții avea o draperie asemănătoare, ridicată însă printr-un șnur. Când ducesa își aruncă din nou privirea spre cele două perdele pentru a le compara, băgă de seamă că ușa de lângă pat era deschisă și niște licăriri roșietice, aprinse în cealaltă odaie, se zăreau pe sub perdeaua ridicată. Firește, curiozitatea ei fu ațâțată de această lumină tristă ce abia-i îngăduia să distingă în întuneric câteva forme ciudate; dar în acea clipă nu-i trecu prin minte ce primejdie putea să-i vină de acolo și vru să-și satisfacă o curiozitate mai arzătoare.

— Domnule, săvârșesc o indiscreție dacă vă întreb ce aveți de gând să faceți cu mine? zise ea cu un dispreț și cu o ironie usturătoare.

Ducesei i se părea că ghicește în vorbele lui Montriveau o dragoste, nemărginită. De altfel, pentru a răpi o femeie, nu e oare necesar s-o adori?

— Mai nimic, doamnă, răspunse el suflând cu grație ultimul fum de țigară. Sunteți aici pentru puțin timp. Vreau, în primul rând, să vă explic ce sunteți dumneavoastră și ce sunt eu. Atunci când vă place să vă alintați pe divanul dumneavoastră, în budoarul dumneavoastră, nu găesc cuvinte prin care să-mi exprim gândurile. Apoi, acasă la dumneavoastră, la orice părere cu care nu sunteți de acord, trageți de șnurul soneriei, strigați și-i arătați iubitului dumneavoastră ușa, ca și cum ar fi cel din urmă dintre mizerabili. Pe când aici pot să judec limpede. Aici nimeni nu poate să-mi trântască ușa în nas. Aici, pentru câteva clipe, veți fi victima mea și veți avea extrema bunătate să mă ascultați. Nu trebuie să vă temeți de nimic. Nu v-am

răpit ca să vă debitez injurii, nici ca să obțin de la dumneavoastră prin violență ceea ce n-am știut să merit, ceea ce dumneavoastră n-ați vrut să-mi acordați de bună voie. Ar fi o josnicie. Poate dumneavoastră vă gândiți la un viol; eu, însă, nu.

Cu un gest scurt, aruncă țigara în foc.

— Doamnă, fără îndoială că fumul vă deranjează!

Se ridică imediat, luă de pe cămin o casoletă în care aprinse câteva mirodenii și purifică aerul. Uimirea ducesei nu se putea compara decât cu umilirea ce-o încerca. Era în puterea acestui bărbat, iar el nu voia să abuzeze de puterea lui. Ochii aceștia, cândva atât de înflăcărați de iubire, îi vedea acum calmi și nemișcați ca niște stele. Se înfioră. Apoi, groaza pe care Armand i-o inspira fu sporită printr-una dintre acele senzații ce te încremenesc, ca zbuciumul în gol dintr-un coșmar. Rămase pironită de frică, părându-i-se că vede licărirea de după perdele cum prinde tărie sub răsufălările unor foaie. Brusc strălucirea lor devenind mai puternică, iluminează trei persoane mascate. Îngrozitorul tablou pieri însă atât de repede, încât ducesa îl luă drept o iluzie optică.

— Doamnă, reluă Armand privind-o cu o răceală disprețuitoare, un minut, unul singur, mi-ar fi de ajuns pentru a vă distruge întreaga viață, singura eternitate de care pot eu să dispun. Nu sunt însă Dumnezeu. Ascultați-mă bine, zise, făcând o pauză ca să dea mai multă solemnitate cuvintelor lui. Iubirea va veni la dumneavoastră ori de câte ori veți dori; aveți asupra bărbaților o putere nemărginită; amintiți-vă însă că, într-o zi ați chemat iubirea; și ea a venit – pură, neprihănită, pe cât poate fi ea pe acest pământ; tot atât de respectuoasă pe cât era de înflăcărată; blândă, ca iubirea unei femei devotate sau ca a unei mame pentru copilul ei; în sfârșit, așa de mare, încât era o nebunie. V-ați bătut joc de această iubire; ați săvârșit o crimă. E dreptul oricărei femei să se refuze unei iubiri pe care

simte că n-o poate împărtași. Bărbatul care iubește fără a se face iubit n-ar avea de ce să fie plâns, și nu are dreptul să se plângă. Însă, doamnă ducesă, a-l seduce, simulând simțirea, pe un nefericit lipsit de orice afecțiune, a-l face să cunoască fericirea în toată plenitudinea ei, pentru a i-o răpi; a-i fura întreaga fericire viitoare; a-l ucide, nu numai în prezent, ci în veșnicia vieții lui, otrăvind-i toate clipele și toate gândurile; iată ceea ce numesc eu o crimă înspăimântătoare!

— Domnule...

— Încă nu vă pot îngădui să-mi răspundeți. Ascultați-mă deci mai departe. De altminteri, am drepturi asupra dumneavoastră; nu le vreau însă decât pe cele ale judecătorului asupra criminalului, ca să vă trezesc conștiința. Dacă n-ați avea conștiință, nici nu v-aș învinui: sunteți însă atât de tânără! Îmi place să cred că încă vă mai simțiți vie inima. Dacă vă cred destul de depravată ca să săvârșiți o crimă nepedepsită de legi, nu vă consider atât de degradată încât să nu înțelegeți însemnătatea vorbelor mele. Reiau...

În acea clipă, ducesa auzi vuietul surd al unor foale, cu care de bună seamă că necunoscuții întrezăriți mai înainte ațâtau focul a cărui lucire se proiecta pe podea; dar privirea fulgerătoare a lui Montriveau o sili să rămână, palpitând și cu ochii fișii, în fața lui. Oricât ar fi fost ducesa de curioasă, focul din cuvintele lui Armand o interesa mai mult decât vuietul aceluia foc misterios.

— Doamnă, zise el după o pauză, atunci când, la Paris, călăul va trebui să-l înșface pe un biet asasin și să-l culce pe scândura pe care legea cere să fie culcat un asasin spre a i se reteza capul... Dumneavoastră știți, jurnalele îi previn deopotrivă și pe cei bogați, și pe cei săraci, spunându-le unora să doarmă liniștiți, iar celorlalți să vegheze, dacă vor să trăiască. Ei bine, dumneavoastră care sunteți evlavioasă, ba chiar

bisericoasă, duceți-vă și porunciți să se slujească liturghia pentru acel ticălos: faceți parte din aceeași familie; dumneavoastră însă sunteți din spița principală. Spița ce poate să troneze în pace, să trăiască fericită, fără nicio grijă. Împins de mizerie ori de mânie, fratele dumneavoastră din ocnă n-a ucis decât un om; pe când dumneavoastră!... Dumneavoastră ați ucis fericirea unui om, cele mai frumoase nădejdi ale vieții lui, credințele lui cele mai scumpe. Celălalt și-a așteptat naiv victima și a ucis-o, fără să vrea, de frica eșafodului; pe când dumneavoastră... Dumneavoastră ați concentrat toate ticăloșiile prefăcătoriei împotriva inocenței, ați înlănțuit inima celui pe care l-ați condamnat, spre a o devora și mai bine; l-ați momit cu dezmierdări; n-ați omis nimic din ceea ce putea să-l facă să întrezărească, să viseze, să râvnească bucuriile iubirii. I-ați cerut mii de sacrificii, pentru a i le refuza pe toate. L-ați făcut să vadă limpede lumina, înainte de a-i scoate ochii. Formidabil curaj! Asemenea infamii sunt un lux pe care nu-l pricep bietele burgheze de care vă bateți joc. Ele știu să se dăruie și să ierte; știu să iubească și să sufere. Ele ne fac să ne simțim mici față de măreția devotamentului lor. Pe măsură ce urci spre vârful societății, găsești tot atâta noroi câtă mocirlă există pe treapta de jos; numai că acolo sus, ea se usucă și se aurește. Da, pentru a afla josnicia desăvârșită, e necesară o educație aleasă, un nume mare, o femeie frumoasă, o ducesă. Pentru a cădea mai prejos decât orice, trebuie să fii deasupra a orice. Exprim prost ceea ce gândesc, mă mai dor încă rănile pe care mi le-ați făcut; dar să nu credeți că mă plâng! Nu. Vorbele mele nu sunt expresia nici unei speranțe personale, și nu conțin nicio amărăciune. Să știți, doamnă, eu vă iert, iar această iertare e totală, spre a nu vă plânge cumva că ați venit s-o căutați împotriva voinței dumneavoastră... Numai că dumneavoastră ați putea să vă bateți joc și de alte inimi, tot atât de naive ca a mea, iar eu sunt dator să le scutesc de asemenea

dureri. Dumneavoastră mi-ați insuflat ideea de justiție. Ispășiți-vă deci greșeala aici pe pământ; poate că Dumnezeu vă va ierta, iertare pe care cu v-o doresc; el e însă neîndurător, și vă va pedepsi.

La aceste cuvinte, ochii ducesei doborâte, copleșite, se umplură de lacrimi.

— De ce plângeți? rămâneți fidelă firii dumneavoastră! Dumneavoastră ați contemplat fără nicio înfiorare chinurile inimii pe care o zdrobeați. Destul, doamnă, liniștiți-vă! Eu nu mai pot să sufăr. Poate alții vă vor spune că le-ați dăruit viața; eu vă spun cu încântare că mi-ați dăruit neantul. Poate ați băgat de seamă că eu nu-mi aparțin, că trebuie să trăiesc pentru prietenii mei, și că, astfel, trebuie să îndur deopotrivă și răceala morții și durerile vieții. Veți avea dumneavoastră destulă înțelegere? Sau veți fi ca tigrii pustiului, care mai întâi rănesc și-apoi ling rana?

Ducesa izbucni în lacrimi.

— Cruțați-vă acum aceste lacrimi, doamnă. Dacă aș crede în ele, n-aș face-o decât ca să mă îndoiesc și mai mult de sinceritatea lor. sunt ele ori nu una dintre prefăcătoriile dumneavoastră? Când v-ați purtat așa cum v-ați purtat, cum s-ar mai putea crede că există în dumneavoastră ceva adevărat? Nimic venind din partea dumneavoastră nu mai are acum putere să mă înduioșeze. Am spus totul.

Doamna de Langeais se ridică atunci cu un gest plin de măreție și de umilință totodată.

— Ai dreptate să mă tratezi cu asprime, spuse ea întinzând spre general mâna, pe care el nu o luă; vorbele dumitale nu sunt destul de crude; mi se cuvine o astfel de pedeapsă.

— Eu nu vă pedepsesc, doamnă! A pedepsi nu înseamnă oare a iubi? Să nu așteptați de la mine nimic asemănător unei iubiri. Aș putea, în propria mea cauză, să mă fac și acuzator și judecător, și temnicer și călău; dar nu. Îndeplinesc o simplă datorie, nicidecum o

dorință de răzbunare. Cea mai cruntă răzbunare, cred eu, este să disprețuiești răzbunarea pe care-o poți înfăptui. Cine știe! Poate că eu voi fi oficiantul plăcerilor dumneavoastră. De acum înainte, purtând cu demnitate trista livrea în care societatea îi îmbracă pe criminali, poate că veți fi silită să aveți și onestitatea lor. Și atunci veți iubi!

Ducesa asculta cu o supunere ce nu mai era prefăcută, nici cochet calculată; ea nu începuse să vorbească decât după un timp destul de lung de tăcere.

— Armand, spuse ea, socotesc că, rezistând iubirii, m-am supus tuturor pudorilor de femeie, și nu mă așteptam să primesc de la dumneata asemenea reproșuri. Te înarmezi cu toate slăbiciunile mele, ca să faci din ele crime. Cum de n-ai înțeles că, de-aș fi putut să mă las târâtă de ispitele iubirii dincolo de îndatoririle mele, a doua zi aș fi fost zdrobită de mâhnirea că am mers prea departe? Vai! n-am păcătuit decât din neștiință. Era, îți jur, tot atâta bună-credință în greșelile mele, câtă era în părerile mele de rău. Asprimea mea trăda mult mai multă dragoste decât lăsa să se vadă duioșia mea. Și, de altminteri, de ce te plângi? Inima mea nu ți-a fost de ajuns, ai pretins cu brutalitate trupul meu...

— Cu brutalitate! exclamă domnul de Montriveau. Dar își spuse în sine: — Dacă mă las târât într-o dispută de cuvinte, sunt pierdut.

— Da, ai venit la mine fără niciun respect, fără niciun pic de gingășie, ca la o femeie ușoară. N-aveam dreptul să chibzuiesc? Ei bine, m-am gândit mult. Necuviința purtării dumitale este scuzabilă: izvora din dragoste; lasă-mă să cred așa, și să te justific față de mine însămi. Ei bine, Armand, astă-seară, chiar în clipa în care îmi preziceai o nenorocire, eu mai credeam în fericirea noastră. Da, aveam încredere în caracterul dumitale nobil și mândru, de care mi-ai dat atâtea dovezi... Și eram a ta cu totul, adăugă ea, aplecându-se spre

urechea lui Montriveau. Da, mă stăpânea nu știu ce dorință de a-l face fericit pe un om atât de crunt încercat de vitregii. Dacă era vorba de un stăpân, doream ca stăpân un bărbat deosebit. Cu cât mă simțeam mai presus, cu atât mai puțin voiam să cobor. Încrezătoare în tine, vedeam o întreagă viață de iubire în clipa în care îmi arătai moartea... Puterea nu poate exista fără bunătate. Dragul meu, ești prea puternic pentru a fi rău cu o femeie care te iubește. Dacă am greșit, nu pot să capăt iertare? Nu pot să mai îndrept nimic? Căința dă farmec iubirii, vreau să fiu fermecătoare pentru tine. De ce nu mai eu să nu am dreptul să împărtășesc, ca orice femeie, îndoielile, temerile, sfielile pe care e așa de firesc să le simți atunci când te legi pe viață și când tu refuzi atât de ușor asemenea legături! Bietele burgheze cu care mă compari se dăruie, dar și ele luptă. Ei bine, am luptat, și iată-mă... Ah, Doamne! nu mă ascultă! exclamă ea, întrerupându-se, își răsuci mâinile și izbucni:

— Dar te iubesc! Sunt a ta!

Căzu la picioarele lui Armand.

— A ta! A ta, unicul meu, singurul meu stăpân!

— Doamnă, zise Armand vrând s-o ridice, Antoinette n-o mai poate salva pe ducesa de Langeais. Nu mai am încredere nici în una, nici în cealaltă. Vă dăruieți astăzi, iar mâine poate că vă veți refuza din nou. Nu există putere, nici în ceruri, nici pe pământ, care să-mi poată chezașui fidelitatea iubirii dumneavoastră. Chezășiile aparțin trecutului; noi nu mai avem trecut.

În acea clipă o lumină străluci atât de puternic, încât ducesa nu putu să nu întoarcă ochii spre draperie, și-i revăzu limpede pe cei trei mascați.

— Armand, spuse ea, n-aș vrea să-mi fac o părere proastă despre dumneata. Cum de se află acolo oamenii aceia? Ce pui la cale împotriva mea?

— Oamenii aceia sunt tot atât de discreți ca și mine în privința a ceea ce se va petrece aici, zise el. Să nu

vedeți în ei decât brațele și inima mea. Unul dintre ei e chirurg...

— Chirurg? zise ea. Armand, dragul meu, îndoiala este cea mai crudă suferință. Vorbește, spune-mi dacă vrei viața mea; ți-o voi da eu, nu mi-o vei lua dumneata...

— Oare nu m-ați înțeles? replică Montriveau, Nu v-am vorbit de justiție? Ca să vă alung temerile, am să vă explic ce-am hotărât în legătură cu dumneavoastră, adăugă el liniștit, luând o tijă de oțel de pe masă.

Îi arată o cruce de Lorena^[94] prinsă la capătul tijei.

— În această clipă, doi prieteni ai mei înroșesc în foc o cruce asemănătoare. Vă vom aplica pe frunte această cruce, exact între ochi, ca să nu puteți s-o ascundeți sub vreo podoabă de diamante și să scăpați astfel de indiscreția oamenilor. Veți purta astfel pe frunte semnul infamant ce se aplică pe umărul ocnașilor, frații dumneavoastră. Suferința nu va fi prea mare, mă tem doar să nu faceți vreo criză nervoasă sau să opuneți rezistență...

— Rezistență? zise ea bătând voioasă din palme; o, nu, nu, aș vrea acum să fie aici întreg pământul. Ah! Armand, însemnează-o, însemnează-o numaidecât pe supusa ta ca pe un biet obiect de-al tău! Cereai garanții de iubire de la mine; dar iată-le, pe toate, într-una singură. Ah! nu văd decât milă și iertare, decât fericire veșnică în răzbunarea ta... După ce vei fi pecetluit astfel o femeie ca fiind a ta, după ce vei avea un suflet rob ce va purta semnul tău roșu, ei bine, n-ai să mai poți niciodată să mă părăsești, vei fi al meu pe veci. Izolându-mă pe pământ, vei fi răspunzător de fericirea mea, dacă nu ești un laș, iar eu te știu nobil și mare. Dar femeia care iubește se înfierează ea însăși pe totdeauna. Haideți, domnilor, intrați și înfierați-o pe ducesa de Langeais. Ea aparține pe veci domnului de Montriveau. Intrați numaidecât cu toții; mintea mea arde mai puternic decât fierul vostru.

Armand se întoarse brusc, ca să n-o mai vadă pe ducesa zbuciumându-se ingenuncheată. El spuse un cuvânt care-i făcu pe cei trei prietenii ai lui să se retragă. Femeile obișnuite cu viața din saloane cunosc jocul oglinzilor. La fel și ducesa, dornică să citească totul în inima lui Armand, era numai ochi. Armand, neluând seama că are o oglindă în cameră, lăsă să se vadă două lacrimi grabnic șterse. Întregul viitor al ducesei era în cele două lacrimi. Când el se întoarse ca s-o ridice pe doamna de Langeais, o găsi în picioare; se credea iubită. Așa încât se înfioră până-n adâncuri când îl auzi pe Montriveau spunându-i cu acea fermitate pe care și ea, odinioară, știuse așa de bine s-o ia, când își bătea joc de el:

— Vă iert, doamnă. Puteți să mă credeți, scena aceasta va fi ca și cum nu s-ar fi petrecut niciodată. Acum însă ne vom spune adio. Îmi place să cred că ați fost sinceră cochetând pe canapeaua din budoarul dumneavoastră și că ați fost sinceră și acum, aici, în efuziunea dumneavoastră sufletească. Adio, nu mai sunt în stare să cred nimic. M-ați mai chinat încă, ați rămâne pururi ducesa. Și... dar adio, noi nu ne vom înțelege niciodată. Ce preferați acum? întrebă el, luând aerul unui maestru de ceremonii. Să mergeți acasă, sau să vă întoarceți la balul doamnei de Sérizy? Mi-am dat toată silința să vă păstrez reputația nepătată. Nici slugile dumneavoastră, nici ceilalți nu vor ști niciodată nimic din ceea ce s-a petrecut între noi în acest sfert de oră. Servitorii va cred la bal; trăsura dumneavoastră n-a părăsit curtea doamnei de Sérizy; aceeași trăsură însă poate să se afle tot așa de bine și în curtea palatului dumneavoastră. Unde vreți să fie?

— Tu cum mă sfătuiești, Armand?

— Armand nu mai există, doamnă ducesa. Noi doi suntem străini unul față de celălalt.

— Atunci, condu-mă la bal, zise ea, vrând să pună încă o dată la încercare puterea lui Armand. Aruncă

înapoi în infernul lumii o ființă care a suferit acolo și care trebuie să sufere mai departe, dacă pentru ea nu mai există fericire. O! dragul meu, te iubesc totuși, așa cum iubesc burghezele tale. Te iubesc atât de mult, încât ți-aș sări de gât la în fața întregii lumi, dacă mi-ai cere-o. Această lume oribilă nu m-a corupt. Uite, sunt tânără și voi întineri și mai mult. Da, sunt un copil, copilul tău, tu m-ai creat. O! nu mă izgoni din raiul meu!

Armand făcu un gest.

— Ah! dacă plec, lasă-mă să iau de aici ceva, un flecușteț! Ca să-l pun astă-seară pe inima mea, zise ea luând bonetul lui Armand, pe care îl înfășură în eșarfă... Nu, continuă ea, eu nu fac parte din acea lume de femei depravate, lume pe care tu n-o cunoști și dea nu poți să mă apreciezi; să știi! unele se dau pentru bani; altele sunt sensibile la daruri; totul e josnic. Ah! aș vrea să fiu o simplă burgheză, o muncitoare; dacă-ți place mai mult o femeie mai prejos de tine, decât o femeie la a cărei dragoste se adaugă și mărețiile omenești. Ah! Armand, există printre noi femei alese, femei minunate, caste, pure; și acelea sunt fermecătoare. Aș vrea să am toate titlurile nobiliare ca să ti le jertfesc pe toate; nenorocul m-a făcut ducesă; aș vrea să mă fi născut pe tron, atunci aș fi avut puțința să-ți jertfesc orice. Aș fi o grizetă pentru tine și regină pentru ceilalți.

El asculta, stingându-și țigara de foi.

— Când veți voi să plecați, zise el, să-mi spuneți...

— Dar eu aș vrea să rămân...

— Asta-i altceva! făcu el.

— Stai! nu s-a stins de tot, exclamă ea, luând țigara și sugând ceea ce buzele lui Armand mai lăsaseră.

— Vreți să fumați? îi zise el.

— Oh! ce n-aș face ca să-ți plac!

— Ei bine, plecați, doamnă...

— Mă supun, zise ea plângând.

— Trebuie să vă acopăr fața, ca să nu vedeți drumul

pe unde veți trece.

— Sunt gata, Armand, zise ea, legându-se la ochi.

— Nu mai vedeți nimic?

— Nu.

El îngenunche încet în fața ei.

— Ah! te aud, zise ea, lăsând să-i scape un gest plin de duioșie, socotind că această asprime prefăcută are să înceteze.

El vru să-i sărute buzele și ea se apropie.

— Mai vedeți, doamnă!

— Sunt puțin curioasă.

— Așadar, mă înșelați și acum?

— Ah! zise ea cu mânia trufiei umilite, luați-mi de pe față batista și conduceți-mă, domnule: n-am să deschid ochii.

Armand, convins de cinstea ei când îi auzi strigătul, o călăuzi pe ducesa care, credincioasă cuvântului dat, plină de mândrie, se comportă ca o oarbă; dar, ținând-o părintește de mână pentru a-i ajuta când să urce, când să coboare, Montriveau luă aminte la puternicele palpații ce zbuciumau inima acestei femei atât de brusc năpădită de o dragoste sinceră. Doamna de Langeais, fericită că astfel poate să-i vorbească, vru să-i mărturisească totul, el însă rămase neclintit; iar când mâna ducesei îl interoga, a lui rămânea mută. În sfârșit, după ce merseră un timp împreună, Armand îi spuse să înainteze, ea înaintă și băgă de seamă că el îi ferea rochia să nu șteargă pereții unei deschizături pesemne foarte îngustă. Doamna de Langeais fu impresionată de grija lui, ce dovedea încă puțină iubire; dar acesta fu, într-un fel, salutul de despărțire al lui Montriveau, întrucât o părăsi fără să-i spună un cuvânt. Simțindu-se într-o atmosferă caldă, ducesa deschise ochii. Era singură, în fața șemineului din budoarul contesei de Sérizy. Prima ei grijă fu să-și îndrepte toaleta răvășită: își aranjă iute rochia și își orândui pieptănătura.

— Ei bine, scumpa mea Antoinette, te-am căutat

peste tot, zise contesa deschizând ușa budoarului.

— Am venit aici să respir puțin, zise ea; în saloane s-a făcut o căldură insuportabilă.

— Credeam că ai plecat, dar fratele meu, Ronquerolles, mi-a spus că i-a văzut pe servitorii tăi așteptându-te.

— Sunt dărămată, scumpa mea; lasă-mă o clipă aici să mă odihnesc.

Și ducesa se așeză pe divanul prietenei sale.

— Dar ce ai? Tremuri toată.

Marchizul de Ronquerolles intră.

— M-am temut, doamnă ducesă, să nu vi se fi întâmplat vreun accident. Tocmai l-am văzut pe vizitiul dumneavoastră beat turtă.

Ducesa nu răspunse: privea șemineul, oglinzile, căutând urmele trecerii ei; și apoi, încerca o senzație extraordinară văzându-se în mijlocul veseliei din bal după teribila scenă ce dase vieții ei un alt curs. O cuprinse un tremur cumplit.

— Îmi sunt iritați nervii de prorocirea pe care mi-a făcut-o domnul de Montriveau. Chiar dacă n-a fost decât o glumă, am să mă duc să văd dacă securea lui de la Londra îmi va tulbura până și somnul. Adio, scumpo. Adio, domnule marchiz.

Străbătu saloanele, unde fu oprită de adulatorii ce-i provocară mila. I se păru mică lumea asta în care ea părea regină, ea cea atât de umilită și atât de mică. Și apoi, ce însemnau acești bărbați față de cel pe care ea îl iubea cu adevărat și al cărui caracter își reluase proporțiile gigantice, pentru o clipă diminuate de ea, dar căroră acum le da o măreție poate peste măsură? Nu se putu împiedica să-l cerceteze cu privirea pe slujitorul care o însoțise și pe care îl găsi dormind adânc.

— N-ai lipsit nicio clipă de-aici? îl întrebă ea.

— Nu, doamnă.

Urcându-se în trăsură, își văzu într-adevăr vizitiul într-o stare de beție de care s-ar fi înfricoșat în orice altă

împrejurare; dar marile zguduirii ale vieții îi răpesc spaimei hrana obișnuită. De altfel, ajunse acasă cu bine; era însă schimbată și în prada unor sentimente cu totul noi Pentru ea nu mai exista decât un singur bărbat pe lume, adică – numai pentru el dorea de aici înainte să mai aibă vreo valoare. Dacă fiziologii pot să definească exact iubirea limitându-se strict la legile naturii, moraliștii sunt mult mai încurcați cu explicarea ei, când vor s-o cerceteze în toate manifestările pe care i le-a dat societatea. Cu toate acestea, există, în ciuda ereziilor miilor de secte ce dezbină biserica amorului, o linie dreaptă și bine distinctă care separă net doctrinele, o linie pe care discuțiile nu o vor frânge niciodată, a cărei inflexibilă aplicație explică și criza în care, ca mai toate femeile, se afla acum ducesa de Langeais. Ea nu iubea încă, dar avea o pasiune.

Iubirea și pasiunea sunt două stări sufletești diferite, pe care poeții și oamenii de lume, filosofi și nerozii le confundă mereu. Iubirea comportă o reciprocitate de sentimente, o certitudine a bucuriilor pe care nimic nu le poate vătăma, și o foarte statornică împărțășire a acelorași plăceri, o atât de totală aderență între inimi încât nu îngăduie nicio gelozie. Atunci posesiunea devine un mijloc și nu un scop; o infidelitate produce suferință, dar nu desparte; sufletul nu mai este ba arzător ori tulburat, ba rece sau senin, ci e neconținut fericit; în sfârșit, dorința, desfășurată ca printr-o inspirație divină peste întreaga imensitate a timpului, ni-l colorează într-o singură nuanță; viața pare albastră ca un cer senin. Pasiunea este presentimentul iubirii și al infinitului ei, după care aspiră orice suflet sensibil. Pasiunea e o speranță ce poate fi înșelată. Pasiune înseamnă și suferință și tranziție totodată; pasiunea încetează atunci când speranța a murit. Și bărbații și femeile pot, fără a se dezonoara, să nutrească mai multe pasiuni; e atât de firesc să alergi după fericire! Însă nu iubești în viață decât o singură dată. Toate discuțiile,

scrise sau orale, despre sentimente, se pot rezuma în aceste două întrebări: e vorba de o pasiune? sau e vorba de iubire? Iubirea neputând să existe fără cunoașterea intimă a plăcerilor ce o perpetuează, ducesa era deci sub jugul unei pasiuni; așa încât se chinuia într-un zbucium pustiitor, făcându-și fără voia ei fel de fel de proiecte, mistuindu-se în dorinți, simțind tot ceea ce exprimă cuvântul *pasiune*; suferea. În clocotul din sufletul ei se amestecau de-a valma vâltoarele ridicate de vanitatea, de amorul propriu, de trufia ori de mândria ei: toate aceste feluri de egoism se înlănțuie. Ea îi spusese unui bărbat: Te iubesc, sunt a ta! Era oare posibil ca ducesa de Langeais să fi rostit zadarnic asemenea vorbe? Ea trebuia sau să fie iubită, sau să abdice de la rolul ei social. Simțind atunci singurătatea patului ei voluptuos în care voluptatea nu-și strecurase niciodată coapsele fierbinți, ducesa se răsucea și se zvârcolea repetându-și: «Vreau să fiu iubită!» Și credința pe care încă o mai avea în ea îi da speranța că va izbuti. Ducesa fusese rănită, vanitoasa pariziancă era umilită, femeia adevărată din ea întrezărea fericirea, iar închipuirea ei, răzbunătoare a timpului pierdut pentru natură, îi aprindea focurile de nestins ale plăcerii. Se ridica aproape până la senzațiile iubirii; căci, la gândul că nu e iubită, care o sfâșia, era fericită să-și spună sie însăși: «Îl iubesc!» Ar fi călcat în picioare și lumea, și pe Dumnezeu. Montriveau era acum religia ei. Ziua următoare și-o petrecu într-o stare de tulburare sufletească și de frământări trupești ce cu greu ar putea fi descrise. Scria și rupea scrisoare după scrisoare, făcându-și mii de supoziții imposibile. La ora la care Montriveau sosea odinioară, vru să creadă că el va veni și fu bucuroasă să aștepte. Toată ființa se concentrează în simțul auzului. Din când în când închidea ochii și se străduia să audă prin spații. Ar fi vrut să aibă puterea de a topi toate obstacolele dintre ea și iubitul ei, ca să obțină tăcerea absolută ce i-ar fi permis să perceapă orice zgomot de la distanțe enorme. Într-o

astfel de încordare sufletească, bătaile pendulei i se părură îngrozitoare, erau ca un fel de pălăvrăgeală sinistă pe care o opri. În salon bătu miezul nopții.

«Dumnezeule! își zise atunci, să-l văd aici ar însemna fericirea. Și totuși, venea cândva, adus de dorință. Vocea lui umplea acest budoar. Și-acum, nimic!»...

Amintindu-și scenele de cochetărie pe care le jucase și care i-l răpiseră, lacrimi de disperare curseră multă vreme din ochii ei.

— Doamna ducesă, îi spuse camerista, nu știe poate că e ora două din noapte; am crezut că doamna nu se simte bine.

— Da, mă duc să mă culc; ține însă minte, Suzette, zise doamna de Langeais ștergându-și lacrimile, să nu mai intri niciodată la mine fără a fi chemată; nu vreau să-ți mai spun acest lucru încă o dată.

Timp de o săptămână, doamna de Langeais se duse prin toate casele unde nădăjduia să-l întâlnească pe domnul de Montriveau. Contrar obiceiurilor ei, sosea devreme și pleca târziu; nu mai dansa, se așeza la masa de joc. Încercările rămaseră zadarnice! Nu izbuti să-l vadă pe Armand, al cărui nume nu mai cuteza să-l rostească, totuși, într-o seară, într-un moment de deznădejde, o întrebă pe doamna de Sérizy, cu toată nepăsarea pe care fu în stare s-o simuleze: Ești certată cu domnul de Montriveau? Nu-l mai văd pe la tine.

— De ce nu mai vine pe aici? răspunse contesa râzând. De altfel, nu prea se mai arată nicăieri, pesemne e ocupat cu vreo femeie.

— Credeam, replică ducesa cu nevinovăție, că marchizul de Ronquerolies e prieten cu el...

— Nu l-am auzit niciodată pe fratele meu spunând că l-ar cunoaște.

Doamna de Langeais nu mai zise nimic. Atunci doamna de Sérizy socoti că poate să biciuiască nepedepsit o prietenie ce-i fusese mult timp amară și reluă vorba.

— Îl regreti, deci, pe acest trist personaj. Am auzit spunându-se lucruri monstruoase despre el: dacă-l jignești o dată, nu mai uită, nu iartă nimic; dacă-l iubești, te leagă în lanțuri. La orice ai spune despre el, vreunul dintre cei ce-l ridică în slăvi îți răspunde întotdeauna cu aceleași vorbe: *Știe să iubească!* Mi se repetă mereu: Montriveau dă totul pentru un prieten, e un suflet uriaș. Ei, și! Societatea nu caută suflete atât de mari. Bărbați cu asemenea caracter sunt foarte buni la ei acasă, să stea acolo, și să ne lase pe noi în lumea noastră mărunță. N-am dreptate, Antoinette?...

Cu toată școala lumii pe care o avea, ducesa păru încurcată, spuse totuși cu o seninătate ce-o înșelă pe prietena sa;

— Îmi pare rău că nu-l mai văd, îl prețuiam și-i acordam o prietenie sinceră. S-ar putea să-ți par caraghioasă, scumpă prietenă: îmi plac sufletele mari. A te da unui prost, nu-nseamnă a recunoaște deschis că nu ai decât simțuri?...

Doamna de Sérizy n-avusese niciodată parte decât de oameni banali, și chiar acum era îndrăgostit de ea un astfel de bărbat frumos, marchizul d'Aiglemont.

Ducesa își scurtă vizita, fiți siguri. Apoi, doamna de Langeais, văzând o speranță în faptul că Armand nu mai apărea nicăieri, îi scrisese îndată o scrisoare umilă și plină de dragoste, care trebuia să-l readucă la ea, dacă generalul o mai iubea. A doua zi îi trimise scrisoarea prin valetul ei, iar când valetul se întoarse, îl întrebă dacă i-a înmănat-o chiar lui Montriveau; apoi, după ce valetul o încredința de aceasta, nu putu să-și stăpânească un simțământ de bucurie. Armand era la Paris, stă singur, la el acasă, fără să iasă în lume! O iubea deci. Ziua întreagă așteptă răspuns, dar răspunsul nu veni. În zbuciumul ce reîncepea, pe care i-l da nerăbdarea, Antoinette încerca să motiveze întârzierea: Armand se simte jignit, răspunsul va veni prin poștă; dar, pe seară, nu mai putu să se amăgească.

Fu o zi groaznică, plină de suferințe care plac, de frământări care zdrobesc, de chinuri sufletești care distrug viața. A doua zi trimise la Armand după un răspuns.

— Domnul marchiz a poruncit să vă spun că va veni dânsul la doamna ducesă, răspunse Julien.

Dispăru repede în camera ei, ca să nu lase să i se vadă fericirea, se prăbuși pe canapea și își mistui acolo primele înfiorări.

«Va veni!» Gândul acesta îi sfâșia sufletul. Sunt, într-adevăr, nenorocite ființele pentru care așteptarea nu este cea mai cumplită dintre furtuni și rodirea celei mai dulci plăceri, care nu au în ele flacăra ce trezește imaginile lucrurilor și dublează natura făcându-ne să simțim atât esența pură a obiectelor cât și materialitatea lor. În iubire, oare a aștepta nu e totuna cu a epuiza neîncetat o speranță sigură, cu a te dăruii chinului teribil al pasiunii care e fericită să nu cunoască dezamăgirile adevărului? Emanatie statornică de forță și de dorinți, așteptarea nu e oare pentru inima omenească ceea ce sunt pentru unele flori exhalatiile lor înmiresmate? Ne plictisim repede de strălucitoarele și sterpele culori ale choreopsisului sau ale lălelelor, și ne întoarcem cu nesaț spre delicioasele pansele ale portocalului sau ale volkameriei, două flori pe care patria lor le-ai asemuit cu niște tinere logodnice pline de dragoste, mândre de trecutul lor, mândre de viitorul lor.

Ducesa se deprindea cu plăcerile noii sale vieți, simțind, cu un fel de beție, flagelațiile iubirii, și, schimbându-și simțămintele, găsi alte meniri și un sens mai bun rosturilor vieții. Agitându-se în camera ei de toaletă, înțelese ce însemnătate au rafinamentele podoabelor și minuțioasele îngrijiri acordate trupului, atunci când ele sunt dictate de iubire și nu de vanitate; aceste griji îi ajutară să îndure trecerea grea a timpului. Când isprăvi, căzu iarăși în frământările chinuitoare, în zbuciumul nervos al cumplitei puteri ce face să

fermenteze toate ideile și care poate că nu e decât o boală ale cărei suferințe ne plac. Ducea era gata de la ora două după-amiază: domnul de Montriveau nu sosise încă nici la unsprezece seara. A explica neliniștile unei femei care putea trece drept copilul răsfățat al civilizației ar fi totuna cu a vrea să spunem câtă poezie poate concentra inima într-un gând; ar fi totuna cu a vrea să cântărim energia degajată de suflet la sunetul unui clopoțel, ori și evaluăm cât din viață consumă mâhnirea pricinuită de o trăsură al cărei uruit continuă fără a se opri.

— Să-și fi bătut oare joc de mine? zise ea ascultând cum bate miezul nopții.

Îngălbeni, dinții începură să-i clănțane; își frângea mâinile, zbuciumându-se în acest budoar, în care odinioară, gândea ducea, el apărea fără să fie chemat. Dar se resemnă. Oare nu ea îl făcuse să îngălbenească și să se zbuciume sub săgețile usturătoare ale ironiei ei? Doamna de Langeais înțelese soarta crudă a femeilor care, lipsite de mijloacele de acțiune ale bărbaților, sunt silite să aștepte atunci când iubesc. A alerga înaintea iubitului e o greșală pe care puțini bărbați știu s-o ierte. Cei mai mulți văd o înjosire într-o asemenea măgulire cerească; Armand însă avea un suflet mare și trebuia să facă parte din micul număr de oameni ce știu să răsplătească printr-o iubire veșnică o astfel de revărsare de iubire.

«Ei bine, mă voi duce, își zise ea zvârcolindu-se în pat, fără a putea să-și găsească somnul; mă voi duce la el, îi voi întinde mâna fără a mă simți umilită că i-o întind. Un bărbat deosebit vede în orice pas pe care o femeie îl face spre el o dovadă de dragoste și de statornicie. Da, îngerii trebuie să coboare din ceruri ca să vină la oameni, și eu vreau să fiu un înger pentru el.

A doua zi, scrise una dintre acele scrisori în care excelează spiritul celor zece mii de doamne de Sévigné câte numără acum Parisul. Totuși, spre a ști să te plângi

fără să te înjosești, spre a te înălța în zbor cu cele două aripi ale tale larg desfășurate fără să te târăști umilitor, spre a dojeni fără a supăra, spre a te revolta cu grație, spre a ierta fără a-ți înjosi demnitatea personală, spre a spune totul și a nu mărturisi nimic, trebuia să fii ducesa de Langeais și să fi fost educată de doamna prințesă de Blamont-Chauvry, ca să scrii o asemenea scrisoare fermecătoare. Julien plecă. Julien, ca orice valet, era victima tuturor acelor obișnuite du-te vino ale amorului.

— Ce ți-a răspuns domnul de Montriveau? îi zise ea lui Julien, pe cât putu de indiferentă, când valetul veni să-i dea raportul despre misiunea lui.

— Domnul marchiz m-a rugat să-i spun doamnei ducese că e-n ordine.

Groaznică-i reacția sufletului asupra lui însuși! Să primești față de martori curioși un răspuns pentru inimă, și să nu murmuri, și să te vezi silită să taci – e una dintre miile de dureri ale oamenilor bogați!

Timp de trei săptămâni doamna de Langeais îi scrisese domnului de Montriveau fără să capete vreun răspuns. Începuse să spună că e bolnavă, ca să scape de obligațiile ce le avea fie față de prințesa din anturajul căreia făcea parte, fie față de lume. Nu mai primea decât pe tatăl ei, ducele de Navarreins, pe prințesa de Blamont-Chauvry, mătușa sa, pe bătrânul vidam de Pamiers, care-i era unchi după mamă, și pe unchiul soțului ei, ducele de Grandlieu. Aceste persoane crezură ușor în boala doamnei de Langeais, găsind-o din zi în zi mai abătută, mai palidă, mai slăbită. Suferințele tainice ale unei iubiri adevărate, surescitarea unui orgoliu rănit, statornica biciuire a singurului dispreț ce putea s-o doară, năzuințele ei după niște plăceri neconținut râvnite și neconținut amăgite; în sfârșit, toate puterile ei atâțate zadarnic îi mistuiau treptat firea șovăielnică, își plătea astfel restanțele vieții ei nesocotite. Ieși, în fine, din casă pentru a asista la o paradă la care trebuia să ia parte și domnul de Montriveau. Stând în balconul de la

Tuileries, alături de familia regală, trăi una dintre acele bucurii pe care sufletul nu le uită multă vreme. Ducea arăta sublim în mâhnirea ei, și ochii tuturor o salutară cu admirație. Schimbă câteva priviri cu Montriveau, a cărei prezență o făcea atât de frumoasă. Generalul defilă aproape pe sub picioarele ei, în toată acea splendoare a uniforme militare al cărei efect asupra imaginației femeiești îl recunosc chiar și cele mai năzuroase persoane. Pentru o femeie foarte îndrăgostită, ce nu și-a mai văzut iubitul de două luni, o astfel de clipă trecătoare nu seamănă oare cu acea fază a viselor noastre în care întrevădeam fulgerător un peisaj fără de sfârșit? Numai femeile și tinerii ar putea înțelege dorul năucitor și pătimaș pe care-l exprimau ochii ducesei. În ceea ce-i privește pe bărbați, dacă vreodată în tinerețea lor au trăit, în paroxismul primelor lor pasiuni, acele manifestări ale puterii spiritului, mai târziu ei le uită cu desăvârșire, încât li se întâmplă să tăgăduiască asemenea luxuriante extaze, singurul nume ce se poate da unor astfel de intuiții magnifice. Extazul religios este nebunia gândirii desprinse de legăturile ei corporale; pe când, în extazul amoros, se confundă, se unesc și se cuprind forțele celor două naturi ale noastre. Când o femeie este prada tiraniilor furioase sub care se prăbușea doamna de Langeais, hotărârile definitive se succed așa de rapid, încât e imposibil să le mai urmărești. Gândurile izvorăsc atunci unele din altele și curg prin suflet ca niște nori purtați de vânt pe un fond cenușiu ce acoperă soarele. De aici înainte, faptele vor spune totul. Iată deci faptele. A doua zi dună paradă, doamna de Langeais își trimise trăsura cu întregul ei echipaj să aștepte, de la ora opt dimineața până la trei după-amiază, la poarta marchizului de Montriveau. Armand locuia pe strada Seine, la câțiva pași de Camera *pair*-ilor, unde în acea zi urma să aibă loc o ședință. Dar cu mult înainte ca *pair*-ii să sosească la palatul lor, câteva persoane zăriră trăsura cu slujitorii ducesei. Un

tânăr ofițer disprețuit de doamna de Langeais, însă agreat de doamna de Sérizy, baronul de Maulincour, fu primul care recunoscuse slujitorii. El alergă într-o clipă la iubita lui, să-i povestească în taină această ciudată nebunie. Numaidecât știrea fu adusă telegrafic la cunoștința tuturor clanurilor din foburgul Saint-Germain, ajunse la palat, la Élysée-de-Bourbon, deveni scandalul zilei, subiectul tuturor discuțiilor, de la prânz până seara. Aproape toate femeile tăgăduiau faptul, dar în așa chip încât să-l facă de crezut; iar bărbații îl credeau, manifestând față de doamna de Langeais cea mai binevoitoare înțelegere.

— Sălbaticul de Montriveau are un caracter de bronz, pesemne că el va fi pretins acest scandal, ziceau unii, dând vina pe Armand.

— Ei bine, ziceau alții, doamna de Langeais a săvârșit cea mai nobilă nesocotință! Să renunțe, în fața întregului Paris, de dragul unui iubit, la lumea, la rangul, la averea ei, la considerație, e o lovitură de stat feminină, frumoasă ca lovitura de cuțit a aceluia peruchier care l-a impresionat atâta pe Canning la Curtea cu juri. Niciuna dintre femeile care-o defăimează pe ducesă n-ar face o asemenea declarație demnă de vremurile vechi. Doamna de Langeais e o femeie vitează, afișându-se așa deschis. Acum, ea nu-l mai poate iubi decât pe Montriveau. Nu-i oare ceva măreț pentru o femeie să spună: Nu voi avea decât o dragoste?

— Ce are să devină societatea, domnule, dacă dumneavoastră onorați astfel viciul, fără niciun respect pentru virtute? zise soția procurorului general, contesa de Grandville.

În timp ce palatul, foburgul și Chaussée d'Antin discutau despre naufragiul acestei virtuți aristocratice, iar tineri zeloși alergau călare să vadă trăsura pe strada Seine și să se asigure într-adevăr că ducesa era la domnul de Montriveau, ea zăcea cu inima tremurând în tihna budoarului ei. Armand, care nu dormise acasă, se

plimba la Tuileries cu domnul de Marsay. Iar rudele doamnei de Langeais se vizitau unele pe altele, dându-și întâlnire la ea pentru a o muștra și a se sfătui asupra mijloacelor prin care să oprească scandalul provocat de purtarea ei. La orele trei, domnul duce de Navarreins, vidamul de Pamiers, bătrână prințesă de Blamont-Chauvry și ducele de Grandlieu se aflau adunați în salonul doamnei de Langeais, și o așteptau. Lor, ca și altor curioși, slujitorii le spusese că stăpâna nu e acasă. Ducea nu exceptase pe nimeni de la acest consemn. Cele patru persoane, ilustre în sfera aristocrației căreia almanahul Gotha^[95] îi consfințește anual crugurile și pretențiile ereditare, pretind o schiță rapidă fără de care acest tablou social ar fi incomplet.

Prințesa de Blamont-Chauvry era, în lumea feminină, cea mai poetică ruină a domniei lui Ludovic al XV-lea, la a cărei poreclă, pe vremea frumoasei ei juneți, zice-se, contribuise și ea cu o cotă-parte. Din nurii ei de odinioară nu mai rămăsese decât un nas remarcabil de proeminent, subțire, încovoiat ca o sabie turcească, și principal ornament al unui chip asemănător cu o veche mânășă albă; apoi, câteva șuvițe de păr cârlionțate și pudrate, papucii cu tocuri, boneta de dantelă cu panglici, mitenele negre și un colier cu cinci diamante. Dar, pentru a-i face un portret absolut exact, e necesar să adăugăm că avea despre ruinele ei o atât de înaltă părere, încât umbla decoltată seara, purta mânusi lungi, și își vopsea încă obrajii cu clasicul ruj al lui Martin. Amabilitatea redutabilă din ridurile sale, flacăra neobișnuită din ochi, demnitatea profundă din întreaga ei ființă, spiritul de pe limba ei cu trei sulii, memoria infailibilă de sub fruntea ei făceau din bătrâna prințesă o veritabilă putere. Pe pergamentul creierului ei erau scrise toate hrisoavele din arhivele statului și cunoștea înrudirile dintre casele de principii, de duci și de conți ale Europei, ba până și unde se mai aflau ultimele vlăstare ale lui Carol Magnul^[96]. Așa că nicio uzurpare

de titlu nu putea să-i scape. Junii ce voiau să fie bine văzuți, ambițioșii, femeile tinere îi aduceau omagii statornice. Salonul ei se bucura de cea mai aleasă considerație în foburgul Saint-Germain. Cuvintele acestui Talleyrand femelă rămâneau ca niște sentințe. Multe persoane veneau să-i ceară sfaturi în legătură cu eticheta ori cu datinile, și să ia de la ea lecții de bun-gust. Hotărât, nicio bătrână nu se pricepea să-și vâre ca ea tabachera în buzunar; și avea, când se așeza, ori când își încrucișa picioarele, niște mișcări ale fustei de o precizie și de o grație ce le aduceau la disperare pe tinerele cele mai elegante. De-a lungul unei treimi din viața ei, vocea i stătuse numai în cap, nu putuse însă s-o împiedice să coboare în membranele nasului, ceea ce o făcea ciudat de expresivă. Din marea ei avere îi mai rămăsese o sută cincizeci de mii de *livre* în păduri, generos restituite de Napoleon. Astfel, bunuri și persoană, totul în ea era demn de considerație. Această stranie vechitură sta într-o berjeră lângă șemineu și tăifăsuia cu vidamul de Pamiers, altă ruină contemporană. Bătrânul senior, fost Comandor al Ordinului de Malta, era un bărbat înalt, deșirat și subțiratic, al cărui guler sta întotdeauna strâns în așa fel încât îi comprima obraji ce se revărsau ușor peste cravată, menținându-i capul sus; atitudine plină de suficiență la unii oameni, dar îndreptățită la el, datorită unui spirit voltairian. Ochii lui bulbucați păreau că văd totul, și văzuseră, într-adevăr, totul. Își punea vată în urechi. În fine, persoana lui, în ansamblu, oferea un model perfect de linii aristocratice, linii subțiri și gingașe, suple și agreabile, care, asemeni cu ale unui șarpe, pot, după voință, să se îndoiaie, să se îndrepte, să devină lunecătoare ori țepene.

Ducele de Navarreins se plimba în lung și-n lat prin salon, împreună cu domnul duce de Grandlieu. Amândoi erau bărbați în vârstă de cincizeci și cinci de ani, încă în putere, scurți și rotofei, bine hrăniți, cu fața

cam roșie, cu ochii obosiți, cu buza de jos veștejită. Fără tonul elegant al limbajului lor, fără afabila politețe a manierelor, fără dezinvoltura ce putea să se schimbe brusc în zeflema, un observator superficial ar fi putut să-i ia drept bancheri. Însă orice eroare înceta când le ascultai conversația înarmată cu toate precauțiile față de cei de care se temeau, uscată și goală față de egalii lor, perfidă față de inferiorii pe care curtenii sau oamenii de stat știu să-i domesticească prin dulcegării sforăitoare și să-i rănească printr-un cuvânt neașteptat. Așa arătau reprezentanții acestei mari nobilimi, ce voia să moară sau să rămână neatinsă, ce merita tot atâta laudă cât dispreț, și care va fi mereu judecată greșit, până când un poet va arăta că e fericită să se supună regelui, dându-și sufletul sub securea lui Richelieu și sfruntând ghilotina lui 89 ca pe o răzbunare josnică.

Toate cele patru personaje se remarcău printr-o voce subțire, într-o deosebită armonie cu ideile și cu felul lor de a fi. De altminteri, domnea între ei cea mai deplină egalitate. Obişnuința, căpătată la curte, de a-și ascunde; emoțiile, îi împiedica să-și manifeste neplăcerea pe care le-o pricinaua pozna tinerei lor rude.

Pentru a-i împiedica pe critici să taxeze drept pueril începutul scene următoare, poate că e necesar să remarcăm aici că Locke, aflându-se în compania unor seniori englezi, vestiți pentru spiritul lor, distinși atât prin manierele cât și prin greutatea lor politică, se distra răutăcios stenografiindu-le, printr-un procedeu anume, conversația, și-i făcea să pufnească în răs citindu-le ce notase, ca să afle de la ei ce se putea scoate din asta. Într-adevăr, în toate țările, clasele de sus au un jargon artificial care, spălat în cenușile literare sau filosofice, dă foarte puțin aur în creuzet. La toate caturile societății, în afară de câteva saloane pariziene, un observator perspicace regăsește aceleași caraghioslăcuri pe care nu le diferențiază decât subțirimea ori grosimea spoielii. Astfel conversațiile substanțiale sunt o excepție

socială, pe când beoțianismul ocupă de obicei mai toate zonele societății. Dacă, prin forța împrejurărilor, în sferele înalte se vorbește mult, apoi acolo se și gândește puțin. A gândi este o oboseală, iar bogaților le place să vadă viața curgând fără mari strădanii. Așa încât, comparând fondul glumelor pe diferite trepte, de la ștrengarul din Paris până la *pair-ul* Franței un cercetător va înțelege vorba domnului de Taileyrand: *Manierele sunt totul*, traducere elegantă a acelei axiome judiciare: *Forma reprezintă fondul*. În ochii poetului, avantajul va rămâne totdeauna de partea claselor inferioare care imprimă întotdeauna o pecete de poezie proaspătă cugetărilor lor. O astfel de observație va face să se priceapă și ariditatea saloanelor, și golul, și puținătatea profunzimii lor, ca și scârba ce-i cuprinde pe oamenii superiori față de josnicul comerț de a-și negustori aici gândurile.

Ducele se opri brusc, de parcă ar fi zămislit o idee luminoasă și-i spuse rudei sale:

— L-ai vândut pe Thomthon?

— Nu, e bolnav. Mi-e tare teamă că am să-l pierd, și voi fi dezolat – e un cal excelent la vânatoare. Nu știi ce mai face ducesa de Marigny?

— Nu, n-am trecut astăzi pe la ea. Plecasem s-o văd, când ai venit să-mi spui de Antoinette. Ieri însă i-a fost foarte rău, disperaseră toți, i s-a dat împărtașania.

— Moartea ei are să schimbe situația vărului dumitale.

— Întru nimic, și-a împărțit toată averea încă din timpul vieții și și-a rezervat o pensiune pe care i-o plătește nepoată-sa, doamna de Soulanges, căreia i-a dat pământurile de la Guébriant ca rentă viageră.

— Asta o să fie o mare pierdere pentru societate. Era o femeie bună. Acum familia ei o să fie lipsită de o persoană ale cărei sfaturi și experiență aveau însemnătate. Între noi fie zis, ea era șeful casei. Fiu-său, Marigny, e un om drăguț; are ținută, știe să converseze.

E agreabil, foarte agreabil; o! da, agreabil, nu-ncape vorbă – dar „o conduită absolut reprobabilă. Ei bine! lucru extraordinar, e tare isteț. Alaltăieri, dina la Cerc cu toți bogătanii ăia din Chaussée d'Antin și unchiul dumitale (care totdeauna se duce acolo să-și facă partida) îl vede. Uimit că-l întâlnește acolo, îl întreabă dacă face parte din Cerc. — «Da, nu mă mai duc în societatea aleasă, trăiesc cu bancherii» Știi pentru ce? zise marchizul, aruncându-i ducelui un zâmbet fin.

— Nu.

— E amoretzat de o proaspătă căsătorită, micuța doamnă Keller fiica lui Gondreville, o femeie care se spune că e foarte la modă în lumea lor.

— Dar nici Antoinette nu prea se plictisește, după cât se pare, zise bătrânul vidam.

— Afecțiunea pe care i-o port acestei micuțe mă silește acum să iau o porție neobișnuită de tabac, îi răspunse prințesa, scoțându-și tabachera..

— Scumpă mătușă, zise ducele oprindu-se, sunt deznădăjduit. Numai un om de-al lui Bonaparte era în stare să pretindă de la o femeie de lume asemenea necuviințe. Între noi fie zis, Antoinette ar trebui să aleagă mai bine.

— Scumpul meu, răspunse prințesa, familia Montnveau e veche, și prin căsătorii, se înrudește cu cele mai alese neamuri; aparține mării nobilimi din Bourgogne. Dacă spița lui Rivaudoult d'Arschoot, din ramura Dulmen, din Galiția, s-ar sfârși, Montriveau ar moșteni bunurile și titlurile lui d'Arschoot; are dreptul la moștenire prin străbunicul lui.

— Ești sigură?...

— Știu mai bine decât știa tatăl ăstuia, pe care-l vedeam deseori și căruia i-am și spus. Cu toate că era cavalier al mai multor ordine, își bătea joc de ele; era un enciclopedist. În schimb, frate-său a tras foloase strașnice din asta în emigrație. Am auzit spunându-se că rudele lui din nord s-au purtat foarte frumos cu

dânsul...

— Da, așa-i. Contele de Montriveau a murit la Petersburg, unde l-am întâlnit, zise vidamul. Era un om vânjos, avea o patimă de necrezut pentru stridii.

— Mânca multe? întrebă ducele de Grandlieu.

— Zece duzini pe zi.

— Și nu i se făcea rău?

— Nici cât negru sub unghie.

— O! păi e nemaipomenit! Și pofta asta nu i-a dat nici piatră la rinichi, nici podagră ori vreo altă neplăcere?

— Nu, a dus-o de minune, a murit într-un accident.

— Într-un accident! Natura îi spusese să mănânce stridii, pesemne că ele îi erau necesare; căci, până la un anumit punct, poftele noastre predominante sunt condiții ale existenței noastre.

— Sunt de părerea dumatăle, zise prințesa râzând.

— Doamnă, dumneata înțelegi întotdeauna malițios lucrurile, zise marchizul.

— Vreau numai să te fac să înțelegi că asemenea lucruri ar fi foarte rău înțelese de o femeie tânără, răspunse ea.

Se întrerupse pentru a spune:

— Dar nepoată-mea! Nepoată-mea!

— Scumpă mătușă, zise domnul de Navarreins, mie tot nu-mi vine-a crede să se fi dus ea la domnul de Montriveau.

— Ei na! făcu prințesa.

— Dumneata ce părere ai, domnule vidam? întrebă marchizul.

— Dacă ducesa ar fi o naivă, așa crede...

— Păi, o femeie când iubește devine naivă, sărmăne vidam. Ai început să-mbătrânești, așa-i?

— Mă rog, ce-i de făcut? zise ducele.

— Dacă scumpa mea nepoată e deșteaptă, răspunse prințesa, se va duce astă seară la Curte, deoarece, din fericire, suntem într-o luni, zi de recepție; dumneavoastră s-aveți grijă s-o înconjurați cum trebuie

și să dezmințiți zvonul ăsta ridicol. Există o mie de mijloace pentru a explica lucrurile; și dacă marchizul de Montriveau e bărbat galant, are să ne ajute. Trebuie să-i convingem pe copiii ăștia...

— Da-i dificil să încrucișezi spada cu domnul de Montriveau, scumpă mătușă, ăsta-i elev de-al lui Bonaparte și are o situație deosebită. Păi cum! e unul dintre puternicii zilei, are un comandament important în Gardă, unde este foarte util. Nu nutrește nici cea mai mică ambiție. La primul cuvânt ce i-ar displace, ăsta e în stare să-i spună regelui: – Poftim demisia mea, lăsați-mă în pace.

— Dar cum gândește oare?

— Foarte rău.

— Adevărat, zise prințesa, regele rămâne ce-a fost totdeauna, un iacobin care se ascunde în spatele florilor de crin.

— O! nu-i chiar așa, zise vidamul.

— Ba da! eu îl cunosc de multă vreme. Bărbatul care-i spunea soției sale, în ziua în care ea asista la cel dintâi dîneu de gală: «Iată slugile noastre!» arătându-i Curtea, nu putea fi decât un scelerat. Îl regăsesc perfect pe MONSIEUR în regele de azi. Fratele păcătos, care a votat strâmb în biroul lui de la Adunarea Constituantă, trebuia să pactizeze cu Liberalii, să-i lase să vorbească, să discute. Ipocritul ăsta filosof are să fie tot atât de primejdios pentru frate-său al mic cât a fost și pentru al mare; nu știu dacă urmașul lui o să poată să scape din încurcăturile pe care-i place să i le creeze grăsanul ăsta cu minte puțină; de altminteri, nici nu poate să-l sufere, și-ar fi fericit dacă ar putea să-și zică la moarte: n-are să domnească mult timp.

— Prințesă, e regele, iar eu am onoarea să-i aparțin, și...

— Dar, scumpul meu, slujba pe care o ai îți ia dreptul să vorbești deschis? Ești dintr-o stirpe tot atât de bună ca a Bourbonilor. Dacă cei din familia de Guise ar fi fost

puțin mai hotărâți, Majestatea Sa n-ar fi astăzi nimic. Plec tocmai la timp din lumea asta, nobilimea a murit. Da, totul e pierdut pentru voi, copii, zise ea, privindu-l pe vidam. Oare purtarea nepoatei mele trebuia să stârnească vorbe în tot orașul? A greșit, n-o aprob, un scandal inutil e o greșeală; așa că eu tot mă mai îndoiesc că a nesocotit conveniențele, eu am crescut-o și știu că...

În acea clipă, ducesa ieși din budoarul ei. Recunoscuse vocea mătușii sale și auzise rostindu-se numele de Montriveau. Era într-o rochie de casă și, când se arătă, domnul de Grandlieu, ce privea cu nepăsare pe fereastră, văzu trăsura nepoatei lui întorcându-se fără ea.

— Scumpa mea fică, îi spuse ducele, luându-i capul și sărutând-o pe frunte, prin urmare tu habar n-ai de ce se întâmplă?

— Ce lucru extraordinar se întâmplă, scumpul meu tată?

— Păi, întreg Parisul te crede la domnul de Montriveau.

— Scumpa mea Antoinette, tu nici n-ai ieșit din casă, nu-i așa? zise prințesa, întinzându-i mâna pe care ducesa o sărută cu o afecțiune respectuoasă.

— Nu, scumpă mamă, n-am ieșit. Dar, zise ea, întorcându-se să salute pe vidam și pe marchiz, am vrut ca întreg Parisul să mă creadă la domnul de Montriveau.

Ducele ridică mâinile spre cer, le bătu a disperare și-și încrucișă brațele.

— Dar tu habar n-ai ce-o să iasă din isprava asta nesăbuită! zise el în sfârșit.

Bătrână prințesă se ridicase brusc în picioare și-o privea pe ducesă, care începu să roșească, lăsând ochii în jos; doamna de Chauvry o trase duios spre ea și-i zise;

— Lasă-mă să te sărut, îngerașul meu. Apoi o sărută pe frunte cu multă dragoste, îi strânse mâna și continuă

zâmbind: — Nu mai suntem pe vremea regilor de Valois, scumpa mea fiică. Ți-ai compromis soțul, ți-ai compromis poziția în societate; trebuie să ne străduim să reparăm totul.

— Dar, scumpă mătușă, eu nu vreau să repar nimic. Eu vreau ca întregul Paris să știe sau să spună că în dimineața asta am fost la domnul de Montriveau. A spulbera o asemenea credință, oricât ar fi ea de falsă, mi-ar pricinui un mare neajuns.

— Fata mea, vrei oare să te pierzi și să-ți nenorocеști familia?

— Tată, familia mea, sacrificându-mă intereselor ei, m-a condamnat, fără să vrea, la nenorociri ireparabile. Mă puteți învinui că-mi caut unele alinări, însă trebuie să mă plângeți.

— Mai dă-ți mii de silințe ca să-ți aranjezi cum se cade fetele! murmură domnul de Navarreins către vidam.

— Drăguța mea, zise prințesa scuturând firele de tutun ce-i căzuseră pe rochie, fii fericită dacă poți; nu e vorba să-ți tulburăm fericirea, ci s-o punem în acord cu uzanțele. Noi toți știm, aici, că mariajul este o instituție defectuoasă, temperată prin iubire. Dar e oare nevoie, când îți iei un amant, să-ți așterni patul în Place du Carrousel? Haide, ai puținică judecată, ascultă-ne.

— Ascult.

— Doamnă ducesă, zise ducele de Grandlieu, dacă unchiul ar fi obligați să-și vegheze nepoatele, ei ar avea o situație grozavă în lumi; societatea le-ar datora onoruri, răsplăți, lefuri — ca oamenilor regelui. Eu n-am venit să-ți vorbesc de nepotul meu, ci de interesele voastre. Să socotim puțin. Dacă ții să stârnești un scandal, eu îl cunosc pe duce, nu mi-e drag deloc. Langeais e destul de zgârcit și nemaipomenit de egoist; are să se despartă de tine, are să-ți ia averea, te va lăsa săraci, și, prin urmare, lipsită de orice considerație. Cele o sută de mii de livre rentă, pe care le-ai moștenit de curând de la

mătușa ta după mamă, vor plăti plăcerile amantelor lui, iar tu, legată, strangulată prin legi, vei fi silită să spui *amin* tuturor drepturilor tale. Dar dacă domnul de Montriveau le părăsește? Doamne, scumpă nepoată, să nu ne înfuriem, cât timp ești tânără și frumoasă niciun bărbat n-are să te părăsească; noi însă am văzut atâtea femei frumoase abandonate, chiar printre prințese, încât îmi vei îngădui să fac o presupunere, vreau să cred aproape imposibilă; și atunci ce vei deveni fără un soț? Menajează-l deci pe-al tău, în aceeași măsură în care îți îngrijești frumusețea, care, la urma urmei, e o manta de vreme rea a femeilor tot atât cât și un soț. Să admitem că vei fi fericită și iubită totdeauna; nu vreau să țin seama de nicio întâmplare nefericită ce ar putea să survină. Așa, fiind, din fericire sau din nefericire, o să aveți copii, nu? Ce vor fi ei? Niște Montriveau? Ei bine, ei nu vor moșteni întreaga avere a tatălui lor. Voi o să vreți să le dați toată averea voastră, a lui și a ta. Doamne, nimic nu e mai natural. Dar legile vor fi împotriva voastră. Câte procese am văzut noi intentate de moștenitorii legitimi împotriva copiilor din flori! Le aud răsunând în toate tribunalele lumii. O să recurgeți la vreun *fideicomis*⁹⁷: dacă persoana în care vă veți pune încrederea vă înșală, justiția umană nu va putea să facă, practic, nimic; iar copii voștri vor fi ruinați. Gândește-te, așadar, bine! Vezi în ce încurcături te afli. Oricum, copiii voștri vor fi în mod obligatoriu sacrificați toanelor inimii voastre și vor rămâne fără nicio situație. Dumnezeuule, cât timp vor fi mici, vor fi încântători: într-o zi însă, au să vă reproșeze că v-ați gândit mai mult la voi decât la ei. Noi, bătrânii gentilomi, știm toate astea foarte bine. Copiii devin oameni și oamenii sunt ingrați. Oare nu l-am auzit eu pe tânărul Horn, în Germania, spunând după un supeu: «Dacă mama ar fi fost femeie cinstită, aș fi prinț domnitor. Noi toată viața noastră am auzit spunându-li-se mereu acest DACĂ oamenilor de rând, și el a făcut revoluția. Când oamenii nu pot să

acuze nici pe tatăl, nici pe mama lor, îl învinuiesc pe Dumnezeu de necazurile ce le-au fost sortite. Pe scurt, dragă fată, suntem aici ca să te lămurim. Ei bine, eu mă voi mărgini să-ți spun două vorbe la care trebuie să cugeți: niciodată o femeie nu trebuie să-i ofere capete de acuzație soțului ei.

— Unchiule, am calculat și eu, atâta timp cât n-am iubit. Atunci vedeam, ca și voi, numai interese, acolo unde pentru mine, acum, nu mai există decât sentimente, zise ducesa.

— Dar, scumpa mea fetiță, viața nu este decât un amestec de interese și de sentimente, îi replică vidamul; și, ca să fii fericită, mai ales în situația în care te afli, trebuie să te silești să împaci sentimentele cu interesele. Că o grizetă face amor după cheful ei, e un lucru lesne de priceput; dar tu ai o avere frumoasă, ai o familie, un titlu, un loc la Curte, și nu trebuie să le arunci pe fereastră. Ca să le împăcăm pe țeale, ce venim noi să-ți cerem? Să-ntorci cu dibăcie legea conveniențelor, în loc s-o violezi. Ah, Doamne, în curând o să am optzeci de ani și nu-mi amintesc să se fi pomenit, sub niciun regim, o dragoste care să merte prețul cu care vrei tu s-o plătești pe a acestui june fericit.

Ducesa, printr-o privire, îl sili pe vidam să tacă; și dacă Montriveau ar fi putut s-o vadă, i-ar fi iertat totul...

— Asta ar fi de un frumos efect la teatru, zise ducele de Grandlieu, dar nu înseamnă nimic când e vorba de parafernele tale, de poziția și de independența ta. Nu ești deloc recunoscătoare, scumpă nepoată. N-ai să găsești multe familii în care rudele să fie destul de curajoase pentru a aduce învățămintele experienței lor și a face tinerele capete zăpăcite să priceapă limbajul rațiunii. Renunță pe loc la mântuirea ta cerească, dacă-ți place să fii osândită; de acord! Dar cugetă bine când e vorba să renunți la rentele tale. Nu cunosc niciun duhovnic care să ne izbăvească de mizerie. Eu mă cred în drept să-ți vorbesc așa; căci, dacă te vei pierde,

numai eu am să pot să-ți ofer un azil. Eu îi sunt aproape unchi lui Langeais și numai eu aș fi în drept să nu-i dau dreptate.

— Fata mea, zise ducele de Navarreins, deșteptându-se dintr-o dureroasă meditație, pentru că vorbești de sentimente, lasă-mă să-ți aduc aminte că o femeie care poartă numele tău se cuvine să aibă alte sentimente decât cele ale oamenilor de rând. Vrei oare să dai apă la moară liberalilor, iezuiților ăstora ai lui Robespierre, care se străduiesc să ponegrească nobilimea? Sunt anumite lucruri pe care o Navarreins nu poate să le facă fără a dăuna întregii ei familii. Nu numai tu vei fi dezonorată.

— Uite c-am ajuns și la dezonoare, zise prințesa. Copii, nu mai faceți atâta zarvă din pricina plimbării unei trăsuri goale, și lăsați-mă singură cu Antoinette. Să veniți să cinați la mine tustrei. Mă însărcinez să aranjez eu lucrurile așa cum se cuvine. Voi, bărbații, nu pricepeți nimic; ați și turnat destul venin în vorbele voastre și nu vreau să vă văd certați cu fata mea scumpă. Așa că faceți-mi plăcerea să plecați.

Cei trei gentilomi, ghicind, desigur, intențiile prințesei, își salutară rudele; iar domnul de Navarreins se apropie și își sărută fata pe frunte, zicându-i:

— Hai, copil scump, fii cuminte. Dacă vrei tu, mai e timp.

— Oare n-am putea să găsim în familie vreun băiat isteț care să caute gâlceavă acestui Montriveau? zise vidamul când coborau scările.

— Comoara mea, zise prințesa, făcându-i semn elevei sale să se așeze pe un scăunel lângă ea, după ce rămaseră singure; nu știu pe lumea asta nimic mai ponegrit decât Dumnezeu și secolul al optsprezecelea; căci, dacă stau să-mi aduc aminte lucrurile din tinerețea mea, nu-mi reamintesc ca vreo ducasă să fi călcat în picioare conveniențele așa cum ai făcut tu. Romancierii și scriitorășii au bârfit domnia lui Ludovic al XV-lea; să

nu-i crezi. Doamna Dubary^[98], scumpa mea, prețuia tot atât cât văduva Scarron^[99], ea însăși fiind o făptură foarte de treabă. Pe vremea mea, o femeie știa, cu toate galanteriile ei, să-și păstreze demnitatea. Indiscrețiile ne-au pierdut. De la ele vine tot răul. Filosofii, oamenii aștia de nimic, pe care i-am primit în saloanele noastre, au avut necuviința și nerecunoștința, drept răsplată pentru bunătatea noastră, să ne facă inventarul inimilor, să ne descrie în masă și în amănunt, să tune și să fulgere împotriva veacului. Poporul, care nu e în situația să judece despre ceva, a văzut fondul lucrurilor, fără să vadă forma. Dar, pe vremurile acelea, inimioara mea, bărbații și femeile erau tot atât de remarcabili ca și-n alte epoci ale monarhiei. Niciunul dintre Werther^[100]-ii voștri, niciuna dintre notabilitățile voastre, cum li se spune acum, niciunul dintre bărbații voștri cu mânuși galbene și care-și ascund sub pantaloni subrezenia picioarelor, n-ar fi străbătut Europa, travestit în vânzător ambulant, ca să se-nchidă, riscându-și viața și sfidând pumnalele ducelui de Modena, în camera de toaletă a fetei regentului. Niciunul dintre prăpădiții voștri ofticoși, cu ochelari de baga, nu s-ar ascunde ca Lauzun^[101], vreme de șase săptămâni, într-un dulap, ca să-i dea curaj iubitei lui să nască. Era mai multă pasiune în degetul cel mic al domnului de Jaucourt decât în tot neamul nostru de duelgii cu vorbe goale care lasă femeile pentru niște amendamente! Găsește-mi tu astăzi un paj care să se lase căsăpit și îngropat sub o dușumea, pentru că a venit să sărute degetul înmănușat al unei Koenigsmarck! Astăzi, ce-i drept, s-ar părea că rolurile s-au schimbat și că femeile trebuie să se jertfească pentru bărbați. Acești domni valorează mai puțin și se prețuiesc mai mult. Crede-mă, scumpa mea, toate aceste aventuri care au devenit publice, și cu care se înarmează astăzi unii ca să-l asasineze pe bunul nostru Ludovic al XV-lea, erau foarte tainice. Fără o grămadă

de poetași, de versificăreți, de moraliști, ce le întrețineau pe cameristele noastre și așterneau pe hârtie calomniile aflate de la ele, epoca noastră ar fi apărut în literatură ca având moravuri foarte bune. Eu apăr veacul, nu vreascurile lui. Poate vor fi fost și vreo sută de femei de vază pierdute; nătărăii însă au făcut din ele o mie, așa cum fac gazetarii când evaluează morții din tabăra învinșilor. De altminteri, eu nu știu ce pot să ne reproșeze Revoluția și Imperiul: că vremile acelea au fost destrăbălate, fără spirit, grosolane, pfui! mă și revoltă. Sunt cele mai urâte minciuni din istoria noastră! Introducerea asta, scumpa mea fetiță, reluă ea după o pauză, am făcut-o ca să ajung să-ți spun că, dacă Montriveau te place, ești stăpână să-l iubești după pofta inimii, și atâta cât ai să poți. Știi și eu, din experiență, că ai să faci ce-ți place (chiar de te-ar închide, dar nu se mai închide astăzi); și-așa aș fi făcut și eu la vârsta ta. Numai că, scumpa mea comoară, eu n-aș fi abdicat de la dreptul de a face duci de Langeais. Așa că poartă-te cuviincios. Vidamul are dreptate, niciun bărbat nu merită prețul vreunuia dintre sacrificiile cu care noi suntem destul de smintite să le plătim iubirea. Prin urmare, aranjează-te în așa fel încât să poți, dacă vei avea nefericirea de a te căi vreodată, să mai fi încă soția domnului de Langeais. Când vei fi bătrână, ai să fii destul de mulțumită să asculți slujba liturghiei la Curte și nu într-o mănăstire prăpădită din provincie; asta-i toată povestea. O nesocotință înseamnă o biată alocație, o viață fără căpătâi, la cheremul amantului; înseamnă necazurile pricinuite de batjocurile femeilor care, de bună seamă, prețuiesc mai puțin decât tine, tocmai pentru că ele vor fi fost mai dibace în josnicie. Ar fi fost de o sută de ori mai bine să te duci la Montriveau pe seară, cu o birjă, deghizată, decât să-ți trimiți acolo trăsura ziua-n amiaza mare. Ești o prostuță, scumpa mea copilă! Trăsura ta i-a măgulit vanitatea, persoana ta i-ar fi înlănțuit inima. Ți-am spus ceea ce-i drept și

adevărat, dar nu sunt supărată pe tine, să știi. Cu falsa ta mândrie ai rămas cu două veacuri în urmă. Hai, lasă-ne să-ți aranjăm noi treburile, să spunem că Montriveau ți-a îmbătat slugile ca să-și satisfacă amorul propriu și să te compromită...

— În numele cerului, mătușă, exclamă ducesa sărind de pe scaun, să nu-l ponegrești.

— Oh scumpă copilă, zise prințesa, ai cărei ochi se însuflețiră, aș fi vrut să ai niște iluzii care să nu-ți fie funeste, dar orice iluzie trebuie să înceteze. Poate că m-aș lăsa înduioșată, dacă n-aș avea vârsta pe care o am. Hai, nu pricinui nimănui necazuri, nici lui, nici nouă. Mă însărcinez să mulțumesc pe toată lumea; făgăduiește-mi însă că nu vei face de acum înainte nimic fără să te sfătuiești cu mine. Povestește-mi totul, poate că te-oi învăța de bine.

— Mătușă, îți făgăduiesc...

— Că-mi vei spune tot.

— Da, tot, tot aceea ce s-ar putea spune.

— Păi, inimioara mea, tocmai ceea ce nu s-ar, vreau eu să știu. Să fim bine înțelese. Hai, lasă-mă să-mi lipesc buzele uscate de fruntea ta frumoasă. Nu, lasă-mă pe mine, nu-ți dau voie să-mi săruți oasele. Bătrânii, au o politețe a lor... Hai, condu-mă, zise ea, după ce-și sărută nepoata..

— Dragă mătușă, pot, deci, să mă duc la el deghezată.

— Da' cum nu, așa ceva se poate tăgădui oricând, zise bătrâna.

Din toată predica pe care i-o ținuse prințesa, ducesa nu pricepuse limpede decât această idee. După ce doamna de Chauvry se așeză în colțul trăsorii sale, doamna de Langeais își luă de la ea rămas multă afecțiune și se întoarse în casă foarte fericită.

— Persoana mea i-ar fi înlănțuit inima; mătușă are dreptate un bărbat n-are s-o refuze pe o femeie frumoasă, dacă ea știe să se dăruie cum trebuie.

Seara, în cercul doamnei ducese de Berry, ducele de

Navarreins, domnul de Pamiers, domnul de Marsay, domnul de Grandlieu, ducele de Maufrigneuse dezmințiră cu mult succes. zvonurile ofensatoare e circulau pe seama ducesei de Langeais. Atâția ofițeri și atâtea persoane mărturisiră că l-au văzut pe Montriveau plimbându-se la Tuilleries în timpul dimineții, încât această istorie neroadă fu pusă pe seama întâmplării, care ia tot ce i se dă. Așa că a doua zi, reputația ducesei deveni, în ciuda poveștii cu trăsura, curată și strălucitoare precum coiful lui Mambrin după ce a fost lustruit de Sancho^[102]. În schimb, la orele două, în Bois de Boulogne^[103], domnul de Ronquerolles, trecând împreună cu Montriveau pe o alee singuratică, îi zise surâzând. — Merge bine cu ducesa ta! Ține-o tot așa! adăugă el, arzându-i o lovitură de cravașă semnificativă iepei lui, care țâșni ca o ghiulea.

La două zile după zadarnicul scandal, doamna de Langeais îi scrisese domnului de Montriveau o scrisoare ce rămase fără răspuns, ca și precedentele. De data aceasta, își luase unele măsuri, cumpărându-l pe Auguste, valetul lui Armand. Așa că, seara, la ora opt, fu introdusă la Armand, într-o cameră cu totul alta decât cea în care se petrecuse scena aceea tainică. Ducesei i se spusese că generalul nu se va întoarce acasă. Avea el oare două domiciliu? Valetul nu vru să răspundă. Doamna a Langeais cumpăraseră doar cheia de la cameră, nu și întreaga cinste valetului. Rămânând singură, văzu cele paisprezece scrisori ale ei așezate pe un gheridon vechi; nu erau nici mototolite, nici dezlipite; nu fuseseră citite. Văzându-le așa, ducesa căzu într-un fotoliu și-și pierdu pentru o clipă cunoștința. Când își reveni, îl zări pe Auguste, care-i ținea niște oțet la nas.

— O trăsură, repede, zise ea.

Trăsura veni, ducesa coborî cu o grabă convulsivă, se întoarse acasă, se băgă în pat și porunci să nu fie nimeni lăsat să intre. Rămase douăzeci și patru de ore culcată, neîngăduind să se apropie de ea decât

camerista, care îi aduse câteva cești de ceai din frunze de portocal. Suzette o auzi pe stăpâna ei suspinând de câteva ori și-i surprinse ochii strălucitori, dar încercănați, plini de lacrimi. A treia zi, după ce meditase plângând disperată ce hotărâre să ia, doamna de Langeais avu o discuție cu omul ei de afaceri, pe care îl însărcină cu câteva treburi speciale. Apoi trimise după bătrânul vidam de Pamiers. Așteptându-l pe comandor, îi scrisese domnului de Montriveau. Vidamul fu punctual. O găsi pe tânăra lui verișoară palidă, abătută, însă liniștită. Era pe la orele două după-amiază. Niciodată această divină creatură nu fusese mai fermecătoare decât atunci, în suferințele agoniei ei.

— Scumpul meu văr, îi spuse ea vidamului, datorezi această întrevvedere celor optzeci de ani pe care îi ai. O! te implor, nu zâmbi în fața unei femei coplesite de nefericire. Ești un bărbat galant și îmi place să cred că din aventurile tinereții dumitale ți-a rămas o oarecare îngăduință față de femei.

— Nici cea mai mică, zise el.

— Chiar așa?

— Ele sunt fericite de orice, reluă el.

— Ah! Ei bine, dumneata cunoști toate tainele familiei noastre; vei fi poate ultima rudă, ultimul prieten căruia îi vor strânge mâna; pot deci să-ți adresez o rugămintă. Scumpul meu vidam, fă-mi un serviciu pe care n-aș putea să-l cer nici tatălui meu, nici unchiului Grandlieu, nici vreunei femei. Dumneata trebuie să mă înțelegi. Te implor să mă ajuți, și să uiți că m-ai ajutat, oricare ar fi rezultatul încercării dumitale. Vreau să te duci cu această scrisoare la domnul de Montriveau, să-l găsești, să i-o arăți, să-l întrebi, așa cum se poate întreba ceva de la bărbat la bărbat, întrucât există între voi o cinste, niște sentimente pe care le uitați când sunteți cu noi, să-l întrebi așadar dacă vrea s-o citească, nu în prezența dumitale, căci bărbații își ascund anumite emoții. Te autorizez, pentru a-l hotărî, și dacă vei socoti necesar,

să-i spui că e vorba de viața sau de moartea mea. Dacă se va îndura...

— Să se îndure! făcu comandorul.

— Dacă se va îndura s-o citească, reluă cu demnitate ducesa, mai spune-i un singur lucru. Dumneata îl vei vedea la ora cinci; el, astăzi, la ora aceea e acasă, la masa, știu; ei bine, drept orice răspuns, trebuie să vină să mă vadă. Dacă după trei ore, dacă la ora opt n-a venit, totul a fost spus. Ducesa de Langeais va dispărea din această lume. Nu voi muri, scumpule, nu; însă nicio putere omenească nu mă va mai găsi pe acest pământ. Vino să luăm diseară masa împreună, voi avea măcar un prieten lângă mine în ultimele mele suferințe. Da, în această seară, scumpul meu văr, se hotărăște viața mea; și orice s-ar întâmpla, ea nu poate să fie decât cumplit de arzătoare. Gata, taci, nu vreau să mai aud nimic care să semene a observații, ori a sfaturi. Să glumim, să râdem, zise ea întinzându-i o mână pe care el o sărută. Să fim ca doi bătrâni înțelepți ce știu să se bucure de viață până în clipa morții. Am să mă fac frumoasă, am să fiu foarte drăguță, pentru dumneata. Vei fi poate ultimul bărbat care o va mai vedea pe ducesa de Langeais.

Vidamul nu răspunse nimic, salută, luă scrisoarea și o duse la destinație. Se întoarse la ora cinci, o găsi pe ruda lui îmbrăcată elegant, încântătoare. Salonul era împodobit cu flori ca pentru o sărbătoare. Fu o masă aleasă. Pentru bătrânul vidam, ducesa făcu să strălucească toate briliantele spiritului ei și se arătă mai fermecătoare decât oricând. Comandorul vru la început să vadă în toate aceste pregătiri o glumă de femeie tânără, dar, de la o clipă la alta, falsa magie a seducțiilor desfășurate de verișoara lui se stingea. Ba o surprindea tresărind zguduită de un fel de spaimă bruscă; ba părea că ascultă în tăcere. Atunci, dacă el îi zicea:

— Ce ai?

— Sst! răspundea ea.

La ora șapte, ducesa îl părăsi o clipă de bătrân, apoi se întoarse grăbită, îmbrăcată însă ca slujnica ei pentru o călătorie; îl luă de braț pe oaspetele ei, căruia îi ceru să o însoțească, se aruncă într-o trăsură de piață. Amândoi ajunseră, pe la ora opt fără un sfert, la poarta domnului de Montriveau.

În acest timp, Armand, la rândul său, meditase asupra următoarei scrisori:

«Dragul meu, am petrecut câteva clipe la tine, fără știrea ta; mi-am luat înapoi scrisorile. Oh! Armand, între tine și mine nu poate fi vorba de indiferență, iar ura procedează altfel. Dacă mă iubești, încetează un joc crud. Mă vei ucide. Mai târziu, când vei afla cât de mult te-am iubit, vei fi deznădăjduit. Dacă te-am înțeles greșit, dacă nu ai pentru mine decât aversiune, aversiunea comportă și dispreț și dezgust; atunci, toate nădejtile mă părăsesc: bărbații nu se mai pot elibera niciodată de aceste două sentimente. Oricât de cumplit ar fi un asemenea gând, el va aduce mângâiere îndelungii mele dureri; nu vei avea niciun fel de regret într-o zi. Ah, Armand, regrete pe care eu nu le știu. Ți-am pricinuit oare vreunul?... Nu, nu vreau să-ți spun câtă pustiire ar aduce în mine. Voi trăi și nu voi mai putea să fiu soția ta. După ce m-am dat cu totul ție în gândurile mele, cui oare să mă mai dau?... lui Dumnezeu. Da, ochii pe care i-ai iubit o clipă nu vor mai vedea niciun chip de bărbat; și poate gloria lui Dumnezeu îi va închide! Nu voi mai auzi nicio voce omenească, după ce am auzit-o pe a ta, atât de dulce, la început, atât de cumplită ieri, căci de la răzbunarea ta timpul n-a mai existat pentru mine; poate, așadar, cuvântul lui Dumnezeu mă va mistui! Între mânia lui și a ta, dragul meu, nu vor exista pentru mine decât

lacrimi și rugăciuni. Te vei întreba poate de ce-ți scriu? Vai! nu te supăra că mai păstrez o rază de speranță, că mai arunc un singur suspin după viața fericită, înainte de a o părăsi pentru totdeauna. sunt într-o situație cumplită. Am toată seninătatea pe care-o dă sufletului o mare hotărâre și mai simt încă ultimele mugete ale furtunii. În groaznica ta aventură, care m-a legat atât de mult de tine, Armand, mergeai prin pustiu către o oază, călăuzit de o bună călăuză. Ei bine, eu mă târăsc de la oază spre pustiu, iar tu îmi ești o călăuză fără milă. Și totuși, numai tu, dragul meu, poți să înțelegi mâhnirea ultimelor priviri pe care le arunc fericirii, tu ești singurul căruia pot să mă plâng fără să roșesc. Dacă îmi vei împlini rugămintea, voi fi fericită; dacă rămâi neînduplecat, îmi voi ispăși greșelile. Nu e oare firesc pentru o femeie să vrea să rămână în amintirea iubitului ei înveșmântată cu toate sentimentele alese? Oh, singurul meu iubit! Las-o pe supusa ta să se înveșmânteze în credința că tu o vei considera o făptură aleasă. Asprimea ta m-a învățat să cuget; și, de când te iubesc cu adevărat, mă consider mai puțin vinovată decât mă crezi tu. Ascultă-mi explicațiile; ți le datorez; iar tu, care ești totul pentru mine pe lume, îmi datorezi măcar o clipă de dreptate.

Știu acum, prin propriile mele suferințe, cât de mult te-am făcut să suferi cu cochetăriile mele; dar pe atunci eu nu cunoșteam nimic din iubire. Tu cunoști taina acestor chinuri și tu mi le impui. În timpul primelor opt luni pe care mi le-ai dăruit, nu te-ai făcut deloc iubit. De ce, dragul meu? Nu mai știu să-ți spun, așa cum nu pot să-ți explic de ce te iubesc. Ah! de bună seamă, eram măgulită să mă văd obiectul declarațiilor tale pătimașe, să primesc privirile tale de foc; dar mă lăsați rece și fără nicio dorință. Nu, nu eram deloc femeie, nu pricepeam

nici dăruirea, nici fericirea sexului nostru. A cui e vina? Nu m-ai fi disprețuit dacă m-aș fi dat fără nicio plăcere? Poate că asta-i măreția sexului nostru, de a se da fără să primească nicio plăcere; poate că nu e niciun merit să te lași pradă unor plăceri cunoscute și arzător dorite? Vai! dragul meu, pot să-ți spun, așa gândeam pe vremea când eram atât de cochetă față de tine; dar îmi păreai atât de mare, încât nu voiam să mă ai numai pentru că mi-era milă de tine... Ce cuvânt m-am apucat să scriu? Ah! mi-am luat de la tine toate scrisorile, le arunc în foc! Iată-le cum ard. N-ai să știi niciodată câtă iubire, câtă patimă, câtă nebunie erau în ele... Nu mai spun nimic, Armand, mă opresc, nu vreau să-ți mai spun nimic despre sentimentele mele. Dacă dorurile mele n-au fost înțelese de la suflet la suflet, nu pot nici eu, ca femeie, să dătez iubirea ta numai milei. Vreau să fiu iubită irezistibil, sau să fu izgonită fără milă. Dacă după ce o vei citi, trei ore mai târziu, nu vei fi pentru totdeauna singurul meu soț, nu mă voi rușina știind că scrisoarea mea se află în mâinile tale: măreția deznădejdiei mele îmi va apăra amintirea față de orice josnicie, iar sfârșitul meu va fi demn de iubirea mea. Și tu, nemaîntâlnindu-mă pe acest pământ, deși vei trăi încă, nu te vei mai gândi fără să te înfiori la o femeie care, peste trei ore, nu va mai respira decât ca să te învăluie cu dragostea ei, la o femeie mistuită de o iubire fără speranță și credincioasă nu unor plăceri împărtășite, ci unor sentimente nerăsplătite. Ducesa de La Vallière plângea o fericire pierdută, puterea ei apusă; pe când ducesa de Langeais va fi fericită plângând și va rămâne pentru tine o putere care nu apune. Da, mă vei regreta. Îmi dau seama că nu eram din această lume, și-ți mulțumesc că mi-ai dovedit acest lucru. Adio, tu nu te vei atinge

de securea mea: a ta era securea călăului, a mea e securea lui Dumnezeu; a ța omoară, a mea izbăvește. Iubirea ta era ucigătoare, ea n-a putut să îndure nici șovăielile, nici gluma; a mea poate săndure totul, fără să se-ncovoie, pentru că trăiește în veci. Ah! Mă cuprinde o bucurie tristă că pot să te zdrobesc, pe tine care te crezi atât de mare, să te umilesc prin zâmbetul blând și ocrotitor al îngerilor plăpânzi care, când se culcă la picioarele lui Dumnezeu, primesc dreptul și tăria să vegheze în numele lui asupra oamenilor. Tu n-ai avut decât dorinți trecătoare; pe când o sărmană călugăriță te va lumina neîncetat cu arzătoarele ei rugăciuni și te va învălui mereu cu aripile dragostei divine. Presimt răspunsul tău, Armand, și îți dau întâlnire... în ceruri. Iubitule, acolo și tăria și slăbiciunea sunt îngăduite deopotrivă; amândouă înseamnă suferință. Gândul acesta domolește zbuciumul ultimului meu chin. Iată-mă atât de liniștită încât m-aș teme că nu te mai iubesc, de n-aș părăsi pentru tine lumea.

Antoinette.»

— Scumpe vidame, zise ducesa când ajunseră la casa lui Montriveau, fii bun și întreabă la poartă dacă este acasă.

Comandorul, ascultător ca bărbații din veacul al optsprezecelea, coborî și se întoarse să-i spună verișoarei lui un da care-o făcu să tremure. Auzind răspunsul, ea luă mâna comandurului și o strânse, se lăsă sărutată de el pe amândoi obraji și-l rugă să plece fără s-o spioneze și fără să încerce s-o ocrotească.

— Dar trecătorii? zise el.

— Nimeni nu poate să nu mă respecte, răspunse ea.

Acesta a fost ultimul cuvânt al femeii la modă și al ducese. Comandorul plecă. Doamna de Langeais

rămase lângă pragul porții, se înfășură în mantoul ei și așteptă să bată ora opt. Ora trecu. Nefericita femeie își mai acordă zece minute, un sfert de oră, în sfârșit, găsi că întârzierea înseamnă o nouă umilire, și credința o părăsi, nu putu să-și stăpânească exclamația: — O, Dumnezeu! apoi părăsi funestul prag. Acesta a fost primul cuvânt al carmelitei.

Montriveau avusese o întâlnire cu câțiva prieteni; îi zorise să încheie, dar, întrucât ceasul lui rămăsese în urmă, nu plecă spre palatul Langeais decât în clipa în care ducesa, mânată de o mânie rece, fugea cât putea pe străzile Parisului. Când ajunse pe bulevardul Enfer plângea. Acolo, pentru cea din urmă oară, privi Parisul vuitor, învăluit în fum, acoperit de pâcla roșiatică a luminilor lui, se urcă apoi, într-o trăsură și ieși din orașul în care n-avea să se mai întoarcă niciodată. Când marchizul de Montriveau ajunse la palatul Langeais, n-o mai găsi acolo pe iubita lui și se crezu tras pe sfoară. Alergă la vidam, unde fu primit exact în clipa în care blajinul bătrân își îmbrăca pijamaua gândindu-se la fericirea frumoasei lui verișoare. Montriveau îi aruncă privirea lui teribilă, al cărei șoc electric zguduia la fel și pe bărbați și pe femei.

— Domnule, nu cumva v-ați pretat la vreo glumă crudă? exclamă el. Vin de la doamna de Langeais, și slujitorii ei mi-au spus că nu e acasă.

— Fără îndoială că din vina dumneavoastră s-a întâmplat o nenorocire, răspunse vidamul. Am lăsat-o pe ducesa la poarta dumneavoastră...

— La ce oră?

— La opt fără un sfert.

— Vă salut, zise Montriveau și alergă acasă pentru a-l întreba pe portar dacă n-a văzut pe înserate o femeie la poartă.

— Da, domnule, o femeie frumoasă care părea grozav de abătută. Plângea, în tăcere, îi curgeau șiroaie de lacrimi, și sta dreaptă ca un stâlp. La urmă, când a

plecat, a mai zis un: O, Dumnezeu! care, să nu vă supărați, ne-a zdrobit inimile soției mele și mie; eram acolo, nevăzuți de ea.

Scurta relatare a portarului îl făcu să pălească pe bărbatul acesta atât de hotărât. Scrise câteva rânduri către domnul de Ronquerolles, la care trimise numaidecât, și se urcă în apartamentul lui. Pe la miezul nopții, marchizul de Ronquerolles sosi.

— Ce este, prietene? zise el când dădu ochii cu generalul.

Armand îi întinse scrisoarea ducesei s-o citească.

— Și? întrebă Ronquerolles.

— Era la mine la poartă la ora opt, iar la opt și un sfert a dispărut. Am pierdut-o, și o iubesc! Ah! dacă viața mea mi-ar aparține, mi-aș zbura creierii!

— Domol! Domol! zise Ronquerolles, liniștește-te. Ducesele nu zboară ca niște codobaturi. Ea nu face mai mult de trei leghe pe oră; noi, mâine, vom face șase. Ah! fir-ar să fie! continuă el, doamna de Langeais nu e o femeie de rând. Mâine vom fi toți pe cai. Până la ziuă, cu ajutorul poliției, vom afla încotro a luat-o. Îi trebuie o trăsură, îngerii ăștia n-au aripi. Fie că e undeva pe vreun drum, fie că e ascunsă în Paris, o vom găsi. N-avem oare telegraful cu care putem s-o oprim, fără s-o urmărim? Vei fi fericit. Dar, scumpul meu frate, ai săvârșit greșeala de care, mai mult sau mai puțin, se fac vinovați toți bărbații tari ca tine. Ei judecă celelalte suflete după măsura sufletului lor, și nu-și dau seama de momentul în care se frânge omul atunci când întind ei coarda. De ce nu mi-ai spus niciun cuvânt mai devreme? Te-aș fi prevenit: Fii punctual. Pe mâine, adăugă el, strângând mâna lui Montriveau, care rămase mut. Dormi, dacă poți.

Dar cele mai formidabile forțe sociale cu care au fost vreodată investiți oamenii de stat, suveranii, miniștrii, bancherii, într-un cuvânt toate puterile omenești au fost

desfășurate zadarnic. Nici Montriveau, nici prietenii lui nu izbutiră să dea de urmele ducesei. Evident, ea intrase în vreo mănăstire. Montriveau hotărî să cerceteze amănunțit sau să pună să se cerceteze toate mănăstirile din lume. Îi trebuia ducesa, chiar dacă ar fi fost nevoie să plătească cu viața unui întreg oraș. Pentru a fi drepți față de acest bărbat extraordinar, e necesar să precizăm că furia lui pasională spori tot mai arzătoare cu fiecare zi, timp de cinci ani. De-abia în 1829 ducele de Navarreins află întâmplător că fiica lui plecase în Spania, ca femeie de serviciu a lady-ei Julia Hopwood și că o părăsise pe această doamnă la Cadix, fără ca lady Julia să fi știut că domnișoara Caroline era ilustra ducasă a cărei dispariție tulburase înalta societate pariziană.

Sentimentele pe care le trăiră cei doi îndrăgostiți când se reîntâlniră la grilajul din mănăstirea carmelitelor, în prezența maicii superioare, vor fi acum, desigur, înțelese în toată amploarea, iar intensitatea lor, redeșteptată și de-o parte și de cealaltă, va lămuri, fără îndoială, deznodământul acestei istorisiri.

Așadar, în 1823, ducele de Langeais fiind mort, soția lui era liberă. Antoinette de Navarreins trăia mistuită de iubire pe o stâncă din Mediterana; papa însă ar fi putut să desfacă legămintele maicii Thérèse. Fericirea plătită cu atâta iubire ar fi putut să înflorească și pentru cei doi îndrăgostiți. Asemenea gânduri îl făcură pe Montriveau să zboare de la Cadix la Marsilia, de la Marsilia la Paris. La câteva luni după sosirea lui în Franța, un bric comercial înarmat ca pentru război pleca din portul Marsiliei îndreptându-se spre Spania. Bastimentul fusese închiriat de câțiva bărbați de seamă, aproape toți francezi, care, cuprinși de o mare pasiune pentru Orient, voiau să viziteze acele ținuturi. Vastele cunoștințe ale lui Montriveau despre moravurile acelor țări făceau din el un prețios tovarăș de călătorie pentru aceste persoane, care-l rugară să-i însoțească, iar el

consimți. Ministrul de război îl numi locotenent-general și îl trecu la comitetul de artilerie, spre a-i înlesni respectiva călătorie.

Bricul, după douăzeci și patru de ore de la plecare, se opri la nord-vest de o insulă din fața coastelor Spaniei. Bastimentul fusese ales cu o carenă destul de fină, cu catarge destul de ușoare, ca să poată să ancoreze fără nicio primejdie la vreo jumătate de leghe de recifurile care, în această parte, apărau cu strășnicie acostarea pe insulă. Dacă vreo barcă de pescari sau niște localnici ar fi zărit bricul în timpul Manevrelor de ancorare, n-ar fi avut niciun motiv să se neliniștească. În plus, era ușor să se justifice staționarea. Înainte de a ajunge în fața insulei, Montriveau porunci să se arboreze pavilionul Statelor Unite. Marinarii angajați pentru serviciul de pe navă erau americani și nu vorbeau decât limba engleză. Unul dintre tovarășii domnului de Montriveau îi sui pe toți într-o șalupă și îi duse la un han din orășel, unde îi ținu într-o stare de beție ce nu le mai lăsa limba slobodă. Apoi lansă zvonul că bricul era echipat de niște căutători de comori, oameni cunoscuți în Statele Unite pentru fanatismul lor, a căror istorie a fost scrisă de unul dintre scriitorii acestei țări. Astfel, prezența vasului între recifuri era motivată întrutotul. Armatorii și pasagerii căutau aici, explica pretinsul contramaistru al marinarilor, rămășițele unui galion eșuat în 1778, cu comorile trimise din Mexic. Hangii și autoritățile țării nu mai pretinseră alte explicații.

Armand și credincioșii prieteni ce-l însoțeau în greaua lui întreprindere socotiră de la bun început că, pe partea dinspre oraș, nici prin viclenie, nici prin forță n-ar putea izbândi s-o elibereze sau s-o răpească pe sora Thérèse. Așa încât, de comun acord, acești bărbați cutezători hotărâră să ia taurul de coarne. Stabiliră deci să-și croiască drum până la mănăstire exact prin locurile pe unde orice acces părea cu neputință și să biruie astfel natura, întocmai cum generalul Lamarque o biruise cu

prilejul asaltului împotriva insulei Capri. De data aceasta, stâncile de granit tăiate perpendicular, la capătul insulei, le ofereau mai puține posibilități decât cele pe care insula Capri le oferise lui Montriveau, care participase la acea expediție de necrezut, iar maicile păreau mai de temut decât însuși sir Hudson Lowe. A o răpi pe ducesa cu mare zarvă fi acoperit de rușine pe acești bărbați. Mai degrabă ar fi asediat piraterește orașul și mănăstirea, fără a lăsa niciun martor al victoriei lor. Pentru ei, un astfel de atac nu oferea decât două posibilități, ori un incendiu sau o ispravă îndrăzneată, prin care să înpăimânte Europa, fără a lăsa să se afle motivul nelegiuirii; ori o răpire aeriană, misterioasă, care să le facă pe călugărițe să creadă că le vizitase însuși diavolul. Ultima părere triumfase în sfatul secret ținut la Paris înaintea plecării. În continuare, totul fusese prevăzut pentru succesul unei întreprinderi ce oferea acestor oameni blazați de plăcerile Parisului o veritabilă distracție.

Un soi de pirogă, excepțional de ușoară, fabricată la Marsilia după un model malaez, le permise să navigheze printre recifuri până la locul unde ele încetau să mai fie practicabile. Două odgoane dintr-o sârmă tare, întinse paralel la o distanță de câteva picioare peste povârnișurile Potrivnice, și pe care trebuiau să alunece un fel de coșuri, de asemenea din sârmă, slujiră drept punte, ca în China, pentru a se trece de la o stâncă la alta. Toate stâncile fură astfel legate între ele printr-un sistem de odgoane și de coșuri, asemenea firelor pe care umblă unii păianjeni cu care ei înfășori un arbore; operă instinctivă, pe care chinezii, acest popor atât de imitator, au copiat-o, din punct de vedere istoric vorbind, cei dintâi. Nici talazurile, nici furiile mării n-ar fi putut distruge astfel de construcție delicată. Odgoanelor li se lăsase un joc suficient pentru a oferi furiei valurilor acea curbură studiată de un inginer, răposatul Cachin, nemuritorul creator al portului Cherbourg, linie savantă,

dincolo de care puterea apei mâniate încetează; curbă stabilită după o lege smulsă tainelor naturii de către geniul observației, spirit ce reprezintă aproape întregul geniu uman.

Tovarășii domnului de Montriveau erau singuri pe vas. Niciun ochi de om nu putea să răzbată până la ei. Cele mai bune lunete, ațintite e pe cele mai înalte dunete de către marinarii de pe oricare vas în trecere, n-ar fi izbutit să zărească nici cablurile pierdute printre recifuri, nici oamenii ascunși printre stânci. După unsprezece zile de lucrări pregătitoare, cei treisprezece demoni umani ajunseră la piciorul promontoriului înalt de treizeci de stânjeni deasupra mării, stâncă tot atât de greu de urcat pentru un om cât e pentru un șoarece să se cațere pe marginile șlefuite ale pântecului de porțelan al unei vase de flori. Tabla aceasta de granit era, din fericire, crăpată. Crăpătura ei, cu amândouă buzele netede ca niște linii drepte, le permise vajnicilor lucrători să implânte, din loc în loc, niște icuri mari de lemn în care înfipseră apoi crampoane solide de fier. Crampoanele, pregătite dinainte, se terminau printr-un fel de lopățică perforată prin care fu fixată o scară întocmită dintr-o scândură de brad extrem de ușoară, ce se potrivea cu scobiturile săpate într-un catarg, înalt cât promontoriul, și care fusese înțepenit în stânca de pe țârm. Cu o îndemânare demnă de acești oameni de acțiune, unul dintre ei, matematician desăvârșit, calculase unghiul necesar pentru a agăța pe rând treptele, în susul și în josul catargului, așa încât exact la mijlocul lui să fie plasat punctul de plecare de unde treptele părții superioare se întindeau ca un evantai spre vârful stâncii; figură reprezentată exact, însă în sens invers, de treptele de dedesubt. Scara aceasta, miraculos de ușoară, însă de o soliditate perfectă, îi costă douăzeci și două de zile de lucru. O lampă cu fosfor, o noapte și resacul apelor mării erau suficiente ca să facă să dispară pe veci orice urmă. Astfel, nicio

indiscreție nu era posibilă și nicio urmărire a celor ce ar fi violat mănăstirea nu ar fi putut să aibă vreun succes.

Pe vârful stâncii se afla o platformă, mărginită din toate părțile de prăpastia tăiată vertical. Din cafasul catargului, cei treisprezece necunoscuți, cercetând terenul cu lunetele lor, se asiguraseră că, în ciuda câtorva piedici, vor putea să ajungă ușor în grădinile mănăstirii unde arborii erau destul de stufoși ca să ofere ascunzișuri sigure. Acolo, desigur, aveau să stabilească ulterior prin ce mijloace vor înfăptui răpirea călugăriței. După atât de mari eforturi, nu voră să-și compromită succesul întreprinderii, riscând să fie zăriți, așa încât fură nevoiți să aștepte și trecerea ultimului pătrar de lună.

Montriveau dormi, două nopți la rând, învăluit în mantaua lui, afară, pe stâncă. Cântecul slujbelor de seară și de dimineață îi provocată inexprimabile delicii. Se duse până sub zid, spre a putea să asculte acordurile orgii și se strădui să distingă un glas în masa aceea de glasuri. Dar cu toată tăcerea ce domnea, depărtarea nu lăsă să răzbată până la urechile lui decât ecourile confuze ale muzicii. Erau armonii suave, în care defectele de execuție nu se mai simțeau și din care gândirea pură a artei se degaja comunicându-se sufletului, fără a-i cere nici eforturi de atenție, nici oboselile înțelegerii. Teribile amintiri pentru Armand, a cărui iubire reînflora întreagă în această briză de muzică, în care vru să găsească promisiuni cerești de fericire. La sfârșitul ultimei nopți, în zori, înainte de răsăritul soarelui, după ce stătuse mai multe ore cu ochii ațintiți la fereastra unei chilii fără zăbrele, el coborî de pe stâncă. Zăbrelele nu erau necesare deasupra acestei genuni. Toată noaptea privise o lumină ce ardea acolo. Or, acel instinct al inimii, care amăgește tot atât de des cât ne spune și adevărul, îi strigase: – Ea e acolo!...

«Fără nicio îndoială, ea e acolo, și mâine o voi avea

lângă mine», își zise el, acordându-și gândurile fericite cu bătăile unui clopot ce bătea rar. Stranie ciudățenie a inimii! El o iubea cu mai multă patimă pe călugărița istovită de chinurile iubirii, mistuită de lacrimi, de posturi, de priveghiuri și de rugăciuni, pe femeia de douăzeci și nouă de ani, greu încercată, decât o iubise pe tânăra femeie ușuratică, femeia de douăzeci și patru de ani, silfida. Dar bărbații cu suflete aspre n-au oare o înclinație ce-i împinge spre sublimele expresii pe care nobilele nenorociri ori impetuoasele zbuciumări ale cugetului le sapă pe chipul unei femei? Frumusețea unei femei îndurerate nu e oare cea mai fermecătoare frumusețe pentru bărbații ce-și simt inima plină de o comoară nepuizabilă de mângâieri și de duiosii, pe care vor să le reverse asupra unei ființe plâpânde în drăgălășenia ei, însă puternică în simțire? Frumusețea plină de prospețime, de culoare, fără nuanțe, cea care se denumeste prin cuvântul *nostimă*, constituie atracția obișnuită de care se iasă ispășită mediocritatea. Montriveau era dintre cei ce iubesc chipurile pe care iubirea se arată printre zbârciturile durerii și printre ruinele mâhnirii. Un iubit, atunci, nu face oare să se nască, la glasul puternicelor lui dorințe, o ființă nouă, tânără, palpitândă, ce sparge numai pentru el un înveliș frumos numai pentru el, distrus pentru restul lumii? Nu posedă el atunci două femei: cea care se înfățișează celorlalți, palidă, veștejită, tristă; și cea din inimă, aceea pe care nimeni n-o vede, un înger care înțelege viața prin simțire, și nu se arată în toată slava ei decât pentru solemnitățile iubirii? Înainte de a-și părăsi postul de strajă, generalul ascultă slabele acorduri ce veneau din acea chilie, dulci glasuri pline de bunătate. Când se întoarse la stânca sub care ședea prietenii lui, le spuse în câteva cuvinte pline de acea patimă comunicativă, deși discretă, a cărei expresie marea|a bărbații o respectă totdeauna, că niciodată, în viața lui, nu mai trăise o fericire atât de copleșitoare.

A doua zi, seara, unsprezece tovarăși devotați se cățărară prin întuneric spre vârful acestor stânci, având fiecare asupra lui un pumnal, o provizie de ciocolată și toate sculele necesare meseriei de hoț. Ajunși la zidul înconjurător, îl săriră ca ajutorul scării pe care-o născociseră și se pomeniră în cimitirul mănăstirii. Montriveau recunoscu și lunga alee boltită prin care venise mai înainte la vorbitor, și ferestrele sălii. Cât ai clipi, planul lui fu conceput și adoptat. Să-și taie o trecere prin fereastra de la vorbitor ce lumina latura destinată carmelitelor, să se strecoare în coridoare, să vadă dacă pe fiecare chilie era înscris numele călugăriței ce o locuia, să intre în chilia maicii Thérèse, s-o surprindă adormită și să-i pună un căluș, s-o lege și s-o ridice, toate aceste părți ale programului erau ușoare pentru niște oameni care, pe lângă îndrăzneala și îndemânarea ocnașilor, aveau și cunoștințele proprii oamenilor de lume, și pentru care era un lucru banal să aplice o lovitură ca să dobândească tăcerea.

Zăbrelele de la fereastră fură tăiate în două ceasuri. Trei oameni rămaseră de veghe afară, alți doi în vorbitor. Restul, desculți, se postară din distanță în distanță de-a lungul mănăstirii în care se strecură Montriveau, ascuns în spatele unui tânăr – cel mai îndemânatic dintre – ei, Henri de Marsay care, din prudență, se îmbrăcase într-un costum de carmelită, absolut asemănător celor de la mănăstire. Orologiul sună ora trei atunci când falsa călugăriță și Montriveau ajunseră la dormitoare. Făcură repede o recunoaștere a așezării chiliilor. Apoi, neauzind niciun zgomot, citiră cu ajutorul unui felinar orb numele care, din fericire, erau scrise pe fiecare ușă, întovărășite de acele formule mistice și de acele portrete de sfinți sau de sfinte prin care fiecare călugăriță își exprimă, în chip de epigraf, noul rost al vieții sale, relevându-și astfel ultimul gând. Când ajunse la chilia surorii Thérèse, Montriveau citi inscripția: *Sub invocatione sanctae matris Thérèsae!* Deviza era:

Adoremus in aeternum. Deodată, tovarășul lui îi puse mâna pe umăr și îi arătă o lumină puternică ce lumina dalele coridorului pe sub crăpătura ușii. În aceeași clipă, domnul de Ronquerolles îi ajunse din urmă.

— Toate călugărițele sunt în biserică și încep slujba morților, zise el.

— Eu rămân, răspunse Montriveau; retrageți-vă în vorbitor și închideți ușa de la acest coridor.

Intră repede, precedat de falsa călugăriță, care-și lăsă vâlul peste obraz. Atunci, în anticamera chiliei, o văzută pe ducasă, moartă, așezată jos, pe scândura patului ei, și luminată de două lumânări. Nici Montriveau, nici de Marsay nu rostiră o vorbă, nu scoaseră un strigăt; se priviră doar. Apoi generalul făcu un gest ce voia să zică: — S-o luăm.

— Fugiți, strigă Ronquerolles, călugărițele au început procesiunea, veți fi surprinși.

Cu iuțeala magică pe care o dă mișcărilor o dorință nemărginită, moarta fu adusă în vorbitor, trecută pe fereastră și transportată la piciorul zidurilor, în momentul în care stareța, urmată de călugărițe, sosea pentru a lua corpul surorii Thérèse. Maica însărcinată s-o vegheze pe moartă făcuse nesocotința de a scotoci prin odaia ei ca să-i afle secretele, și atât de preocupată fusese cu scotoceala aceasta, încât nu auzise nimic și tocmai atunci ieșea îngrozită că nu mai găsește trupul moartei. Mai înainte ca acestor femei năucite să le dea prin gând să-i caute, ducesa fusese coborâtă cu o frânghie sub stânci și tovarășii lui Montriveau distruseseră întreaga lor instalație. La ora nouă dimineața, nu mai exista nicio urmă, nici din scară, nici din punțile de cablu; trupul maicii Thérèse era la bord; bricul veni în port să-și imbarce marinarii și dispăru în cursul zilei. Montriveau rămase singur în cabina lui cu Antoinette de Navarreins, al cărei chip, timp de câteva ore, revărsă cu dărnicie pentru el frumusețile sublime datorate liniștii aparte pe care moartea o dă rămășițelor

noastre pământești.

— Eh, le zise Ronquerolles lui Montriveau, când acesta reapăru pe teugă; a fost o femeie, acum nu mai este nimic. Să-i legăm câte o ghiulea la fiecare picior, s-o aruncăm în mare și să nu ne mai gândim la ea decât așa cum ne gândim la o carte citită în copilărie.

— Da, zise Montriveau, pentru că ea nu mai este acum decât un poem.

— Iată-te înțelept. De acum înainte poți să ai oricâte pasiuni vrei; iubirea însă trebuie să știi cui s-o dăruiești, căci numai ultima iubire a unei femei poate să satisfacă prima iubire a unui bărbat.

Geneva, la Pré-Lévêque. 26 ianuarie 1834

Postfață la prima ediție a povestirii
Nu atingeți securea (Ducesa de Langeais)

1834

În aceste două episoade ale istoriei lor, puterea celor TREISPREZECE n-a întâlnit alte piedici decât veșnicul obstacol ridicat de natură în calea voinței umane: *moartea* și *Dumnezeu*. Confidentul involuntar al acestor ciudate personaje își promite să dea un al treilea episod, deoarece, în aventura tipic pariziană a *Fetei cu ochii de aur* cei Treisprezece și-au văzut iarăși puterea sfârșită, răzbunarea înșelată, și fiindcă de data aceasta, la deznodământ, n-a înfruntat nici pe *Dumnezeu*, nici *moartea*, ci o patimă cumplită, în fața căreia a dat înapoi literatura noastră, care totuși nu se sperie de nimic.

III.

FATA CU OCHII DE AUR

LUI EUGÈNE DELACROIX, PICTOR

Fără îndoială, un spectacol dintre cele mai îngrozitoare este înfățișarea generală a mulțimilor pariziene, populație oribilă ca aspect, scofâlcită, galbenă, tăbăcită. Nu-i oare Parisul o imensă câmpie veșnic frământată de o furtună de interese ce involburează lanurile de oameni pe care moartea le cosește mai grabnic decât prin alte părți și care renasc mereu tot atât de bogate, oameni ale căror chipuri strâmbe, pocite, revarsă prin toți porii spiritul, dorințele, otrăvurile cu care sunt îndopați creierii lor? Nu chipuri, ci mai degrabă măști; măști de slăbiciune, măști de forță, măști de mizerie, măști de voioșie, măști de ipocrizie: toți sunt istoviți, toți sunt însemnați cu pecetea de neșters a unei lăcomii fără saț! Ce vor ei? Aur sau plăcere?

Câteva observații asupra sufletului Parisului vor putea să explice cauzele fizionomiei lui cadaverice, care nu are decât două vârste: ori tinerețea, ori caducitatea:

o tinerețe spălăcită, fără nicio culoare, o caducitate fardată, ce vrea să pară tânără. Străinii, care nu stau să mediteze, când văd poporul acesta ieșit din mormânt, încearcă în prima clipă un sentiment de silă față de o asemenea capitală, vast atelier de plăceri, din care foarte repede ei înșiși nu mai pot să scape și unde rămân să se slujească de bună voie. Câteva cuvinte vor fi de ajuns ca să explice fiziologic culoarea aproape infernală a chipurilor pariziene, căci nu numai în glumă a fost numit Parisul un infern. Luați vorba asta drept o realitate. Aici totul fumează, totul arde, totul sclipește, totul fierbe, totul pârjolește, se evaporă, se stinge, se reaprinde, scânteiază, sfârâie și se mistuie. Nicicând viața, în nicio țară, nu a fost mai arzătoare și mai clocotitoare. Această natură socială în veșnică fuziune pare a-și spune după fiecare lucrare încheiată: «Altceva la rând!» așa cum își zice natura însăși. Ca și natura, această natură socială e plină de insecte, de flori de o zi, de mofturi, de nimicuri, și ca și ea aruncă foc și pară prin nestinsul ei crater. Poate că înainte de a analiza cauzele ce dau o fizionomie specifică fiecărui trib din această națiune inteligentă și zbuciumată, trebuie să amintim cauza generală care-i spălăcește, îi îngălbenește, îi învinețește și înnegrește, mai mult sau mai puțin, pe indivizi.

Interesându-se întruna de toate, parizianul sfârșește prin a nu se mai interesa de nimic. Niciun simțământ nedăinuind pe fața lui, roasă de frecuşuri, ea devine cenușie ca tencuiala de pe casele care au înghițit toate soiurile de praf și de fum. Într-adevăr, nepăsător în ajun față de ceea ce are să-l înflăcăreze a doua zi, parizianul, oricare i-ar fi vârsta, trăiește ca un copil, îl nemulțumește totul, îl consolează totul, batjocorește totul, uită totul, vrea totul, gustă totul, face totul cu pasiune, părăsește totul fără să se sinchisească; regii, cuceririle, gloria, idolul lui, fie de bronz, fie de sticlă; așa cum își aruncă ciorapii, pălăriile și averea. La Paris,

niciun sentiment nu rezistă puhoiului, și curentul silește la o luptă ce șubrezește pasiunile: aici dragostea e dorință, iar ura veleitate; aici nu există rudă mai adevărată decât hârtia de o mie de franci, nici prieten mai bun decât Muntele de pietate. Această nepăsare generală își arată roadele; aici, fie în saloane, fie pe stradă, nimeni nu este de prisos, nimeni nu este absolut necesar și nici absolut vătămător nătângii și șmecherii, la fel ca și oamenii inteligenți ori cinstiți. Aici totul e îngăduit: guvernul ori ghilotina, religia ori holera. Veți fi oricând bine primiți în această lume, nu vi se va simți lipsa niciodată. Cine dar stăpânește în acest ținut fără moravuri, fără credință, fără sentimente? Dar de unde încep și unde sfârșesc toate sentimentele, toate credințele, toate moravurile? Aurul și plăcerea. Luați ca pe o faclă aceste două cuvinte și străbateți această mare temniță de piatră, acest știubei de mișuneli negre, și urmăriți șerpuirile țelului care o mișcă, o răscolește, o frământă. Priviți. Studiați mai întâi lumea celor ce nu posedă nimic.

Muncitorul, proletarul, omul care își trudește picioarele, mâinile, limba, grumazul, brațul, cele cinci degete ca să trăiască; ei bine, el, care cel dintâi ar trebui să-și consume în mod cumpătat sursa de viață, el își stoarce peste măsură puterile, își înjugă soția la vreo mașină, își istovește copilul și-l ținutuește între niște roți și șuruburi. Fabricantul, acest nu știu ce fel de fir secundar al cărui impuls pune în mișcare poporal care, cu mâinile lui murdare, frământă și aurește porțelanurile, coase hainele și rochiile, bate fierul, dulgherește lemnul, mlădiază oțelul, răsucesce cânepa și frânghiile, lustruiește bronzul, împodobește cristalul, imită florile, brodează lina, dresează caii, împletește hamurile și galoanele, prelucrează arama, vopsește trăsurile, rotunjește bătrânii ulmi, toarce bumbacul, suflă sticlele, șlefuește diamantul, polizează metalele, transformă marmura în dale, cioplește piatra, cultivă

panselele, colorează, albește și înnegrește totul; ei bine, acest subșef de industrie s-a apucat să-i făgăduiască acestei lumi de sudoare și de dârzenie, de trudă și de răbdare, un salariu mai mare, fie în numele capriciilor orașului, fie la glasul monstrului numit Afaceri. Atunci, aceste cvadrumane au început să nu mai doarmă, să se chinuiască, să se trudească, să blesteme, să se lipsească de masă, să alerge; toți își sleiesc puterile ca să câștige aurul, care le ia mințile. Apoi, în fiecare luni, nepăsători față de ziua de mâine, însetați de plăceri, bizuindu-se pe brațele lor ca un pictor pe paleta lui, cu aerul unor mari seniori de o zi, își risipesc banii prin cârciumile care împrejmuiesc orașul cu o centură de noroi; centură a celei mai dezmățate Venere, mereu încheiată și descheiată, unde se pierde ca la un joc de noroc veniturile săptămânale ale acestui popor, tot atât de sălbatic în plăceri pe cât e de liniștit la muncă. Timp de cinci zile, aceasta parte activă a Parisului nu cunoaște niciun fel de odihnă. Ea se dăruie unor mișcări care o schilodesc, o umflă, o slăbesc, o îngălbenesc, o împroască în mii de șuvoaie de voință creatoare. Pe urmă plăcerea și tihna ei sunt o destrăbălare obositoare, cu pielea murdară, cu mâinile negre, livida de beție, ori galbenă de indigestie, destrăbălare ce nu durează decât două zile, însă care fură pâinea viitorului, supă săptămânii, rochiile nevestei, scutecele copilului, toate zdrențuite. Oamenii aceștia, născuți desigur ca să fie frumoși, pentru că orice făptură își are frumusețea ei relativă, s-au înregimentat, din copilărie, sub comandamentul forței, sub domnia ciocanului, a foarfecilor de tăiat fier, a filaturii, și s-au vulcanizat numaidecât. Vulcan, cu slujenia și cu puterea lui, nu-i el oare emblema acestui neam slut și puternic, sublim ca pricepere mecanică, răbdător când vrea, teribil o zi la un veac, inflamabil ca praful de pușcă și pregătit de rachiu pentru incendiul revoluționar, în fine, destul de inteligent ca să ia foc dintr-un cuvânt ademenitor care

pentru el semnifică întotdeauna: aur și plăcere! Cuprinzându-i pe toți cei ce întind mâna după o pomană, după salarii legale, sau după cei cinci franci acordați tuturor soiurilor de prostituție pariziană, într-un cuvânt, după orice ban bine ori rău câștigat, acest popor numără trei sute de mii de indivizi. Dacă n-ar fi cârciumile, oare n-ar fi răsturnat guvernul în fiecare zi de marți? Din fericire, marțea, poporul acesta e mahmur, își mistuie plăcerea, nu mai are un ban și se întoarce la lucru, la pune goală, îmboldit de o nevoie de procreație materială care, pentru el, a devenit o obișnuință. Totuși, acest popor își are fenomenele lui de virtute, oamenii lui compleți, Napoleonii lui necunoscuți, care reprezintă tipul forțelor lui ridicate la cea mai înaltă expresie, rezumând totodată și însemnătatea lui socială într-o existență în care gândirea și mișcarea se îmbină nu atât pentru a provoca voioșie, cât mai ales pentru a orândui acțiunea durerii.

Din întâmplare, câte un muncitor s-a născut econom, din întâmplare a fost dăruit cu o chibzuință deosebită, a putut să-și arunce ochii asupra viitorului, a întâlnit o femeie, s-a trezit tată și, după câțiva ani de lipsuri crunte, înjghebează un mic comerț de mărunțișuri, închiriază o prăvălioară. Dacă nici boala, nici viciul nu-l opresc din drum, dacă a avut noroc, iată schița unei astfel de vieți normale.

Și, mai înainte ce orice, salutați-l pe acest rege al agitației pariziene, care a supus timpul și spațiul. Da, salutați ființa de salpetru și de gaz care dă Franței copii în nopțile lui laborioase, iar ziua își multiplică făptura pentru serviciul, pentru gloria și pentru plăcerea concetățenilor săi. El a rezolvat problema de a satisface, în același timp, o soție drăguță, o gospodărie, *Le Constitutionnel*^[104], slujba, Garda națională, Opera și pe Dumnezeu; însă numai ca să transforme în bani *Le Constitutionnel*, slujba, Opera, Garda națională, soția și pe Dumnezeu. În sfârșit, salutați în el un cumular

desăvârșit. Sculându-se în fiecare zi la ora cinci, el străbate ca o pasăre spațiul dintre locuința lui și strada Montmartre. Pe vânt ori pe furtună, pe ploaie ori pe ninsoare, e prezent la poarta *Constituționalului* unde așteaptă teancul de ziare, cu difuzarea căruia s-a angajat. Înhață lacom această pâine politică, o duce și o împarte. La ora nouă, e-n sânul alor lui, acasă, îi debitează un calambur soției, îi fură un sărut vârtos, soarbe o ceașcă de cafea sau își muștruluiește copiii. La zece fără un sfert apare la Primărie, unde, instalat în fotoliu, ca un papagal pe băț, încălzit prin grija orașului Paris, înscrie, până la ora patru, fără a le acorda o lacrimă sau un surâs, decesele și nașterile unui întreg arondisment. Fericirile și nenorocirile cartierului trec prin vârful peniței lui, așa cum spiritul *Constituționalului* călătorise mai devreme pe umerii lui. Nimic nu-l încovoiaie! Merge drept înainte, își ia patriotismul gata făcut din ziar, nu contrazice pe nimeni, strigă sau aplaudă cu toată lumea și trăiește ca o rândunică. Locuind la doi pași de parohie, poate, în cazul unei ceremonii importante, să lase-n locul lui pe vreun extrabugetar, și aleargă să cânte un *requiem* în strana bisericii, unde, duminica și în zilele de sărbătoare, constituie cea mai frumoasă podoabă și glasul cel mai impunător, strâmbându-și cu strășnicie gura largă și făcând să tune un *Amen* hazliu. E cantor. La ora patru, când scapă de slujba lui oficială, se duce să răspândească voioșia și hazul în cea mai celebră prăvălie din oraș. Soția lui e fericită: el n-are timp să fie gelos; e mai degrabă om de acțiune, decât un sentimental. Așa încât, de cum apare, le și năucește pe domnișoarele de la tejghea ai căror ochi strălucitori atrag sumedenie de mușterii; acolo printre podoabele, fișurile și muselinele etalate de vânzătoare, se amuză zeflemisind pe unii și pe alții, sau, mai adesea, până la ora cinci, mai prestează vreun serviciu, copiază vreo pagină de jurnal sau îi duce portărelului vreo poliță

întârziată. La ora șase, din două în două zile, e nelipsit din postul lui. Voce de bas inamovibilă în coruri, el se găsește la Operă, gata să devină soldat, arab, prizonier, sălbatic, țăran, umbră, labă de cămilă, leu, diavol, duh, sclav, eunuc negru sau alb, mare expert în a produce bucurie, durere, milă, uimire, în a scoate țipete invariabile, în a tăcea, în a vâna, în a se bate, în a reprezenta Roma ori Egiptul: totdeauna însă, *in petto*^[105], neguțator de mărunțișuri. La miezul nopții, redevine soț, bărbat de treabă, tată duios, se strecoară în patul conjugal, cu imaginația încă sub vraja formelor amăgitoare ale nimfelor de la Operă, și face astfel să se întoarcă în folosul amorului conjugal depravările lumii și voluptoasele mișcări ale picioarelor Mariei Taglioni^[106]. În fine, dacă doarme, doarme repede, și își împlinește somnul grabnic așa cum își împlinește grabnic și viața. Nu este el oare însăși mișcarea făcută om, spațiul încarnat, Proteul civilizației? El rezumă totul: istoria, literatura, politica, cărmuirea, religia, arta militară. Nu-i el o enciclopedie vie, un atlas grotesc, în marș neconținut ca însuși Parisul, și care nu se odihnește niciodată? La el totul este picioare. Nicio fizionomie n-ar putea să se păstreze pură în toiul unor asemenea munci. Poate că muncitorul, care moare la treizeci de ani, bătrân, cu stomacul argăsit treptat de rachiu, va fi socotit, după spusa unor filosofi bine căpătuiți, mai fericit decât negustorul de mărunțișuri. Unul pierde dintr-o lovitură pe când celălalt pierde cu amănuntul. Din cele opt meserii ale sale, din umerii, din gâtlejul, din mâinile, din soția și din comerțul lui, negustorașul scoate, ca din tot atâtea ferme, câțiva copii, câteva mii de franci și cea mai trainică fericire ce a desfătat vreodată o inimă de om. Averea și copiii lui, mai ales copiii, ce reprezintă totul pentru el, devin prada lumii superioare, căreia el îi duce banii și pe fata lui, sau pe fiul lui, care, educat la colegiu și mai instruit decât taică-său, își aruncă și mai sus privirile ambițioase.

Adeseori vreun prâslea de prăvăliaș râvnește să ajungă cineva în stat.

O asemenea ambiție ne strămută cu gândul în cea de a doua dintre sferele pariziene. Urcați deci un etaj și intrați la mezanin; sau coborâți de la mansardă și opriți-vă la catul al patrulea; pătrundeți, în sfârșit, în lumea celor care au ceva: și acolo, rezultatul este același. Negustorii *en gros* și băieții lor, funcționarii, oamenii cu bani puțini și cu cinste multă, pungașii, sufletele blestemate, slujbașii mari și mici, ajutoarele de portărei, de avocați cu procedura, de notari, adică membrii care acționează, cugetă, speculează ai micii burghezii ce manipulează interesele Parisului și are grijă de bunăstarea lui, acaparează bucatele, înmagazinează produsele fabricate de proletari, pune la păstrat fructele Sudului, peștii oceanului, vinurile de pe toate dealurile îndrăgite de soare; care își întinde mâinile asupra Orientului și înhață șalurile neluate în seamă de turci și de ruși; se duce până-n Indii să strângă recoltele, stă la pândă în așteptarea vânzării, adulmecă beneficiile, scontează polițele, face să circule și încasează toate valorile; ambalează în detaliu întregul Paris, îl cărăușește, ispitește poftetele copilăriei, pândește toanele și viciile vârstei coapte, stoarce profit de pe urma bolilor; ei bine, fără să bea rachiu ca muncitorul, fără să se bălăcească în mocirla de la bariere, toți își istovesc la fel puterile; își storc peste măsură trupul și creierul, unul prin celălalt, se usucă în dorinți, se distrug în alergături nenumărate. Epuizarea lor fizică se împlinește sub biciul intereselor, sub șfichiul ambițiilor ce frământă lumile superioare ale acestei cetăți monstruoase, așa cum în lumea proletarilor se împlinește sub cruntul balansier al producției de bunuri materiale, neconținut cerute de despotismul lui *vreau* al aristocrației. Și aici, prin urmare, pentru a da ascultare stăpânului universal, plăcerea sau aurul, trebuie să devorezi timpul, să comprimi timpul, să scoți mai mult de

douăzeci și patru de ore dintr-o zi și-o noapte, să te zbați să te sinucizi, să-ți vinzi treizeci de ani de bătrânețe pentru doi ani de odihnă maladivă. Numai că muncitorul moare la spital, atunci când sorocul veștejirii lui s-a împlinit, în vreme ce micul burghez continuă să trăiască, și trăiește, dar cretinizat: îl veți întâlni, cu fața stinsă, uscată, bătrână, fără nicio lumină în ochi, cu picioarele tremurânde, târându-se cu un aer timp pe bulevard, bulevardul fiind centura Venerei lui, a orașului lui drag. Ce voia burghezul? Săbiuța gărzii naționale, supa zilnică asigurată, un loc decent la Père-Lachaise^[107], și, la bătrânețe, oleacă de aur câștigat legal. Ziua lui de luni este duminică; odihna lui este plimbarea cu o trăsură închiriată pentru vreo petrecere la iarbă verde, când soția și copiii înghit cu voioșie praful sau se prăjesc la soare; bariera lui este birtașul al cărui prânz otrăvitor e vestit, ori vreun bal în familie, unde te înăbuși până la miezul nopții. Unii neghiobi se minunează de vânzoleala monadelor ce se zăresc prin microscop într-o picătură de apă, însă ce-ar zice Gargantua al lui Rabelais^[108], figură de o sublimă cutezanță neînțeleasă, ce-ar zice acest uriaș căzut din sferele cerești, dacă s-ar amuza să contemple agitația acestei a doua sfere a vieții pariziene, prezentată aici sub una dintre înfățișările sale? Ați văzut vreodată acele barăci prăpădite, înghețate și vara, fără altă sobă, iarna, decât o căldărușă cu jăratic, instalate sub vasta calotă de aramă ce acoperă hala de cereale? Doamna se află acolo de cu ziuă, mandatară, la hale, și câștigă, se zice, cu această meserie, douăsprezece mii de franci pe an. Domnul, după ce doamna se scoală, trece într-o odăiță întunecată, unde dă împrumuturi cu camătă negustorașilor din cartier. La ora nouă, e prezent la biroul pașapoartelor, unde el este unul dintre subșefi. Seara, stă la casa Teatrului Italian, sau a oricărui alt teatru pe care vreți să-l alegeți. Copiii sunt dați la doică, și rămân acolo până când se duc la colegiu sau la

pension. Domnul și doamna locuiesc la etajul al treilea, nu au decât o bucătăreasă, dau baluri într-un salon de douăsprezece picioare pe opt, iluminat cu lămpi Quinquet; dar ei îi dau o sută cincizeci de mii de franci zestre fiicei lor, și se odihnesc la cincizeci de ani, vârstă la care încep să apară în loja a treia la Operă, ori cu vreo birjă pe Longchamp⁽¹⁰⁹⁾, ori în haine demodate, în zilele cu soare, pe bulevarde, care sunt spalierile acestor fructe. Stimat în cartier, iubit de autorități, înrudit cu marea burghezie, domnul obține la șaizeci și cinci de ani crucea Legiunii de Onoare, iar cuscrul său, primar în vreun arondisment, îl invită la seratele lui. Străduințele unei vieți întregi folosesc deci copiilor, pe care mica burghezie ține morțiș să-i ridice tot mai sus. Fiecare sferă își aruncă astfel întreaga prăsilă în sfera superioară ei. Fiul bogatului băcan se face notar, fiul negustorului de lemne devine magistrat. Niciun dinte nu lipsește la îmbinarea rotitelor acestui mecanism, și totul stimulează mișcarea ascensională a banului.

Iată-ne deci ajunși în al treilea cerc al acestui infern, care poate că într-o zi își va avea un DANTE al său. În acest al treilea cerc social, un fel de pânțec parizian în care se digeră interesele orașului și în care ele se condensează sub forma zisă *afaceri*, se frământă și se agită, printr-o mișcare intestinală, acră și amară ca fierea, mulțimea de juriști, medici, notari, avocați, oameni de afaceri, bancheri, mari negustori, speculanți, magistrați. Aici se întâlnesc încă și mai multe pricini de distrugere fizică și morală decât oriunde aiurea. Aproape toți acești oameni trăiesc în niște birouri infecte, în săli de audiențe împutite, în cabinete sufocante, își petrec ziua încovoiați sub povara afacerilor, se scoală din zori ca să poată să dea totul, să nu se lase prădați, să câștige tot sau să nu piardă nimic, să înhațe un om sau banii lui, să facă sau să desfacă o afacere, să tragă foloase din vreo împrejurare întâmplătoare, să spânzure sau să achite un om. Ei, la rândul lor, își istovesc caii, îi

gonesc nebunește, îi storc de puteri, le îmbătrânesc picioarele înainte de vreme, ca și lor. Tiranul lor e timpul, care le lipsește, care le scapă; pe care nu pot nici să-l dilate, nici să-l comprime. Ce suflet poate să rămână mare, pur, moral, generos și, ca urmare, ce figura rămâne frumoasă în nimicitorul exercițiu al unei meserii care te silește să înduri povara mizeriilor publice, să le analizezi, să le cântărești, să le evaluezi, să le exploatezi sistematic? Oamenii aceștia își depun undeva inima, dar unde?... nu știu; dar, dacă într-adevăr au inimă, o lasă undeva înainte de a coborî în fiecare dimineață în adâncul durerilor ce lovesc familiile. Pentru ei nu există niciun mister, ei cunosc reversul societății ai cărei duhovnici sunt, și o disprețuiesc. Așa încât, orice-ar face, fiind nevoiți să înfrunte corupția, îi cuprinde scârba și devin posomorâți: sau, din osteneală, ori din pricina vreunei tranzacții tainice, o îmbrățișează; până la urmă în mod necesar, devin blazați în privința tuturor sentimentelor, ei, pe care legile, oamenii și instituțiile îi fac să zboare ca niște corbi deasupra cadavrelor calde încă. La orice oră, omul banului cântărește pe cei vii, omul contractelor cântărește pe cei morți, omul legii cântărește conștiința. Obligați să vorbească fără încetare, toți înlocuiesc ideea cu vorba, simțirea cu fraza, și sufletul lor devine un laringe. Ei se uzează și se demoralizează. Nici marele negustor, nici judecătorul, nici avocatul nu-și mai păstrează dreapta judecată: ei nu mai sunt nici soți, nici părinți, nici iubiți; lunecă peste lucrurile vieții, ca o sanie, și trăiesc fiecare clipă îmboldiți de afacerile marii cetăți. Când se întorc la ei acasă, sunt datori să se ducă la bal, la Operă, la festivități, unde merg ca să-și facă noi clienți, noi cunoștințe, noi protectori. Toți mănâncă fără măsură, joacă cărți, își pierd nopțile, iar chipurile lor se rotunjesc, se buhăiesc, se înroșesc, unor atât de cumplite cheltuieli de forțe intelectuale, unor încordări spirituale atât de multiple, ei le opun nu plăcerea, ea e

prea palidă și nu stârnește niciun contrast, ci dezmațul, dezmațul secret, înspăimântător, întrucât ei pot să dispună de orice și ei fac morala societății. Stupiditatea lor reală se ascunde sub o pricepere deosebită. Își cunosc meseria, dar ignoră tot ceea ce nu ține de ea. Atunci, ca să-și salveze amorul propriu, pun totul sub semnul îndoielii, critică totul orbește; par bănuielnici și, în realitate, sunt niște naivi care înghit orice, își îneacă inteligența în discuții fără sfârșit. Aproape toți adoptă comod prejudecățile sociale, literare sau politice, ca să se dispenseze de-a avea o opinie; așa cum își pun și conștiința la adăpostul codului sau al tribunalului de comerț. Porniți, de timpuriu, să ajungă oameni remarcabili, devin mediocri, și se târâie pe culmile lumii, lată de ce figurile lor oferă acea paloare acră, acele colorații false, ochi spălăciți, încercănați, guri flecare și senzuale în care cercetătorul recunoaște simptomele de alterare a gândirii și de coclire a ei în căldarea unei specialități ce ucide facultățile inventive ale creierului, darul de a vedea în mare, de a generaliza și de a deduce. Mai toți se chircesc în cuptorul afacerilor. De aceea, niciodată un om care s-a lăsat prins între dinții ori în angrenajul acestor mașini imense nu poate să devină mare. Dacă e medic, ori nu prea practică medicina, ori e o excepție, un Bichat⁽¹¹⁰⁾ ce moare tânăr. Dacă, mare negustor fiind rămâne totuși cineva, el e aproape Jacques Coeur⁽¹¹¹⁾. Robespierre⁽¹¹²⁾ a practicat vreodată avocatura? Danton⁽¹¹³⁾ era un leneș care aștepta. Dar cine, de altminteri, a invidiat vreodată figurile lui Danton și Robespierre, oricât de superbe ar putea fi ele? Acești oameni copleșiți de treburi atrag la ei banii și îi strâng grămadă ca să se poată încuscri apoi cu familiile aristocrate. Dacă ambiția muncitorului este cea a micului burghez, aici vom găsi aceleași pasiuni. La Paris, vanitatea rezumă toate pasiunile. Tipul clasei acesteia va fi ori burghezul ambițios, care, după o viață de zbucium și de nesfârșite manevre, trece în Consiliul

de stat, așa cum o furnică trece printr-o crăpătură; ori redactorul de ziar, intrigant și sforar, pe care regele, poate ca să se răzbune pe nobilime, îl face *pair* al Franței notarul devenit primar în arondismentul lui – toți oameni pe care afacerile i-au sleit de puteri și care, dacă își ating ținta, o ating *uciși*. În Franța, există obiceiul de a înscăuna peruca. Numai Napoleon, Ludovic al XIV-lea și regii cei mari au căutat întotdeauna oamenii tineri cu care să-și înfăptuiască planurile.

Deasupra acestei sfere, trăiește lumea artiștilor. Dar și aici, chipurile, însemnate cu pecetea originalității, sunt zdrobite, în mod nobil, însă zdrobite, obosite, zbârcite. Biciuiți de nevoia de a produce, depășiți de costisitoarele lor fantezii, storși de geniul lor mistuitor, flămânzi de plăceri, artiștii din Paris vor toți să recâștige printr-o trudă excesivă golurile pricinuite de lene și se străduiesc zadarnic să împace lumea cu gloria banul cu arta. Ca începător, artistul găfăie neconținut sub povara creditorilor; nevoile lui nasc datorii, iar datoriile îi răpesc nopțile. După muncă, plăcerea. Actorul joacă până la miezul nopții, studiază dimineața, repetă la amiază; sculptorul se încovoiaie sub statuia lui; gazetarul este o gândire în marș, ca un soldat la război; pictorul în vogă este copleșit de lucrări, pictorul fără comenzi se îmbolnăvește de inimă rea dacă se simte om de geniu. Concurența, rivalitățile, calomniile asasinază aceste talente. Unii, deznădăjduiți, se Rostogolesc în prăpăstiile viciului, alții mor tineri și necunoscuți pentru că și-au cheltuit prea devreme viitorul. Puține dintre aceste figuri, sublime la începuturile lor, rămân frumoase. De altminteri, frumusețea scânteietoare a capetelor lor rămâne neînțeleasă. Un chip de artist este totdeauna ieșit din comun, el se află totdeauna fie deasupra, fie dedesubtul liniilor convenite pentru ceea ce imbecilii numesc frumosul ideal. Ce putere îi distruge? Pasiunea. Orice pasiune la Paris se descompune în acești doi termeni; aurul și plăcerea.

Acum, nu simțiți că e mai ușor să respirați? Nu simțiți că aerul și spațiul devin pure? Aici nu există nici trudă, nici durere. Rotitoarea volută a aurului a atins culmile. Din străfundurile beciurilor unde încep rigolele lui, din adâncul dughenelor unde încearcă să-l stăvilească niște digulețe plăpânde, din tejghelele magazinelor și din marile ateliere unde se lasă prefăcut în bare. aurul, sub formă de dote sau de moșteniri, adus de mâna tinerelor fete ori de degetele uscate ale bătrânilor, țâșnește spre ginta aristocratică unde are să strălucească iarăși, să se etaleze, să curgă șuvoaie. Dar, înainte de a părăsi cele patru terenuri pe care se sprijină înalta proprietate pariziană, nu e oare necesar, după ce am văzut cauzele morale, să deducem cauzele fizice și să scoatem în evidență un flagel, ca să zicem așa, subiacent, ce acționează statornic asupra chipurilor de portari, de prăvăliași, de muncitori, și să. semnalăm o influență distrugătoare, ale cărei daune egalează pe cele provocate de administratorii parizieni ce o lasă să dăinuie nestingherită? Dacă aerul caselor în care trăiesc cei mai mulți dintre burghezi este infect, dacă atmosfera străzilor își împrăștie miasmele grele prin odăițele din dos ale dughenelor în care aerul nu ajunge, să știți că, în afară de această pestilență, cele patruzeci de mii de case ale acestui mare oraș își scaldă picioarele în murdării pe care autoritățile încă n-au încercat cu dinadinsul să le înconjure cu niște ziduri de beton ce-ar putea să împiedice noroiul cel mai fetid să se filtreze prin sol, să otrăvească fântânile și să continue subteran celebrul nume al Luteției^[114]. Jumătate din Paris se culcă în duhurile împutite ale curților, ale străzilor și ale canalelor. Dar să ne îndreptăm spre marile saloane aerisite și aurite, spre palatele înconjurate cu grădini, spre lumea bogată, trândavă, fericită, rentieră. Chipurile de aici sunt oflitate și roase de vanitate. Aici nimic nu e real. A căuta plăcerea nu-nseamnă a găsi plictisul? Oamenii din lumea mare și-au secătuit de timpuriu

firea. Neavând alte griji decât să-și născocoască plăceri, ei s-au grăbit să abuzeze de simțurile lor, așa cum muncitorul abuzează de rachiu. Plăcerea e ca unele substanțe medicale: ca să se obțină în mod constant aceleași efecte, trebuie să se dubleze dozele, iar moartea sau abrutizarea se află în ultima înghițitură. Toate clasele inferioare se ploconesc înaintea bogaților și le pândesc gusturile pentru a face din ele vicii și a le exploata. Cum să rezisti viclenelor ispite care se urzesc în această țară? De aceea Parisul își are *theriakis*⁽¹¹⁵⁾-ii lui, pentru care jocul, gastrolatria sau curtezana sunt un opium. De aceea vedeți manifestându-se de timpuriu la acești oameni gusturi și nu pasiuni, fantezii romanțioase și amoruri zgribulite. Aici domnește impotența; aici nu mai există idei, ele și-au trecut vigoarea în mofturile budoarului, în maimuțările femeiești. Aici există ageamii de patruzeci de ani și bătrâni experți de șaisprezece. Bogătașii găsesc la Paris inteligență gata făcută, știința gata rumegată, opinii gata formulate, ce-i scutesc să mai aibă inteligență, știință ori opinii. În această lume, lipsa de spirit e socotită egală cu slăbiciunea și cu libertinajul. Aici toți sunt zgârciți cu timpul lor, fiind obișnuiți să și-l piardă. Să nu credeți că, dacă n-ați găsit idei, veți găsi mai multă afecțiune. Aici îmbrățișările acoperă o indiferență profundă, iar politețea un veșnic dispreț. Aici nu se cunoaște iubirea față de semenii. Butade superficiale, multă indiscreție, bârfeli și mai ales banalități; acesta-i fondul limbajului lor; dar acești nefericiți *Fericiți* pretind că ei nu se adună ca să spună și să facă maxime în genul celor ale lui la Rochefoucauld; ca și cum n-ar exista o medie descoperită de cel de-al optsprezecelea veac, între preaplin și golul absolut. Dacă vreun om luminat se folosește de o glumă subtilă și delicată, ea rămâne neînțeleasă; obosind degrabă să tot dea fără să primească nimic, el stă acasă și-i lasă pe proști să domnească pe terenul lui. Această viață găunoasă,

această așteptare continuă a unei plăceri care nu sosește niciodată, acest plictis permanent, această deșertăciune din suflete, din inimi și din creieri, această silă pe care o lasă marile recepții pariziene se răsfrâng în trăsăturile feței și confecționează chipurile de carton, ridurile pretimpurii, fizionomiile celor bogați pe care le pocește neputința, pe care se oglindește aurul și de pe care inteligența a pierit.

O atare priveliște a Parisului moral dovedește că Parisul fizic n-ar putea să fie altceva decât ceea ce este. Orașul acesta cu diademă pe frunte e ca o regină veșnic însărcinată, stăpânită de pofte nesățioase. Parisul este creierul globului, un creier ce pleznește de geniu și care conduce civilizația umană, un om mare, un artist pururi creator, un politician clarvăzător, care, în mod necesar, trebuia să aibă ridurile pricinuite de inteligență, viciile oamenilor mari, fanteziile artistului și blazările politicianului. Fizionomia lui presupune germinația binelui și a răului, lupta și victoria; presupune bătaia morală din '89^[116], ale cărei trâmbițe încă mai răsună și acum în toate colțurile lumii; și de asemenea prăbușirea din 1814^[117]. Acest oraș nu poate fi deci nici mai moral, nici mai sentimental, nici mai curat decât motorul cu aburi al magnificilor piroscafe pe care le admirați cum despică undele! Parisul nu-i oare o sublimă navă încărcată cu inteligență? Ba da, armoariile^[118] lui sunt unul dintre acele oracole pe care și le permite din când în când fatalitatea. Catargul cel mare, turnat în bronz și sculptat de victorii al ORAȘULUI PARIS are drept vigiliu pe Napoleon. Nava aceasta are, firește tangajul și ruliul ei; ea însă străbate lumea, varsă foc prin sutele de guri ale tribunelor ei, brăzdează mările științei, alunecă pe apele lor cu pânzele-n vânt, strigă din vârful catargele, prin vocea savanților «Înainte, cutezați! Urmați-mă!» Ea duce un echipaj imens, căruia-i place s-o pavoazeze cu flamuri noi. Sunt mușii și ștregarii ei hohotind pe parâme; e lestul grelei burghezii; sunt muncitorii și

mateloții ei negri de catran; în cabine, sunt călători fericiți; eleganți micimani își fumează trabucurile aplecați peste bastingaj; iar pe dunetă sunt soldații ei, novatori și ambițioși, care vor ancora la toate țărmurile lumii și, răspândind pretutindeni strălucitoarele lumini, cer glorie, care înseamnă plăcere sau iubiri, care pretind aur.

Așadar, zbuciumul extraordinar al proletarilor, așadar patima intereselor care macină cele două burghezii, așadar asprimile ambițiilor artistice și excesele plăcerii neconținut căutate de cei mari explică slujenia firească a fizionomiilor pariziene. Rasa umană nu oferă decât în Orient un bust magnific; el însă este un efect al calmului netulburat afectat de filosofii aceștia profunzi, cu pipă lungă, cu picioare scurte și trunchiuri pătrate, ce se feresc de agitație și le e silă de ea; pe când la Paris, Micii, Mijlocii și Marii aleargă, se zbuciumă și se trudesb biciuiți de nemiloasa zeiță Nevoia: nevoia de bani, de glorie, sau de distracție. De aceea, un obraz fraged, odihnit, frumos, într-adevăr tânăr constituie aici cea mai extraordinară excepție: se întâlnește rareori. Dacă veți zări vreunul, cu siguranță că e fie al vreunui preot tânăr și zelos, fie al vreunui abate cumsecade, la vreo patruzeci de ani, cu bărbie triplă; fie al vreunei persoane tinere, cu deprinderi pure așa cum se mai educă astăzi prin câte o familie burgheză; fie al vreunei mame de douăzeci de ani, încă plină de iluzii și care își alăptează primul născut; fie al vreunui tânăr, proaspăt debarcat din provincie și încredințat vreunei bătrâne văduve pioase, ce-l lasă fără un ban; fie poate al vreunui băiat de prăvălie, ce se culcă la miezul nopții, destul de trudit de cât a tot strâns și a desfăcut vigurile de pânză, și care se scoală la ora șapte ca să aranjeze marfa; fie adesea al vreunui om de știință sau al vreunui poet, ce trăiește ca un schimnic, în tovărășie fericită cu o idee frumoasă, și care se păstrează sobru, răbdător și cast; fie al vreunui nătâng mulțumit de sine, nutrindu-se cu

dobitocii, crăpând de sănătate, totdeauna preocupat să-și suradă lui însuși; fie al fericitei și nepăsătoarei spețe a hoinarilor, singurii oameni din Paris realmente fericiți, și care-i gusta în fiecă clipă schimbătoarele poezii. Există la Paris un grup de ființe privilegiate ce trag foloase din zbuciumul istovitor al muncii, ai intereselor, ai afacerilor, al artelor și al aurului. Sunt femeile. Deși există mii de pricini tainice care, mai mult ca aiurea, ar putea să le distrugă fizionomia, se întâlnesc, în lumea feminină, mici grupuri fericite ce trăiesc ca niște orientale și pot să-și păstreze frumusețea; ele însă rareori se arată pe jos în stradă, stau ascunse ca niște plante rare ce nu-și desfac petalele decât la anumite ore, și care constituie veritabile rarități exotice. Dar Parisul este, în esență, și un tărâm al contrastelor. Dacă sentimentele adevărate sunt aici rare, se întâlnesc totuși, aici ca pretutindeni, prietenii nobile, devotamente fără margini. Pe acest câmp de luptă al intereselor și al pasiunilor, la fel ca printre acele mulțimi în marș unde domnește egoismul, unde fiecare este nevoit să se apere pe sine însuși, mulțimi pe care le numim *armate*, pare că sentimentelor le place să fie desăvârșite atunci când se ivesc, și sunt sublime prin juxtapunere. La fel se întâmplă și cu figurile. Uneori, la Paris, în înalta aristocrație, se pot vedea, răzleț, câteva chipuri de tineri fermecători, fructe ale unei educații și ale unor deprinderi cu totul excepționale. Tinereasca frumusețe a sângelui englez se împreună în ele cu fermitatea trăsăturilor meridionale, cu spiritul francez, cu puritatea formei. Focul din cehii lor, delicioasa frăgezime a buzelor, negrul sclipitor al părului lor fin, fața albă, conturul distins al obrazului fac din ele niște frumoase flori omenești, de o încântătoare înfățișare printre celelalte fizionomii șterse, veștede, scofâlcite, pocite. De aceea îi admiră femeile, de la întâia vedere, pe asemenea tineri, cu acea plăcere avidă ce-i cuprinde pe oameni când privesc o ființă frumoasă, decentă, grațioasă,

înzestrată cu toate feciorile cu care închipuirii noastre îi place să împodobească o fată desăvârșită. Dacă această rapidă aruncătură deochi asupra populației Parisului a făcut să se înțeleagă raritatea unei figuri rafaelești și admirația înflăcărată pe care ea trebuie s-o inspire de la prima vedere, interesul principal al povestirii noastre va fi fost justificat. *Quod erat demonstrandum*, ceea ce era de demonstrat, dacă ne este îngăduit să aplicăm formulele scolasticii la știința moravurilor.

Or, într-una dintre acele frumoase dimineți de primăvară, când frunzele nu sunt încă verzi, cu toate că au înmugurit, când soarele începe să înfierbânte acoperișurile și când cerul e albastru, când mulțimile pariziene din alveolele lor și încep să zumzăie pe bulevarde, alunecând ca un șarpe cu mii de culori pe Rue de la Paix, către Tuilleries, și salutând alaiurile lui Himeneu ce-și pornește iarăși hora; deci, într-una din aceste zile fericite un tânăr frumos ca lumina acelei, zile, îmbrăcat cu gust, dezinvolt în purtări (să spunem secretul: un copil al iubirii, fiul natural al lordului Dudley și al celebrei marchize de Vordac), se plimba pe aleea principală de la Tuilleries. Acest Adonis, pe nume Henri de Marsay, se născuse în Franța unde lordul Dudley venise s-o mărite pe tânăra mamă a lui Henri cu un bătrân gentilom, domnul de Marsay, un fluturaș distins și aproape stins ce-l acceptă pe copil ca fiind al său, îmbiat de uzufructul unei rente de o sută de mii de franci, dăruiți pentru totdeauna fiului său putativ; nebunie care nu-l costă prea scump pe lordul Dudley: rentele franceze valorau pe atunci șaptesprezece franci și cincizeci de centime. Bătrânul gentilom muri fără să-și fi văzut vreodată soția. Doamna de Marsay se căsătorî după aceea cu marchizul de Vordac; dar până să devină marchiză, ea nu se prea interesase de copilul ei și al lordului Dudley. În primul rând, războiul declarat între Franța și Anglia îi despărțise pe cei doi amanți, și,

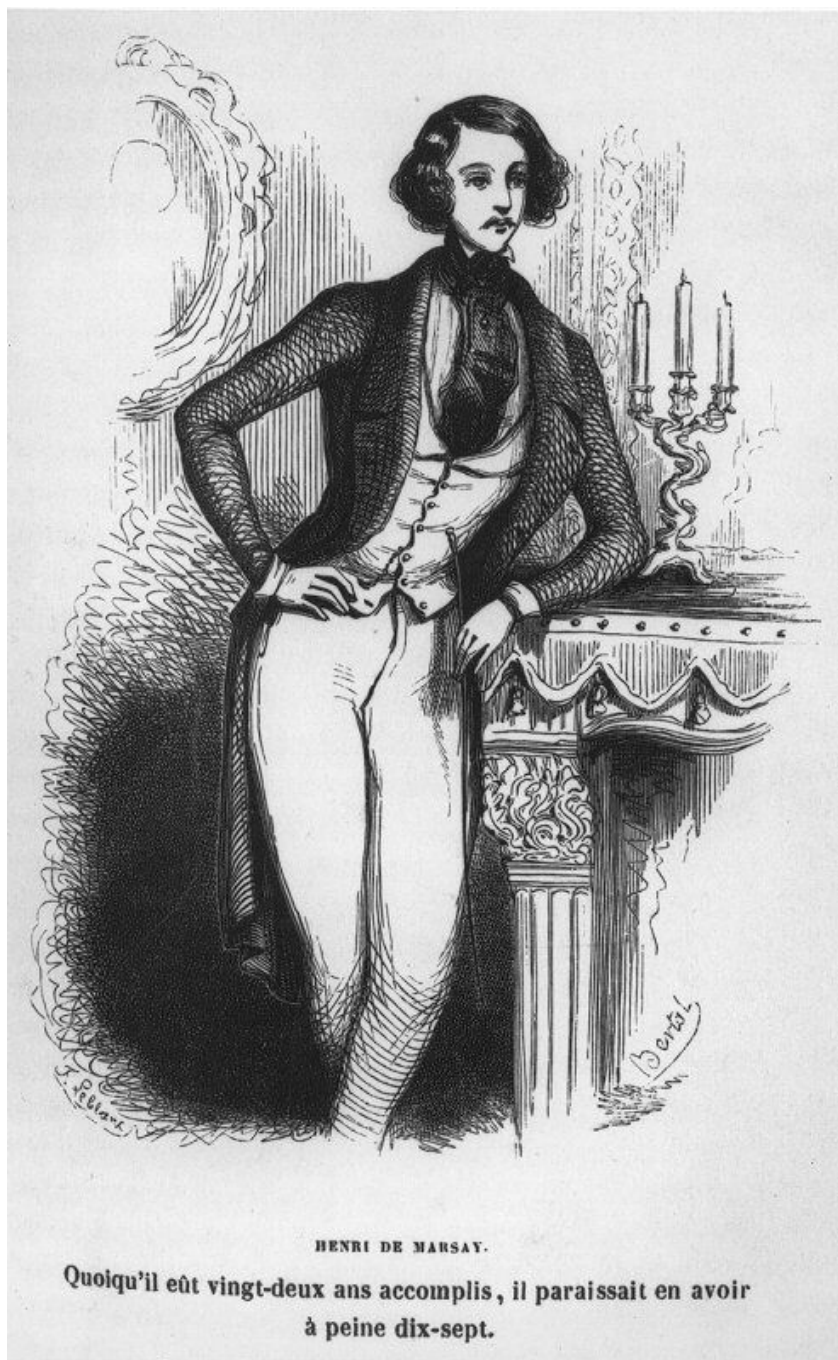
oricum, fidelitatea la Paris n-a fost și nici n-are să fie vreodată la modă. Apoi, succesele femeii elegante, frumoase, adorate pretutindeni, înăbușiră în pariziancă sentimentul matern. Lordul Dudley nu se arătă mai grijuliu decât mama față de progenitura lui. Rapida infidelitate a tinerei pe care o iubise fierbinte îi dase poate și un fel de aversiune față de tot ce provenea de la ea. De altfel, poate că tații nici nu-i iubesc decât pe copiii pe care îl cunosc bine; principiu social de cea mai mare importanță pentru tihna familiilor și pe care ar trebui să-l cultive toți celibatarii, dovedind astfel că paternitatea este un sentiment crescut într-o seră caldă de către o soție, de moravuri și de legi.

Bietul Henri de Marsay nu găsi un tată decât în acela dintre cei doi care nu era obligat să-i fie tată. Paternitatea domnului de Marsay firește foarte incompletă. Copiii, în rânduiala naturii, nu au tată decât pentru un timp cu totul limitat; domnul de Marsay imită și el natura. Cumsecadele gentilom nu și-ar îi vândut numele, de n-ar fi avut unele vicii. Așa că tocă fără remușcări, prin tripouri, și bău, prin alte locuri cele câteva semestre pe care i le plăti ca rentă vistieria națională. Apoi îl dădu pe copil în seama unei surori a lui bătrâne, o domnișoară de Marsay care îl îngriji cum se cuvine și îi plăti, din mica pensiuine, ce i-o acorda fratele ei, un preceptor, un abate fără para chioară, care întărind viitorul tânărului, hotărî să accepte, în contul celor o sută de mii de livre rentă, sarcina de a se ocupa de pupilul ei, pe care-l îndrăgi. Preceptorul se nimerise să fie un adevărat preot, unul dintre acei ecleziaști croiți să devină cardinali în Franța, ori Borgia sub tiara papală. El îl învață pe copil în trei ani ceea ce i s-ar fi predat în zece ani la colegiu. Pe urmă, acest mare om, cu numele de abate de Maronis, desăvârși educația elevului său, punându-l să studieze civilizația sub toate fețele ei; îl hrăni cu experiența lui, târându-l foarte puțin prin biserici, pe atunci închise; îl duse de câteva ori prin

culisele teatrelor, dar mai adesea pe la curtezane; îi demonta sentimentele omenești piesă cu piesă; îl învăță politica, ducându-l în saloanele unde se clocea politica pe atunci; îi trecu în revistă pârghiile cârmuirii și se strădui, din afecțiune față de un caracter frumos, lăsat în părăsire dar foarte promițător, să-i înlocuiască bărbătește mama: nu-i oare biserica mama celor orfani? Elevul răsplăti cum se cuvine truda părintelui. Demnul bărbat muri episcop, în 1812, cu satisfacția că a lăsat ne lumea asta un copil de șaisprezece ani cu inima și cu mintea atât de bine modelate, încât ar fi putut să-l supună sub călcâi și pe un bărbat ce patruzeci. Cine oare s-ar fi așteptat să găsească o inimă de bronz, un creier ca spirtul sub aparențele cele mai ispititoare pe care vechii pictori, acești artiști naivi, le-au atribuit șarpelui din paradisul pământesc? Dar numai atâta nu însemna încă nimic. Pe deasupra, omul acela cumsecade înveșmântat în violet se străduise mai ales să-l pună pe copilul său de predilecție în relații cu câteva persoane din înalta societate a Parisului, relații ce puteau să echivaleze, ca venituri, în mâinile tânărului, cu alte o sută de mii de livre rentă. În fine, preotul acesta, vicios însă diplomat, necredincios însă învățat, perfid însă îndatoritor, slab la înfățișare însă tot atât de viguros la minte ca și la trap, fu realmente atât de util elevului său, atât de îngăduitor cu viciile fui, atât de bun calculator al oricărui fel de putere, atât de înțelegător când trebuia să plătească vreo slăbiciune omenească, atât de tânăr la masă, la Frascati⁽¹¹⁹⁾, la... mai știu eu unde, încât recunoscătorul Henri de Marsay nu se mei simțea înduioșat, în 1814, decât atunci când privea portretul scumpului său episcop, portret ce constituia singurul bun mobilier pe care putuse să i-l lase moștenire acest prelat, admirabil prototip al oamenilor al căror geniu va salva biserica catolică, apostolică și romană, compromisă în prezent din pricina slăbiciunii recruților ei și a bătrâneții pontifilor, însă

numai dacă biserica va voi. Războiul continental îl împiedică pe tânărul de Marsay să-i cunoască pe adevăratul său tată, al cărui nume e îndoielnic că l-a știut. Copil părăsit, el n-a cunoscut-o nici pe doamna de Marsay. Firește că nu l-a regretat prea mult pe tatăl său putativ. Iar domnișoarei de Marsay, singura lui mamă, a pus să i se ridice în cimitirul Père-Lachaise, la moartea ei, un foarte drăguț monument funerar. Monseniorul de Maronis îi asigurase acestei bătrâne scufițe cu panglici unul dintre cele mai bune locuri în cer, încât, văzând-o fericită că moare, pe Henri îl năpădiră niște lacrimi egoiste și începu să plângă de propria lui milă. Văzându-l îndurerat, abatele șterse lacrimile elevului său și-i aminti că blânda domnișoară își priza atât de dezgustător tabacul și devenise atât de slută, de surdă și de plicticoasă, încât mai degrabă se cuvenea să aducă mulțumire morții. În 1811, episcopul încetase tutela asupra elevului său. Iar când mama domnului de Marsay se recăsători, preotul, într-un consiliu de familie, se opri la unul dintre oneștii acefali, aleși de el cu multă grijă la spovedanie, și îl însărcină să administreze averea tânărului, ale cărei beneficii le folosea din plin pentru nevoile lui și ale lui de Marsay, dar al cărei capital voia să-l păstreze neatins.

Pe la sfârșitul lui 1814, Henri de Marsay nu avea decî nicio obligație sentimentală pe pământ și era tot atât de liber ca o pasăre stingheră. Deși împlinise douăzeci și doi de ani, părea să aibă de-abia șaptesprezece.

HENRI DE MARSAY.

Quoiqu'il eût vingt-deux ans accomplis, il paraissait en avoir
à peine dix-sept.

În general, cei mai năzuroși dintre rivalii lui îl considerau drept cel mai frumos băiat din Paris. De la tatăl său, lordul Dudley, moștenise cei mai drăgăstoși și mai amăgitori ochi albaștri; de la mama sa, un păr negru extraordinar de bogat; de la amândoi, un sânge pur, o piele de fecioară, o înfățișare blândă și modestă, o talie subțire și aristocratică și niște mâini foarte frumoase. Orice femeie care îl vedea se îndrăgostea nebunește de el; știți cum se întâmplă! se naște una dintre acele dorinți care înjunghie inima, dar care se uită repede din pricina imposibilității de a o satisface, pentru că de obicei pariziencele sunt lipsite de perseverență. Puține dintre ele își spun, asemenea bărbaților, acel VOI STĂRUI, deviza casei de Orange. Sub o asemenea prospețime vitală, și în ciuda apei limpezi a ochilor lui, Henri ascundea un curaj de leu și o sprinteneală de maimuță. Putea să pareze în lama unui cuțit un glonte trimis de la o distanță de zece pași; călare pe cal părea întruchiparea unui taur mitologic; conducea trăsura cu îndemânarea unui mare as hipic; era zglobiu ca Chérubin^[120], și blând ca mielul; dar putea să-l bată pe orice om din foburg la teribilul joc al savatei ori al bastonului; în plus, cânta la pian atât de bine încât ar fi putut să se facă artist dacă ar fi ajuns la ananghie, și avea o voce care i-ar fi fost prețuită de Barbaja la cincizeci de mii de franci pe sezon. Dar, vai, toate aceste calități alese și toate aceste defecte simpatice erau umbrite de un viciu cumplit: nu credea nici în bărbați, nici în femei, nici în Dumnezeu, nici în diavol. Capricioasa natură începuse prin a-l înzestra; un preot îl desăvârșise.

Pentru a da un înțeles limpede acestei aventuri, e necesar să adăugăm aici că, firește, lordul Dudley a găsit multe femei dispuse să reproducă în câteva exemplare un atât de reușit portret. Cea de-a doua

capodoperă a lui de acest gen a fost o tânără numită Euphémie, născută dintr-o doamnă spaniolă, crescută la Havana, adusă la Madrid împreună cu o tânără creolă din Antile și cu gusturile ruinătoare din colonii; însă, din fericire, căsătorită cu un bătrân și foarte bogat senior spaniol, don Hijos, marchiz de San-Réal, care, după ocuparea Spaniei de către trupele franceze, venise la Paris, unde locuia pe strada Saint-Lazare. Atât din nepăsare, cât și din respect față de nevinovăția vârstei fragede, lordul Dudley nu le-a pomenit nimic copiilor săi despre rubedeniile pe care și le crease peste tot. E unul dintre micile neajunsuri ale civilizației, ea însă oferă destule alte avantaje; față de foloasele aduse, trebuie deci să-i iertăm păcatele. Lordul Dudley, ca să isprăvim cu el, veni, în 1816, să se refugieze la Paris, spre a scăpa de urmărirea justiția engleze, care când e vorba de Orient, nu acordă protecție decât mărfurilor. Lordul călător, când îl văzu pe Henri, întrebă care-i acel tânăr frumos. Și, auzindu-i numele, spuse:

— Ah! e fiu-meu. Ce nenorocire!

Aceasta era povestea tânărului care, pe la mijlocul lunii aprilie, în 1815, străbătea marea alee de la Tuileries, pășind agale, ca acele animale ce, cunoscându-și forțele, calcă liniștite și majestuoase; burghezele se opreau fără sfială să-l mai privească o dată, soțiile respectabile însă nu se opreau, ele îl așteptau la întoarcere și își întipăreau în minte, ca să n-o mai uite, figura lui fermecătoare ce n-ar fi stat rău lângă trupul celei mai frumoase dintre ele.

— Ce cauți pe aici duminică? îi zise marchizul de Ronquerolles lui Henri, trecând pe lângă el.

— Pescuiesc, răspunse tânărul.

Schimbul lor de gânduri se făcu prin două priviri semnificative, fără ca nici Ronquerolles, nici de Marsay să lase impresia că s-ar cunoaște. Tânărul îi examina pe cei ce se plimbau cu acea agerime a ochiului și a urechilor specifice parizianului ce lasă impresia, în

aparență, că nu vede și nu aude nimic, dar care vede și aude totul. În acea clipă, un tânăr se apropie de el, îl luă de braț cu familiaritate și-i zise:

— Ce mai faci, dragul meu de Marsay?

— Foarte bine, foarte bine, îi răspunse de Marsay, pe acel ton prietenos în aparență, dar care între tinerii parizieni nu dovedește nimic, nici pentru prezent, nici pentru viitor.

Într-adevăr, tinerii parizieni nu se aseamănă cu tinerii din niciun alt oraș. Ei se împart în două clase: tânărul care are câte ceva, și tânărul care nu are nimic; sau tânărul care gândește și cel care cheltuiește. Dar, să ne înțelegem, nu e vorba aici decât de acei băștinași care duc la Paris un trai plăcut și elegant. Mai există și alți câțiva tineri, aceia însă sunt niște copii ce pricep prea târziu modul de viață parizian și rămân păcăliți. Ei nu profită de nimic, ci studiază, buchisesc, spun ceilalți, în sfârșit, se mai văd și unii tineri, bogați ori săraci, care îmbrățișează o carieră și o urmează neabătut; ei sunt întrucâtva Emilul^[121] lui Rousseau^[122], cetățenii model, și nu se arată niciodată în societate. Descurcările îi numesc nepoliticos prostănaci. Prostănaci sau nu, ei sporesc numărul indivizilor mediocri, sub greutatea cărora se încovoie Franța. Ei sunt întotdeauna prezenți; întotdeauna gata să încurce treburile publice sau particulare dând cu mistria otova a mediocrității, fudulindu-se cu neputința lor pe care o numesc moralitate și cinste. Asemenea soiuri de *Premianți excepționali* ai societății năpădesc administrația, armata, magistratura, Camerele, Curtea. Ei slăbesc și împovărează țara, formând în trupul cetății un fel de limfă ce-l supraîncarcă și-l istovește. Indivizii aceștia onești îi numesc imorali sau escroci pe oamenii de talent. Însă dacă escrocii aceștia primesc bani pentru serviciile lor, ei măcar slujesc la ceva, pe când ceștilalți dăunează și totuși sunt respectați de gloată; dar, din fericire pentru Franța, tinerimea elegantă nu încetează

să-i stigmatizeze cu porecla de gugumani.

Așa încât, e firesc ca la prima aruncătură de ochi să pară foarte diferite cele două categorii de tineri ce duc o viață elegantă; corporație simpatică, din care făcea parte și Henri de Marsay. Dar cercetătorul care nu se oprește la suprafața lucrurilor se convinge numaidecât că deosebirile sunt pur morale și că nimic nu este mai înșelător decât acest înveliș frumos. Însă toți se cred mai presus decât tot restul omenirii: vorbesc vrute și nevrute despre lucruri, despre oameni, despre literatură, despre artă; au totdeauna pe buze pe *Pitt* și *Cobourg*^[123] al fiecărui an; întrerup o discuție printr-un calambur; își bat joc de știință și de savanți; disprețuiesc tot ceea ce nu cunosc sau ceea ce îi sperie; și se cred mai presus de orice, socotindu-se judecători supremi a orice. Toți și-ar minți tații și ar fi gata să verse la sânul mamelor lor lacrimi de crocodil; în general însă nu cred în nimic, vorbesc urât despre femei sau fac pe discreții și în realitate se supun vreunei curtezane stricate sau vreunei femei trecute. Toți sunt deopotrivă de roși până la os de calcule, de depravare, de o poftă brutală de parvenire, și, dacă sunt amenințați de piatră la rinichi ori la ficat, sondându-i, tuturor li s-ar găsi piatra în inimă. În mod obișnuit, arată deosebit de simpatici la înfățișare, fac caz mereu de prietenia lor, sunt toți deopotrivă de fermecători. Același mod de a persifla stăpânește jargoanele lor schimbătoare; se îmbracă bizar, își fac o glorie din a repeta prostiile cutărui ori cutărui actor la modă, și, indiferent cu cine stau de vorbă, se grăbesc să debiteze orice aiureală sau orice obrăznicie, numai ca să albă ei prima manșă în acest joc; dar vai de cel ce nu știe să lase să i se scoată un ochi, pentru a scoate el pe urmă doi. Toți se arată deopotrivă de nepăsători față de nenorocirile patriei și față de plăgile ei. Toți seamănă cu frumoasa spumă albă ce încunună valurile bătute de furtuni. Se îmbracă în ținută de gală, cineză, dansează, se distrează în ziua

bătăliei de la Waterloo^[124], în timpul holerei sau în timpul unei revoluții. În fine, toți, deopotrivă, cheltuiesc fără măsură; însă acum încep deosebiri, de aici, de la averile nestatornice și risipite în plăceri, averi din care unii au capitalul, iar alții îl așteaptă; toți se îmbracă la același croitor, dar facturile unora sunt neachitate. Apoi, dacă unii, ca niște ciururi primesc tot felul de idei, fără să păstreze niciuna, alții le cern și le asimilează pe cele bune. Dacă unii cred că știu ceva, nu știu nimic și înțeleg tot; împrumută totul celor ce nu au nevoie de nimic și nu oferă nimic celor ce au într-adevăr nevoie; alții studiază în taină gândurile aproapelui și își plasează banul tot atât de bine că și năzbâtiile, cu dobânzi mari. Unii nu mai au nicio părere adevărată, pentru că sufletul lor, ca o oglindă căreia i s-a dus cu vremea luciul, nu mai reflectă nicio imagine; alții își economisesc simțurile și viața, pălind totuși că, la fel ca și ceilalți, le aruncă pe fereastră. Cei dintâi, în temeiul unei nădejdi, se devotează fără convingere vreunei grupări ce plutește cu vântul în pânze, și urmează curentul, sărind însă pe o altă ambarcațiune politică atunci când prima intră în derivă; ceilalți cumpănesc viitorul, îl sondează și văd în fidelitatea politică ceea ce englezii vad în probitatea comercială: un element de succes. Dar acolo unde un tânăr care are câte ceva face un calambur sau spune o vorbă de duh despre revirimentul tronului, tânărul care nu are nimic face un calcul public, sau o josnicie ascunsă și izbutește să răzbată strângând în dreapta și în stingă mâinile amicilor săi. Unii nu cred niciodată în capacitatea altcuiva, socotesc că toate ideile lor sunt doi, ca și cum lumea ar fi fost creată în ajun, au o încredere nemărginită în ei și nu au alt dușman mai crud decât propria lor persoană. Pe când ceilalți sunt înarmați cu o neîncredere statornică în oameni, pe care-i apreciază la justa valoare, și sunt destul de profunzi pentru a avea o idee în plus față de amicii lor pe care îi exploatează;

seara, cu capul pe pernă, ei cântăresc oamenii așa cum un avar își cântărește monedele de aur. Unii se supără din pricina vreunei vorbe nevinovate, dar se lasă duși de șmecherii ce-i împing înaintea lor trăgând sfoara principală a acestor păpuși: amorul propriu; pe când ceilalți devin respectați și știu să-și aleagă victimele și protectorii. Și-atunci, într-o bună zi, cei ce nu posedau nimic posedă ceva, iar cei ce posedau ceva nu mai posedă nimic. Aceștia din urmă îi privesc pe camarazii lor ajunși la o situație ca pe niște vicleni, ca pe niște răi la suflet, dar și ca pe niște oameni tari: – «E un tip tare!...» este elogiul suprem decernat celor ce au izbutit, *quibuscumque viis*^[125], în politică, fără de vreo femeie, ori să facă avere. Printre ei se întâlnesc unii tineri ce joacă asemenea rol începând prin a face datorii; și, firește, ei sunt mai primejdioși decât cei ce joacă fără să aibă un ban.

Junele ce se pretindea amic cu Henri de Marsay era un zăpăcit, sosit din provincie, și pe care tinerii la modă pe atunci îl învățau arta de a toca frumușel o succesiune; el însă mai poseda o ultimă bucățică de rumegat în provincia lui, un rost asigurat. Era pur și simplu un moștenitor care trecuse brusc de la cei o sută de bieți franci pe lună la întreaga avere părintească și care, dacă nu avea destulă minte spre a-și da seama că e luat în răs, știa să facă măcar atâta socoteală încât să se oprească la două treimi ale capitalului său. Venise să descopere la Paris, cu ajutorul câtorva hârtii de o mie de franci, valoarea exactă a echipajelor, arta de a nu-ți prea respecta promisiunile, să asculte savante cugetări despre zăloagele ce se pot acorda oamenilor și să învețe care sunt învoielile de cel mai mare folos pe care merită să le încheie cu ei; ținea mult să poată vorbi în termeni aleși despre caii săi, despre câinele lui din Pirinei, să recunoască după îmbrăcăminte, după mers, după încălțăminte, din ce speță face parte o femeie; să studieze ecarteul, să rețină câteva expresii la modă și să

dobândească, prin șederea la Paris, autoritatea necesară pentru a importa mai târziu în provincie gustul ceaiului și argintăria englezească și pentru a căpăta dreptul să disprețuiască, de-a lungul restului zilelor sale, tot ceea ce îl înconjoară. De Marsay îl acceptase drept prieten ca să se slujească de el în lume, așa cum un mare jucător de bursă se slujește de un intermediar de încredere. Amiciția, falsă ori adevărată, a lui de Marsay constituia o poziție socială pentru Paul de Manerville care, din parte-i, se credea tare trăgând foloase, în felul lui, de pe urma prietenului său intim. Devenise un fel de imagine reflectată a prietenului său, se punea totdeauna sub protecția lui, îi copia obiceiurile, se poleia la razele lui. Așezându-se lângă Henri, sau mergând alături de el, avea aerul că spune: «Să nu ne jigniți, noi suntem adevărați tigri». Adesea își permitea să spună cu înfumurare: «Dacă i-aș cere cutare sau cutare lucru lui Henri, îmi este destul de prieten pentru a-l face...» Avea însă grijă să nu-i ceară niciodată nimic. Se temea de el, iar teama lui, deși imperceptibilă, se repercuta și asupra altora și-i servea lui de Marsay. «De Marsay e un tip tare, zicea Paul. Ha, ha, o să vedeți, el va fi ceea ce vrea să fie. Nu m-aș mira să-l văd într-o bună zi ministru la Afacerile Străine. Nimic nu-i rezistă.» Și făcea din de Marsay ceea ce caporalul Trim^[126] făcea din chipiul lui: o garanție sigură. «Întrebați-l pe de Marsay și veți vedea!»

Sau. «Acum câteva zile eram la vânătoare, de Marsay și cu mine, el nu voia să mă creadă, am sărit peste un tufiș fără ca măcar să mă clatin de pe cal!»

Sau: «Eram, de Marsay și cu mine, la niște femei, și pe cuvântul meu de onoare, eu eram etc.»

Astfel Paul de Manerville nu putea să fie clasat decât în marea, ilustra și puternica familie a nătărăilor care izbutesc. El trebuia să ajungă într-o zi deputat. Deocamdată nu era nici măcar un tânăr. Prietenul său de Marsay îl definea astfel: – Mă întrebați ce este Paul? Dar Paul este de Manerville.

— Mi se pare curios, dragul meu, îi zise el lui de Marsay, că te afli aici, într-o zi de duminică.

— Același lucru voiam să ți-l spun și eu.

— O aventură?

— Poate...

— Aș!

— Ție pot să-ți mărturisesc fără nicio teamă. Și-apoi, o femeie care vine duminica la Tuileries nu are mare valoare, aristocratricește vorbind.

— Ha! Ha!

— Taci odată, sau nu-ți spun nimic. Râzi prea tare, ai să faci să se creadă că suntem băuți. Joia trecută, aici, pe terasa Feuillants, mă plimbam, fără să mă gândesc absolut la nimic. Dar când am ajuns la poarta de fier dinspre strada Castiglione, pe unde tocmai voiam să trec, mă trezesc nas în nas cu o femeie, sau mai degrabă cu o tânără care, dacă nu mi-a sărit de gât, n-a făcut-o cred eu, nu atât din mândrie, cât mai ales din pricina acelei uimiri adânci care paralizează mâinile și picioarele coboară de-a lungul șirei spinării și se oprește în talpa picioarelor, ca să te ținuiască locului. Am produs deseori asemenea efecte, un e de magnetism animal^[127] care devine foarte puternic atunci când există o reciprocitate simultană a impresiilor. Dar, scumpul meu, acum nu fusese vorba nici de o stupefacție, nici de o fată vulgară. Moralmente vorbind, figura ei părea să spună: «Oh, iată-te, ideal al meu, făptură a gândurilor mele, a visurilor mele de seara și de dimineața. Cum de ești aici? De ce în dimineața asta? De ce nu ieri? Ia-mă, sunt a ta *et caetera!*» Bun, îmi zic în sinea mea, încă una! O studiez. Ah! scumpul meu, fizicalmente vorbind, necunoscuta este ființa cea mai adorabilă ca femeie, din câte am întâlnit eu vreodată. Aparține acelei varietăți feminine pe care romanii o numeau *fulva*, *flava*, femeia de foc. Și de la început, ceea ce m-a impresionat cel mai mult, ceea ce încă mai stăpânește, sunt doi ochi galbeni ca ochii de tigru, un galben ca aurul strălucitor, ca

aurul viu, ca aurul care gândește, ca aurul care iubește și vrea cu tot dinadinsul să ți se strecoare în buzunare!

— Dar o știm foarte bine, scumpul meu! exclamă Paul. Vine din când în când pe aici, e *Fata cu ochii de aur*. Noi i-am dat numele ăsta. E o tânără de vreo douăzeci și doi de ani, și pe care eu am văzut-o aici când veniseră și Bourbonii, era însă împreună cu o femeie ce prețuiește de o sută de mii de ori mai mult decât ea.

— Taci, Paul! E cu neputință ca oricare altă femeie să fie mai presus de această fată care seamănă cu o pisică ce pare că vrea să vină să ți se frece de picioare, o fată albă cu păr blond-cenușiu, delicată ca înfățișare, dar care trebuie să aibă niște firisoare de păr ca mătasea pe falanga a treia a degetelor ei, iar de-a lungul obrazilor un puf alb a cărui umbră, strălucitoare în lumina soarelui, începe de la urechi și se pierde pe gât.

— Ah, cealaltă, scumpul meu de Marsay, are niște ochi negri ce n-au plâns niciodată, dar care ard; niște sprâncene negre ce se împreună și-i dau un aer de asprime, dezmințită de frăgezimea buzelor pe care nu stăruie urma nici unui sărut, buze arzătoare și proaspete; o piele ca a maurilor, lângă care un bărbat se încălzește ca la soare; dar, pe cuvântul meu de onoare, seamănă cu tine.

— O lauzi!

— O talie arcuită, ca silueta avântată a unei corvete rapide care, cu o impetuositate franceză, se repede asupra unei nave comerciale, o atacă și o scufundă în doi timpi.

— Mă rog, scumpul meu, ce mă interesează o ființă pe care n-am văzut-o niciodată, reluă de Marsay. De când studiez femeile, necunoscuta mea este singura al cărei sân feciorelnic, ale cărei forme arzătoare și voluptuoase întruchipează unica femeie la care am visat. Ea e modelul acelei delirante picturi numită *Femeia dezmiardându-și himera*, cea mai fierbinte, cea mai infernală inspirație a vreunui geniu antic, o sfântă

poezie prostituată de cei ce-au copiat-o pentru fresce și pentru mozaicuri; pentru o mână de burghezi ce nu văd într-o asemenea camee decât un breloc, și care o agață la ceas, pe când ea-i chintesența femeii, un abis de plăceri în care ne rostogolim fără să aflăm sfârșitul, pe când ea-i femeie ideală ce se întâlnește rareori în realitate, prin Spania, prin Italia, aproape niciodată în Franța. Ei bine, am revăzut-o pe fata cu ochii de aur, pe această femeie dezmiardându-și himera, am revăzut-o aici, vineri. Presimțeam că a doua zi va veni iarăși la aceeași oră. Nu m-am înșelat. Am început s-o urmăresc fără să mă vadă, am studiat acel mers indolent de femeie fără griji, în mișcările căreia se ghicește însă voluptatea adormită. Ei bine, s-a întors, m-a văzut, m-a adorat din nou, a tresărit din nou, s-a înfiorat. Atunci am băgat de seamă că e păzită de o veritabilă *dueña*^[128] spaniolă, o hienă pe care vreun gelos a îmbrăcat-o în rochie, o diavoliță bine plătită ca s-o păzească pe această făptură suavă... Oh! atunci, din pricina acestei dueña, am devenit mai mult decât îndrăgostit, am devenit curios. Sâmbătă, nimeni. Iată-mă, astăzi, așteptând-o pe această fată a cărei himeră sunt eu, și nedorind nimic altceva decât să mă văd ca monstrul din frescă.

— Iat-o, zise Paul, toată lumea se întoarce s-o privească...

Necunoscuta roși, ochii ei scânteiară când îl zări pe Henri, îi închise, și trecu.

— Zici ca te-a remarcat? exclamă glumeț Paul de Manerville.

Dueña îi privi țintă și cu atenție pe cei doi tineri. Când necunoscuta și Henri se întâlniră din nou, tânăra fată îl atinse în treacăt și, cu mâna ei, strânse mâna tânărului. Apoi se întoarce și-i zâmbi cu pasiune; dueña însă o târî repede, spre poarta de fier dinspre strada Castiglione. Cei doi prieteni o urmăriră pe tânăra fată, admirându-i unduirea magnifică a gâtului ce se unea cu

capul printr-o îmbinare de linii viguroase, deasupra căreia săltau câteva bucle mici de păr. Fata cu ochii de aur avea acel picior bine legat, micuț, arcuit, care oferă atâtea ispite imaginațiilor pofticioase. Era încălțată elegant și purta o rochie scurtă. În timp ce mergea, întorcea mereu capul ca să-l privească pe Henri și părea a regreta că o urmează pe bătrâna căreia făcea impresia a-i fi stăpână și sclavă totodată: ar fi putut porunci ca dueña să fie stălcită în bătaie, dar nu și să se descotorosească de ea. Toate astea se vedeau limpede. Cei doi prieteni ajunseră la ieșirea din parc. Doi valeți în livrele coborau scara unui cupeu elegant, împodobit cu blazoane. Fata cu ochii de aur urcă prima, se așează în așa fel încât să poată fi văzută când trăsura se va întoarce; își puse mâna pe portieră și flutură din batistă, fără ca paznica s-o observe, bătându-și joc de *ce vor zice* curioșii și spunându-i lui Henri în văzul tuturor prin fluturările batistei: — Urmează-mă...

— Ai văzut tu vreodată o batistă mai provocatoare? îi zise Henri lui Paul de Manerville.

Apoi, zărind o trăsură de piață gata să plece, după ce-și descărcase clienții, îi făcu semn birjarului.

— Urmărește cupeul acela, vezi pe ce stradă și în ce casă intră; vei câpăta zece franci. — Adio, Paul.

Birja porni după cupeu. Cupeul coti pe strada Saint-Lazare și intră în curtea unuia dintre cele mai frumoase palate din acel cartier.

De Marsay nu era un nesocotit. Oricare alt tânăr s-ar fi lăsat ispitit să culeagă numaidecât câteva informații despre o fată care întruchipa atât de bine ideile cele mai luminoase exprimate despre femei în poezia orientală; dar, fiind destul de iscusit încât să nu-și compromită astfel viitorul dragostei sale norocoase, îi spusese birjarului să meargă mai departe pe strada Saint-Lazare și să-l ducă la palatul lui. A doua zi, primul lui valet, Laurent, băiat isteț ca un Frontin^[129] din vechile comedii, aștepta prin preajma casei locuite de

necunoscută, la ora când se distribuie scrisorile. Ca să poată spiona în voie și să dea târcoale în jurul palatului, urmând pilda oamenilor poliției care știu să se deghizeze perfect, cumpăraseră pe loc țăoalele unui locuitor din Auvergne, străduindu-se să-și însușească și fizionomia lui. Când poștașul care era de serviciu în acea dimineață pe strada Saint-Lazare se apropie, Laurent se prefăcu a fi un comisionar necăjit că nu-și amintește numele persoanei căreia trebuia să-i ducă un pachet, și-l întrebă pe factor. Înșelat la început de aparențe, acest personaj atât de pitoresc al civilizației pariziene îl informă că palatul unde locuia *Fata cu ochii de aur* aparținea lui don Hijos, marchiz de San-Réal, Grande de Spania. Firește că auvergnatul⁽¹³⁰⁾ nu avea nicio treabă cu marchizul.

— Pachetul meu, zise, este pentru marchiză.

— Ea e plecată, răspunse poștașul. Scrisorile ei sunt returnate la Londra.

— Deci, marchiza nu e o tânără care...

— A! zise factorul, întrerupându-l pe valet și privindu-l cu atenție, ești tu comisionar cum sunt eu popă.

Laurent îi arătă câteva monede de aur factorului, care începu să zâmbescă.

— Poftim! iată numele vânatului dumitale, zise el scoțând din tașca de piele o scrisoare ce purta timbrul din Londra și pe care această adresă:

Domnișoarei

PAQUITA VALDÈS

Strada Saint-Lazare, palatul Sau-Réal

PARIS

era scrisă cu litere alungite și mărunte ce lăsau să se presupună o mână de femeie.

— Te-ar supăra o sticlă de vin de Chablis, însoțită de

un sote de ciuperci cu mușchi de vacă, după un aperitiv de câteva duzine de stridii? zise Laurent, care voia să cucerească prețioasa amicitie a factorului.

— La ora nouă și jumătate, când îmi termin serviciul. Unde?

— În colțul străzii Chaussee-d'Antin cu strada Neuvedes-Mathurins, LA FÂNTÂNA FĂRĂ VIN, zise Laurent.

— Ascultă, amice, zise poștașul, la vreun ceas după ce se reîntâlnise cu valetul, dacă stăpânul dumitale e îndrăgostit de această fată, se-nhamă la o treabă grea! Mă îndoiesc că o să izbutiți să vă vedeți cu ea. De zece ani de când sunt factor la Paris, am putut să cunosc multe feluri de porți. Dar pot să spun, fără frică de tăgadă din partea nici unuia dintre colegii mei, că nu există o poartă așa de misterioasă ca o domnului de San-Réal. Nimeni nu poate să intre în palat fără nu știu ce parolă, și ține seama că anume a fost aleasă o asemenea casă așezată în mijlocul grădinii, ca să nu aibă niciun fel de comunicație cu vecinii. Paznicul este un spaniol bătrân ce nu știe o boabă franțuzește; dar care-i scrutează pe toți, ca un Vidocq^[131], să vadă dacă nu sunt hoți. Dacă acest prim temnicer ar putea să se lase înșelat de vreun îndrăgostit, de vreun hoț, ori de dumneata – fără aluzii, – ei bine, în prima sală, care este închisă printr-o ușă cu geamuri, ai da de un majordom înconjurat de lachei, un farsor bătrân, mai sălbatic și mai burzuluiit decât paznicul. Dacă cineva trece de poarta cea mare, majordomul meu iese, mi ți-l așteaptă sub peristil și mi ți-l supune unui interogatoriu ca pe un criminal. Asta mi s-a întâmplat mie, un simplu poștaș. Mă luase drept un *comisar* deghizat, zise el râzând de propria-i pălăvrăgeală. Cât despre servitorime, să nu nădăjduiești că scoți ceva de la ei; pesemne că sunt muți, nimeni din cartier nu cunoaște culoarea vorbelor lor; nu știu ce lefuri li se dau ca să nu scoată o vorbă și ca să nu bea nimic; fapt e că nu poți să te apropii de ei,

ori că le-o fi frică să nu fie uciși, ori că au vreo sumă grozavă de pierdut dacă trăncănesc. Dacă stăpânul dumitale o iubește atâta pe domnișoara Faquita Valdès încât să treacă peste toate piedicile astea, categoric că n-are să izbutească să treacă și de doña Concha Marialva, guvernanta care-o însoțește și care mai degrabă ar pune-o sub fustele ei decât s-o părăsească. Aceste două femei parcă ar fi cusute laolaltă.

— Ceea ce-mi spui, stimabile domnule factor, reluă Laurent, după ce sorbi din vin, îmi confirmă ceea ce tocmai am aflat. Pe cinstea mea, crezusem că sunt luat peste picior. Fructăreasa de peste drum mi-a spus că, în timpul nopții, în grădina palatului sunt lăsați slobozi niște câini și că hrana lor este agățată de stâlpi, în așa fel încât ei să n-o poată ajunge. Animalele astea blestemate își închipuie că oamenii care ar încerca să intre acolo vor să le-o mănânce, și i-ar face bucăți. O să-mi spui că poți să le arunci niște chiftele; se pare însă că sunt dresați să nu mănânce nimic decât din mâna paznicului.

— Portarul domnului baron de Nucingen⁽¹³²⁾, a cărui grădină se învecinează printr-un zid cu cea a palatului San-Réal, mi-a spus asta și mie, într-adevăr, răspunse factorul.

— Bun, stăpânu-meu îl cunoaște, își zise Laurent. Să știi, reluă el, privind la poștaş pe furiș, stăpânul meu e un tip tare, și dacă-și pune în cap să sărute talpa picioarelor unei împărătese, trebuie neapărat să ajungă acolo! Dacă va avea nevoie de dumneata, ceea ce ți-aș dori, întrucât e un om darnic, s-ar putea conta pe dumneata?

— Păi, domnule Laurent, eu mă numesc Moinot. Numele meu se scrie M-o-i-n-o-t, not, Moinot, nu Moineau.

— S-a-nșeles, zise Laurent.

— Locuiesc pe strada Trois-Freres, nr. 11, la etajul cinci, reluă Moinot; am soție și patru copii. Dacă ceea ce

vreți de la mine nu depășește posibilitățile conștiinței și datoriile mele administrative, înțelegeți, sunt al dumneavoastră.

— Ești un om de treabă, îi zise Laurent strângându-i mâna.

— Fără îndoială, Paquita Valdés este amanta marchizului de San-Réal, prietenul regelui Ferdinand. Numai un bătrân cadavru spaniol de optzeci de ani e în stare să ia asemenea precauțiuni, zise Henri, când valetul său îi povesti rezultatul cercetărilor.

— Domnule, zise Laurent, nimeni nu poate să intre în acel palat, decât, poate, dacă s-ar sluji de vreun balon.

— Ești un prost! De ce trebuie neapărat să intri în palat pentru a o avea pe Paquita, din moment ce Paquita poate să iasă de acolo?

— Dar, domnule, guvernanta?

— O s-o-nchidem într-o odaie pentru câteva zile pe guvernanta ta.

— Așadar, o vom avea pe Paquita! zise Laurent frecându-și mâinile.

— Pușlama ce ești! răspunse Henri, te dau pe mâna bătrânei Concha dacă împingi nerușinarea până acolo încât să vorbești așa despre o femeie, înainte de a o fi avut eu. Treci și îmbracă-mă, vreau să ies în oraș.

Henri rămase un timp cufundat în meditații plăcute. S-o spunem, întru lauda femeilor, el le obținea pe toate câte catadicsea să le dorească. Și ce-ar trebui oare să gândim despre o femeie fără iubit, care ar fi rezistat unui bărbat tânăr, dăruit cu frumusețe, care este spiritul trupului, dăruit cu spirit, care este podoaba sufletului, dăruit cu harurile spirituale și cu avere, care sunt singurele două puteri reale în lume? Triumfând însă atât de ușor totdeauna, de Marsay începuse să se plictisească de triumfurile lui; așa încât, de vreo doi ani, se plictisea mereu. Cufundându-se în adâncul voluptăților, scotea de-acolo mai mult pietriș decât

perle. Ajunsesse, ca suveranii, să se roage întâmplării să-i ridice în cale vreo piedică de biruit, vreo aventură care să solicite toate forțele lui spirituale și fizice rămase nefolosite. Deși Paquita Valdés i se părea cea mai minunată îmbinare de desăvârșiri pe care el nu le gustase încă decât în parte, pasiunea nu exercita aproape nicio atracție asupra lui.

O neconținută sațietate secase în inima lui sentimentul iubirii. Asemenea bătrânilor sau oamenilor blazați, nu mai avea decât capricii extravagante, gusturi distrugătoare, curiozități, care, odată satisfăcute, nu-i mai lăsau nicio amintire plăcută în inimă. Pentru cei tineri, iubirea este cel mai frumos sentiment, ea le înflorește viața în suflete, luminează prin puterea ei solară cele mai frumoase inspirații și marile lor gânduri: cele dintâi fructe au întotdeauna o savoare deosebită. La oamenii maturi iubirea devine o pasiune: forța duce la abuz. La bătrâni, ea se schimbă în viciu: neputința duce la extreme. Henri era deopotrivă un bătrân, un om matur și un tânăr. Pentru a-i trezi simțămintele unei iubiri adevărate, îi trebuia, ca lui Lovelace, o Clarise Harlowe^[133]. Fără strălucirea magică a unei asemenea perle de negăsit, el nu mai putea să guste decât fie niște pasiuni ațâțate de vreo vanitate pariziană, fie niște pariuri cu el însuși, că o va face pe cutare femeie să ajungă la cutare grad de corupție, fie niște aventuri care să-i stimuleze curiozitatea. Raportul valetului său Laurent da astfel un preț uriaș *Fetei cu ochii de aur*. Era vorba să se lanseze într-o bătălie împotriva unui dușman tainic ce părea pe cât de primejdios, pe atât de abil; și, ca să obțină victoria, erau necesare toate forțele de care putea să dispună Henri. Avea să joace eterna comedie veche ce va fi pururi nouă și ale cărei personaje sunt un bătrân, o tânără și un îndrăgostit: don Hijos, Paquita, de Marsay. Dacă Laurent prețuia cât un Figaro, dueña părea incoruptibilă. Astfel, piesa pe care-o trăia era întocmită de către hazard mai solid decât va fi fost

orice altă piesă compusă vreodată de vreun autor dramatic! Dar hazardul nu-i și el un geniu?

«Va trebui să joc strâns», își spuse Henri.

— Ei bine, îi zise Paul de Manerville intrând, cum stăm? Am venit să iau masa împreună cu tine.

— Fie, zise Henri. N-ai să te superi că-mi fac toaleta de față cu tine?

— Ce glumă!

— Luăm atâtea lucruri de la englezi acum, încât s-ar putea să devenim ipocriți și mironosiți ca ei, zise Henri.

Laurent adusese în fața stăpânului său atâtea ustensile, atâtea felurite instrumente și atât de drăguțe lucruri, încât Paul nu se putu stăpâni să nu spună:

— Păi asta o să țină două ceasuri!

— Nu! zise Henri, două și jumătate.

— Ei bine, fiind între noi și putând deci să ne spunem totul, explică-mi pentru ce un om superior ca tine, căci tu ești un om superior, se apucă să exagereze o fandoseală ce nu mi se pare firească la el. De ce să-ți pierzi două ore și jumătate ca să te țeșali, când e de ajuns să intri un sfert de oră într-o baie, să te piepteni în doi timpi și trei mișcări și să te îmbraci? Explică-mi și mie motivul.

— Ar trebui să te iubesc foarte mult, marele meu mocofan, pentru a-ți destăinui niște rațiuni atât de înalte, zise tânărul care, în acea clipă, se lăsa frecat pe picioare cu o perie moale clăbucită cu săpun englezesc.

— Dar eu m-am legat de tine prin cel mai sincer atașament, răspunse Paul de Manerville, și te iubesc, socotindu-te că-mi ești superior...

— Trebuie să fi observat, de cumva ești în stare să bagi de seamă o manifestare spirituală, că femeile îi iubesc pe fandosiți, reluă de Marsay fără a mai răspunde într-alt fel decât printr-o privire la declarația lui Paul. Știi tu de ce-i iubesc femeile pe fandosiți? Dragul meu, fandosiții sunt singurii bărbați care își îngrijesc trupul. Or, a avea o grijă deosebită față de

trupul tău nu-nseamnă a dovedi că îngrijești în tine însuți bunul altuia? Bărbatul care nu-și aparține este exact bărbatul pe care și-l doresc femeile. Amorul este, mai presus de orice, o hoție. Eu nu-ți vorbesc de acel exces de curățenie care le înnebunește. Găsește-mi una care să se pasioneze după un *jegos*, fie el bărbatul cel mai remarcabil! Dacă va fi avut loc un fapt ca ăsta, trebuie să-l punem pe seama poftelor vreunei femei însărcinate sau a acelor idei nebune ce se năzăresc în mintea oricui. Dimpotrivă, am văzut oameni foarte remarcabili părăsiți brusc din pricină că umblau neîngrijiți. Un fandosit care se preocupă de propria-i persoană se ocupă de o neghiobie, de fleacuri. Dar ce este femeia? Un fleac, o îmbinare de neghiobii. Cu două vorbe rostite în vânt n-o faci oare să muncească patru ceasuri? Ea e sigură că fandositul se va preocupa de ea, întrucât el nu cugetă la lucruri mari. Ea nu va fi niciodată neglijată din pricina gloriei, a ambiției, a politicii, a artei, aceste mari curtezane care, pentru ea, sunt niște rivale. Și-apoi, fandosiții au curajul să se acopere de ridicol ca să placă femeii, iar inima ei e plină de recunoștință față de omul ridicol din dragoste. În fine, un fandosit nu poate să se fandosească decât dacă are motiv. Și femeile sunt cele ce ne dau gradele în acest domeniu. Fandositul este colonel în amor el e plin de noroc în dragoste, are un regiment de femei sub comanda lui! Dragul meu! La Paris, totul se știe, și un bărbat nu poate să fie aici fandosit pe *gratis*. Tu, care nu ai decât o femeie, și care poate că ai motivele tale să nu ai decât una, ia încearcă să faci pe fandositul!... Nici măcar n-ai deveni ridicol, tu ai muri. Ai deveni un închipuit cu două labe, unul dintre acei bărbați condamnați în mod inevitabil să facă mereu unul și același lucru. Ai simboliza *prostia*, așa cum domnul de La Fayette^[134] simbolizează America, domnul de Talleyrand diplomația, Désaugiers^[135] cântecul, domnul de Ségur romanța. Dacă ies din genul lor, nu se mai

crede în valoarea a ceea ce fac. Așa-i în Franța, suntem totdeauna cu desăvârșire nedrepti! Poate că, domnul de Talleyrand e un mare financiar, domnul de La Fayette un tiran, iar Désaugiers un administrator. Tu, de-ai avea și patruzeci de femei într-un an nu ți s-ar recunoaște public decât una. Așa încât, fandoseala, dragul meu Paul, este semnul unei incontestabile puteri cucerite asupra seminției femeiești. Un bărbat iubit de mai multe femei e socotit că posedă calități superioare; și atunci va fi al aceleia care va pune mâna pe el, nefericitul! Dar crezi tu că e puțin lucru să ai dreptul de a intra într-un salon, de a privi pe toată lumea din vârful cravatei sau printr-un lornion și de a putea să-l disprețuiești pe cel mai de seamă bărbat, dacă poartă o vestă ponosită? Laurent, mă doare! Paul, după ce vom mânca, ne ducem la Tuileries s-o vedem pe adorabila *Fată cu ochii de aur*.

După ce luară o masă excelentă, cei doi tineri străbătură cu pași mari terasa Feuillants și alea principală din grădina Tuileries; n-o întâlniră înșă nicăieri pe sublima Paquita Valdés, pentru care cincizeci dintre cei mai eleganți tineri ai Parisului veniseră acolo, toți parfumați, purtând gulere tari și cravate, încălțați cu cizme, împintenți, cravașând, roind, vorbind, râzând și dându-se de toți dracii.

— Pierdem vremea de pomană, zise Henri; mi-a venit însă cea mai grozava idee din lume. Fata primește scrisori de la Londra; trebuie să-l cumpăr sau să-l îmbăt pe poștaș, să dezlipesc o scrisoare, s-o citesc, firește, să strecur în ea un răvaș de amor și s-o lipesc la loc. Bătrânul tiran, *crudel tiranno*, pesemne că o cunoaște pe cea care scrie scrisorile ce sosesc de la Londra și nu are nicio bănuială în legătură cu ele.

A doua zi, de Marsay veni iar să se plimbe la soare pe terasa Feuillants și o văzu pe Paquita Valdés; datorită pasiunii, începuse să i se pară încă și mai frumoasă. Era împătimit serios după ochii ei, ale căror raze păreau

de natura celor pe care le aruncă soarele și a căror căldură exprima însăși căldura acestui trup desăvârșit în care totul era voluptate. De Marsay ardea de dorința să atingă în treacăt rochia ispititoarei fete, când se întâlneau în plimbarea lor; dar încercările lui rămaseră mereu zadarnice. La un moment dat, depășindu-le pe guvernantă și pe Paquita, spre a putea să se afle lângă *Fata cu ochii de aur* atunci când se va întoarce, Paquita, nu mai puțin nerăbdătoare, se apropie repede, și de Marsay își simți mâna strânsă de ea într-un mod atât de rapid și atât de pătimaș semnificativ totodată, încât i se păru a fi primit șocul unei scânteii electrice. Într-o clipă, toate simțămintele tinereții lui izbucniră în inimă, Când cei doi îndrăgostiți se priveră, Paquita păru rușinată; își lasă ochii în jos, ca să nu mai vadă ochii lui Henri, dar privirea îi aluneca pe sub sprâncene spre picioarele și mijlocul celui pe care femeile îl numeau, încă înainte de revoluție, *învingătorul lor*.

«Hotărât, această fată îmi va fi amantă», își zise Henri.

Urmând-o până la capătul terasei dinspre piața Ludovic al XV-lea, îl zări pe bătrânul marchiz de San-Réal ce se plimba sprijinit de brațul valetului, călcând cu toată precauția unui bolnav de gută și de multe alte beteșuguri. Doña Concha, care îl suspecta pe Henri, o împinse pe Paquita între ea și bătrân.

— Oh! pe tine, își zise de Marsay aruncând o privire disprețuitoare către guvernantă, dacă nu te putem face să capitulezi, o să te adormim cu puțin opium. Cunoaștem mitologia și povestea lui Argus^[136].

Înainte de a se urca în trăsură, *Fata cu ochii de aur* schimbă ca iubitul ei câteva priviri al căror grai era limpede și care-l vrăjiră pe Henri, dar dueña surprinse una dintre aceste priviri și-i spuse repezită, câteva cuvinte Paquitei, care se urcă în cupeu cu un aer deznădăjduit. Timp de câteva zile Paquita nu mai apărui la Tuileries. Laurent, care, din porunca stăpânului său, se duse să tragă cu urechea prin preajma palatului, află

de pe la vecini că nici cele două femei, nici bătrânul marchiz nu mai ieșiseră în oraș din ziua în care guvernanta surprinsese privirea dintre tânăra pusă sub paza ei și Henri. Legătura atât de slabă care-i unea pe cei doi îndrăgostiți era așadar ruptă.

Peste câteva zile, fără ca nimeni să fi aflat prin ce mijloace, de Marsay își ajunsese ținta, avea un plic și ceară absolut la fel cu plicul și cu ceara care pecetluia scrisorile trimise de la Londra domnișoarei Valdes, hârtie asemenea celei de care se servea corespondentul și toate ustensilele și ștampilele necesare pentru a aplica timbrele poștale engleze și franceze. El scrisese următoarea scrisoare căreia îi dase toate aparențele unei scrisori trimise din Londra.

«Scumpă Paquita, nu voi încerca să-ți zugrăvesc prin cuvinte pasiunea pe care mi-ai inspirat-o. Dacă, spre fericirea mea, o împărtășești, să știi că am găsit mijloacele de a corespunda cu tine. Mă numesc Adolphe de Gouges și locuiesc pe strada Universității, nr. 54. Dacă ești atât de strașnic păzită încât nu-mi poți scrie, dacă nu ai nici hârtie, nici pană, am să înțeleg asta din tăcerea ta. Deci, dacă mâine, de la ora opt de dimineată până la ora zece seara, nu vei arunca scrisoarea peste zidul grădinii voastre în grădina baronului de Nucingen, unde va fi așteptată toată ziua, un om ce-mi este cu totul devotat îți va strecura peste zid, la ora zece, în dimineata zilei următoare, două sticlute legate cu o sfoară. Plimbă-te la ora aceea pe acolo, una dintre cele două sticlute va conține opium cu care să-l adormi pe Argusul tău, va fi suficient să-i dai șase picături. Cealaltă va conține cerneală. Sticluta cu cerneală e tăiată în fațete, cealaltă este netedă. Amândouă sunt destul de turtite ca să le poți ascunde în corset. Tot ceea ce am făcut până acum ca să pot corespunda cu tine trebuie să-ți spună

cât de mult te iubesc. Dacă te îndoiești, îți mărturisesc că, pentru a obține o întâlnire de o oră cu tine, mi-aș da și viața.»

«Aceste biete făpturi cred scornelile astea! își zise de Marsay; au însă dreptate. Ce-am gândi despre o femeie care nu s-ar lăsa ispășită de o scrisoare de dragoste în împrejurări atât de doveditoare?»

Scrisoarea fu înmănată de domn' Moinot, poștașul, a doua zi, pe la orele opt de dimineață, portarului de la palatul San-Réal.

Pentru a fi mai aproape de câmpul de bătaie, de Marsay venise să ia prânzul la Paul, care locuia pe strada Pépinière. La ora două, pe când cei doi prieteni își povesteau râzând prăbușirea unui june ce voise să ducă o viață elegantă fără o avere stabilă, poveste al cărei sfârșit li se părea greu de lămurit⁽¹³⁷⁾, vizitiul lui Henry veni acasă la Paul să-și caute stăpânul, și îi prezentă un personaj misterios ce nu voia să vorbească decât cu el. Personajul acesta era un mulatru care fără îndoială că l-ar fi inspirat pe Talma⁽¹³⁸⁾ pentru rolul lui Othello dacă l-ar fi întâlnit. Niciodată vreo figură de african n-a exprimat mai bine măreția în răzbunare, rapiditatea unei suspiciuni, promptitudinea în execuția unui gând, forța maurului și lipsa lui copilărească de cuget. Ochii lui negri aveau imobilitatea ochilor unei păsări de pradă și erau fixați, ca ai unui vultur, într-o membrană albăstruie lipsită de gene. Fruntea lui, mică și îngustă, avea ceva amenințător. Evident, acest om era sub jugul unuia și aceluiași gând. Brațul lui vânjos nu-i aparținea. Era urmat de un om pe care toate imaginațiile, de la cele care dărdăie de ger în Groenlanda până la cele care asudă în Noua Anglie, l-ar zugrăvi după această propoziție: *era un om nenorocit*. După această expresie, toată lumea îl va ghici și și-l va închipui conform cu ideile specifice fiecărei țări. Cine însă își va imagina chipul lui alb, zbârcit, roșu la

extremități, și bărbia lui lungă? Cine va vedea cravata lui ca o funie îngălbenită, gulerul soios al cămășii, pălăria cu totul roasă, redingota verzuie, pantalonii jalnici, jiletca ponosită, cataramele de aur fals, pantofii scorojiți, cu panglicile năclăite de noroi? Cine-l va cuprinde în toată imensitatea mizeriei lui prezente și trecute? Cine? Parizianul doar. Omul nenorocit din Paris este omul nenorocit total, întrucât el încă mai găsește o plăcere în a ști cât e de nenorocit. Mulatrul părea a fi un călău al lui Ludovic al XI-lea ducând un om la spânzurătoare.

— Cine ne-a pescuit caricaturile astea două? zise Henri.

— Drace! Unul dintre ei îmi dă fiori, răspunse Paul.

— Cine ești tu, cel care ai aerul cel mai creștinesc dintre voi doi? zise Henri privindu-l pe nenorocit.

Mulatrul rămase cu ochii ațintiți la cei doi tineri, ca un om ce nu pricepe nimic și caută totuși să ghicească ceva după gesturi și după mișcarea buzelor.

— Sunt scriitor public și tălmăci. Stau la Palatul de Justiție și mă numesc Poincet.

— Bun! Și celălalt? îi zise Henri lui Poincet, arătându-l pe mulatru.

— Habar n-am; nu vorbește decât un fel de grai spaniol și m-a adus aici ca să poată să se înțeleagă cu dumneavoastră.

Mulatrul scoase din buzunar scrisoarea scrisă Paquitei de către Henri și i-o înmână; Henri o aruncă în foc.

— Ia uite că-ncepe să se contureze, își zise în sinea lui Henri. Paul, lasă-ne singuri o clipă.

— I-am tradus această scrisoare, reluă interpretul, când rămaseră singuri. După ce i-am tradus-o, s-a dus nu știu unde. Pe urmă s-a întors să mă caute, ca să mă aducă aici, fângăduindu-mi doi ludovici.

— Ce ai să-mi spui, chinezule? întrebă Henri.

— Nu i-am spus *chinezule*, zise interpretul așteptând

răspunsul mulatrului.

— Domnule, reluă interpretul după ce îl ascultă pe necunoscut, spune că trebuie să fiți mâine seară, la orele zece și jumătate, pe bulevardul Montmartre, lângă cafenea. Veți vedea acolo o trăsură, în care vă veți urca, spunându-i celui ce va sta gata să vă deschidă portiera cuvântul *cortejo*, un cuvânt spaniol ce vrea să zică *îndrăgostit*, adăugă Poincet, aruncându-i o privire admirativă lui Henri.

— Bine!

Mulatrul vru să dea cei doi ludovici; de Marsay însă nu-i îngădui și-l recompensă el pe interpret; pe când Henri plătea, mulatrul rosti câteva vorbe.

— Ce spune?

— Mă previne, răspunse nenorocitul, că dacă săvârșesc o singură indiscreție, mă va sugruma. Țsta e un om gentil, și după înfățișarea lui se vede foarte limpede că ar fi în stare s-o facă.

— Sunt sigur, răspunse Henri. Ar face ceea ce spune.

— Mai adaugă, reluă interpretul, că persoana care l-a trimis vă imploră, pentru dumneavoastră și pentru ea, să vă purtați cu cea mai mare prudență în ceea ce faceți, deoarece pumnalele ridicate asupra capetelor dumneavoastră s-ar abate asupra inimilor dumneavoastră, fără ea vreo putere omenească să vă poată apăra.

— A spus el asta! Cu atât mai bine, va fi mai distractiv! Poți să intri, Paul! îl strigă el prietenului său.

Mulatrul, care îl privise tot timpul cu o atenție magnetică pe iubitul Paquitei Valdés, plecă urmat de interpret.

«În sfârșit, iată și o aventură exact ca-n romane, își zise Henri când Paul se întoarse. Tot luând parte la câteva, am izbutit, în acest Paris, să dau și de o dragoste în împrejurări grave, cu pericole majore. Ah! drace, ce îndrăzneală o face primejdia pe femeie! A încerca s-o îngrădești pe o femeie, a voi s-o constrângi, nu-nseamnă

oare a-i da dreptul și curajul de a trece într-o clipă peste niște stavile pe care i-ar fi trebuit ani de zile ca să le sară? Făptură dulce, haide sari! Moartea? Biet copil! Pumnale? Închipuiți de femeie, toate femeile simt nevoia să dea preț micilor lor plăceri. De alminteri ne vom gândi la asta, Paquita! ne vom gândi, fată dragă. Naiba să mă ia, acum când știu că fata asta frumoasă, această capodoperă a naturii e a mea, aventura și-a pierdut din farmec.»

În ciuda vorbelor lui ușuratece, în Henri se redeșteptase tânărul. Ca să poată să aștepte liniștit până a doua zi, recurse la tot felul de distracții în care întrecu măsura: jucă, cină, petrecu cu prietenii; bău ca un birjar, se îndopă ca un neamț și câștigă vreo zece sau douăsprezece mii de franci. Ieși de la *Rocher de Cancale*⁽¹³⁹⁾ la ora două noaptea, dormi ca un copil, se trezi a doua zi proaspăt și rumen, și se îmbracă spre a merge la Tuileries, propunându-și să facă puțină călărie după ce o va vedea pe Paquita, ca să capete poftă de mâncare și să prânzească mai bine, și spre a putea să-și omoare vremea.

La ora stabilită, Henri fu pe bulevard, văzu trăsura și dădu parola unui om ce i se păru a fi mulatrul. Auzind-o, omul deschise portiera și coborî grabnic scara trăsurii. Henri fu purtat prin Paris așa de repede, iar gândurile îi lăsară atât de puțin timp să fie atent la străzile prin care trecea, încât habar n-avu unde se opri trăsura. Mulatrul îl introduse într-o casă a cărei scară se afla chiar lângă poartă. Scara era întunecată, la fel și palierul pe care Henri fu obligat să aștepte, în timp ce mulatrul deschidea ușa unui apartament jilav și urât, cufundat în beznă, cu niște odăi care, abia luminate de lumânarea găsită de călăuza lui în anticameră, îi părură goale și prost luminate ca într-o casă ai cărei locatari sunt plecați într-o călătorie. Resimți acea senzație pe, care o dă lectura unui roman de Anne Radcliffe⁽¹⁴⁰⁾, în care eroul străbate încăperile reci, sumbre și părăsite

ale unei locuințe triste și pustii. În sfârșit, mulatrul deschise ușa unui salon Starea mobilelor vechi și a draperiilor uzate cu care era împodobită încăperea o făcea să semene cu salonul vreunei case de toleranță. Era aceeași pretenție de eleganță și același amestec de lucruri de prost gust de praf și de murdărie. Pe o canapea acoperită cu catifea de Utrecht roșie, lângă un șemineu în care fumea un foc îngropat sub cenușă, sta o bătrână prost îmbrăcată, pe cap cu un turban vechi, din acelea pe care știu să le născopească englezoaicele când ajung la o anumită vârstă și care ar avea un succes grozav în China, unde idealul de frumusețe al artiștilor este monstruozitatea. Salonul, bătrâna, soba rece, totul ar fi înghețat orice iubire, dacă Paquita n-ar fi fost acolo, pe o canapea, într-un capot voluptuos, liberă să-și arunce privirile de aur și de jar, liberă să-și arate piciorul arcuit, liberă în mișcările ei de lumină. Această primă întâlnire fu ceea ce sunt toate primele întâlniri pe care și le dau niște ființe îndrăgostite care au străbătut repede distanțele ce le despărțeau și care se doresc cu ardoare, fără ca măcar să se cunoască. E cu neputință ca, la început, să nu existe câteva discordanțe într-o asemenea situație, stânjenitoare până în clipa când sufletele ajung la unison. Dacă dorința îi dă bărbatului cutezanță și-l îndeamnă să nu se sinchisească de nimic, o îndrăgostită, doar dacă n-ar fi femeie, oricât de mare i-ar fi iubirea, se simte înspăimântată când se trezește ajunsă atât de repede la țel și față în față cu necesitatea de a se da, necesitate ce pentru multe femei echivalează cu prăbușirea într-un abis pe fundul căruia nu știu ce vor găsi. Atunci răceala involuntară a femeii contrastează cu pasiunea ei mărturisită și-l impresionează vrând-nevrând pe îndrăgostitul cel mai înflăcărat. Asemenea gânduri, care adesea plutesc ca niște aburi în junii sufletelor, provoacă un fel de boală trecătoare. În plăcuta călătorie pe care două ființe o întreprind prin frumoasele ținuturi ale iubirii, această

clipă este ca o pustietate ce trebuie să fie traversată, o pustietate fără măcar un firicel de iarbă neagră, când jilavă și caldă, când plină de nisipuri fierbinți, când întretăiată de smârcuri, și care duce la zâmbitoarele dumbrăvi înveșmântate în trandafiri, unde iubirea își desfășoară întregul ei alai de plăceri pe covoare de verdeață moale. Adesea, drept răspuns la orice, un om inteligent se trezește râzând prostește; mintea îi e parcă amortită sub apăsarea de gheață a dorințelor lui. N-ar fi imposibil ca două ființe, deopotrivă de frumoase, de inteligente și de pasionate, să spună, la început, banalitățile cele mai neghioabe, până ce întâmplarea, un cuvânt, tremurul dintr-o privire, o scânteie trecând de la unul la celălalt să-i facă să găsească fericita punte ce-i conduce spre poteca înflorită pe care nu mergi, ci te rostogolești, fără ca totuși să coborî. O astfel de stare sufletească e întotdeauna pe măsura clocotului sentimentelor. Două ființe care nu se iubesc prea mult nu încearcă nimic asemănător. Efectul unei asemenea crize se mai poate compara și cu cel pe care-l produce arșița unui cer pur. La prima vedere, firea pare acoperită cu un vâl de borangic, azurul firmamentului pare negru, lumina cea mai strălucitoare seamănă cu tenebrele. Și pe Henri, și pe spaniolă îi stăpânea o emoție la fel de violentă: iar acea lege a staticeii în virtutea căreia două forțe identice se anulează reciproc ar putea fi adevărată și în domeniul spiritual. Apoi stânjeneala acelei clipe mai fu sporită și de prezența bătrânei mumii. Dragostea se sfiește sau se bucură de orice, pentru ea totul are un sens, totul i se pare o prevestire fericită ori funestă. Femeia aceasta decrepită era acolo ca un deznodământ posibil, și întruchipa oribila coadă de pește pe care geniile simbolizante ale Greciei o puneau la extremitatea terminală a Himerelor și a Sirenelor, atât de ispititoare, atât de amăgitoare prin busturile lor, așa cum e orice pasiune la început. Cu toate că Henri nu era un liber-cugetător, expresia

aceasta e întotdeauna o ironie, ci un om de o putere extraordinară, un om mare, pe cât poate să fie mare cineva fără credință, ansamblul tuturor acestor împrejurări îl impresionează. De altfel, oamenii cei mai tari sunt în mod firesc și cei mai impresionabili, și, ca urmare, și cei mai superstițioși, dacă totuși se poate numi superstiție intuiția ce însoțește primul impuls, ce fără îndoială este concluzia rezultată din cauzele ascunse altor ochi, perceptibile însă ochilor lor.

Spaniola profita de clipa de stânjeneală pentru a se lăsa dusă în extaz de acea adorație nesfârșită ce cuprinde inima unei femei când iubește cu adevărat și când se află în fața idolului dorit zadarnic. Ochii ei erau plini numai de bucurie și de fericire, și scăpărau scânteii. Era ca vrăjită și se îmbăta fără sfială de o fericire visată îndelung. Ea i se păru atunci lui Henri atât de minunat de frumoasă, încât întreaga fantasmagorie de zdrențe, de vechituri, de draperii roșii uzate, de rogojini verzi așezate în fața fotoliilor, și lespedea roșie prost spălată și tot acest lux beteag și suferind pieriră numaidecât. Salonul se iluminează, și Henri n-o mai văzu decât ca printr-o ceață pe cumplita harpie, nemișcată, mută, pe canapeaua ei roșie, și ai cărei ochi galbeni vedeau simțămintele slugarnice pe care te însuflă nenorocirea sau care se datorează vreunui viciu în sclavia căruia cazi ca sub biciul despot al unui tiran ce te abrutizează. Privirea ei avea strălucirea rece a ochilor unui tigru în cușcă, ce-și știe neputința și e silit să-și mistuie poftele distrugătoare.

— Cine-i femeia asta? o întrebă Henri pe Paquita.

Paquita nu răspunse. Făcu un semn că nu știe franceza și-l întrebă pe Henri dacă vorbește engleza. De Marsay repetă întrebarea lui în engleză.

— E singura femeie în care pot să mă încred, cu toate că ea m-a vândut, spuse Paquita liniștit. Scumpul meu Adolphe, este mama mea, o sclavă cumpărată în Georgia, pentru rara ei frumusețe, din care însă n-a

rămas mai nimic. Nu știe decât limba ei maternă.

Atitudinea femeii și dorința ei de a ghici, după gesturile fiicei sale și ale lui Henri, ce se petrece între ei, se lămuriră dintr-odată tânărului, pe care explicația Paquitei îl făcu să se simtă mai în largul lui.

— Paquita, îi zise el, n-o să fim deci liberi?

— Niciodată! spuse ea cu tristețe. Și nu avem decât câteva zile pentru noi.

Își coborî ochii, își privi mâinile și socoti cu mâna dreaptă pe degetele de la mâna stângă, arătându-i astfel lui Henri cele mai frumoase mâini pe care tânărul le văzuse vreodată.

— Una, două, trei...

Numără până la douăsprezece.

— Da, spuse, avem douăsprezece zile.

— Și pe urmă?

— Pe urmă, spuse ea rămânând îngândurată ca o femeie slabă în fața securii călăului și ucisă mai dinainte de o frică ce-o despuia de magnifica energie pe care natura părea să nu i-o fi dăruit decât spre a spori voluptățile și spre a preschimba în poeme fără sfârșit plăcerile cele mai grosolane. Pe urmă, repetă ea. Ochii i se împietriră; părea în contemplarea unui lucru îndepărtat, amenințător. Nu știu, spuse ea.

«Fata asta e nebună», își zise Henri, cuprins el însuși de gânduri stranii.

I se păru că Paquita era preocupată de altceva decât de persoana lui, ca o femeie ce se zbate între remușcări și pasiune. Poate că în inima ei exista o altă iubire pe care se străduia s-o uite și pe care și-o amintea mereu. Într-o clipă, pe Henri îl năpădiră mii de gânduri contradictorii. Fata deveni un mister pentru el; dar, contemplând-o cu atenția iscusită a omului blazat, flămând de noi voluptăți, ca acel rege din Orient care cerea să i se inventeze o plăcere, sete cumplită, de care sunt cuprinse sufletele mari, Henri recunoștea în Paquita cea mai bogată alcătuire pe care natura s-a

străduit s-o născocească pentru iubire. Lăsând la o parte sufletul, declanșarea jocului ce părea ascuns în această mașină desăvârșită ar fi înspăimântat pe oricare alt bărbat în afară de de Marsay; el însă era fascinat de îmbelșugata recoltă a plăcerilor râvnite, de nesfârșita diversitate de voluptăți, vis al oricărui bărbat, și pe care orice femeie îndrăgostită le dorește cu tot atâta ardoare, se simți fermecat de infinitul devenit palpabil și transmis în cele mai copleșitoare satisfacții ale ființei. Văzu toate aceste bucurii în frumoasa Paquita, mai limpede decât oricând altădată, întrucât ea se lăsa cu plăcere văzută, fiind fericită că e admirată. Admirația lui de Marsay deveni o năprasnică pasiune nemărturisită, pe care însă și-o dezvălui în întregime printr-o privire pe care spaniola o înțelese, ca și cum ar fi fost deprinsă să i se acorde asemenea priviri.

— Dacă nu vei fi a mea, te omor! șuieră el.

Auzindu-l, Paquita își acoperi fața cu mâinile și exclamă naiv:

— Sfântă Fecioară, în ce am intrat!

Se ridică, se duse la canapeaua roșie, își vârî capul în zdrențele ce acoperea sânul mamei sale și începu să plângă. Bătrâna își privi fiica fără să iasă din împietrirea ei, fără să-i spună nimic. Mama avea în cel mai înalt grad acea gravitate a semințiilor sălbatice, acea impasibilitate statuară peste care privirea cercetătoare alunecă. O iubea oare, sau n-o iubea pe fiica ei? Niciun răspuns. Sub masca feței ei se ascundeau toate simțămintele omenești, și cele bune și cele rele, și puteai să te aștepți la orice de la o asemenea ființă. Privirea ei trecea domol de la frumoasele plete ale ficei sale, care o acopereau ca o mantie, la figura lui Henri, pe care o cerceta cu o inexprimabilă curiozitate. Părea că se întreabă prin ce vrăjitorie se afla el acolo, prin ce capriciu plăsmuise natura un bărbat atât de seducător.

«Femeile astea își bat joc de minel!» își zise Henri.

În clipa aceea, Paquita înalță capul și aruncă asupra

lui una dintre acele priviri ce ajung până în suflet și îi ard. I se păru atât de frumoasă, încât se jură că va poseda tezaurul acesta de frumuseți.

— Paquita, fii a mea!

— Vrei să mă omori? spuse ea înspăimântată, palpitândă, zbuciumată, împinsă spre el de o forță inexplicabilă.

— Să te omor, eu? zise el surâzând.

Paquita scoase un strigăt de spaimă, spuse ceva bătrânei, aceasta luă cu hotărâre mâna lui Henri și pe a fiicei sale, le privi îndelung și le lăsă apoi, clătînând din cap într-un chip cumplit de grăitor.

— Fii a mea în seara asta, acum, urmează-mă, nu mă părăsi, te vreau, Paquita! Mă iubești? vino!

Într-o clipită îi spuse mii de vorbe smintite, cu iuțeala unui torent ce gâlgâie printre stânci, repetând același sunet, în mii de forme diferite.

— E aceeași voce! zise Paquita cu melancolie, fără ca de Marsay să poată s-o audă, și... aceeași înflăcărare, adăugă ea. Ei bine, da! spuse ea cu o dăruire pătimașă, pe care nimic n-ar putea s-o exprime. Da, dar nu astă-seară. Astă-seară, Adolphe, i-am dat prea puțin opium donei Concha, ar putea să se trezească, aș fi pierdută. Acum, toată casa mă crede adormită în camera mea. Peste două zile, fii în același loc, spune același cuvânt, aceluiasi om. Acest om este tatăl meu adoptiv, soțul doicii mele; Christemio mă adoră și ar muri pentru mine în chinuri, fără să i se poată smulge un cuvânt împotriva mea. Adio, spuse ea îmbrățișându-l cu tot trupul pe Henri și înfășurându-se pe el ca un șarpe.

Îl strânse din toate părțile deodată, îi aduse capul sub al ei, îi dăruî buzele și îi sorbi un sărut care le dădu asemenea ameteți la amândoi, încât lui de Marsay i se păru că se cască pământul, iar Paquita strigă:

— Pleacă! cu un glas ce dovedea îndeajuns cât de puțin stăpână era pe sine. Însă continuă să-l țină lângă ea, strigându-i întruna: – Pleacă! și împingându-l încet

spre scară.

Acolo, mulatrul, ai cărui ochi albi se aprinseră la vederea Paquitei, luă făclia din mâinile idolului său și îl conduse pe Henri până în stradă. Lăsa făclia în gang, deschise portiera, îl sui pe Henri în trăsură și îl duse pe bulevardul Italiens cu o rapiditate uluitoare. Caii parcă aveau iadul în ei.

Această scenă fu ca un vis pentru de Marsay, dar unul dintre acele vise care, după ce se risipesc, lasă în suflet o impresie de voluptate supranaturală, după care un bărbat aleargă tot restul vieții lui. Un singur sărut fusese de ajuns. Nicio întâlnire de dragoste nu s-a petrecut într-un chip mai decent, nici mai cast, nici mai rece poate, într-un loc mai oribil prin amănunte, în fața unei mai hidoase divinități; întrucât această mamă rămăsese în închipuirea lui Henri ca un lucru infernal, chircit, cadaveric, vicios, de o ferocitate sălbatică, pe care fantezia pictorilor și a poeților nu și l-a imaginat încă. Într-adevăr, niciodată vreo întâlnire de dragoste nu-i atârșase mai tare simțurile, nu-i stârnise voluptăți mai nemăsurate, nu făcuse iubirea să izbucnească mai nestăpânită din temelii ei, spre a se revărsa ca un abur în jurul unui bărbat. Fu ceva sumbru, misterios, dulce, tandru, apăsător și expansiv, o împerechere de oribil și de ceresc, de paradis și de infern, care-l ameți pe de Marsay ca o beție, Nu mai fu el însuși, și totuși era destul de tare, pentru a putea să reziste beției plăcerilor.

Pentru a înțelege mai bine comportarea lui în deznodământul povestirii noastre, e necesar să explicăm în ce chip i se formase sufletul la vârstă la care de obicei tinerii se înjosesc încurcându-se cu femei sau dăruindu-li-se lor cu totul. El crescuse în împrejurări secrete care-l învesteau cu o uriașă putere tainică. Acest tânăr avea în mână un sceptru mai puternic decât al regilor moderni, aproape toți ținuți în frâu de legi, în cele mai mărunte vreri ale lor. De Marsay exercita puterea

autocrată a despoților orientali. Dar o astfel de putere, pusă în funcțiune cu atâta stupiditate în Asia de niște oameni abrutizați, era înzecită de inteligența europeană, de spiritul francez, cel mai viu, cel mai ascuțit dintre toate instrumentele inteligenței. Henri putea să facă tot ce voia pentru plăcerile și pentru vanitățile lui. Puterea aceasta nevăzută asupra societății îl investise cu o majestate reală, însă secretă, fără emfază, concentrată asupra ei însăși. Avea despre el nu părerea pe care Ludovic al XIV-lea putea s-o aibă despre sine, ci pe aceea pe care cel mai orgolios calif, faraon ori Xerxe, care se credeau de neam divin, o aveau despre ei înșiși, când îl imitau pe Dumnezeu, neîngăduindu-le supușilor să-i vadă, pe motiv că privirile lor ucid. Astfel, fără nicio remușcare că este deopotrivă și judecător și parte, de Marsay condamna cu nepăsare la moarte pe bărbatul sau femeia care îl jigneau grav. Iar hotărârea lui rămânea irevocabilă, deși adesea era pronunțată aproape cu ușurătate.

O eroare era o nenorocire asemănătoare celei pricinuite de un trăsnet ce cade asupra unei pariziene fericite în vreo birjă, în loc să-l zdrobească pe bătrânul birjar care o conduce la întâlnire. De aceea, ironia amară și adâncă ce caracteriza conversația acestui tânăr pricinuia în general spaimă; nimeni nu se simțea ispitit să-l înfrunte. Femeile se îndrăgostesc fulgerător de asemenea oameni, ce se numesc pe ei înșiși pașă, ce par întovărășiți de lei, de călăi, și se înconjoară de un adevărat fast al terorii. Astfel de oameni capătă o siguranță în acțiune, o certitudine a puterii, o încredere în priviri, o conștiință leonină ce întruchipează pentru femei tipul de forță pe care toate îl visează. Așa era de Marsay.

Acum, fericit de ceea ce aștepta, redevenise tânăr și mlădios, și, ducându-se să se culce, nu se mai gândea decât la iubire. O visă pe *Fata cu ochii de aur*, așa cum visează tinerii îndrăgostiți: imagini monstruoase,

năluciri bizare, pline de lumină, ce dezvăluie lumi invizibile, dar într-un chip totdeauna incomplet, din pricină că un vâl interpus schimbă condițiile opticii. A doua și a treia zi, de Marsay dispăru fără să se poată ști unde. Puterea de care se bucura nu-i aparținea decât în anumite condiții și, din fericire pentru el, în aceste două zile nu fu decât un simplu soldat în slujba demonului de la care deținea talismanica lui existență. Dar la ora fixată, seara, pe bulevard, aștepta trăsura ce nu se lăsă așteptată. Mulatrul se apropie de Henri ca să-i spună în franțuzește o frază pe care părea a o fi învățat pe dinafară:

— Dacă vreți să veniți, mi-a spus ea, trebuie să consimțiți a vă lăsa legat la ochi.

Și Christemio îi arătă un fular alb de mătase.

— Nu! zise Henri, a cărui atotputernicie se răzvrăti brusc.

Și vru să urce. Mulatrul făcu un semn; trăsura plecă.

— Da! strigă de Marsay, furios că pierde o fericire pe care și-o dorise. De altfel, vedea că e imposibil să ajungă la înțelegere cu un sclav ce se supunea orbește poruncilor, cu un călău. Și apoi, asupra acestui instrument pasiv trebuia oare să-și reverse el mânia?

Mulatrul şuieră, trăsura se întoarse. Henri urcă grăbit. Câțiva curioși se strânseseră proteste pe bulevard. Henri era puternic; vru să-l înfrunte pe mulatru. Când trăsura porni în goana mare, îl apucă de mâini, spre a-l imobiliza și spre a putea, aducându-l la supunere pe paznic, să-și păstreze posibilitatea de a ști unde merge. Încercarea se dovedi a fi zadarnică. Ochii mulatrului scânteiară în umbră. Scoase niște țipete care, de furie, îi gâlgăiau în gâtlee, se eliberă, îl înșfacă pe de Marsay cu o mână de fier, îl pironi, ca să zicem așa, în fundul trăsurii; cu mâna liberă, scoase un pumnal triumphiular, pe urmă şuieră. Birjarul auzi şuierătura și opri. Henri n-avea nicio armă la el, fu silit să se supună; întinse capul după fular. Gestul lui de supunere îl potoli

pe Christemio, care îl legă la ochi cu un respect și o grija ce dovedeau un fel de venerație față de persoana bărbatului iubit de idolul lui. Dar, înainte de a lua această măsură de prevedere, își vârî ezitând pumnalul în buzunarul de la haina și își încheie nasturii până la bărbie.

«Pocitania asta m-ar fi ucis!» își zise de Marsay.

Trăsura alerga din nou pe străzi. Mai rămânea totuși o posibilitate, pentru un tânăr, ce cunoștea așa de bine Parisul cum îl cunoștea Henri. Pentru a ști încotro merge, îi era suficient să se concentreze, să socotească, după înclinările trăsirii, numărul de străzi pe lângă care treceau pe bulevard, atâta timp cât trăsura va continua să țină drumul drept. Ar fi putut astfel să-și dea seama pe ce stradă laterală va coti trăsura, fie spre Sena, fie spre înălțimile de la Montmartre, și să presupună numele sau poziția străzii unde călăuza lui va porunci să oprească. Însă emoția puternică ce i-o pricinuisese lupta, furia în care îl adusese demnitatea lui umilită, gândurile de răzbunare ce puseseră stăpânire pe el, bănuielile provocate de precauțiunile deosebite luate de misterioasa fată pentru a-l face să ajungă la ea, totul îl împiedica să aibă acea atenție specifică orbilor, necesară concentrării minții și desăvârșitei perspicacități a intuiției. Drumul dură o jumătate de oră. Când trăsura se opri, nu se mai afla pe pavaj. Mulatrul și birjarul îl ridicară pe Henri în brațe, îl duseră pe sus, îl așezară pe un fel de targă și-l transportară printr-o grădină unde el simți aroma florilor și mireasma specifică arborilor și ierburilor. Tăcerea ce domnea aici era atât de adâncă, încât putu să distingă zgomotul pe care-l făceau picăturile de apă căzând de pe frunzele ude. Cei doi inși îl duseră la o scară, îl îndemnară să urce, îl conduseră apoi prin mai multe încăperi, călăuzindu-l cu mâinile, și-l lăsară într-o cameră cu aerul parfumat, unde simți sub picioare un covor gros. O mână de femeie îl împinse spre un divan și

îi deznodă fularul. Henri o văzu pe Paquita în fața lui, însă o Paquita în toată strălucirea ei de femeie voluptuoasă.

Jumătatea budoarului în care se afla Henri descria o linie circulară grațios arcuită, opusă celeilalte părți perfect pătrate, în mijlocul căreia strălucea un șemineu de marmură albă-aurie. Intrase printr-o ușă laterală, ascunsă sub o bogată draperie din tapiserie, așezată față în față cu o fereastră. Potcoava era împodobită cu un veritabil divan turcesc, adică o saltea așezată pe jos, însă o saltea largă, întinsă ca un pat, un divan de vreo cincizeci de picioare jur împrejur, în cașmir alb, a cărui frumusețe era sporită de niște ciucuri mari de mătase neagră și vișinie, dispuși în romburi. Rezemătoarea acestui pat imens se înălța cu câteva degete deasupra numeroaselor perne ce îl împodobeau cu garniturile lor frumoase. Budoarul era tapisat cu o stofă roșie, peste care se întindea o muselină de India brăzdată de caneluri ca o coloană corintiană, prin niște cute alternativ afunde și rotunde, prinse sus și jos printr-o bandă de stofă de culoare vișinie, pe care erau desenate arabescuri negre. Sub muselină, vișiniul devenea trandafiriu, culoare îmbietoare la dragoste, la fel ca și perdelele de la ferestre făcute din muselină de India dublată cu tafta trandafirie și ornate cu franjuri vișinii și negre. Șase brațe de argint aurit, susținând fiecare câte două lumânări, erau așezate pe pereți, la distanțe egale, pentru a lumina divanul. Tavanul, în mijlocul căruia atârna o lustră din argint auriu mai, era strălucitor de alb, iar cornișa era aurită. Covorul se asemena cu un șal oriental, plin de desene și amintind poeziile Persiei, unde mâini de sclave îl lucraseră. Mobilele erau acoperite cu cașmir alb, ornamentat cu garnituri negre și vișinii. Pendula, candelabrele, totul era de marmură albă și auriu. Singura masă ce se afla acolo era acoperită cu un cașmir. Elegantele jardiniere conțineau toate speciile de trandafiri, cu flori fie albe, fie roșii. În

sfârșit, cel mai mărunț detaliu părea a fi fost obiectul unei griji pline de dragoste. Niciodată bogăția nu se ascunsese mai cochet, ca să devină eleganță, ca să exprime grația, ca să insuflă voluptatea. Acolo totul ar fi încălzit chiar și pe ființa cea mai rece. Reflexele strălucitoare ale tapiseriei, a cărei culoare se schimba după direcția privirii, devenind fie cu totul albă, fie cu totul trandafirie, se potriveau cu efectele luminii ce se cernea prin diafanele cute ale muselinei, iscând umbre părelnice. Sufletul are nu știu ce înclinare către alb, iubirii îi place roșul, iar auriul răsfăță pasiunile, el are puterea să întruchipeze toate dorințele. Astfel, tot ceea ce omul are vag și misterios în el însuși, toate dorurile lui nelămurite se desfătau în mijlocul atracțiilor lor firești. Există în această armonie desăvârșită un concert de culori la care sufletul răspundea prin gânduri voluptuoase, vagi, legănătoare.

Într-o asemenea atmosferă suavă, încărcată de arome scumpe, Paquita, îmbrăcată într-un capot alb, desculță, cu flori de portocal în părul negru, i se arată lui Henri ingenuncheată în fața lui, adorându-l care pe zeul acestui templu în care el binevoise să coboare. Deși de Marsay era deprins să vadă răsfăturile luxului parizian, fu surprins de aspectul acestei cochilii asemănătoare celei din care s-a născut Venus. Fie datorită contrastului dintre bezna din care venea și lumina ce-i scălda sufletul, fie datorită comparației făcute fulgerător între scena de acum și cea de la prima întâlnire, de Marsay se simți cuprins de acea senzație delicată pe care o provoacă adevărata poezie. Zărind-o în mijlocul unui astfel de cuib, ivit parcă din crenguța vrăjită a vreunei zâne, pe această capodoperă a creațiunii, pe această față al cărei obraz aprins, a cărei piele catifelată, ușor aurită de reflexele roșului și de iradierea a nu știu ce aureolă de iubire scânteind ca și cum ar fi oglindit razele de lumină și de culori – mânia lui, dorințele lui de răzbunare, vanitatea lui rănită, totul se prăbuși. Ca un

vultur ce se repede asupra prăzii, o ridică în brațe, o așază pe genunchi și simți cu o beție de nespus îmbrățișarea voluptuoasă a acestei fete, ale cărei frumuseți atât de desăvârșit împlinite îl învăluiră tandru.

— Vino, Paquita! șopti el.

— Vorbește! vorbește fără teamă, îi spuse ea. Refugiul acesta a fost construit pentru dragoste. Niciun sunet nu răzbate afară, atât de mult s-a dorit să se păstreze aici toate tonurile și armoniile glasului iubit. Oricât de tare ai striga, nu se va auzi nimic dincolo de acești pereți. Aici ar putea să fie asasinat cineva, iar gemetele lui ar fi iot atât de zadarnice ca și cum ar răsuna în mijlocul Marelui Pustiu.

— Cine oare a-nțeles atât de bine gelozia și chinurile ei?

— Să nu mă întrebi niciodată asta, răspunse ea, desfăcând ci o gingășie de necrezut cravata tânărului, fără îndoială ca să-i poată vedea mai bine gâtul. Da, iată gâtul care mi-e așa de drag! zise ea. Vrei să-mi faci pe plac?

Întrebarea, pe care tonul cu care fusese rostită o făcea aproape lascivă, îl smulse pe de Marsay din reveria în care îl scufundase despoticul răspuns al Paquita când îi interzisese orice cercetare în legătură cu ființa necunoscută ce plana ca o umbră deasupra lor.

— Și dacă eu aș vrea totuși să știu cine domnește aici?

Paquita îl privi tremurând.

— Deci nu eu sunt acela, spuse el ridicându-se și împingând-o pe tânăra fată ce se prăvăli cu capul pe spate. Eu vreau să fiu singurul, acolo unde sunt.

— Cum seamănă! Cum seamănă! zise biata sclavă în prada groazei.

— Drept cine mă iei oare? Nu-mi răspunzi?

Paquita se ridică încet, cu ochii în lacrimi, se duse la unul dintre cele două dulapuri de eben, luă de acolo un

pumnal și i-l întinse lui Henri cu un gest de supunere care ar fi înduioșat și un tigru.

— Fă-mi o bucurie, așa cum fac bărbații când iubesc, spuse ea, și în timp ce dorm, ucide-mă, căci nu voi putea să-ți răspund. Ascultă: eu sunt legată ca un biet animal de țărșul lui; mă minunez cum de-am putut să arunc o punte peste prăpastia ce ne desparte. Îmbată-mă, și pe urmă omoară-mă. O! nu, nu, zise ea împreunându-și mâinile, să nu mă omori! iubesc viața! Viața e așa de frumoasă pentru mine! Dacă sunt sclavă, sunt și regină. Aș putea să te amăgesc cu vorbe, să-ți spun că nu te iubesc decât pe tine, să-ți dovedesc dragostea mea, să mă folosesc de puterea mea de acum ca să-ți spun: Ia-mă așa cum se miroase în trecere parfumul unei, flori din grădina unui rege. Și, după ce te-aș învălui în vraja vorbelor viclene de femeie și-n aripile plăcerii, după ce mi-aș potoli setea, aș putea să poruncesc să fii aruncat într-o groapă adâncă unde nimeni nu te-ar mai găsi și care a fost săpată anume ca să satisfacă o răzbunare fără teamă de pedeapsa justiției, o groapă plină cu var, ce s-ar aprinde ca să te mistuie, fără să se mai găsească vreo bucată din tine. Și-ai rămâne în inimă, pentru totdeauna al meu.

Henri o privi pe Paquita fără să tremure, și privirea lui neînfricată o bucură pe fată.

— Nu, n-am să fac așa! Tu n-ai căzut aici într-o capcană, ci într-o inimă de femeie ce te adoră, și eu voi fi cea aruncată în groapă.

— Totul mi se pare nemaipomenit de stupid, îi spuse de Marsay, privind-o cu atenție. Îmi pari însă o fată de treabă, o fire ciudată; tu ești, pe cuvântul meu, o șaradă vie, a cărei cheie mi se pare destul de greu de găsit.

Paquita nu înțelese nimic din ceea ce spunea tânărul; îl privea însă duios, deschizând niște ochi atât de iluminați de voluptate, încât nu puteau fi nicicum considerați stupizi.

— Hai, iubirea mea, zise Paquita revenind la prima ei

idee, vrei să-mi faci pe plac?

— Fac tot ceea ce vrei, și chiar și ceea ce nu vrei, răspunse râzând de Marsay, reîntors la manierele lui de crai, hotărât să se lase purtat de norocul său în dragoste, fără să mai privească nici în urmă, nici înainte. Și poate că se bizuia și pe autoritatea și priceperea lui de bărbat cu succes la femei, spre a o domina, după câteva ore, pe frumoasa fată și a-i afla toate secretele.

— Ei bine, spuse ea, lasă-mă să te gătesc cum îmi place mie.

— Atunci fă-mă cum îți place ție, zise Henri.

Paquita, veselă, se duse să ia dintr-un dulap o rochie de catifea roșie, cu care-l îmbracă pe de Marsay, îi puse apoi pe cap o bonetă de femeie și îl înfășură cu un șal. Dăruindu-se nebuniilor sale, săvârșite cu o inocență de copil, ea râdea cu un râs convulsiv, și părea o pasăre care bate din aripi; nu mai vedea însă nimic altceva.

Dacă e cu neputință a zugrăvi deliciile nemaipomenite pe care le trăiră cele două frumoase fături zămislite de cer într-o clipă de bucurie, e necesar poate să talmăcim metafizic impresiile extraordinare și aproape fantastice ale tânărului. Ceea ce știu să recunoască cel mai bine oamenii aflați în situația socială a lui de Marsay și care trăiesc cum trăia el, este inocența unei fete. Dar, lucru straniu! dacă *Fata cu ochii de aur* era fecioară, ea, fără nicio îndoială, nu era inocentă. Împerecherea atât de ciudată dintre misterios și real, dintre umbră și lumină, dintre oribil și frumos, dintre plăcere și primejdie, dintre Rai și Iad, care se vădise și până acum în această aventură, se continua în ființa capricioasă și sublimă cu care se juca de Marsay. Tot ceea ce are mai savant voluptatea cea mai rafinată, tot ceea ce putea să cunoască Henri din acea poezie a simțurilor ce se numește amor, fu depășit de desfătările pe care i le dăruia această fată ai cărei ochi scânteietori nu înșelară niciuna dintre bucuriile pe care le făgăduiau. Fu un

poem oriental, în care iradia soarele pus de Saadi, de Hafiz în săltărețele lor stihuri. Numai că nici ritmurile lui Saadi, nici cele ale lui Pindar n-ar fi putut să exprime extazul plin de tulburare și uimirea de care această fată delicioasă fu cuprinsă atunci când încetă eroarea în care o mână de fier o făcea să trăiască.

— Sunt moartă! zise ea, sunt moartă! Adolphe, du-mă acum la capătul pământului, într-o insulă unde nimeni să nu ne cunoască. Fuga noastră să nu lase nicio urmă! Vom fi urmăriți până-n iad. Doamne! iată zorii. Fugi! Te voi mai vedea vreodată? Da, mâine, vreau să te văd iarăși, chiar dacă ar trebui, pentru a mă bucura de asemenea fericire, să-i ucid pe toți paznicii mei. Pe mâine.

Îl strânse la piept într-o îmbrățișare plină de groaza morții. Trase apoi de mânerul unei sonerii, și imploră pe de Marsay să se lase legat la ochi.

— Și dacă n-aș mai vrea? Și dacă aș vrea să rămân aici?

— Ai pricinui și mai grabnic moartea mea, spuse ea; căci sunt sigură acum că voi muri pentru tine...

Henri se lăsă legat. Bărbatul ce s-a ghiftuit de plăceri simte o pornire spre uitare, un soi de ingratitudine, un dor de libertate, o poftă de a pleca să se plimbe, un ușor dispreț și poate că și un vag dezgust față de idolul său; simte în sfârșit niște simțăminte inexplicabile ce-i fac meschin și josnic. Fără îndoială că certitudinea unei afecțiuni tulburi, însă reale, în sufletele ce nu sunt nici luminate de acea lumină cerească, nici înmiresmate de acel balsam sfânt de la care ne vine statornicia sentimentelor, i-a dictat lui Rousseau aventurile milordului Édouard, cu care se încheie scrisorile din *La Nouvelle Héloïse*^[141]. Dacă Rousseau s-a inspirat evident din opera lui Richardson^[142], el s-a îndepărtat de ea prin mii de amănunte ce dau o originalitate magnifică monumentalei lui opere; originalitate ce se recomandă posterității prin ideile mărețe pe care e greu să le

desprinzi printr-o analiză atunci când, la anii tinereții, citești această lucrare cu scopul de a găsi în ea zugrăvirea fierbinte a celui mai fizic dintre sentimentele noastre, în timp ce scriitorii serioși și filosofi nu întrebuintează niciodată imaginile decât ca o consecință sau ca o necesitate a unei vaste cugetări; iar aventurile milordului Édouard ilustrează ideile cele mai pline de finețe europeană din respectiva operă.

Henri se afla deci sub imperiul acelui sentiment tulbure pe care adevărata iubire nu-l cunoaște, îi erau necesare, într-un fel, și concluzia convingătoare a comparațiilor și vraja irezistibilă a amintirilor, pentru a-i face să revină la o femeie. Iubirea adevărată domină mai ales prin amintire. Femeia care nu s-a întipărit în suflet nici printr-un exces ce plăceri, nici prin tăria sentimentului, poate ea să fie iubită vreodată. Fără ca Henri să-și dea seama, Paquita îl cucerise prin amândouă aceste mijloace. În clipa aceea însă, stăpânit de oboseala fericirii, această delicioasă melancolie a trupului, nu mai era în stare să-și analizeze inima, resimțind mereu pe buze gustul celor mai dulci voluptăți pe care le gustase vreodată. Se trezi pe bulevardul Montmartre, în zori de zi, privi năuc trăsura ce dispărea, scoase două țigări de foi din buzunar, aprinse una la felinarul unei femei ce vindea rachiu și cafea muncitorilor, ucenicilor, zarzavagiilor, acestei populații pariziene ce-și începe viața cu noaptea-n cap; apoi plecă, fumându-și țigara și băgându-și mâinile în buzunarele de la pantaloni, cu o nepăsare într-adevăr dezonorantă.

— Bun lucru e un trabuc! De așa ceva un bărbat n-are să se sature niciodată, își zise el.

La *Fata cu ochii de aur*, de care erau îndrăgostiți nebunește la acea epocă toți tinerii eleganți ai Parisului, de-abia se mai gândea. Gândul morții, pomenit în toiul plăcerilor, și de a cărui spaimă se înnegurase în mai multe rânduri fruntea frumoasei ființe ce aparținea

huriilor Asiei prin mama ei, Europei prin educație, Tropicelor prin naștere, i se părea a fi una dintre înșelătoriile prin care toate femeile încearcă să se facă interesante.

— Ea e din Havana, din cea mai spaniolă țară din câte există în Lumea Nouă; a preferat să se joace de-a spaima, decât să-mi arunce în obraz suferința, greutățile, cochetăria ori datoria, așa cum fac pariziencele. Pe ochii ei de aur, tare mi-e poftă să dorm.

Văzu o cabrioletă de piață staționată în colț la Frascati în așteptarea vreunui jucător, îl deșteptă pe birjar, porunci să fie dus acasă, se culcă și dormi somnul păcătoșilor, somn ce, printr-o ciudățenie pe care niciun cupletist n-a exploatat-o încă, este tot atât de adânc ca și cel al neprihăniților. Poate că un asemenea fapt este o urmare a proverbialei axiome: *extremele se ating*.

Spre prânz, de Marsay își trosni brațele, deșteptându-se, și simți arsurile unei foame de lup, dintre acelea de care toți bătrânii soldați își pot aduce aminte că i-a încercat a doua zi după victorie. Așa încât fu bucuros când zări în fața lui pe Paul de Manerville, pentru că nimic nu-i atunci mai agreabil decât să mănânci în tovărășia cuiva.

— Ei bine, îi zise prietenul său, toți ne-am închipuit că de zece zile te-ai închis undeva cu *Fata cu ochii de aur*.

— *Fata cu ochii de aur*? nici nu mă mai gândesc la ea! Pe cinstea mea! am destule alte pisici de șmotroșit.

— A! faci pe discretul!

— De ce nu? spuse râzând de Marsay. Scumpul meu, discreția este calculul cel mai abil. Ascultă... Ba nu, n-am să-ți spun niciun cuvânt. Tu niciodată nu-mi spui nimic, nu sunt dispus să-mi risipesc degeaba comorile înțelepciunii mele. Viața e un fluviu care servește la a face comerț. Pe tot ceea ce-i mai sfânt pe pământ, pe trabuce, nu sunt un profesor de economie socială

pentru uzul nătărăilor. Să mâncăm. Mă costă mai puțin să-ți dau o omletă cu ton, decât să-mi irosesc creierii pentru tine.

— Faci socoteli, când e vorba de amicii tăi?

— Scumpul meu, spuse Henri, care rareori își refuza o ironie, întrucât ți s-ar putea întâmpla, totuși, ca oricărui altuia să ai nevoie de discreție, și întrucât te iubesc mult... Da, te iubesc! Pe cuvântul meu de onoare, dacă n-ai avea nevoie decât de o hârtie de o mie de franci spre a nu-ți zbură creierii, ai găsi-o aici, pentru că noi n-avem încă nimic ipotecat, nu-i așa, Paul? Dacă ai avea un duel mâine, eu însumi aș măsura distanța și aș încărca pistoalele, pentru ca să fii ucis după toate regulile, în sfârșit, dacă, în afară de mine, s-ar apuca altcineva să te vorbească de rău când nu ești de față, ar trebui să se măsoare cu neîndurătorul gentilom ce se ascunde în pielea mea; iată ceea ce numesc eu o prietenie temeinică. Ei bine, pentru când vei avea nevoie de discreție, micuțule, află că există două feluri de discreții: discreția activă și discreția negativă. Discreția negativă este discreția proștilor, care întrebuițează tăcerea, negația, aerul încruntat, discreția cu ușile închise, veritabilă neputință! Discreția activă procedează prin afirmație. Dacă în seara asta, la Cerc, aș spune: «Pe cuvântul meu de cinste, *Fata cu ochii de aur* nu prețuiește atâta cât m-a costat! toată lumea, după plecarea mea, va exclama: – L-ați auzit pe craiul ăsta de de Marsay care ar vrea să ne facă să credem că a și avut-o pe *Fata cu ochii de aur*? Vrea să se scape în felul ăsta de rivali, nu e prost.» Dar o astfel de viclenie e vulgară și primejdioasă. Oricât ar fi de mare prostia care ne scapă, se găsesc totdeauna gugumani ce pot s-o creadă. Cea mai bună discreție este cea de care se folosesc femeile inteligente când vor să-și înșele soții. Ea constă în a compromite o femeie la care nu ținem sau pe care n-o iubim, sau pe care nu o avem, ca să păstrăm astfel onoarea celei pe care o iubim îndeajuns pentru a o

respecta. Este ceea ce eu numesc femeia-paravan. — Al
lată-l pe Laurent. Ce ne-aduci?

— Stridii de Ostende, domnule conte...

— Ai să afli și tu într-o zi, Paul, ce distractiv e să-ți
râzi de lume ascunzându-i secretul afecțiunilor tale.
Simt o plăcere grozavă să mă smulg de sub stupida
jurisdicție a maselor care nu știu niciodată nici ce vor,
nici ce sunt silite să vrea, care consideră mijlocul drept
rezultat, care, rând pe rând, adoră și blestemă, înalță și
distrug! Ce plăcere e să le impui simțămintele și să nu le
primești pe ale lor, să le subjugi, să nu te supui lor
niciodată! Dacă poți fi mândru de ceva, nu-i oare de
acea putere căpătată prin tine însuși, căreia îi ești
deopotrivă și cauză, și efect, și principiu, și rezultat? Ei
bine, nimeni nu știe nici pe cine iubesc eu, nici ce
vreau. Poate că se va afla pe cine am iubit, ce-aș fi vrut
și iubesc, ce voi fi dorit, așa cum se află dramele
încheiate; dar să las să mi se vadă cărțile?... Ar fi o
slăbiciune, o gugumănie. Nu cunosc nimic mai de
disprețuit decât forța înșelată de istețime. Râzând, mă
inițiez mereu în meseria de ambasador, dacă totuși
diplomația este tot atât de dificilă ca și viața! Mă
îndoiesc. Ai tu vreo ambiție? Vrei tu să devii ceva?

— Dar, Henri, îți bați joc de mine, ca și cum n-aș fi
destul de mediocru pentru a izbuti orice.

— Bine, Paul! Dacă continui să-ti bați joc de tine, ai
să poți în curând să-ți bați joc de toata lumea.

După ce mâncară, pe când își turnau trabucurile, de
Marsay începu să vadă întâmplările nopții într-o lumină
deosebită. Asemenea multor minți mari, puterea lui de
înțelegere nu era spontană, el nu pătrundea dintr-odată
fondul lucrurilor. Ca toate firile dotate cu facultatea de a
trăi mai mult în prezent, de a-i stoarce, ca să spunem
așa, miezul, și de a-l mistui, intuiția lui avea nevoie de
un fel de somn spre a-și lămuri cauzele. Așa era
cardinalul de Richelieu, ceea ce nu excludea darul lui de
a prevedea, necesar pentru conceperea lucrurilor

mărețe. De Marsay îndeplinea toate aceste condiții, nu se folosi însă de la început de armele lui decât spre a-și satisface plăcerile, și nu deveni unul dintre oamenii politici cei mai profunzi ai timpului actual decât după ce se satură de plăcerile la care visează, în primul rând, un tânăr când are aur și putere. Așa se călește bărbatul: el uzează femeia pentru ca femeia să nu-l poată uza. Așadar acum, când privea în ansamblul ei întreaga noapte ale cărei plăceri nu se dezlănțuiseră decât treptat, spre a sfârși prin a se revărsa în torente, de Marsay își dădea seama ca fusese înșelat de *Fata cu ochii de aur*. Abia acum fu în stare să citească pagina atât de strălucitoare în impresii, înțelegându-i tâlcul ascuns. Inocența pur fizică a Paquitei, uimirea, bucuria ei, câteva cuvinte, la început obscure și de-abia acum limpezi, scăpate în ardoarea plăcerii, totul îi dovedea ca el ținuse locul altcuiva. Cum niciuna dintre corupțiile sociale nu-i era necunoscută, cum manifesta față de orice capriciu o indiferență totală și le considera pe toate justificate prin însuși faptul că se puteau satisface, nu se sfia de viciu, îl cunoștea tot atât de bine ca pe un prieten, dar se simți jignit că îi servise de nutreț. Dacă bănuielile lui erau întemeiate, înseamnă că fusese ultragiătat până în adâncurile ființei lui. Era suficientă numai o asemenea presupunere ca să se simtă cuprins de mânie și să lase să izbucnească din pieptul lui răcnetul tigrului de care și-ar fi bătut ioc o gazelă, urletul unui tigru ce unea puterea fiarei cu inteligența diavolului.

— Ce te-a apucat? îl întrebă Paul.

— Nimic!

— N-aș vrea, de te-ar întreba cineva dacă ai ceva împotriva mea, să răspunzi cu un *nimic* asemănător; ar trebui a doua zi să ne batem în duel.

— Eu nu mă mai bat, spuse de Marsay.

— Asta mi se pare și mai tragic. Asasinezi așadar?

— Mistifici cuvintele. Eu execut.

— Scumpul meu prieten, spuse Paul, glumele tale sunt foarte pornite spre tragic în dimineața asta.

— Ce vrei? voluptatea duce la ferocitate. De ce? Nu știu nimic, și nici nu sunt destul de curios ca să cercetez cauza. — Țigările astea de foi sunt excelente. Dă-i un ceai prietenului tău. — Știi tu, Paul, că eu duc o viață de brută? Ar fi timpul să-mi aleg un drum, să-mi întrebuițez forțele la ceva care să merite osteneala de a trăi. Viața este o comedie ciudată. sunt înspăimântat; nestatornicia ordinii noastre sociale mă face să rid. Statul poruncește să se reteze capul unor pârlți care au ucis un om, și tot el brevetează în același timp niște creaturi care lichidează, medicalmente vorbind, o duzină de tineri pe iarnă. Morala e neputincioasă împotriva unei duzini de vicii ce distrug societatea și care nu pot fi pedepsite în niciun fel. — Mai vrei încă o ceașcă? — Pe cuvântul meu de onoare! omul e un bufon care dansează pe marginea prăpastiei. Ni se vorbește despre imoralitatea din *Legăturile primejdioase*^[143] și despre un mai știu ce carte având ca titlu un nume de slujnică; există însă o carte oribilă, murdară, înspăimântătoare, depravantă, veșnic deschisă, ce nu se va închide niciodată, marea carte a lumii, fără a mai socoti o altă carte de mii de ori mai primejdioasă, ce se compune din tot ceea ce se spune la ureche, între bărbați, sau sub evantai între femei, seara, la bal.

— Henri, hotărât, cu tine se petrece ceva extraordinar, și, cu toată discreția ta activă, se vede limpede.

— Da! așa-i! Și nu știu cum să-mi omor timpul până diseară. Să mergem la un joc de cărți. Poate că voi avea fericirea să pierd.

De Marsay se ridică, luă un pumn de bancnote, le înghesui în cutia de țigări, se, îmbracă și se folosi de trăsura lui Paul ca să se ducă la *Salon des Etrangers* unde, până la cină, își pierdu timpul cu acele emoționante pendulări între pierdere și câștig, ce sunt

ultimul expedient al ființelor tari, când sunt nevoite să acționeze în gol. Seara se duse la locul de întâlnire și se lăsă de bunăvoie legat la ochi. Apoi, cu voința fermă pe care numai bărbații într-adevăr tari au puterea s-o stăpânească, își concentră atenția și își încordă mintea pentru a-și da seama pe ce străzi trecea trăsura. Avu aproape certitudinea că a fost adus în strada Saint-Lazare și că s-au oprit la porțița grădinii palatului San-Réal. Când intră pe poartă, ca și prima dată, și fu așezat pe o targă purtată desigur de mulatru și de birjar, înțelese, auzind scârțitul nisipului sub picioarele lor, pricina unor atât de minuțioase precauții. El ar fi putut, dacă ar fi fost liber sau dacă ar fi umblat pe jos, să ia vreo creangă de arbust, ori să cerceteze nisipul ce i s-ar fi lipit de cizme; în timp ce, transportat, ca să spunem așa, prin aer, într-un palat inaccesibil, norocul lui în dragoste trebuia să fie ceea ce fusese și până atunci; un vis. Dar, spre disperarea omului, el nu poate să facă nimic desăvârșit, fie în bine, fie în rău. Toate operele lui intelectuale sau fizice sunt însemnate cu pecetea distrugerii. Plouase ușor, pământul era ud. În timpul nopții, unele miresme vegetale sunt mai tari decât în timpul zilei. Henri simți deci parfumul de rezeda de-a lungul aleii pe unde era escortat – indiciu ce avea să-i ajute în cercetările pe care își făgădui să le facă spre a recunoaște palatul în care se găsea budoarul Paquitei. Luă seama și la cotiturile pe care cei ce-l purtau le făcură în casă, și socoti că va putea să le reconstituie. Se trezi, ca și în ajun, pe divan, în fața Paquitei, care îi desfăcea legăturile; dar o văzu palidă și schimbată. Plânsese. Îngenunchetă ca un înger în rugăciune, însă ca un înger trist, grozav de mâhnit, biata fată nu mai semăna cu ciudata, nerăbdătoarea, neastâmpărata ființă ce-l luase pe de Marsay pe aripile ei pentru a-l transporta în al nouălea cer al iubirii. Era ceva atât de sincer în disperarea ascunsă sub plăcere a Paquitei, încât teribilul de Marsay simți în sine admirație pentru

această nouă capodoperă a naturii, și uită pentru o clipă scopul principal al întâlnirii de acum.

— Ce ți s-a întâmplat, Paquita?

— Dragul meu, spuse ea, du-mă de aici, chiar în noaptea asta! Aruncă-mă undeva unde nimeni să nu poată spune când mă va vedea: Iat-o pe Paquita; unde nimeni să nu răspundă: Există aici o fată cu privirea de aur și cu părul lung. Acolo îți voi dărui atâtea plăceri câte vei vrea să primești de la mine. Pe urmă, când n-ai să mă mai iubești, mă vei părăsi; nu mă voi plânge, nu voi spune nimic; și atunci tind mă vei părăsi, nu va trebui să-ți faci nicio remușcare, pentru că o zi petrecută alături de tine, o singură zi în care să te privesc, va prețui pentru mine cât o viață întreagă. Dar dacă rămân aici, sunt pierdută.

— Nu pot să părăsesc Parisul, scumpa mea, răspunse Henri. Eu nu-mi aparțin, sunt legat prin jurământ de soarta mai multor persoane care depind de mine, așa cum și eu depind de ele. Dar pot să-ți găsesc în Paris un adăpost unde nicio putere omenească nu va pătrunde.

— Nu, spuse ea, uiți de puterea femeiască.

Niciodată o frază rostită de un glas omenesc nu a exprimat o groază mai adâncă.

— Cine-ar putea să ajungă la tine, dacă mă așez eu între tine și lume?

— Otrava! spuse ea. Doña Concha te bănuiește. Și, continuă Paquita, lăsând să-i curgă lacrimile ce sclipiră de-a lungul obrazilor, nu e greu să se vadă că eu, acum sunt alta. Ei bine, dacă mă lași pradă furiei monstrului ce mă va sfâșia, facă-se sfânta ta vrere! Dar acum vino, revarsă toate voluptățile vieții în iubirea noastră. La urma urmei, am să implor, am să plâng, am să țip, am să mă apăr, am să mă salvez, poate.

— Pe cine să implori? întrebă el.

— Nu mă-ntreba nimic! răspunse Paquita. Dacă voi obține iertarea, o voi obține, poate, numai datorită discreției mele.

— Dă-mi rochia, zise insidios Henri.

— Nu, nu, răspunse ea grăbit, rămâi ceea ce ești, unul dintre îngerii pe care am fost învățată să-i urăsc. În ei nu vedeam decât niște monștri, pe când tu ești tot ceea ce e mai frumos sub cer, spuse ea mângâind părul lui Henri. Tu nu știi ce proastă sunt, eu n-am învățat nimic. De la doisprezece ani am fost închisă, fără să fi văzut pe nimeni. Nu știu nici să citesc, nici să scriu, nu vorbesc decât engleza și spaniola.

— Atunci cum de primești scrisori din Londra?

— Scrisorile mele! Poftim, iată-le! spuse ea ducându-se să ia câteva hârtii dintr-un mare vas japonez.

Îi întinse lui de Marsay niște scrisori în care tânărul văzu cu uimire niște figuri bizare, asemănătoare celor de rebus, trasate cu sânge, și care exprimau fraze pline de pasiune.

— Dar, exclamă el, admirând hieroglifele născocite de o gelozie iscusită, tu te afli sub puterea unui geniu infernal?!

— Infernal, repetă ea.

— Și-atunci, cum de-ai putut să ieși din casă...

— Ah! zise ea, asta mă va pierde. Am pus-o pe doña Concha între frica de o moarte imediată și o mânie viitoare. Mă cuprinsese o curiozitate diavolească, voiam să rup cercul de fier ridicat între lume și mine, voiam să văd ce sunt tinerii, căci nu cunoșteam niciun bărbat în afară de marchiz și de Christemio. Vizitiul nostru și valetul ce ne întovărășește sunt niște moșnegi...

— Doar nu vei fi stat închisă totdeauna! Sănătatea ta cerea...

— Vai! răspunse ea, ne plimbam, dar numai noaptea și afară din oraș, pe malul Senei, departe de lume.

— Nu te simți mândră că ești iubită astfel?

— Nu, spuse ea, deloc! Cu toate că nu duc lipsă de nimic, viața aceasta ascunsă nu e decât beznă în comparație cu lumina.

— Ce numești tu lumină?

— Pe tine, frumosul meu Adolphe! Pe tine, pentru care mi-aș da viața. Toate chinurile iubirii pe care mi s-a spus că le-aș inspira, le simt pentru tine! Multă vreme n-am înțeles nimic din existență, acum însă știu cum iubim noi, până astăzi n-am fost decât iubită, eu n-am iubit. Aș părăsi totul pentru tine; ia-mă! Dacă vrei, ia-mă ca pe o jucărie, dar lasă-mă lângă tine până ce mă vei distruge.

— Și nu vei regreta nimic?

— Niciodată! spuse ea, lăsându-l să-i citească în ochii a căror strălucire de aur rămase pură și luminoasă.

«Să fiu eu oare cel preferat? se întrebă în sinea sa Henri care, întrezărind adevărul, era gata să ierte jignirea, înduplecat de o iubire atât de naivă. Să vedem, să vedem», gândi el.

Dacă Paquita nu trebuia să-i dea socoteală pentru trecut, cea mai mică amintire devenea o crimă în ochii lui. Avu deci trista tărie de a se lăsa stăpânit de un gând al lui, de a o judeca pe iubita lui, de a o studia, dăruindu-se totuși celor mai înflăcărate plăceri pe care o Péri^[144] coborâtă vreodată din ceruri le va fi măiestrit pentru iubitul ei. Paquita părea a fi fost creată de natură anume pentru dragoste. Într-o singură noapte, gemul ei de femeie făcuse cele mai fulgerătoare progrese. Oricât de stăpânit ar fi fost tânărul Henri și oricât de rece față de plăceri, cu toată sașietatea lui din ajun, el găsi în *Fata cu ochii de aur* acel serai pe care știe să-l creeze o femeie îndrăgostită și la care bărbatul nu renunță niciodată. Paquita răspundea acelei pasiuni pe care toți bărbații cu adevărat mari o simt față de infinit, pasiune misterioasă, exprimată atât de dramatic în Faust, atât de poetic transpusă în Manfred, și care-l îndemna pe Don Juan să scormonească în inima femeilor, cu nădejdea că va găsi acolo acea taină nemărginită în căutarea căreia aleargă atâția vânători de umbre, pe care savanții cred că o întrezăresc în știință și pe care misticii o află numai în Dumnezeu. Speranța că va

poseda, în sfârșit, Ființa ideală, cu care lupta n-ar putea deveni niciodată obositoare, îl cuceri pe de Marsay care pentru întâia oară, după multă vreme, își deschise inima. Nervii i se destinseseră, răceala lui se topi la căldura sufletului dogoritor al Paquitei, principiile lui neînduplecate se spulberară, și fericirea îi coloră viața în culorile acestui budoar alb și roz. Simțind imboldul unei voluptăți pătimeașe, se lăsă târât dincolo de limitele în care își închisese până atunci simțurile. Nu voi să rămână mai prejos de această fată pe care un amor oarecum artificial o formase de mai înainte pentru nevoile sufletului lui, și atunci găsi în acea vanitate ce-l îndeamnă pe bărbat să fie totdeauna învingător, puterile cu care s-o domolească pe fată; dar, aruncat astfel dincolo de hotarul în care sufletul este stăpân pe sine însuși, el se pierdu în acele limburi ale plăcerii pe care vulgul le numește atât de prosteste *spațiile imaginare*. Fu duios, bun și comunicativ. O făcu pe Paquita aproape să-și piardă mințile.

— De ce nu ne-am duce la Sorrento, la Nisa, la Chiavari, să ne petrecem întreaga viață așa? Vrei? o întrebă el pe Paquita cu voce înfiorată.

— E nevoie oare să mă întrebă vreodată *vrei?* exclamă ea. Am eu voință? Eu mu exist în afară de tine decât ca să fiu o plăcere a ta. Dacă vrei să alegi un colț de lume demn de noi, Asia este singurul loc unde iubirea își poate desfășura aripile...

— Ai dreptate, răspunse Henri. Să mergem în India, acolo unde primăvara e veșnică, unde pământul e plin de flori, unde omul poate să se înconjoare de alaiuri împărătești, fără să fie defăimat, ca în țările neghioabe la care oamenii vor să realizeze searbăda himeră a egalității. Să mergem în ținutul unde se poate trăi în mijlocul unui popor de sclavi, unde soarele luminează pururi un palat ce rămâne alb, unde aerul e îmbălsămat de miresme, unde păsările cântă dragostea și unde mori când nu mai poți să iubești!...

— Și unde poți să mori împreună cu cel drag! spuse Paquita. Dar să nu plecăm mâine, să plecăm acum, să-l luăm și pe Christemio.

— Pe legea mea, plăcerea e cel mai frumos deznodământ al vieții. Să ne ducem în Asia! Dar ca să plecăm, copilo! trebuie mult aur, trebuie să ne aranjăm mai întâi afacerile.

Ea nu înțelegea nimic din asemenea idei.

— Aur... există aici unde-atâta! spuse ea ridicând mâna.

— Nu e al meu.

— Și ce importanță are? reluă ea. Dacă ne trebuie, îl luăm.

— Nu-ți aparține.

— A aparține! repetă ea. Tu nu m-ai luat? Când îl vom lua, ne va aparține.

El începu să ridă.

— Biată neștiutoare! Nu cunoști nimic din rosturile lumii.

— Nu, dar uite ce știu, izbucni Paquita, trăgându-l pe Henri peste ea.

Chiar în clipa în care de Marsay uita totul și se lăsa cuprins de dorința de a-și însuși pentru totdeauna această făptură, în toiul bucuriei lui, primi o lovitură cumplită de pumnal ce-i străpunse inima, înghețată fulgerător. Paquita, care îl ridicase pățimașă în aer ca pentru a-l contempla, strigase:

— Oh! Marquita!

— Marquita! țipă tânărul înroșindu-se, știu acum tot ce încă nu voiam să cred.

Se repezi la dulapul în care era închis lungul pumnal. Dulapul – din fericire și pentru Paquita și pentru Henri – era închis. Furia lui spori din pricina acestui obstacol; își recăpătă însă liniștea, se duse să-și ia cravata și se apropie de Paquita cu un aer de ferocitate atât de grăitor, încât, fără să știe ce crimă săvârșise, Paquita înțelese totuși că o așteaptă moartea. Atunci, se aruncă

dintr-o singură săritură la capătul celălalt al camerei, ca să evite nodul fatal pe care de Marsay voia să i-l treacă în jurul gâtului. Începură să se lupte. Suplețea, agilitatea, vigoarea erau egale și de-o parte și de cealaltă. Ca să pună capăt luptei, Paquita aruncă între picioarele iubitului ei o pernă care îl făcu să cadă, și profită de răgazul căpătat astfel, pentru a trage de resortul soneriei. Mulatrul năvăli în odaie. Cât ai clipi din ochi, Christemio sări pe de Marsay, îl trânti la pământ, îi puse piciorul în piept, cu călcâiul întors spre beregată. De Marsay înțelese că dacă s-ar zbate, ar fi zdrobit într-o clipită, la un singur semn al Paquitei.

— De ce voiai să mă omori, dragostea mea? îl întrebă ea.

De Marsay nu răspunse.

— Ce ți-am făcut? îi mai spuse. Vorbește, să ne lămurim.

Henri păstră atitudinea rece a omului tare când se simte învins – stăpânire de sine calmă, flegmatică, tipic englezească, ce vădea conștiința demnității printr-o resemnare momentană. De altminteri, își dăduse seama, în ciuda pătimașei lui mâinii, că era imprudent să se pună rău cu justiția, ucigând-o fără nicio socoteală pe această fată, fără a fi pregătit mai dinainte omorul, în așa fel încât să-și asigure impunitatea.

— Iubitule, reluă Paquita, vorbește-mi; nu mă lăsa fără un cuvânt de rămas bun! N-aș vrea să păstrez în inimă spaima pe care mi-ai pricinuit-o. De ce nu vorbești? spuse ea bătând din picior cu mânie.

De Marsay îi aruncă drept răspuns o privire care semnifica așa de limpede: *vei muri!* încât Paquita se năpusti asupra lui.

— Ei bine! Vrei să mă omori? Dacă moartea mea poate să-ți facă plăcere, omoară-mă!

Îi făcu un semn lui Christemio, care-și luă piciorul de pe tânăr și plecă fără a lăsa să se vadă pe fața lui dacă o judeca în vreun fel, bine sau rău, pe Paquita.

— Iată un om! zise de Marsay, arătându-l pe mulatru printr-un gest sumbru. Nu există devotament în afară de devotamentul care se supune prieteniei fără s-o judece. Ai, în acest om, un adevărat prieten.

— Ți-l dau dacă-l vrei, răspunse ea; te va sluji cu aceeași credință pe care-o are față de mine, dacă-i voi cere eu.

Așteptă un cuvânt de răspuns, și reluă pe un ton plin de duioșie:

— Adolphe, spune-mi o vorbă bună. Uite, se face ziuă.

Henri nu răspunse. Acest tânăr avea o tristă însușire, căci oamenii socotesc măreț tot ceea ce pare a dovedi tărie, și adeseori divinizează lucrurile ieșite din comun. Henri nu știa să ierte. Înduplecarea, care este unul dintre harurile sufletului, era un nonsens pentru el. Cruzimea nordicilor, al căror sânge se află amestecat din plin în sângele englezesc, îi fusese transmisă lui Henri prin tatăl său. El era tot atât de neclintit și în simțămintele lui bune și în cele rele. Exclamația Paquitei i se păruse cu atât mai oribilă cu cât îl coborâse din cel mai dulce triumf ce-i satisfăcuse vreodată vanitatea de bărbat. Speranța, iubirea, toate sentimentele lui fuseseră răscolite, totul se învâlvorase în inima și în mintea lui; și brusc, aceste flăcări, aprinse pentru a-i lumina viața, fuseseră stinse de un vânt rece. Paquita, înmărmurită, nu mai avu, în durerea ei, decât tăria să dea semnalul despărțirii.

— Nu mai e nevoie de asta, spuse ea, aruncând legătura pentru ochi. Dacă el nu mă mai iubește, dacă mă urăște, totul s-a sfârșit.

Așteptă o privire, care nu-i fu acordată, și se prăbuși ca moartă. Mulatru lă aruncă lui Henri o privire înspăimântătoare, atât de expresivă, încât îl făcu să tremure, pentru prima dată în viața lui, pe acest tânăr, căruia nimeni nu-i tăgăduise darul unui curaj rar. «Dacă nu o iubești, într-adevăr, dacă îi produci cel mai mic necaz, te omor» Acesta era sensul privirii lui

fulgerătoare. De Marsay fu condus cu o grijă aproape slugarnică de-a lungul coridorului luminat de câteva ferestre zăbrele ce dădeau spre curtea vecină și la capătul căruia ieși, printr-o ușă secretă, pe o scară dosnică, în grădina palatului San-Réal. Mulatrul îl ajută să înainteze cu precauție de-a lungul unei alei de tei ce ducea la o porțiță prin care se ajungea într-o stradă pustie la acea oră. De Marsay luă aminte la toate, trăsura îl aștepta; de data aceasta, mulatrul nu-l mai însoți și, în clipa în care Henri își lipi fruntea de portieră ca să mai vadă o dată grădinile și palatul, întâlni ochii albi ai lui Christemio, cu care schimbă o privire. Și de-o parte și de cealaltă fu ca o provocare, o sfruntare, prevestirea urmi război sălbatic, a unui duel în care legile obișnuite încetau, în care trădarea și perfidia deveneau mijloace admise. Christemio știa că Henri jurase moartea Paquitei. Henri știa, la rândul lui, că și Christemio vrea să-l omoare înainte ca el s-o omoare pe Paquita. Amândoi se înțelesesă perfect.

«Aventura se complică într-un chip destul de interesant», își zise Henri.

— Unde merge domnul? îl întrebă vizitiul.

De Marsay porunci să fie condus la Paul de Manerville.

Măi bine de-o săptămână Henri lipsi de acasă, fără ca nimeni să poată ști nici ce făcea în acest timp, nici unde locuia. Disparația aceasta îl scăpă de mânia mulatrului și pricinui pierderea sărmanei ființe ce-și pusese toată nădejdea în cel pe care îl iubea așa cum niciodată vreo ființă n-a mai iubit pe pământ. În ultima zi a acelei săptămâni, pe la ora unsprezece seara, Henri sosi într-o trăsură la porțița grădinii palatului San-Réal. Trei bărbați îl întovărășeau. Vizitiul, de bună seamă, îi era prieten, căci se ridică în picioare pe capra trăsuri, ca o sentinelă atentă, ce vrea să audă chiar și cel mai mic zgomot. Unul dintre ceilalți trei rămase în fața porții, pe

stradă, al doilea se opri în grădină, sprijinit de zid; ultimul, care ținea în mână o legătură de chei, îl însoți pe de Marsay.

— Henri, îi spuse tovarășul său, am fost trădat.

— În ce fel, amice Ferragus?

— Nu toți dorm, răspunse șeful Devoranților; pesemne că vreunul din casă nici n-a băut, nici n-a mâncat. Uite lumina de colo.

— Avem planul casei: de unde vine?

— N-am nevoie de plan ca să știu, răspunse Ferragus; vine de la camera marchizei.

— Ah! izbucni de Marsay. Probabil că a sosit azi de la Londra. Femeia asta are să-mi răpească până și răzbunarea! Dar, dacă mi-a luat-o înainte, bunul meu Gratien, o dăm pe mâna justiției.

— Ia ascultă o clipă! Treaba s-a făcut, îi spuse Ferragus lui Henri.

Cei doi amici ciuliră urechea și auziră niște scâncete slabe care i-ar fi înflorat și pe niște tigri.

— Marchiza ta nu s-a gândit că zgomotele pot ieși prin hornul șemineului, spuse șeful Devoranților, râzând ca un critic încântat că descoperă o greșală într-o lucrare perfectă.

— Numai noi știm să prevedem totul, zise Henri. Așteaptă-mă, vreau să văd ce se petrece acolo sus, la ele, ca să știu cum se desfășoară certurile în căsnicia lor. Pe Dumnezeuul meu, mi se pare că o perpelește pe jeratic.

De Marsay urcă repede scara pe care-o cunoștea și recunoscu drumul spre budoar. Când deschise ușa, îl cuprinse fiorul involuntar pe care-l provoacă și-n omul cel mai crud vederea sângelui împrăștiat peste tot. Dar spectacolul ce i se oferi privirilor fu pentru el mai mult decât un motiv de uimire. Marchiza era femeie: își calculase răzbunarea cu acea perfidie desăvârșită specifică animalelor slabe. Își disimulase mânia, pentru a se asigura de crima Paquitei înainte de a o pedepsi.

— Prea târziu, iubitule! spuse Paquita murind, și ochii ei stinși se întoarseră spre de Marsay.

Fata cu ochii de aur își da sufletul înecat în sânge. Luminile aprinse toate, un parfum suav ce se simțea în aer, o anume dezordine în care ochiul unui bărbat priceput la dragoste putea să recunoască nebuniile obișnuite ale tuturor pasiunilor, dovedeau că marchiza o chestionase iscusit pe vinovată. Apartamentul acesta alb, în care sângele părea și mai roșu, mărturisea că avusese loc o luptă. Mâinile Paquitei erau imprimate pe perne. Peste tot ea se agățase de viață, peste tot se apăraseră și peste tot fusese lovită. Fâșii întregi din tapiseria canelată erau smulse de mâinile ei însângerate, care, fără îndoială, luptaseră mult timp. Paquita trebuie să fi încercat să se suie pe tavan. Urmele picioarelor ei desculțe se vedeau de-a lungul rezemătoarei divanului, pe care fără îndoială alergase. Trupul, crâmpoțit cu lovituri de pumnal date de călăul ei, spunea cu ce îndârjire luptase pentru o viață pe care Henri i-o făcuse atât de scumpă. Zăcea pe jos și, murind, mușcase mușchii din pulpa piciorului doamnei de San-Réal, care ținea în mână pumnalul scăldat în sânge. Marchiza, cu părul smuls, era plină de mușcături, dintre care multe sângerau, iar rochia sfâșiată o lăsa pe jumătate goală, cu sânii zgâriați. Era sublimă așa. Chipu-i pătimeaș și înnebunit aduldmea sângele. Gâfâind, rămăsese cu gura întredeschisă, iar nările nu-i mai ajungeau să soarbă aerul. Unele animale, când sunt infuriate, se năpustesc peste dușmanul lor, îl omoară și, liniștite de biruință, par a uita totul. Sunt însă altele care se învârtesc în jurul victimei și o păzesc, temându-se parcă să nu le-o ia cineva, și care, asemenea lui Ahile al lui Homer, fac de nouă ori ocolul Troiei, târându-și dușmanul de picioare. Așa era marchiza. Ea nu-l văzu pe Henri. În primul rând, se știa destul de singură, ca să nu se teamă de martori; apoi, era prea îmbătată de sângele cald, prea

împătimită de luptă, prea exaltată ca să nu mai mărească întregul Paris, dacă Parisul ar fi format o horă împrejurul ei. N-ar mai fi auzit nici trăsnetul. Nu auzise nici măcar ultimul suspin al Paquitei, și credea că mai poate încă să fie auzită de moartă.

— Mori fără să mărturisești! îi spunea ea; du-te în iad, monstru de nerecunoștință; să nu mai fi a nimănui, decât a diavolului. Pentru sângele pe care i l-ai dăruit, mi-l datorezi pe al tău, pe tot! Mori, mori, îndură o mie de morți! Am fost prea bună, te-am omorât într-o clipă, aș fi vrut să te fac să simți toate durerile pe care mi le lași moștenire. Ah, eu o să trăiesc, o să trăiesc ca o blestemată, silită să nu-l mai iubesc decât pe Dumnezeu! Se uită la Paquita. — E moartă! își spuse după o clipă de tăcere, dându-și brusc seama de ceea ce făcuse. Moartă, ah! Am să mor și eu de durere!

Marchiza vru să se arunce pe divan, copleșită de o disperare care îi sugruma glasul și, datorită acestei mișcări, îl zări pe Henri de Marsay.

— Cine ești tu? întrebă ea, repezindu-se la Henri, cu pumnalul ridicat.

Henri îi prinse brațul și putură astfel să se privească amândoi față în față. O surpriză cumplită le îngheță amândurora sângele în vine, și picioarele lor tremurară ca ale unor cai speriați. Într-adevăr, doi Menechmes nu s-ar fi asemănat mai bine. Amândoi exclamară într-un glas:

— Ți-e tată lordul Dudley?

Amândoi înclinară fruntea afirmativ.

— A rămas credincioasă sângelui, spuse Henri arătând-o pe Paquita.

— Era nu se poate mai nevinovată, răspunse Margarita-Euphémia Porrabéril, prăbușindu-se peste trupul Paquitei și scoțând un țipăt de disperare. Sărmană fată! oh! aș vrea să te reînviez! Am greșit! iartă-mă, Paquita! Tu ești moartă, iar eu trăiesc! Ah! Eu sunt cea mai nenorocită.

În acea clipă se ivi figura oribilă a mamei Paquitei.

— Ai venit să-mi spui că nu mi-ai vândut-o ca să ți-o omor, strigă marchiza. Știu de ce ieși din vizuina ta. Am să ți-o plătesc a doua oară. Tac!

Se duse și luă o pungă cu aur din dulapul de abanos și o zvârli cu dispreț la picioarele bătrânei. Zornăitul aurului avu puterea să schițeze în surâs pe obrazul împietrit al georgiencei.

— Am sosit la timp pentru tine, sora mea, spuse Henri. Justiția îți a cere...

— Nimic! răspunse marchiza. Un singur om ar fi putut să-mi ceară socoteală pentru această fată. Christemio e mort.

— Dar mama ei, întrebă Henri, arătând-o pe bătrână, nu te va șantaja mereu?

— Ea e dintr-o țară în care femeile nu sunt ființe, ci lucruri cu are faci ce vrei, pe care le vinzi, le cumperi, le omori, de care poți să e slujești pentru orice capriciu, așa cum ne slujim aici de mobile. De altfel, suferă de o patimă ce copleșește totul în ea și care a stins dragostea de mamă, dacă și-a iubit vreodată fiica; o patimă...

— Care? întrebă Henri nerăbdător, întrerupând-o pe sora lui.

— Jocurile de noroc, de care Dumnezeu să te ferească! răspunse marchiza.

— Dar cine are să te ajute, spuse Henri arătând-o pe *Fata cu ochii le aur*, să ștergi urmele acestei nebunii pentru care justiția nu te va ierta?

— O am pe mama ei, răspunse marchiza, arătând-o pe bătrâna georgiană, căreia îi făcu semn să rămână pe loc.

— Ne vom mai vedea, spuse Henri, gândindu-se la îngrijorarea ce trebuia să-i fi cuprins pe amicii lui și văzându-se nevoit să plece.

— Nu, frate, spuse ea, nu ne vom mai vedea niciodată. Mă întorc în Spania ca să intru la mănăstirea *los Dolores*.

— Ești încă prea tânără și prea frumoasă, spuse Henri, luând-o în brațe și sărutând-o.

— Adio, spuse ea; nimic nu ne consolează de pierderea a ceea ce i s-a părut a fi infinitul.

O săptămână mai târziu, Paul de Manerville îl întâlnește pe de Marsay la Tuileries, pe terasa Feuillants.

— Ei bine! Ce s-a ales oare de frumoasa noastră FATA CU OCHII DE AUR, sceleratul?

— A murit.

— De ce?

— De piept.

Paris, martie 1834 – aprilie 1835

Postfață la prima ediție

1835

Din ziua când a fost publicat primul episod din *Istoria celor Treisprezece*, până astăzi, când apare ultimul, mai multe persoane l-au iscodit pe autor ca să afle dacă această istorie este adevărată; el s-a ferit însă să le satisfacă curiozitatea. O atare concesie ar putea aduce prejudicii încrederii datorate naratorilor. Totuși, el nu va încheia fără a mărturisi aici că episodul *Fetei cu ochii de aur* e adevărat în cele mai multe din amănuntele lui, că întâmplarea cea mai poetică, și cărei constituie miezul episodului, și anume, asemănarea dintre cele două personaje principale, este exactă. Eroul aventurii, care a venit să i-o investească rugându-l s-o publice, va fi fără îndoială satisfăcut văzându-și dorința împlinită, deși la început autorul a considerat acest lucru imposibil de realizat. Ceea ce părea cu osebire greu de crezut era acea frumusețe miraculoasă, pe jumătate feminină, prin care eroul se distingea când avea șaptesprezece ani, și ale cărei urme autorul le-a regăsit în tânărul de douăzeci și șase de ani. Dacă *Fata cu ochii de aur* a stârnit interesul unora, aceștia vor putea s-o revadă după căderea cortinei la sfârșitul piesei, ca pe una dintre acele actrițe care, pentru a-și primi efemerele coroane de flori, se ridică de jos tefere după ce au fost înjunghiate în ochii publicului. Nimic nu are un deznodământ poetic în natură. Astăzi, *Fata cu ochii de aur* are treizeci de ani și s-a ofilit cu totul. Marchiza de

San-Réal, întâlnită iarna asta la Bouffes sau la Operă de unele dintre persoanele onorabile care tocmai au citit acest episod, are exact vârsta pe care femeile n-o mai mărturisesc, dar pe care o dezvăluie acele înfiorătoare pălării cu care unele străine așezate în lojile din față își permit să stânjenească privirea tinerelor care stau în *spate*, spre marea neplăcere a acestora. Marchiza e o femeie crescută în insule, unde moravurile le justifică într-o asemenea măsură pe Fetele cu ochii de aur încât ele sunt acolo aproape o instituție.

Cât despre celelalte două episoade, destul de mulți parizieni le-au cunoscut actorii pentru ca autorul să fie scutit de a mărturisi aici că scriitorii nu inventează niciodată nimic, mărturisire făcută cu umilință de marele Walter Scott în prefața unde a sfâșiat vâlul cu care se învăluisse vreme îndelungată. Până și detaliile îi aparțin doar rareori scriitorului, care nu e decât un copist mai mult sau mai puțin norocos. Singurul lucru care vine de la el, combinarea evenimentelor, dispunerea lor literară este aproape întotdeauna punctul slab pe care critica se grăbește să-l atace. Critica n-are dreptate. Societatea modernă, nivelând toate stările sociale, lămurind totul, a suprimat comicul și tragicul. Istoricul moravurilor este obligat, ca în cazul de față, să-și ia de acolo unde ele se află faptele generate de aceeași pasiune, dar care li s-au întâmplat mai multor subiecți, și să le îmbine pentru a obține o dramă completă. Astfel, deznodământul din *Fata cu ochii de aur*, la care s-a oprit povestea reală pe care autorul a istorisit-o în tot adevărul ei, deznodământul acesta este un fapt ce se petrece periodic la Paris, fapt a cărui tristă gravitate o cunosc numai chirurgii din spitale, căci medicina și chirurgia sunt confidentele exceselor la care duc pasiunile, după cum oamenii legii sunt martorii celor produse de conflictul intereselor. Tot dramatismul și comicul epocii noastre se află în spital sau în cabinetul oamenilor legii.

Deși fiecare din cei Treisprezece poate oferi subiectul mai multor episoade, autorul a socotit că e potrivit și, poate, poetic să lase aventurile lor în umbră, așa cum a rămas tot timpul în umbră ciudata lor asociație.

Meudon, 6 aprilie 1835

Addenda

Personaje care se regăsesc în alte romane sau nuvele ale lui Balzac din *Comedia Umană*:

I. FERRAGUS, ȘEFUL DEVORANȚILOR

Bourignard, Gratien-Henri-Victor-Jean-Joseph

La Fille aux yeux d'or, 1835 (*Fata cu ochii de aur*)

Desmarteș, Jules

César Birotteau, 1837 (*Istoria măririi și decăderii lui César Birotteau*)

Desmarteș, Doamna Jules

César Birotteau, 1837 (*Istoria măririi și decăderii lui César Birotteau*)

Desplein

La Messe de l'athée, 1836 (*Liturghia unui ateu*)

Le Cousin Pons, 1847 (*Vărul Pons*)

Illusions perdues, 1836–1843 (*Iluzii pierdute*)

Les Employés, 1838 (*Slujbașii*)

Pierrette, 1840 (*Pierrette*)

Un Ménage de garçon, 1842

L'Envers de l'histoire contemporaine, 1848

Modeste Mignon, 1844 (*Modeste Mignon*)

Splendeurs et misères des courtisanes, 1838 (*Strălucirea*)

și suferințele curtezanelor)
Honorine

Gruget, Doamna Etienne

Les Employés, 1838 (Slujbașii)

Un Ménage de garçon, 1842

Haudry (doctor)

César Birotteau, 1837 (Istoria măririi și decăderii lui César Birotteau)

Un Ménage de garçon, 1842

L'Envers de l'histoire contemporaine, 1848

Le Cousin Pons, 1847 (Vărul Pons)

Langeais, Ducesa Antoinette de

Le Père Goriot, 1835 (Moș Goriot)

La Duchesse de Langeais, 1834 (Ducesa de Langeais)

Marsay, Henri de

La Duchesse de Langeais, 1834 (Ducesa de Langeais)

La Fille aux yeux d'or, 1835 (Fata cu ochii de aur)

Les Comédiens sans le savoir, 1846 (Comedianți fără s-o știe)

Autre étude de femme, 1839—1842 (Alt studiu de femeie)

Le Lys dans la vallée, 1836

Le Père Goriot, 1835 (Moș Goriot)

La Vieille Fille, 1836 (Fata bătrână)

Ursule Mirouët, 1842 (Ursule Mirouët)

Le Contrat de mariage, 1835 (Contractul de căsătorie)

Illusions perdues, 1836–1843 (Iluzii pierdute)

Un Grand homme de province a Paris, 1839 (Iluzii pierdute, partea a II-a)

Mémoires de deux jeunes mariées, 1842 (Memoriile a două tinere căsătorite)

Le Bal de Sceaux, 1830 (Bal la Sceaux)

Modeste Mignon, 1844 (Modeste Mignon)

Les Secrets de la princesse de Cadignan, 1839 (Secretele

prințesei de Cadignan)
Une ténébreuse affaire, 1843
Une fille d'Ève

Maulincour, Baronul de
Le Contrat de mariage, 1835 (Contractul de căsătorie)

Meynardie, Doamna
Splendeurs et misères des courtisanes, 1838 (Strălucirea și suferințele curtezanelor)

Nucingen, Baroana **Delphine de**
Le Père Goriot, 1835 (Moș Goriot)
Eugénie Grandet, 1833 (Eugénie Grandet)
César Birotteau, 1837 (Istoria mării și decăderii lui César Birotteau)
Melmoth réconcilié, 1835 (Melmoth împăcat)
Illusions perdues, 1836–1843 (Iluzii pierdute)
Un Grand homme de province a Paris, 1839 (Iluzii pierdute, partea a II-a)
L'Interdiction, 1836 (Punerea sub interdicție)
Splendeurs et misères des courtisanes, 1838 (Strălucirea și suferințele curtezanelor)
Modeste Mignon, 1844 (Modeste Mignon)
La Maison Nucingen, 1838 (Banca Nucingen)
Autre étude de femme, 1839—1842 (Alt studiu de femeie)
Une fille d'Ève
Le Député d'Arcis, 1839

Pamiers, Vidamul de
La Duchesse de Langeais, 1834 (Ducesa de Langeais)
La Vieille Fille, 1836 (Fata bătrână)

Ronquerolles, Marchizul de
La Fausse maîtresse, 1842
La Duchesse de Langeais, 1834 (Ducesa de Langeais)
La Fille aux yeux d'or, 1835 (Fata cu ochii de aur)

Les Paysans, 1854 (Țăranii - neterminată)
Ursule Mirouët, 1842 (Ursule Mirouët)
La Femme de trente ans, 1834 (Femeia de 30 ani)
Autre étude de femme, 1839—1842 (Alt studiu de femeie)
Le Député d’Arcis, 1839

Sérizy, Contesa de

Un début dans la vie, 1844 (Un debut în viață)
La Duchesse de Langeais, 1834 (Ducesa de Langeais)
Ursule Mirouët, 1842 (Ursule Mirouët)
La Femme de trente ans, 1834 (Femeia de 30 ani)
Splendeurs et misères des courtisanes, 1838 (Strălucirea
și suferințele curtezanelor)
Autre étude de femme, 1839—1842 (Alt studiu de femeie)
La Fausse maîtresse, 1842

II. DUCESA DE LANGEAIS

Blamont-Chauvry, Prințesa de

Madame Firmiani, 1832
Le Lys dans la vallée, 1836

Grandlieu, Ducele **Ferdinand de**

Une ténébreuse affaire, 1843
Un Ménage de garçon, 1842
Modeste Mignon, 1844 (Modeste Mignon)
Splendeurs et misères des courtisanes, 1838 (Strălucirea
și suferințele curtezanelor)

Granville, Contesa **Angelique de**

Une double famille, 1830 (A doua familie)
Une fille d’Ève

Keller, Doamna **François**

La Paix du ménage, 1830
Le Député d’Arcis, 1839

Langeais, Ducele de
Un épisode sous la Terreur, 1845

Langeais, Ducesa **Antoinette de**
Le Père Goriot, 1835 (*Moș Goriot*)
Ferragus, 1834 (*Ferragus*, șeful Devoranților)

Marsay, Henri de
Ferragus, 1834 (*Ferragus*, șeful Devoranților)
La Fille aux yeux d'or, 1835 (*Fata cu ochii de aur*)
Les Comédiens sans le savoir, 1846 (*Comedianți fără s-o știe*)
Autre étude de femme, 1839—1842 (*Alt studiu de femeie*)
Le Lys dans la vallée, 1836
Le Père Goriot, 1835 (*Moș Goriot*)
La Vieille Fille, 1836 (*Fata bătrână*)
Ursule Mirouët, 1842 (*Ursule Mirouët*)
Le Contrat de mariage, 1835 (*Contractul de căsătorie*)
Illusions perdues, 1836–1843 (*Iluzii pierdute*)
Un Grand homme de province a Paris, 1839 (*Iluzii pierdute, partea a II-a*)
Mémoires de deux jeunes mariées, 1842 (*Memoriile a două tinere căsătorite*)
Le Bal de Sceaux, 1830 (*Bal la Sceaux*)
Modeste Mignon, 1844 (*Modeste Mignon*)
Les Secrets de la princesse de Cadignan, 1839 (*Secretele prințesei de Cadignan*)
Une ténébreuse affaire, 1843
Une fille d'Ève

Montriveau, General, Marchiz **Armand de**
Le Père Goriot, 1835 (*Moș Goriot*)
Illusions perdues, 1836–1843 (*Iluzii pierdute*)
Un Grand homme de province a Paris, 1839 (*Iluzii pierdute, partea a II-a*)
Autre étude de femme, 1839—1842 (*Alt studiu de femeie*)

Pierrette, 1840 (Pierrette)

Le Député d'Arcis, 1839

Navarreins, Ducele de

Un Ménage de garçon, 1842

Le Colonel Chabert, 1835 (Colonelul Chabert)

La Muse du département, 1843 (Muza departamentului)

La Vieille Fille, 1836 (Fata bătrână)

Les Paysans, 1854 (Țăranii - neterminată)

Splendeurs et misères des courtisanes, 1838 (Strălucirea și suferințele curtezanelor)

Le Curé de village, 1841

La Peau de chagrin, 1830 (Pielea de sagri)

Une ténébreuse affaire, 1843

Les Secrets de la princesse de Cadignan, 1839 (Secretele prințesei de Cadignan)

La Cousine Bette, 1846 (Verișoara Bette)

Pamiers, Vidamul de

Ferragus, 1834 (Ferragus, șeful Devoranților)

La Vieille Fille, 1836 (Fata bătrână)

Ronquerolles, Marchizul de

La Fausse maîtresse, 1842

Les Paysans, 1854 (Țăranii - neterminată)

Ursule Mirouët, 1842 (Ursule Mirouët)

La Femme de trente ans, 1834 (Femeia de 30 ani)

Autre étude de femme, 1839—1842 (Alt studiu de femeie)

Ferragus, 1834 (Ferragus, șeful Devoranților)

La Fille aux yeux d'or, 1835 (Fata cu ochii de aur)

Le Député d'Arcis, 1839

Sérizy, Contesa de

Un début dans la vie, 1844 (Un debut în viață)

Ferragus, 1834 (Ferragus, șeful Devoranților)

Ursule Mirouët, 1842 (Ursule Mirouët)

La Femme de trente ans, 1834 (Femeia de 30 ani)

Splendeurs et misères des courtisanes, 1838 (*Strălucirea și suferințele curtezanelor*)
Autre étude de femme, 1839—1842 (*Alt studiu de femeie*)
La Fausse maîtresse, 1842

Soulanges, Contesa Hortense de

La Paix du ménage, 1830
Les Paysans, 1854 (*Țăranii - neterminată*)

Talleyrand-Perigord, Charles-Maurice de

Les Chouans, 1829 (*Șuanii*)
Une ténébreuse affaire, 1843
Mémoires de deux jeunes mariées, 1842 (*Memoriile a două tinere căsătorite*)
Gaudissart II, 1844 (*Gaudissart al II-lea*)

III. FATA CU OCHII DE AUR

Bourignard, Gratien-Henri-Victor-Jean-Joseph

Ferragus, 1834 (*Ferragus, șeful Devoranților*)

Dudley, Lordul

Le Lys dans la vallée, 1836
Un homme d'affaires (*Esquisse d'homme d'affaires d'après nature*), 1845 (*Un om de afaceri*)
Autre étude de femme, 1839—1842 (*Alt studiu de femeie*)
Une fille d'Ève

Manerville, Paul Francois-Joseph, Conte de

Le Bal de Sceaux, 1830 (*Bal la Sceaux*)
Illusions perdues, 1836—1843 (*Iluzii pierdute*)
Un Grand homme de province a Paris, 1839 (*Iluzii pierdute, partea a II-a*)
Le Contrat de mariage, 1835 (*Contractul de căsătorie*)

Marsay, Henri de

Ferragus, 1834 (Ferragus, șeful Devoranților)
La Duchesse de Langeais, 1834 (Ducesa De Langeais)
*Les Comédiens sans le savoir, 1846 (Comedianți fără s-o
știe)*
Autre étude de femme, 1839—1842 (Alt studiu de femeie)
Le Lys dans la vallée, 1836
Le Père Goriot, 1835 (Moș Goriot)
La Vieille Fille, 1836 (Fata bătrână)
Ursule Mirouët, 1842 (Ursule Mirouët)
Le Contrat de mariage, 1835 (Contractul de căsătorie)
Illusions perdues, 1836–1843 (Iluzii pierdute)
*Un Grand homme de province a Paris, 1839 (Iluzii
pierdute, partea a II-a)*
*Mémoires de deux jeunes mariées, 1842 (Memoriile a
două tinere căsătorite)*
Le Bal de Sceaux, 1830 (Bal la Sceaux)
Modeste Mignon, 1844 (Modeste Mignon)
*Les Secrets de la princesse de Cadignan, 1839 (Secretele
prințesei de Cadignan)*
Une ténébreuse affaire, 1843
Une fille d'Ève

Ronquerolles, Marchizul de

La Fausse maîtresse, 1842
Les Paysans, 1854 (Țăranii - neterminată)
Ursule Mirouët, 1842 (Ursule Mirouët)
La Femme de trente ans, 1834 (Femeia de 30 ani)
Autre étude de femme, 1839—1842 (Alt studiu de femeie)
Ferragus, 1834 (Ferragus, șeful Devoranților)
La Duchesse de Langeais, 1834 (Ducesa De Langeais)
Le Député d'Arcis, 1839

[1] *Manfred*, *Faust* și *Melmoth* – personaje literare din opere cu elemente stranii și sumbre: primul este eroul dramei lui Byron, *Manfred* (1817); al doilea din opera *Faust* (1790) a lui Goethe, iar *Melmoth* este protagonistul romanului fantastic *Melmoth rătăcitorul* (1820) de Charles Maturin (n.k.).

[2] *Henry Morgan* (1635—1688) – a fost un renumit pirat englez din Marea Caraibilor. Coroana britanică îi legalizează acțiunea de prădare a corăbiilor spaniole printr-un document numit *Letter of marque*. În anul 1671, flota comandată de Morgan avea 36 de corăbii cu un echipaj de 1800 de pirați (n.k.).

[3] *Ann Radcliffe* (1764—1823) – scriitoare engleză, considerată pionieră a romanului gotic. A scris mai multe romane de groază și mister, în care elementele romantice se îmbină cu cele realiste (n.k.).

[4] *Ossian* – poet scoțian legendar din secolul al III-lea. Sub acest nume, poetul James Macpherson a publicat în 1760 un volum de poeme care au avut un mare răsunet la vremea lor: *Văzduhurile lui Ossian*. În poemele atribuite lui Ossian, atmosfera este sumbră și măreață (n.k.).

[5] *Flibustierii* erau, în secolul al XVII-lea și al XVIII-lea, pirați ai mărilor americane, temuți de vasele spaniole (n.k.).

[6] *la Contemporaine* (*Contemporana*) – pseudonimul Mariei Johanna Elselina Verfelt, (1778—1845) o aventurieră, curtezană și scriitoare de origine olandeză. A cunoscut celebritatea publicându-și memoriile în 8 volume (n.k.).

[7] *Veneția salvată* – capodopera poetului dramatic englez Thomas Otway (1652—1685); piesa fusese reluată cu succes în Franța în vremea lui Balzac și-i produsese acestuia o impresie puternică; o citează și în alte romane (de exemplu în *Pielea de sagri*) (n.k.).

[8] *Societatea lui Isus* – sau *Ordinul Iezuit*, este un ordin călugăresc al Bisericii Catolice aflat în serviciul direct al papei (n.k.).

[9] A apărut în 1833, în *La Revue de Paris*, cu titlul *Ferragus, chef des dévorants* (n.k.).

[10] Benoiston de Châteauneuf – începând din 1826—1827, statistica a fost popularizată în Franța prin lucrările efectuate de Benoiston de Châteauneuf și de baronul Dupin. (n.k.)

[11] 9 *Thermidor* – 27 iulie, 1794, zi în care iacobinii și guvernul radical al lui Robespierre au fost răsturnați de la putere, punându-se astfel capăt perioadei violente din Revoluția franceză, cunoscută sub numele de „Teroarea Iacobină” (n.k.)

[12] *Restaurația* – Este perioada din istoria Franței dintre 1814 (15)

și 1830, numită așa deoarece în 1814, și apoi în 1815 dinastia Bourbonilor a fost „restaurată” pe tron cu ajutorul armatelor străine care îl învinseseră pe Napoleon (n.k.)

[13] *Gand* – localitate în Belgia unde Ludovic al XVIII-lea și curtea regală franceză s-au refugiat după debarcarea lui Napoleon, la 1 martie 1815. Napoleon părăsise insula Elba unde fusese exilat după prima sa abdicare și a debarcat în Franța, lângă Marsilia, câștigând de partea sa trupele trimise să-l aresteze și populația care l-a întâmpinat cu entuziasm pe tot traseul până la Paris, unde a sosit la 20 martie. Ultima perioadă a domniei lui Napoleon I, între 10 martie și 22 iunie 1815 este cunoscută sub numele de „Cele 100 de zile” (*Les Cent-Jours*) (n.k.).

[14] *familiilor care au emigrat* – o mare parte a aristocrației franceze s-a refugiat în străinătate (în special în insulele britanice) în perioada Revoluției franceze și au revenit în Franța după restaurarea monarhiei (n.k.).

[15] *vidam* – titlu indicând în trecut pe reprezentantul laic al unui episcop și pe comandantul trupelor acestuia (n.k.).

[16] *Decanul din Killerine (Le doyen de Killerine)* – roman al scriitorului francez Antoine François Prévost cunoscut și sub numele de *abatele Prévost* (1697—1763) (n.k.).

[17] *foburgul Saint-Germain* – cartier din Paris, locuit de aristocrație (n.k.).

[18] *Clovis I* (cca. 466—511) – primul rege al francilor. A unit triburile care ocupau la acea vreme teritoriul actual al Franței. Este considerat fondatorul regalității franceze (n.k.).

[19] *Legiunea de onoare* – decorație franceză, instituită în 1802 de Napoleon Bonaparte; pe atunci prim-consul, pentru a răsplăti serviciile militare și civile. Distincția se acordă și astăzi de către statul francez și comportă mai multe grade (cavaler, ofițer, comandor etc.) (n.k.).

[20] *monstrul* – e vorba de Napoleon I, numit astfel în cercurile monarhiste ale Restaurației, pentru care în termenii cei mai blânzi era un uzurpator (n.k.).

[21] *Palatul Luxembourg* – palat parizian construit în secolul al XVII-lea, pe vremea lui Balzac era sediul Camerei pair-ilor, numiți de rege dintre personalitățile mai în vârstă; astăzi, palatul este sediul Senatului francez (n.k.).

[22] *baronul de Nucingen* – Bancherul cel mai important din *Comedia umană*, „elefantul finanței”, cum îl numește Balzac. Istoria averii lui apare în povestirea *Banca Nucingen*, dar personajul revine în majoritatea romanelor lui Balzac (n.k.).

- [23] *Charlet (Nicolas)* (1792—1845) – desenator francez realist, excelând în scene militare, îndeosebi din vremea lui Napoleon (n.k.).
- [24] *Talleyrand* – celebrul diplomat francez, cunoscut pentru dibăcia și lipsa lui de scrupule. Charles-Maurice de *Talleyrand-Périgord* (1754—1838) episcop răspopit, ilustru diplomat, a fost ministrul de externe al Franței; a servit toate regimurile de după revoluție: Directoriu, Consulat, Imperiu, Restaurație și monarhia din Iulie (n.k.).
- [25] *Ali Pașa din Tepelene* (1788—1822), pașă de Ianina. S-a declarat independent față de Poarta otomană (sultanul Mahmud), extinzându-și autoritatea asupra unui teritoriu care cuprindea părți din Grecia și Albania. Asediat de turci la Ianina, a fost înfrânt și ucis (n.k.).
- [26] *Scapin* – valet șiret și ingenios din farsa lui Molière „Vicleniile lui Scapin” (1671) (n.k.).
- [27] *Lovelace* – personaj din romanul *Clarisse Harlow* de Samuel Richardson (1689—1761), tipul seducătorului cinic (n.k.).
- [28] *Grandisson* – eroul unui roman englezesc, cu același titlu, apărut la Londra în 1753 și datorit aceluiași Samuel Richardson. Sir Charles Grandisson era plin de virtuți și de distincție aristocratică (n.k.).
- [29] *Elysee-Bourbon* – palatul Elysee, astăzi reședința președintelui Republicii franceze, a purtat diverse nume. În vremea Restaurației (1815—1830), fiind pe tron Bourbon-ii, palatul s-a numit Elysée-Bourbon (n.k.).
- [30] *ducesa de Berry* – soția fiului al doilea al lui Carol al X-lea (n.k.).
- [31] *de Marsay, de Ronquerolles, de Sérizy* – personaje din universul *Comediei umane*, care se regăsesc în multe alte romane ale lui Balzac (vezi Addenda) (n.k.).
- [32] *Vidocq* – *François-Eugène Vidocq* (1775—1857), ofițer și apoi escroc, a evadat de mai multe ori din ocnă, sfârșind prin a-și oferi serviciile poliției. Prefectul Pasquier i-a folosit „experiența”, încredințându-i conducerea unei brigăzi de polițiști, compusă și ea, în parte, din foști delincvenți (n.k.).
- [33] *Gérard (François)* – pictor de portrete și scene istorice (de ex. „Bătălia de la Austerlitz”), celebru în vremea primului Imperiu și a Restaurației (1770—1837), când salonul lui era frecventat de artiștii și scriitorii vremii (n.k.).
- [34] *grizetă* – fată din popor, muncitoare franceză, așa numită din cauza rochiilor de stofă ieftină numită *grisette*, care constituiau îmbrăcămintea ei obișnuită (n.k.).
- [35] *Ana de Austria* (1601—1666) – regina a Franței, soția lui Ludovic

al XIII-lea, fika regelui Filip al III-lea al Spaniei (n.k.).

[36] Citat din poetul latin Horațiu (n.k.).

[37] *lustru* – un lustru este o perioadă de cinci ani; cuvântul provine din limba latină, în care *lustrum* însemna ceremonia religioasă, sacrificiul expiator, care avea loc la Roma din cinci în cinci ani (n.k.).

[38] *John Locke* (1632—1704) – filosof și om politic englez, preocupat de societate și epistemologie. Cunoscut și pentru rolul său în domeniul filozofiei limbajului (n.k.).

[39] *Bartholo* – personaj din comedia *Bărbierul din Sevilla*, (1775) a lui Beaumarchais, tutorele bănuitor și precaut al Rosinei (n.k.).

[40] *Proteu* – divinitatea greacă a mării. Proteu avea capacitatea de a prezice viitorul și de a se metamorfoza, putându-se transforma în leu, dragon, panteră, râu, copac, foc, apă, etc. (n.k.).

[41] *teatrul Franconi* – circ celebru din Paris (Circul Olimpic). Venețianul *Franconi* (1738—1836) adusese la Paris arta manejului; el a organizat spectacole de agerime ecvestră, iar copiii lui au înființat primul circ parizian (n.k.).

[42] *Desplein* – doctor chirurg; un personaj pomenit deseori în romanele *Comediei umane*. Are un rol de prim-plan în povestirea *Liturghia unui ateu*. Ca model i-a servit celebrul chirurg francez *Dupuytren* (1777—1835) (n.k.).

[43] *Pmēja* – personaj din romanul *Corinne*, al doamnei de Staël apărut în 1807 (n.k.).

[44] *Le Constitutionnel* – *Constituționalul*, ziar francez liberal, înființat în 1815. În coloanele lui s-a dus o campanie susținută împotriva politicii absolutiste a lui Carol al X-lea (n.k.).

[45] *Ambiguu*, *Gaité* – teatre pariziene: *Gaité*, data din 1759, iar numele lui din 1792 și era specializat în drame și feerii; *Ambigu-Comique* (1759), la început teatru de marionete, se jucau în vremea Restaurației și a monarhiei din iulie, melodrame, vodeviluri, comedii ușoare (*ambigu* = în doi peri) și melodrame romantice (n.k.).

[46] *Dies irae* – în limba latină: „Zilele mâniei”, primele cuvinte ale unui imn catolic de înmormântare (n.k.).

[47] *Hic et nunc* – în limba latină: aici și acum, pe loc (n.k.).

[48] *Robert Macaire* – tip de bandit de drumul mare, îndrăzneț și fanfaron, popularizat de actorul *Frédérick Lemaître* (1800—1876) în melodrama „Cârciuma din Adrets” (*L’Auberge des Adrets*) (n.k.).

[49] Comedia Franceză – sau *Théâtre Français*, teatrul național pe vremea lui Balzac, a fost întemeiat în 1680; aici erau reprezentate mai ales piesele clasice (n.k.).

[50] *Melmoth* – vezi nota 1.

[51] *coșonet (cochonnet)* – o mică bilă colorată, din lemn, folosită ca țintă într-un joc tradițional francez cu bile numit *pétanque* (n.k.)

[52] Numele final al celui de-al treilea roman al ciclului va fi *Fata cu ochii de aur (La fille aux yeux d'or)*.

[53] A apărut în 1833, în *l'Écho de la Jeune France*, cu titlul *Nu vă atingeți de secure (Ne touchez pas à la hache)*. Balzac îi schimbă numele în 1839 (n.k.).

[54] este vorba de Napoleon I, devenit împărat în 1804 (n.k.).

[55] expediție militară întreprinsă în Spania, în 1823, sub conducerea ducelui d'Angoulême, fiul viitorului rege Carol al X-lea, pentru a restabili monarhia absolută în persoana Bourbonului Ferdinand al VII-lea. Cu câțiva ani înainte, o revoluție de mare amploare (1820) impusese o constituție liberală (n.k.).

[56] *ex-voto* – daruri agățate de credincioșii catolici prin biserici, drept recunoștință că li s-au împlinit dorințele pentru realizarea cărora făgăduiseră aceste daruri (tablouri, ghirlande, statuete etc.) (n.k.).

[57] *Rossini* – compozitorul italian *Rossini* (1792—1868), autorul operelor *Bărbierul din Sevilla*, *Wilhelm Tell* etc., avea un succes deosebit în vremea lui Balzac, care și personal era entuziasmat de muzica rossiniană (n.k.).

[58] *Mosé* – *Operă de Rossini*.

[59] *Sint ut sunt, aut non sint* – (*Să rămână așa cum sunt, sau să nu mai fie deloc*) frază atribuită papei Clement al XIII-lea (1693—1769), în legătură cu o propunere de schimbare a regulilor Ordinului iezuit (n.k.).

[60] *Frații Rotschild* – celebri bancheri din secolul al XIX-lea, frații Rotschild aveau bănci în diverse capitale europene; unul dintre ei, James de Rotschild, a fondat la Paris banca cu care a conlucrat guvernul Restaurației și cel al Monarhiei din iulie (n.k.).

[61] *familia Fugger* – familie de bancheri bogați din Augsburg, care au ocupat scena financiară timp de trei secole. (XIV, XV și XVI) împrumutându-l și pe Carol Quintul; la un moment dat, ei obținuseră și dreptul de a bate monedă (n.k.).

[62] 1830 – revoluția din iulie 1830, prin care a fost răsturnată monarhia cu tendințe absolutiste a Bourbonilor restaurați (n.k.)

[63] 1814 – începutul Restaurației în Franța.

[64] Referire probabilă la *Legea electorală* adoptată în iunie 1820 (n.k.).

[65] *Richelieu* – cardinal, ministrul lui Ludovic al XIII-lea și slujitorul

consecvent al absolutismului regal (n.k.).

[66] *Căsătoria lui Talleyrand* – Talleyrand (1754—1838), diplomat francez, vezi nota 24. Se căsătorise civil în 1802 cu o femeie frumoasă dar puțin inteligentă, doamna Grand, de care s-a despărțit în 1815 (n.k.).

[67] În limba franceză *Madame*, e denumirea dată fiicelor regelui, soției prințului moștenitor (Delfinul) și soției fratelui regelui (n.k.).

[68] *Camera pair-ilor* – camera aristocratică, înființată de Bourbonii restaurați, pentru a împărți puterea legislativă cu Camera deputaților; *pair-ii* erau numiți de rege. Creată în 1814, Camera *pair-ilor* a suferit unele modificări în 1830 și a funcționat până în 1848 (n.k.).

[69] *Royer-Collard* (Pierre-Paul) – mai întâi avocat și participant la revoluția din 1789—1794, Royer-Collard a devenit, sub Imperiul I, profesor și filosof spiritualist. El a combătut școala senzualistă a lui Condillac și a jucat un rol de seamă în timpul Restaurăției difuzând *doctrina* sa, o încercare de compromis între principiul monarhic și câteva din cuceririle revoluției; a fost adversar al revoluției din 1830 (n.k.).

[70] *Emigrația din (18)89* – vezi nota 14.

[71] *obiceiurile Regenței* – Evocarea fastului monarhic și a bunului plac aristocratic din secolul al XVIII-lea. Regența, guvernământul din timpul minorității lui Ludovic al XV-lea (1715—1723), ca și domnia propriu-zisă a acestui rege (1723—1774) se caracterizează prin lux și destrăbălarea păturilor feudale (n.k.).

[72] *O sută de zile* – vezi nota 13.

[73] *Lista Civilă* – suma alocată anual unui suveran, bugetul regal (n.k.).

[74] *cavalerul de Folard* – Jean-Charles de Folard (1669—1752), strateg, inginer și militar francez. A luat parte la toate războaiele de la sfârșitul domniei lui Ludovic al XIV-lea întocmind planurile de apărare și de campanie. După Pacea de la Utrecht (1713), își oferă serviciile Cavalerilor de Malta împotriva turcilor, apoi regelui Carol XII al Suediei (n.k.).

[75] *ducele de Berry* – fiul cel mai mic al lui Carol al X-lea (n.k.).

[76] *generalul Kléber* – Jean Baptiste Kléber (1753—1800) a fost un general francez în timpul Războaielor Revoluției Franceze. Kléber a fost și mason de rang înalt (n.k.).

[77] *Faublas* – *Amorurile cavalerului de Faublas*, roman scris de Louvet de Couvray, a apărut între 1787 și 1790. Cu multe intrigi și personaje, acest roman reflecta moravurile corupte ale societății din secolul al XVIII-lea. Eroul principal era tânărul Faublas, un Don

Juan al timpului, galant, spiritual și îndrăzneț (n.k.).

[78] *nec plus ultra* – mai departe (mai mult, mai frumos) nu se poate! (l. lat.) (n.k.).

[79] *Geniul creștinismului* – operă literară a lui Chateaubriand (1768—1848). În *Génie du Christianisme* (1802), Chateaubriand, își propusese să sublinieze aspectele poetice ale creștinismului, întărind astfel prestigiul Bisericii zdruncinat de revoluția din 1789 (n.k.).

[80] *Camera Lorzilor* – cameră a parlamentului britanic ce a constituit modelul Camerei *pair*-ilor, înființată în Franța în timpul Restaurației (n.k.).

[81] *Teroarea (la Terreur)* – cunoscută și sub numele de „Teroarea Iacobină” este perioada violentă din Revoluția franceză (5 sept. 1793 — 28 iul. 1794) care a culminat cu dictatura radicalului Robespierre (n.k.).

[82] *Sylla* – dictator roman *Sylla (Lucius Cornélius)*, cunoscut pentru actele sale de cruzime (136—78 î.e.n.) (n.k.).

[83] *bătălia de la Dreux* – luptă religioasă (1562) între catolici, conduși de ducele François de Guise, și hughenoti (protestanți) ai prințului de Condé al Navarrei sprijinit de englezi. Bătălia de la Dreux, a fost câștigată parțial de ducele de Guise. Războiul civil religios va reizbucni în 1567 (n.k.).

[84] *edictul din Nantes* – dat de Henric al IV-lea în 1598, autoriza cultul calvinist și asigura drepturi protestanților; acest edict a fost revocat de Ludovic XIV-lea în 1685, reluând persecutarea hughenotilor și provocând alungarea acestora din Franța (n.k.).

[85] *Carta* – e vorba de Carta constituțională, pe care Ludovic al XVIII-lea a fost obligat s-o acorde în 1814, la instalarea sa pe tron; cu toate că asigura foarte puține libertăți, aristocrații francezi o considerau totuși ca o concesie regretabilă făcută partidului liberal, ca un semn de slăbiciune a monarhiei (n.k.).

[86] *Andiamo, mio ben* – arie din *Don Giovanni* de Mozart (n.k.).

[87] *pyrronieni* – adepți ai curentului filosofic sceptic întemeiat de filosoful grec Pyrrho din Elis (360 î.e.n. — 270 î.e.n.) (n.k.).

[88] *Popeea* – a doua soție a împăratului roman Nero, care s-a dovedit a fi o soție dominatoare și foarte geloasă (n.k.).

[89] Henric al VIII-lea – rege al Angliei (1491—1547); a fost însurat de șase ori: pe două din nevestele sale le-a trimis pe eșafod, unde au fost decapitate cu securea (n.k.).

[90] *Laïs* – curtezană celebră din Grecia veche (sec. V î.e.n.) (n.k.).

[91] Mareșalul de Richelieu – Armand, duce de Richelieu (1696—

1788), a fost mareșal al Franței și s-a bucurat de multă faimă sub regență și în timpul lui Ludovic al XV-lea. Celebru prin moralitatea lui aproximativă (n.k.).

[92] *Othello* – personajul principal din drama cu același nume a lui Shakespeare; este personificarea geloziei (n.k.).

[93] *Waterloo* – Bătălia de la Waterloo (18 iunie 1815) a însemnat înfrângerea definitivă a lui Napoleon. Armatele franceze au fost învinse aici de către armatele engleze și prusiene coalizate (n.k.).

[94] *Crucea de Lorena* – sau „Crucea dublă” este o cruce heraldică formată dintr-o linie verticală, tăiată la distanțe egale de vârf și respectiv de bază de două bare orizontale mai scurte (n.k.).

[95] *almanahul Gotha* – anuar nobiliar și diplomatic publicat la Gotha, începând din 1763, în limba franceză și germană (n.k.).

[96] *Carol Magnul* – Carol cel Mare (în franceză Charlemagne), (742/748—814), a fost rege al francilor din 768 până la moarte, și fondator al Imperiului Carolingian (n.k.).

[97] *fideicomis* – donație testamentară transmisă prin intermediul unei persoane de încredere în numele căreia e făcut testamentul. Balzac este foarte familiarizat cu termenii și activitatea juridică deoarece a urmat dreptul și a făcut practică în birouri de notariat (n.k.).

[98] *Doamna Dubary* – favorită a lui Ludovic al XV-lea, ridicată de el la rangul de contesă, Jeanne Bécu, contesă du Barry, a trăit până la Revoluție, când a fost decapitată (1793).

[99] *văduva lui Scarron* – spre bătrânețe, Ludovic al XIV-lea s-a căsătorit în secret cu Françoise d'Aubigne, văduva scriitorului Scarron, care era educatoarea copiilor nelegitimi ai regelui și care a devenit marchiză de Maintenon (n.k.).

[100] *Werther* – personajul principal al povestirii lui Goethe, „Suferințele tânărului Werther” (1774), nefericit pentru că nu se poate căsători cu iubita lui, candida și gingașa Charlotte (n.k.).

[101] *Lauzun* – ducele de Lauzun, celebru pentru pasiunea pe care a inspirat-o verișoarei lui Ludovic al XIV-lea; după ce a stat opt ani în închisoare, Lauzun s-a putut, în sfârșit, însura cu această prințesă, de care, în curând, a trebuit să se despartă, fiindcă... se băteau (n.k.).

[102] aluzie la un episod din romanul lui Cervantes, *Don Quijote*. Scutierul Sancho Panza lustruia un lighean de bărbierit, care, pentru Don Quijote, era legendarul coif al lui Mambrin (n.k.).

[103] *Bois de Boulogne* – pădurice la marginea Parisului, loc de plimbare pentru aristocrație (n.k.).

[104] *Le Constitutionnel* – vezi nota 44.

- [105] *in petto* – în sine (limba italiană) (n.k.).
- [106] *Marie Taglioni*, născută la Stockholm în 1804, a obținut mari succese ca dansatoare la Paris între 1827 și 1847 (n.k.).
- [107] *Père-Lachaise* – cimitir parizian, înființat în 1804 (n.k.).
- [108] *Rabelais* (1494—1553), ilustru umanist, autorul romanului satiric *Gargantua și Pantagruel* (n.k.).
- [109] *Longchamp* – loc de plimbare lângă Paris și pădurea Boulogne, devenit apoi câmp de curse (n.k.).
- [110] *Bichat* (Marie-François-Xavier) – anatomist francez (1771—1802), autor al unui tratat de anatomie (n.k.).
- [111] *Jacques Coeur* – negustor bogat din Bourges (1395—1456), a procurat regelui Carol al VII-lea fondurile necesare susținerii războiului contra Angliei, dar, în urma unor intrigi, a fost exilat de rege; primul din seria marilor financiari burghezi privați cu invidie și ură de feudalii în declin (n.k.).
- [112] *Robespierre* (Maximilien de) – (1758—1794) șeful Comitetului de salvare publică al revoluției franceze principalul lider în timpul *Terorii*. Discipol al lui J.-J. Rousseau, supranumit de către contemporani „Incoruptibilul”, este una dintre cele mai cunoscute figuri ale revoluției franceze, tipul revoluționarului intransigent și radical. Robespierre a pierit ghilotinat, la 9 thermidor (n.k.).
- [113] *Danton*, Georges Jacques – (1759—1794), avocat și om politic, a fost unul dintre conducătorii Revoluției franceze și conducătorul primului Comitetului de salvare publică. A fost cunoscut pentru talentul său oratoric. A fost ministru de justiție după răscoala din 10 august 1792. Acuzat de moderație și de trădare de către Robespierre pentru că a cerut încetarea terorii, a fost în final ghilotinat (n.k.).
- [114] *Luteția* – sau *Lutetia Parisiorum* (în franceză *Lutèce*) a fost o localitate fortificată (*oppidum*) în Galia. Luteția s-a localizat la *Île de la Cité* și este un strămoș al Parisului modern (n.k.).
- [115] *theriaki* – consumator de *theriak*, o combinație opiacee foarte complicată (n.k.).
- [116] 1789 – anul de început al revoluției franceze (n.k.).
- [117] 1814 – sfârșitul imperiului lui Napoleon și începutul restaurației (n.k.).
- [118] *armoarii* – însemne de arme; blazon (n.k.).
- [119] *Frascati* – unul dintre tripourile cele mai „elegante” din vremea restaurației; el n-a dispărut decât în 1837, odată cu desființarea formală a caselor de joc de cărți și ruletă (n.k.).
- [120] *Chérubin* – pajul din comedia „Nunta lui Figaro” de

Beaumarchais (1732—1799); vesel și de însetat de iubire (n.k.).

[121] *Émile* – (1762) primul dintre cele 2 romane scrise de J.-J. Rousseau: *Émile sau despre educație* (roman pedagogic) (n.k.).

[122] *Rousseau*, Jean-Jacques – (1712—1778), scriitor și filosof francez, democrat, ideolog al micii burghezii (n.k.).

[123] *Pitt* și *Cobourg* – tineri la modă în acel moment: *William Pitt* (1759—1806), om politic englez, a fost deputat la vârsta de 22 de ani iar *Cobourg* – prinț, viitorul rege *Leopold I* al Belgiei (1790—1865) (n.k.).

[124] *bătălia de la Waterloo* – (18 iunie 1815) a însemnat înfrângerea definitivă a lui Napoleon. Armatele franceze au fost învinse aici de către armatele engleze și prusiene coalizate (n.k.).

[125] *quibuscumque viis* – pe orice cale; prin orice mijloace (latină) (n.k.).

[126] *caporalul Trim* – personaj din romanul „*Tristram Shandy*” al autorului englez Lawrence Sterne (1713—1768), autor foarte apreciat și deseori citat de Balzac; Trim este o figură de fost militar de ispravă, devenit servitorul devotat și isteț al căpitanului său (n.k.).

[127] *magnetismul animal* – teoria așa-numitului magnetism animal (un fel de forță hipnotică) a fost formulată în timpurile moderne de medicul german Mesmer (1733—1815), pe care Balzac îl citează adesea (n.k.).

[128] *dueña* – guvernantă, doică (span.) (n.k.)

[129] *Frontin* – valet descurcăreț din comedia franceză clasică: apare în piesa „*Turcaret*” al lui Lesage (1709) (n.k.).

[130] *auvergnat* – francez dintr-un ținut muntos și sărac Auvergne, în centrul Franței. Mulți *auvergnați* veneau la Paris unde se făceau sacagii sau cărbunari. Erau ușor de recunoscut după accentul lor (n.k.).

[131] *Vidocq* – vezi *nota 32*.

[132] *Nucingen* – *nota 22*.

[133] *Lovelace* – *nota 27*.

[134] *La Fayette*, Marie-Joseph, marchiz de – (1757—1834), general și om politic francez, care a luat parte la războiul de independență din America de Nord (1775) și la revoluțiile burgheze din Franța din anii 1789 și 1830 (n.k.).

[135] *Désaugiers*, Marc-Antoine-Madeleine – (1772—1827), autor de vodeviluri și de șansonete foarte apreciat (n.k.).

[136] *Argus* – uriaș din mitologia elină, despre care se spunea că are o sută de ochi, devenit simbolul supravegherii neobosite (n.k.).

[137] Aluzie la întâmplările povestite de Balzac în *Iluzii Pierdute*, partea a II-a: *Un geniu provincial la Paris* (1839) (n.k.).

[138] *Talma*, François-Joseph – (1763—1826), actor francez, interpret strălucit al pieselor lui Corneille, actorul favorit al lui Napoleon I (n.k.).

[139] *Rocher-de-Cancale* – restaurant parizian celebru în vremea lui Balzac (n.k.).

[140] *Anne Radcliffe* – vezi nota 3.

[141] *La nouvelle Héloïse* – roman sentimental epistolar de J.-J. Rousseau (1761); eroina, Julie, e o „nouă Heloiză” prin dragostea ei statornică și curată pentru tânărul Saint-Preux, dragoste care o amintește pe cea a Heloizei din secolul al XII-lea pentru filosoful Abélard (n.k.)

[142] *Richardson*, Samuel – scriitor englez (1689—1761), autor al romanul *Clarisse Harlowe* și al altor romane sentimentale foarte apreciate în secolul al XVIII-lea (n.k.).

[143] *Legăturile primejdioase* – roman scris în 1783 de Pierre Choderlos de Laclos (1741—1803), oglindă a corupției aristocrației franceze de la sfârșitul secolului al XVIII-lea (n.k.).

[144] *Péri*, (Impéria) – celebră curtezană medievală (n.k.).